

નિવેદન.

આ પુસ્તકની મૂળ કૃતિ આશરે ત્રીશક વર્ષગુણવસ્તુસ્ત્રાસ
સ્વરૂપમાં રા. દામોદરદાસ સુંદરદાસ તરફથી પ્રગટ થઈ હતી. જે કાળે
કેળવણીને પ્રતાપે મુધારાની નવીન લાવનાઓ દેશનાં ઉદ્ય પામી
હતી, ધર્મરંગની જોસલરી ચર્ચાઓ થતી હતી, અને પરિણામે
જનસમાજમાં સદસદ વિવેક કરવાની શક્તિ તથા વૃત્તિ વધતી જતી હતી
તે વખતે એનું પ્રકાશન થયું હતું. કેટલાએક મિત્રોની આગ્રહપૂર્વક
ઘડનાનુસાર ફરીથી પ્રગટ કરવું ઉચિત ધાયું છે.

મૂળની કૃતિ સમયાનુસાર વધુ વિસ્તારી તેમજ બનાવોને
દકીકત વાળી હતી. આ લઘુ પુસ્તકમાં તેનો સાર સંગ્રહી વધુ
પડતો ભાગ ઓછો કરવામાં આવ્યો છે; એમ કરવામાં કેટલેક
સ્થળે મૂળના આશયને કાયમ રાખી પ્રસંગોપાત ફેરફાર કરવામાં
આવ્યો છે.

ધર્મલાવના મનુષ્ય જીવનમાં કોઈને કોઈ રૂપે રહેલી હોય છે.
આર્યાવર્તમાં પ્રાચીન વેદકાળના ધર્મ વિચારો બહુ મોટે ભાગે
લોકમાન્ય છે. આ સંપ્રદાય અને એ પ્રાચીન વિચારો વચ્ચે કેટલું
અન્તર છે એ જણાવવાના મૂળ કૃતિના ઉત્તુને વળગી રહી આ
પુસ્તક પુનઃ પ્રગટ કર્યું છે.

પરંપરાએ પ્રાપ્ત થતા આચાર્યપદનો પ્રભાવ અને ગુરૂના
ગુરૂવાકર્ષણનાં તેજ અનુયાયિ અને સૈવકોપર જાણ્યે અજોણ્યે
પડ્યાં વિનાં રહેતાં નથી. લોકજીવનની આત્મિક, નૈતિક, ને એવી
એવી સંસ્કૃતિના ઉત્કર્ષ અપકર્ષ ઘડવામાં એની અસરો બળવાન
પણ નીવડે છે. જ્યાં જ્યાં આમાં એ જીવનલીલાનું રેખા
દર્શન કરવામાં આવ્યું છે, ત્યાં તટસ્થ વૃત્તિ અને અપક્ષ દષ્ટિથી
સંપ્રદાયોક્ત પુસ્તકોમાંથી મોટે ભાગે સંગ્રહ કરાયો છે. ઐાધની
કટુતા ગુણના પ્રમાણમાં અંકાય છે. કાલના ઉદરપટમાં સર્વ કંઈ
સમાય છે. અને આરોગ્ય પ્રાપ્ત થતાં કટુતાનું વિસ્મરણ થાય છે.
ક્ષમાની આટલી નમ્ર પ્રાર્થના સ્વીકારી, સુસ્તવાચક વિચારક,
કે જગત્ સન્નન વાંચશે તેાં સારાસારની તુલના કરવા યોગ્ય

વધુમાં જાણાવવામાં આવે છે કે, યજ્ઞનારાયણ બદ્ધ શ્રુતિનો અવતાર હતો, પણ આમાંયે અસંભવ દોષ છે. જો શ્રુતિ અવતાર ખારણુ કરે તો એવું રૂપ જે શબ્દ માત્ર છે તે પૃથ્વીપર ન રહેતું જોઈએ. શ્રુતિના અવતારનું વર્ણન કોઈપણ શાસ્ત્રીય ગ્રંથમાં છે? ખુદ શ્રીમદ્ ભાગવત જેને સંપ્રદાયિકો પરમ પવિત્ર ગણે છે તેમાં પણ આ નરીન અવતાર સંબંધી કોઈ ઉદ્દેશ્ય જોવામાં આવતો નથી.

લક્ષ્મણુ ભટ્ટની જીવન લીલા.

હવે લક્ષ્મણુ ભટ્ટ કોણુ તે જોશું. યજ્ઞનારાયણનો પુત્ર ગંગાધર ભટ્ટ, તેનો ગણપત ભટ્ટ, અને તેને જોઈ એવો વદલના નામનો પુત્ર થયો અને આ વદલના પુત્ર તે આ સંપ્રદાયિક વસુદેવના અવતારરૂપ લક્ષ્મણુ ભટ્ટ આ લક્ષ્મણુ ભટ્ટનું ચરિત્ર બહુ વિલક્ષણુ રીતે જાણવાજોગ છે.

એ લક્ષ્મણુ ભટ્ટ નાનપણમાં પરણેલા હતા, પણ કોણુ જાણે કેમ થોડા વખતમાં એમને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, અને કોઈને પણ કહ્યા કહાવ્યા વિના એમણે કાશી તરફ પ્રયાણુ કર્યું. ત્યાં એક બ્રહ્માનંદ નામના સંન્યાસી હતા તેમની પાસે જઈ લક્ષ્મણુ ભટ્ટે સંન્યાસી થવાની ઇચ્છા દર્શાવી, અને કહ્યું કે “મને સન્યસ્ત દીક્ષા આપો.” બ્રહ્માનંદે તેણે નામ, જ્ઞાન, ઠેકાણું તથા કુકુબ્ધ વગેરે પરિક્ષિતિનું પૂછ્યું તો આ સૌમયજ કરનાર અને સાક્ષાત વસુદેવના અવતારરૂપ લક્ષ્મણુ ભટ્ટ જોઈની જીવનલીલા તરેહ તરેહનાં પલટા લેતી આપણે જોશું. તે પોતાની તરણુ પત્ની તેમજ માતૃપિતા દેયાત હોવા છતાં પોતાને કોઈ નથી એમ અસત્ય બોલ્યા. બ્રહ્માનંદે લક્ષ્મણુ ભટ્ટનું આ કેવળ સત્ય સ્વીકારી દીક્ષા આપી સંન્યાસી બનાવ્યા. જાણે આથી અધિક અન્ય જ્ઞાનાદિક અધિકારની અપેક્ષાજ ન હોય તેમ જાણે જોઈનું કોઈ, નહિ તેને માટે સન્યસ્તના દ્વાર ઉપાડાંજ છે ને! પણ આ વાત આપણે અહીંજ પડતી મૂખી લક્ષ્મણુ ભટ્ટના ઇતિહાસ તરફ વળાશું. અહીં આ હવે તેના માખાએ શોધ કરી પણ કોઈ પતો મળ્યો નહીં એટલે બિચારાં બિચારી

રહ્યાં. એવામાં એના ગામનો કોઈ બ્રાહ્મણ કાશી યાત્રા કરવા મ્મો
 ત્યાં તેણે લક્ષ્મણુ ભટ્ટને સંન્યાસીના વેશમાં જોયા, ત્યારે તેણે
 પૂછ્યું કે “લક્ષ્મણુ આ શું?” તેણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો “હવે લક્ષ્મણુ
 કેવો? અખતો હમ સંન્યાસી ભયે.” એમ કહીને તે પોખારા
 કરી ગયો; પરંતુ તે માણસ યાત્રા કરીને પાછો જ્યારે કાંકરવાડ
 ગયો ત્યારે લક્ષ્મણુ ભટ્ટના પિતાને લક્ષ્મણુના સંન્યાસી થયાની
 ઉપરની હકીકત કહી. એ સાંભળતાં વાંતજ બિચારો શ્રદ્ધ પિતા
 તે અતિ સંતપ્ત હૃદયે કલેશ ને કલ્પાંત કરવા લાગ્યો. તેણે પોતાની
 પત્નીને પૂછ્યું હવે શું કરવું? આખરે બન્નેયે વિચાર કરી
 લક્ષ્મણુને પાછો તેડી લાવવા કાશી જવા નિશ્ચય કર્યો.

આ નિશ્ચયાનુસાર લક્ષ્મણુ ભટ્ટના માતૃપિતા તેમજ પત્ની
 થોડી મુદતે કાશી ગયાં. ત્યાં તેમણે ઉપરોક્ત બ્રહ્માનંદનો મઠ
 શોધી કાઢ્યો, અને ત્રણે જણ બ્રહ્માનંદ સમક્ષ ખૂબ રડ્યાં.
 બ્રહ્માનંદે પૂછ્યું રડો છો શું કરવા? આ પરથી લક્ષ્મણુ ભટ્ટના
 પિતાએ સઘળું નિવેદન કયું અને વિશેષમાં કહ્યું કે “લક્ષ્મણુની
 આ ન્હાની અખળા પત્ની છે તે છતાં ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કરાવી
 ત્હમે એને સંન્યાસ દીક્ષા આપી તે આ બિચારી સ્ત્રી એનું જીવન
 કેમ વ્યતીત કરશે? મહારાજ આ નિર્દોષ અખળા તરફ તેજ જરા
 દયાળુવૃત્તિ રાખવી હતી?” બ્રહ્માનંદે કહ્યું “લાઇ મ્હને તેની લેશ
 ખતર નથી. અમે તે જાહેને કોઈ હોતું નથી તેનેજ દીક્ષા
 આપિયે છીએ, મારી આગળ એણે ધર્મપૂર્વક પ્રતિજ્ઞા કરી
 જણાવ્યું કે મારું કોઈ નથી ત્યારેજ મેં દીક્ષા આપી. ભલે ત્હમે
 એને તેડી જાઓ. મારે એની કશી જરૂર નથી.” આણું
 સાંભળીને તેઓ ત્યાંથી ઉઠી લક્ષ્મણુ પાસે ગયાં અને તેનાં
 આ કૃત્ય માટે સખત હુપકો આપી કહ્યું: “આ ત્હે શું
 કયું?” લક્ષ્મણુ ઉત્તરે આપ્યો “મ્હં જ કયું તે હીકજ કયું
 જ. ત્હમે કોણ પૂછનાર?” વદદબે કહ્યું “અમે તમારા માબાપ
 ન પુત્રીયે તે બીજું કોણ પૂછે? રૂ અહ્યા મ્હમ્ આ ત્હારી તર

એને રહી મુશ્કેલીને આ જાવળી મતિ ક્યાંથી સૂઝી? ચાલ થયું તે ખરું જોઈએ પાછા ઘેર ચાલ અને ત્યાં સંસાર મુખ જોગવ.” લોકમજે કહ્યું કે, હવે મારે કંઈ તમારું સાંભળવાની જરૂર નથી. તમે કંઈ મારા માખાપ નથી.

મારો પિતા વિશ્વેશ્વર મહારેવ છે. મારી માતા પાર્વતી છે. મારી માસી એટલે માની ખેત તે ગંગા છે. હંડી શેરવ તથા દંડપાણી એ મારા જ્યેષ્ઠ બધુ છે. કાશી તથા મણિકર્ણિકા એ મહારી ખેનો છે અને શુદ્ધિ એજ મહારી પત્ની છે, અને ખટકમ તે છોકરા છોકરી તથા દુહિતા છે એટલે મહાર કુટુંબ તમે નહીં પણ કાશીજ છે.”

એવું સાંભળતાજ પેલા ત્રણે જણ પાછાં ધ્યાનનંદ પાસે ગયાં અને કહ્યું કે લક્ષ્મણુ તો આ પ્રમાણે કહે છે. પછી ધ્યાનનંદે લક્ષ્મણુને ચોતાની આગળ બેલાવી ધમકાવીને કહ્યું: “હે દુહા! જે મહારી આગળ ભુકી પ્રનિચા લીધી, પાપમા પડ્યો ને હજી પણ આ બિચારાં તારા વહ માતપિતાને દાદ આપતો નથી ના, નિશ્ચય મારા આશ્રમમાંથી હું કાશી આપ્તામાં ખબર આપું છું કે તને કોઈ જોએ ન રાખે.” આ પરથી લક્ષ્મણુ બહુ ખીચા. અને કહ્યું કે:—“તમે જમ આજા આપો તેમ કર.” સુરએ તોને પિતાની ઇચ્છાને અનુસરવાને જણાવ્યું. લક્ષ્મણુ ચોતાના પિતાને પૂછતાં તેણે તો પાછો શૂદસ્થાશ્રમ સ્વીકારવા તોને કહ્યુંજ હતું. આથી આખરે લક્ષ્મણુ પિતા સાથે સ્વગૃહે આવી ચોતાની પત્ની સાથે શૂદસ્થાશ્રમ ગંડ્યો. હવે ખીજી તરફ શું બને છે તે જોઈએ.

એના પાછા આવવાથી અને આવા વિચિત્ર આશ્રમાન્તરથી ગામમાં ચર્ચા ચાલવા માંડી જાતિજનો અને પતિત ગણવા નાન્યા. એક દિવસ તેઓ સઘળા એકઠા થયા, અને એનો મકદુમ્ય ખદિશ્કાર કરવાનો ઠરાવ કર્યો.

કેટલી સુદે તે લક્ષ્મણુના માખાપ ગુજરી ગયાં. ધરમાં માથે લક્ષ્મણુ અને તેની પત્ની ઇલ્લમાગર રહ્યાં. તેઓ બન્ને જાતિશ્કાર

દેવાથી ૩૬ પ્રમાણે લેમની વૃત્તિ પણ બંધ

આર્થિક સંક્રાંતિ, ને તંગ હાલત તો મુળથીજ હતી. આ પ્રમાણે આવું થયું એટલે દુકાળમાં અધિક માસ જેવું બન્યું. આ માટે તેમણે ઉદર નિર્વાહાર્થે ગામ છોડી બીજે કહી જવાનું મોજ્ય થયું. અનેક સ્થળે પર્યટન કરતે કરતે કાશી નગરીમાં આવી પહોંચ્યાં. કાશી યાત્રાનું સ્થાન હોવાથી ત્યાં ઝાઝા યાત્રાળુઓ આવે એટલે તેઓ પાસેથી મળતી લિલ્લા એ નિર્વાહનું સુગમ સાધન થઈ પડ્યું. કેટલેક દિવસે લક્ષમણુ ભટ્ટને ત્યાં એક પુત્ર પ્રાપ્તિ થઈ. તેનું નામ રામકૃષ્ણુ પાડ્યું. છોકરો જન્મ જન્મ મોટો થતો ગયો જન્મ તેમ લક્ષમણુને ખર્ચ વધવા માંડ્યું, અને આ કારણે કે પછી ગમે એ કારણે તેણે એ રામકૃષ્ણુને ગિરી બાવાને ત્યાં આપ્યો અશ્રવા તો વેચ્યો. બાવાઓના આચરણુ અને રીતલાત જોતાં તો તેણે એ રામકૃષ્ણુને વેચ્યો હશે એમ અનુમાન કરી શકાય એમ છે. ગમે તેમ હશે પણ થોડે વખતે બીજા પુત્રનું પ્રાગટ્ય થયું તેનું નામ વલ્લભ પાડ્યું. એના જન્મ સંબંધી હકીકત શક-ભરી છે. એ એનું ચરિત્ર વાચતા આગળપર જણાશે. આ છોકરો કંઈક વિચિત્ર હશે તેમજ લક્ષમણુ ભટ્ટ તેમજ તેની પત્નીને કંઈક વધુ પ્રિય હશે તેથી તેમણે તેને સારી રીતે ઉધારી મોટો કર્યો, આના પછી કેશવ કરી એક ત્રીજો છોકરો થયો, પણ તેના હાલ પાછા અભુમાનિતા રામકૃષ્ણુ જેવાજ થયા, અર્થાત તેને પણ કોઈ પુરી બાવાને આપ્યો.

ત્યાર પછી કેટલેક દહાડે લક્ષમણુ પોતાની સ્ત્રી ઇલ્લમાગાર અને માત્ર એક બલ્લભને મુકીને વૈકુંઠવાસી થયા. આ પ્રમાણે લક્ષમણુ ભટ્ટ કે જઈને સાંપ્રદાયિકો સાક્ષાત વસુદેવજનો અવતાર માને છે, જેણે એક નહીં પણ અનેક સોમયજો કર્યા હતા, જઈને ઘેર નિત્ય પ્રહામંગળ થતા હતા, જેણે વલ્લભના જન્મ વખતે અનેક પ્રકારનાં દાનો કર્યાં હતા (રામકૃષ્ણુને, કેશવને રખડાવી) જેને માટે સામાન્ય સ્ત્રીઓ, તેમજ ભાવકડી સેવિકાઓ કામળ

કંઈ ગાય છે કે "શ્રી લક્ષ્મણ ભટ્ટજી ગૃહે એ કૃણ દીવોશ
(જોને ત્યાં શ્રી વલ્લભ જેવા દીવા પ્રગટ્યા) જલેને પુટી માર્ગના પ્રધોમાં
પ્રશંસા કરી સાતમે આસમાને ચઢાવવામાં આવ્યા છે એવા આ
શ્રી લક્ષ્મણ ભટ્ટની જીવનસીલાની ટુંક રૂપરેખા છે.

ઉક્ત કથનની સત્યતા, સંશ્લેષી ગંદા કરવાનું કંઈ કારણ
નથી. એ કેવળ તર્કથી યોગ્યપણું કે પ્રમાણશૂન્ય નથી. અનેક
અન્ય પુસ્તકોને આધારે આ ચારિત્રવિવેચન કરવામાં આવ્યું છે.

૧ તે વખતે ચિદ્વિપ, જગજીવન, તથા દામોદર સ્વામિ વિગેરે દેહ-
લાક સન્યાસીઓ તથા બીજાઓ થઈ ગયા છે, આમાંના જગજીવન
તથા દામોદર તો એમનાજ અનુયાયીઓ હતા, પણ પાછળથી તેઓ
એમનાં કેટલાંક પાખંડ તથા અનીતિ જોઈ જુદા પડ્યા હતા. તેમણે
પાખંડોત્પત્તિ, પુરાતન કથા તથા પાખંડ અંડન નાટક વગેરે ઘણા
પુસ્તકો લખેલાં છે, તેમાં એમની યથામિત ઉત્પત્તિ લખેલી છે.

૨ વળી એ લોકો મુળ તો શૈવ ધર્મી હતા તેઓ ત્યાગ
કરી ખીજાનો આશ્રય કરવો પડ્યો, અને પોતાનો તૈલંગ દેશ છોડી
આ પ્રમાણે ગોકુળ-મથુરામાં જઈને વસવું પડ્યું. આ ઉપરથી એમ
અર્જુનમાન થાય છે કે દૂર જઈ વસવાથી પોતાની સર્વ હકીકત ત્યાં
હૂપી રાખવાનું મુજબ પડે છે, તેથી તેમ ક્યું હોવું જોઈએ.

૩ વળી હાલના તૈલંગા પ્રાજ્ઞોની સ્થિતિ જોઈએ અને તેમનાં
આચરણો જોઈએ તો તેમની બહુ અધમાવસ્થા જણાશે પણ શું
કામ? એકજ દર્શન જસ ચશે. ગ્રહણ સમયે આત્મજ અને ટેડની
માફક તેઓ અને તેઓની સ્ત્રીઓ મુઠાં બીખ માગવા નીકળી પડે
છે એટલુંજ નહીં પણ તે વખતે તો રપશારપશંનો સર્વ બેદ
બુદ્ધી વસ્ત્રદાન લેવા સુકતાં નથી. આવા એ છે ખરા છતાં તેઓ
પણ હજી આ વલ્લભ કુળવાસીને પોતાની કન્યા પાણિમકલ્પ માટે
આપના નથી, અને તેથી આ વંશજોને હજારો રૂપિયા ખર્ચી
તૈલંગ દેશમાંથી કન્યા લેવાતી લઈ આવવી પડે છે, અને તેની
પોતાને દેશ આવી લક્ષ્મણ કરવી પડે છે. આ છોડી સાથે પછી

માખાપ કોઇપણ રીતનો સંબંધ રાખતાં નથી એ સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે. અલબત્ત, આવા કન્યાવિક્રય કરનારને ન્યાત એકઠી થઇ પૂછે છે, પણ તેનો નિકાલ પાંચસો, હજાર દાંડના આપવાથી થઇ શકે છે, અને બાકીના રૂપિઆનો લક્ષીલાતથી પ્રસાદ કરી શકાય છે. આ બધી વાતો હવે પ્રસિદ્ધ છે.

(૪) કેટલાક વર્ગોપર પુર્ણમાર્ગીય સંપ્રદાયના ધર્મધર્યોએ આશરે ચાર પાંચેક હજાર રૂપિઆ ખર્ચી શંકરાચાર્યને અરજી કરી હતી તેમજ એ ત્રણ શાસ્ત્રી મોકલી તે દ્વારા ભલામણ કરાવી હતી. આમાં લેખની સાથે તૈલંગા બ્રાહ્મણો વ્યવહાર રાખતા નથી તેમજ કન્યા આપ લે કરતા નથી માટે લેખને પાવન કરી બીજે વ્યવહાર નહીં તો માત્ર કન્યા તો સરળતાથી મળ્યા કરે એ પ્રકારની વ્યવસ્થા કરાવી આપવા વિનંતી કરી હતી. શંકરાચાર્યે આ સંબંધી કાંઈક હિલચાલ કરી જોતાં બની શકે એમ નહોતું એટલે મુલતવી રહ્યું.

(૫) પણ આથીય વધુ અગત્યની બાબત તો હજી આવે છે. એ માર્ગના કોઇ ગોપીલાલ નામના પુરુષે એક કોઇ ચંદ્રાવલી નામની સ્ત્રી ઉપર વારસા બાબત ફરિયાદ કરેલી. આગ્રાની કોર્ટમાં તો હિંદુ કાયદાના આધારે ગોપીલાલ હત્યો, ત્યારે ચંદ્રાવલીએ કલકત્તાની ઉપલી કોર્ટમાં અપીલ કરી, તેમાં જણાવ્યું કે હિંદુ કાયદો અમને લાગુ પડતો નથી. અમે હિંદુઓમાંથી બહાર પતિત ગણાવા જોઇએ. તેના કેટલાએક પુરાવા આપ્યા અને પોતાનીજ જાતિનો કાયદો લાગુ પડે છે એમ સિદ્ધ કરી આપ્યું. આ હકીકત સંબંધી તેજ જાતિના અન્ય જણે આપીડેવીટ કરી તેમાં કહ્યું કે આ પતિત વાળા વાન ખરી છે આ નવીન આધારોના બળથી આ કેસનો સુકાદો પ્રતિવાદીના લાભમાં આવ્યો. ત્યારે વાદીએ ધંડલાંડની પ્રીવિ કાઉન્સીલને અપીલ કરી; પણ સાંચે વાદીના પુરાવાતું અધિક નવીન બળ ન ડોવાથી દોઢ વર્ષે આખરે કલકત્તાની કોર્ટનો સુકાદો કાયમ રહ્યો.

આ પ્રમાણે આ ગેતો કહે છે કે ચોમેર અમિત્રી મધ્યમાં બાળક વળ્યુ આ કેસને તમારે સલામત કરી લાગવું નથી હતા કોઈ બહુ (૧) સર. જેના કંગીનેયે જરા તમા તથ્યાદા જુએ તો ના એવી અટકાવ સર એટલાજ જાણે સગમાં વિધવા હોય, તેને પત્નું દિવને પુત્ર પ્રસવ પથથો હોય, અને તે કુમળા કાજગરા મિત્રાગ દુર્ભાગી બાળકની હત્યા કરતા છુર ન આપ્યો હોય એટલે કોઈ અન્યને ગામ જ્ઞાત અગ્ય નામ કગરવા આપ્યો દરો તે સમયે કદાચ આ મૂકનારના હૃદયમાં દયાભાવ મુક્યો હોય અને વિવાયું હોય કે એમને એમ મૂકના કોઈ જનાવજ એનો ભલ કંગી જગે અથવા તો હાથ દેશે આથી કંઈ યુક્તિ યોજી હોય કે એમ કરતા જો કોઈ આવી ચડશે તો પ્રાણ તો એનો જાયશે આવા વિચારે સભર છે કે વચમાં બાળકને નિર્ભય સ્થાનમાં મૂકી આમપાસ મોટું કુડાવું કર્યું હોય, આવું સભવી શકે છે ખરું પછી તે દિવસ હોય કે ગમે તે જાતીનો હોય તે દૈવ જાણે અને આ મામે સક્ષમજી ભદ્ર ને લેમના પત્ની ચાલ્યા જતા દરો તે વખતે લેમની નજરે પડતા તેઓએ તે બાળકને જીવકી લીધું હોય અને તે ચમત્કારના જમાનામાં આ એક મોટો ચમત્કાર તરીકે કહેવાતું જ્ઞાનુ હતું કે અમાગે પુત્ર છુરનો થઈ અમિત્રી રમતો હતો આ પુત્ર તેજ વૈષ્ણવ ધર્મીઓના શ્રી વત્સલાચાર્યજી અથવા શ્રી આચાર્યજી મહા પ્રમુજી હોવા જોઈએ

અહીં પાછો એક બીજો વિચાર કરવા યોગ્ય ગણાશે કે મતાનુ-યાયીઓ શ્રી વલ્લભ પ્રભુનો જન્મ ૧૫૩૫ ના વૈશાખ વદ ૧૧ નો માને છે તો આ દિવસે તો એઓ મૃતક જન્મ્યા હતા, અકાળે અવતર્યા હતા, લેમનો સ્માર થયો હતો અને જે જીવિત બાળક મળ્યું તે તો બહુ દિવસ પછી

અર્થાત પ્રથમનો પ્રસંગ તે ચૌજા નગર તરફ જતા સમયનો અને દ્વિતીય પ્રસંગ તે વળતા કાશી જતા અમિત્રી-મા રમવું બાળક મળેલું તે, તે ખરો જન્મકાળ કીયો તે શ્રદ્ધાન્વિત બંકતો ઐતિહાસિક નિરક્ષકો, કે જ્યાંતિપીઓએ નિર્ણય કરાનો છે થયું જોતા

આ પછી ત્યાંથી ચાલતાં ચાલના લક્ષમણ ભટ્ટ પત્નિસહ કાશીમાં સુખરૂપ આવી પહોંચે છે કેટલેક વર્ષે શ્રી વલ્લભનું ઉપવિત સરકારી કરે છે આ પછી કાશીમાં પણ એમના ગામના માણસોનો અવગ જવર અધિક હશે એટલે એમણે પર્યટન આરંભ્યુ અને એમ કરતા સવત ૧૫૪૬ માં શ્રી બાલાજીમાં વલ્લભને અગિયાર વર્ષનો મૂકી વૈકુંઠવાસી થાય છે હવે શ્રી વલ્લભની સ્થિતિ વિષય હતી હિંદુ નિર્વાહનું સાધન નહોતું આથી કહે છે કે તે પોતાની માને લઈને વિધાનગરમાં એનો મામે વિધાલૂપણ (નામ કંપીત દેખાય છે) નામે હતો તેની પાસે ગયો મામાએ આદરસત્કારથી ખેસાડ્યા પોતાના પિતા એઓ પણ લક્ષમણ ભટ્ટના સમયથીજ ન્યાત ખંડાગ હોવાથી મામાને ત્યાં મોસાળમાં જન્મતી વખતે પકિત બિંદ પળાયો શ્રીવલ્લભ કંઈક તેજ હતો, વિચિત્ર હતો, તેમને સ્વમાન સ્પુર્ણ આના કરતાં તે ભિક્ષાએ સારી આવો વિચાર કરી લાણેજે મામાને કહ્યું “મે તો હાથે રાધી જન્મવાનો ધર્મ ધાગ્યું જ્યો છે” આ પરથી મામા રોમે ભરાયા ને લાણેજનો વર નિકાલ કર્યો શ્રી વલ્લભે આથી તળાવને પાજે રાધી પ્રસાદ લીધો મા તો એમના મામાને ત્યાં હતી શ્રીવલ્લભ ત્યાંથી એકલા પ્રયાણ કરી ગયા શ્રીવલ્લભના આર્ષની પ્રાગટ્યની વાર્તામાં આ પછી બીજા દિવસે કૃષ્ણદેવ રાજાની સલામાં બહુ બહુ ચમત્કાર કર્યા વર્ણવ્યા છે તે બધા નિર્મૂળ છે તે હવે પત્રી આગળ જણાવાશે પણ એટલું તો ખરૂં કે શ્રી વલ્લભ ચતુર, વિચિત્ર હતો, સ્નાતી, વ્યવહાર કુશળ હતો

અહીંથી હવે વલ્લભ ચાલ્યા ને દેશ દેશ ભ્રમણ કરવા માડ્યું ભિક્ષા માગીને ખાવાનું ને સુખ સ્વેચ્છાપૂર્વક પૃથ્વીપર સ્વાનું એટલે જોવાનું, શીખવાનું, તેમજ વિવિધ અનુભવો મેળવવાનું એને બન્યું પ્રવાસથી બહુ બહુ તરેહના ને વિવિધ માણસોના સમાગમમાં આવવું પડે એમને હોશિયારી ને ચતુરાઈ વધે એ સ્વાભાવિકજ છે, નીતિ શાસ્ત્રમાં હીકજ કહ્યું છે કે —

દેશાટનં પંડિતામિતતાં ચ । નીતિયુતં રાજસભા પ્રવેશં ॥

अनेकं ज्ञाघ्राणि त्रिलोकिनानि चातुर्यं । मुक्तानि भवंतु पंचः

અર્થાત્ ગુગુલુ પ્રાપ્ત થવાના પાત્ર ગાધનો છે (૧) દેગાટન
 (૨) પડિતોની મિનાચારી (૩) નીનિમાનજનોની મલામાં ન્તુ
 (૪) ગભ્યસલામા જેમણુ અને અનેક ગામ્નેનું અવલોકન કરુ
 હવે આ પાત્ર પ્રકાર મેગવ રાને ત્રી વલ્લખને ગાધન મળ્યુ તેથી
 દેગાટન કરી ચોતાનો વખત ગુગુલુ પ્રાપ્ત કરવામા રોકવા વાગ્યા
 આમ જતાયે તે એક ભટકતા યાજ્ઞાળની અવધ્યામા હતા આરી
 રીતે બહુ વર્ષો તેણે પીતાડ્યા તંમનીજ વાર્તામા લખ્યા પ્રમાણે
 ત્રી પદ્મપુત્ર યા એ ગયા હતા ત્યા એ ન્યાતની જ્દાગ થયલા છે
 એ કારણે કદાચ મદિરમા આવવા દીધા ન હોય એટલે એણે નદીને
 સામેપાર મુકામ કર્યો હતો હજી ત્યા તંની એક છે વળી એની
 પાત અગાધી દીધી છે કે નિકુનાથજી નદીપાર ત્રી મદાપ્રમુજને
 મળવા ગયા ત્યાં મારી ગીતે મગાને એક સ્થાપિ છે ન્યારે સય
 પાત તેા જે વિમ્મુતિ ન થતી હોય તેા એ કે એ ધજા વર્ષો મુ રી
 તેમના વ શક્તિને વિદુલનાથમા આરવા દેતા નહી પણ આટિયા
 વગેરે વૈખળ્વે આ ધર્મપાશમા પંડ્યા પડી તેઓની સમૃદ્ધિ વધતા
 વિદુલનાથવાળા લક્ષ્મીના અજને અજરા હમે અગરતો આપ તાર્યા
 હમે એટલે આવવા દીધા હતા, ધનનો આ પ્રભાવ આવે પ્રસંગે
 સમાન્ય છે

• શ્રી વલ્લભ સ્વામિનો મન્યાસ.

નિજવાતાદિ પુસ્તકો પરથી જણાય છે કે તે ત્રી જગન્નાથજી
 વગેરે ધજે મથો ગયા હતા બાર તેર વર્ષ મુંખીનો એનો આ ભ્રમજ
 કાળ હતો તે બાદ પર્યટન કરતે કરતે એ સહેરમા એતુ જુ
 ધયુ તેતુ નામ પ્રગટ વાર્તામા છે, ત્યા રિપ્પ સ્વામિની મોગી
 ગાદી હતી ત્યાના મહતને મળ્યા સભાપત્ન કરતા આ માણસ
 હોશિયાર ને ચતુર લાગ્યો મહતને ચોતાની પાછળ ગાદી ચલાવે
 એવા શિષ્યની જરૂર હતી એણે વલ્લભને યોગર ધાર્યો બધા સુતા
 પછી એને જગાદી મહતે વલ્લભને ચોતાનો રિચાર જણાવ્યો
 વલ્લભ ભટકતો હતો તેણે સેકડો નેરકો મરો ને ગાદી મરો એને
 એને આનંદ થયો પીડા માત્ર એટલી હતી કે સંન્યારી થવાનુ હતુ

પણ આમ પણ ક્યાં એના લક્ષ ધાય એવા સંલવ હતા? આથી તહેજે મહતની ઇચ્છાનો સ્વીકાર કર્યો. બીજે દિવસે પોતાના ધણા ખરા શિષ્યો સમક્ષ મહતે શ્રી વલ્લભને દિક્ષા આપી સંન્યાસી બનાવ્યા.

નિજવાર્તામાં આ પ્રકારે કથન છે કે મહતે શ્રી વલ્લાયાચાર્યની વિદ્વત્તા જોઈ પોતાના મનમાં ઠગવ કર્યો કે આ સંપ્રદાય ચત્રાવે એવો યોગ્ય પુરૂષ છે એને શિષ્ય કરીશુ, પણ રાત્રિના સૂતા પછી સ્વપ્ન આવ્યું તેમાં ભગવાને મહતને જણાવ્યું અરે! મૂખી તું મને પણ શિષ્ય કરવા માગે છે. આ જે માણસ તારે ત્યાં આવ્યો છે તે મારે સ્વરૂપ છે, તેને તુ માણસ તરીકે ન સમજશ, તારે તારું અન્ય શિષ્યોતુ કલ્યાણ કરવું હોય તો બધા એને શરણે જાઓ એવી ભગવદ્ આજ્ઞા થતા મહત ચમક્યો. શ્રી મહાપ્રભુજી સૂતા હતા ત્યાં દોડી ગયો જુએ છે તો જેવા સ્વપ્નમાં દીઠા હતા તેવાજ ભગવાનના દર્શન થયા પછી શ્રી વલ્લભના ચરણ ચાપવા તે મહત ઝેડો એટલે શ્રી વલ્લભ જિહ્યા અને કહ્યું:—
“ માપ યદ કદા ક્રમે ”

મહતે કલ્પે કે જે રાજ આપકો કેતને જાગ્યો નહીં મો અપરાધ ક્ષમા ક્રમે મે. એટલું કહી બીજે દહાડે સવારમાં સનાંન કરી વલ્લભને શરણે ગયા અહીં શોચનીય એ છે કે વાતની સત્યતાને માટે અન્ય કશો આધાર નથી પરંતુ એ પણ આ કથા કહેનાર આજે તે સ્થળમાં કોઈ રહ્યું નથી

હવે વલ્લભ સુખ નિવાસી બન્યા ઉદર નિમીત્તની ચિંતા ટળી અને સામ્રદાયિક ગાદી કે એવું કંઈ હોય ત્યાં પડિતો પણ હોય. આથી તહેમનો સહવાસ અભ્યાસનું સાધન થયું. વિશ્વલ સ્વામીના સામ્રદાયિક ગ્રથોનો યથાગ્રિથત અભ્યાસ કર્યો થોડે કાળે મહત મરણ પામ્યો વલ્લભ ગાદીપતિ થયા મહાધીશ થયા. પંચના નેતા થયા.

શ્રી વલ્લભ સ્વામિનું સંન્યાસ પછી લગ્ન.

કેટલાક કાળે બરાબર સ્થિર થતા પછી પર્યટના માટે લાલસા થઈ થોડાક સ્વમતાનુ પાછી યાત્રાણુ સાથે નીકળ્યા. બારેક મહિને

કાશી જઈ ચલેલા ત્યાં કોઈ એક મધુ મગલ જી શ્યામજી રહેતા
 હતો ત્યંને ત્યાં બહુ કાલ સુધી મતાનોત્પત્તિ ન્હોતી યજ્ઞ તેથી
 ત્યંને વાજિયાપણુ ટાળવા વિશ્વભર મદાદેવની માનતા લીધી હતી.
 જેથી જો છોકરો આવે તો મદાદેવની નેરા કળ્યા માટે મદાદેવની
 સેવામા અર્પણુ કરે અને છોકરી આવે તો ઠાવ પરદેશી શાબળને
 વિશ્વેશ્વર મદાદેવને નામે કૃત્વુર્પણુ કરી કન્યાદાન દેશે. કાળ
 બને પુત્રી આવતરી મદાદેવજીને ધોનાની સેવા કરનાગની જગ્ગ જાણે
 ન્હોતી, નહી તો પુત્ર આપત કારણુ પુત્રી તો મદાદેવના દર્શન
 પણુ કરવા ગ્દેનાગ નથી કરાય એમ પણુ ધોરા મજબ છે કે
 આ શાબળુ પણુ ન્યાન બહાર ચલ્યો ધોરા ને શ્રી વલ્લભ બદ
 (જુદેની સાથે સબન્ધ થયો હતો) સાથે સબન્ધ કરવાથી સરખો
 સરખી જોડ બને એમ હતુ કારણુ તે કન્યાને કોઈ
 ન્યાતિયા ન સ્વીકારે બાકી મદાદેવજીએ તો દેને પગ્દેશ
 મરખાજ હતો નહી તો ગામમા આવે તો મદાદેવજીનુ
 શુ જતુ હતુ ? વળી ખીલુ વિચારનાનુ છે કે વલ્લભાચાર્ય
 કાશીમા ગયા ત્યારે આ કન્યાની ઉમ્મર પગલુના યોગ્ય આસરે
 બાગ તેર વર્ષની હતી તો ત્યાં સુધી મધુ મગલને પરદેશી શાબળુ
 કેમ ન મર્યો દશે ? આ ઉપરથી જે અનુમાન ફલિતાર્થ થાય છે
 તે એજ કે જુગતે જુગત મનેની મળી ધોની જોઈએ મધુ મગલ
 પગ્દેશીઓ માટે ધર્મશાળામા નિત્ય તજવીજ કરતો હતો વલ્લભ
 સ્વામી આવતા તે ત્યંને મર્યો પ્રશ્નોની પગ પર દાગ ત્યંના
 સબખી સર્વ હકીકત જાણી જાતિ, રીનખાત વગેરે સબધી સર્વ
 માહિતી મેળવી અને ધોનાની પુત્રીને સર્વ રીતે મળતી રાસ
 આવશે એમ વિચારી ધોનાની પુત્રી તેને આપવા વિચાર કર્યો
 પ્રથમ તો વલ્લભ શ્વામિજી ધોને સન્યાસી ધોવાથી પરણુના
 આનાકાની કરી પણુ જ્યારે મધુમગલે બુ આજ્વતાથી સામી
 રીતે મ્દમજા ત્યારે તેનુ મન લાલસાવશ બની પીગળ્યુ

એજે વિચાર્યું કે ગાદી આપતી મળી ને કન્યા મળવાની .
 સ્વપ્ને આશા નહી તોપણુ વિના પ્રયત્ને મળે છે તો જાતી કરવી

નહીં. તાત્કાળને પોતાના શિષ્યોની સલાહ લઈ ખીજે દિવસે ઉત્તર આપવા જણાવ્યું. રાતના ચાર પાંચ મુખ્ય શિષ્યોને બરાબર સહમજાવ્યા ને મનમાં નકી દરાવી મૂક્યું આવી રીતે શ્રીવલ્લભની છાંદગીમાં વારાફરતી સુયોગ પ્રાપ્ત થતા હતા. નીતિશાસ્ત્રીમાં સત્યજ્ઞ કહ્યું છે કે, જ્યારે કંઈ બનવાનું હોય છે ત્યારે ભુદ્ધિ પણ તેવીજ સજે છે. પણ વખત અનુકૂળજ આવી મળે છે તેવીજ આવી નહકે છે અને સર્વ ન બને એવું હોય તો પણ બની જાય છે. આ રીતે આ પ્રસંગમાં પણ બન્યું. મધુમ ગલ આવ્યો. વલ્લભને લમમાટે પૂછ્યું. વલભે હા કહી મધુ મ ગલે શ્રીફળ આપ્યું. મૂહૂર્તજોવરાવ્યું. ને આ પ્રમાણે પોતાની પુત્રીનું વલ્લભાચાર્ય સ્વામિસાથે લગ્ન કર્યું. સ્વામિ, સંન્યાસી મટી ગૃહસ્થાશ્રમી થયા. આ રીતે વલ્લભ સ્વામિ પણ પિતા લક્ષમણુ ભટ્ટ માફક સંન્યાસીમાંથી ગૃહસ્થાશ્રમી થયા. દુનિયાનાં લક્ષાર અર્થે જે નિષ્કામતા, સ્વાર્થત્યાગ, કે વિરાગીતા જોઈએ ને બહુ દુર્લભ છે અને ગર્ભશ્રીમંતાઈના સહચારી હોય, વિલાસ વૈભવ ને કામુકતા બહુ કરી આ કુળ બાળકોમા જાણે વારગાંમાં ઉતર્યા હોય તેવા રગ રાગના સુહાગ દૃષ્ટિગોચર થાય છે

આવી રીતે વલ્લભ સ્વામિ પરણીને પોતાના ગામ તરફ પાછા વળ્યા. રખેને ત્યાં પહોંચ્યા પછી શિષ્યો કનડગત કરે આ હેતુથી સાથેના શિષ્યોને બરાબર હાથ કરી લીધા અને એક “સંન્યાસ નિર્ણય” નામક ગ્રંથ યોજ્યો. અને થયું પણ તેમજ. સ્વપ્રકે પહોંચ્યા પછી આ દંપત્તિને જોતાં વાર ગિષ્યોમાં માંડો માંદા ચર્ચા થવા લાગી અને કેટલાકે તો પૂછ્યું પણ ખર કે “મહારાજ આ જનાનો તમારી સાથે શાનો?” ઉત્તરમાં વલ્લભ સ્વામિએ લમ યજ્ઞાનું જણાવ્યું, અને સાથે તૈયાર કરી રાખેલું “સંન્યાસ નિર્ણય” નામનું પુસ્તક બતાવ્યું. એમાં એમણે એમ દર્શાવ્યું હતું કે સંન્યાસિનો સૌ જન્મે મોક્ષ થાય. અને તેયે બહુ કહ્યું છે. કારણ નવાણું જન્મ ધર્મપૂર્વક જાય ને સૌમાં જન્મમાં દેવયોગે

જો માત્ર એકજ વખત પણ વિષય વાસના થઈ તો બધા જન્મ એજે જન્મ ને પાછા નરીનસરથી જો જન્મ સન્યામના પાળવા પડે. ઉપગત એજે જળ્યાબ્યુ કે પોતે યુવાન હતો માટે વિષય વાસના ધૂણું કરી વિધિપૂર્વક સન્યાસ લેશે પ્રત્યેક મનુષ્ય માટે અદ્વિત્યાત્રમની ખાસ આવશ્યકતા જળ્યાપી બધાને આ વાત ગળે ન ઉતરી ત્યારે પ્રથમથી જ શોડાઁ પોતે હાથ કરી લાંબા વના ત્ષેમની મદદથી સામે થયા આભાથી ઝગડો પેદા થયો. તે પ્રત્યે નહી અને મમત હારાશે વલ્લભને ગાદી ડોડી પડી, ને પોતાના અગી ચાર પાત્ર સહાયક શિષ્યો લઈ નીચળી પડ્યા.

હવે વલ્લભ શ્વામિ શુ કરે છે તે જોઈએ વિષ્યુ સપ્રદાયિ મહતે શ્રી વલ્લભની ચતુરતા જોઈ પદ શિષ્ય તરીકે પમ દગી કરી હતી તે તે કાર્ય માટે યોગ્યજ હની વલ્લભ શ્વામિ પોતાની નાત સમજતો હતો તે સ્વભાવ ચતુર હતો, મનુષ્યની પરીક્ષા ડરનાની શક્તિ ત્ષેનામા સારી હતી એજે આ પાત્ર શિષ્યો સાથે પ્રમાણુ ક્યાં પછી હવે શુ કરવું ક્યા જનુ ત્ષેનો બગાળર વિચાર કરવા માડયો.

• લોકના બોળપણુ ને અજ્ઞાનતાનો કેવો ને કેટલો લાભ લઈ શકાય, નામતા, કિર્તી દ્રવ્ય સી રીતે વધુ પ્રાપ્ત કરી શકાય, ગાદી સ્થાપન કરી શી રીતે સારી રીતે ચલાવી શકાય તેનો વિચાર કર્યો તૈલ ગનો તો ત્ષેમજે ત્યાગ કર્યો હતો, દક્ષિણુમા ક ઇક વિદ્વતા હતી, કાશીમાતો સમર્થ પડિતોતુ સ્થળ હતુ અને એ શિવાયના અન્ય પ્રદેશો સ બધી એમને બહુ જ્ઞાન ન્હોતુ, વિગેરે વિચાર કરીને ગોકુળ મથુરા પસંદ કર્યું આમ કરવામાં એમજે બે લાભ જ્ઞેયા. એકતો એતુ શિક્ષણુ વિષ્યુ સપ્રદાયિ હતુ એટલે જુજ વાસિએને પ્રિય એવા ન દનાં કુવરનો ધર્મ ચલાવવા તે બહુ અનુકૂળ પ્રદેશ હતો તેમજ ત્યા અજ્ઞાનતા ને મૂદતા વધુ પ્રમાણુમા હતો. આ પ્રમાણુ તે ગોકુળ મથુરા જઈને વસ્યા ત્યા તજવીજ કરી ગિરિરાજ પર્વતની તજેડીમા એક અન્યાર નામતું ગામ હતુ ત્યા મુકામ કર્યો ત્યાના કોઈ સદુપડ્યાને મળ્યા સદુપડ્યો.

ગિરિરાજ પર એક ન્હાની સરખી ઝુંપડી બાંધી રહ્યો હતો. વ્રજવાસીઓમાં તે કાંઈક ભણેલો હતો તેથી ત્યાંના છોકરાંઓને, બણાવતો. વલ્લભસ્વામિએ તેની સાથે મિત્રતા કરી પોતાની પ્રવૃત્તિના હેતુથી વાકેફ કર્યો, સદુ પંડ્યો લોભવશ બની ભાગીદાર થયો. આવી રીતે પાંચ સાતે મળીને પુષ્ટીમાર્ગનો પ્રારંભ કર્યો ગિરિરાજ પરની સદુ પંડ્યાની ઝુંપડીમાંની જે મૂર્તિ હતી તેનો છૂલોદ્ધાર કરાવી ત્યાંજ સ્થાપન કર્યું. સદુ પંડ્યો પણ કંઈક હોશીઆર માણસ બન્યા છે. સેવાને અંગે ખરચ વિગેરેની વ્યવસ્થા તેણે કરવા માંડી. પૂરણમલ્લ કરી રાજ્ય હતો તેને મળ્યો. તેને ચતુરાઈથી સમજાવ્યો. તેણે મંદિર બંધાવી આપવા કબૂલ કર્યું, પણ સાથે કહ્યું કે સેવા કરનાર માણસ રાજ્ય તરફનો રહે. આ પ્રમાણે તેણે મંદિર બંધાવી આપ્યું અને તેમાં ગોવર્ધનનાથજી એવું નામ આપી એક મૂર્તિ પંધરાવી; પણ રાજ્યએ સેવા કરનાર બંગાળી બ્રાહ્મણ રાખ્યા. આ ઉપરથી એક અનુમાન થાય છે કે પૂરણમલ્લ કદાચ રાધાવલ્લભી પંચનો હશે તેથી ગોડિયા બંગાળી ગોંસાઈઓની તરફથી બંગાળી બ્રાહ્મણો રાખ્યા હશે. અને એક અધિકારી પોતા તરફનો રાખ્યો જેથી હિસાબની વ્યવસ્થા બરાબર રાખી શકાય.

શ્રી વલ્લભને આ વ્યવસ્થા ફાવે એમ ન હતી. આ તો નવી ઉપાધિ વળગી. સ્વતંત્રતા ગઈ ને સેવાયે ગઈ. મંદિર બંધાવવા જતાં મતિયે ગઈ. વિચાર્યું કે આ વ્યવસ્થામાં સાર નથી. આથી તેણે પરિક્રમા કરવા વિચાર કર્યો.

જઈને થોડે મહિને પાછા ગિરીરાજ પર આવ્યા. સદુ પંડ્યાને મળી ચાતુર્ય વાપર્યું. બંગાળી બ્રાહ્મણોના દોષો શોધી કાઢ્યા, ને અધિકારી જે હતો તેને હાથ કરી લીધો. પૂરણમલ્લ પાસે આ અધિકારી દ્વારા કળ વળ વાપરી બ્રાહ્મણોને તિલાંજલી અપાવી. આગલો ક્રમ ચલાવવા માંડ્યો, અને લોકોને આકર્ષવા માંડ્યા. પંચનો પ્રથમ પાયો આ પ્રમાણે નખાયો.

હવે એમણે પંચને કેવી રીતે વૃદ્ધિ કરી ફેલાવવા તે માટે મુક્તિ યોજી. એકદુ સંસ્કૃત ઉપયોગી ન નીવડે, તેથી એણે કવિયો

રાખ્યા. તેઓ નિરાતે કાવ્યો કરતા, એટલે આગળના પાંચ સાત શિષ્યોને આકર્ષિયો બધા એના શિષ્યો બન્યા અને પ્રાચીન રીવાજ મુજબ એ લેમના મહાત્મગુરુ, એ પ્રમાણે બન્યા. ધીમે ધીમે વૃદ્ધિ થતી ગઈ, ચોર્યાગી વૈષ્ણવેની વાર્તા પરથી અનુમાન થાય છે કે એ શ્રી વલ્લભાચાર્યના શિષ્યો થયા હશે. ચોર્યાસી વૈષ્ણવમાં ધર તો ૩૫ કે ૪૦ તોપણ બધા શિષ્યો સાથે તેઓ વ્યવહાર ધૃતથી કરતા અને ભણી જતા. તે સમયે એમાં કોઈ પ્રકારનો દંભ આડંબર સેવક સાથે નહોતો. આ દંભકે મોટાઇના કરતાં ચાતુર્યની વિશેષતા પ્રમાણમાં અધિક હતી. તેમ સેવકના હાથનું ખાવામાં પણ પ્રતિબંધ નહોતો.

કૃત્રીથી સંન્યાસી તથા અંત.

માર્ગ ચલાવવાના આ પ્રકારના પ્રારંભ પછી વીસેક વર્ષે આ સ્થાન પર વલ્લભ સ્વામિ ગયા. દરમ્યાનમાં એ પુત્રો થયા. પહેલા પુત્ર ગોપીનાથજી ૧૫૬૮માં જન્મ્યા. બીજા વીઠ્ઠલનાથજી જાહેને વૈષ્ણવ શ્રી સુસાંઘજી કહે છે તેમનું પ્રાગટ્ય ૧૫૭૨ માં થયું.

આ પછી આ છોકરા ૧૪-૧૫ વરસમાં થયા તે વખતે શ્રી વલ્લભાચાર્ય પત્નીની સમતિ વગર સંન્યાસી થયા. પુષ્પીમાગીય પુસ્તકોમાં જણાવ્યું છે કે એમણે બે વાર પત્નીની અનુમતિ માટે પૂછેલું પણ તેણે ન સ્વીકાર્યું. એથી એમણે સુકિત કરી પોતે બેઠા હતા ત્યાં ઘરમાં આગ લગાડી આથી સ્ત્રીને બોલવુંજ પડે કે “ઘરમાંથી નિકળો” એટલે આનો અર્થ એમણે સાધ કરી બતાવ્યો. એઓ તો નીકળી સંન્યાસી બની ગયા. અને “પૂર્ણાનંદ સરસ્વતેન્દ્ર” એવું નામ ધારણ કર્યું. જોલોકમાં જવાના સાધનથી બહિષ્કૃત થઈ પ્રભલોકમાં જવાનું સાધન જે સંન્યાસ તે લેમણે પ્રદર્શ કર્યો. પોતાના સિધ્ધાન્તથી પોતેજ કેમ ઉત્તરા ચાલ્યા એનું કારણ સમજાવું નથી.

આ પછી સંન્યાસીના વેળમાં બહુ કાલ ગિર ઘેરા હોય એમ લાગતું નથી. કાશી ગયા ત્યાં કુટુંબીમાંનો કોઈ આવી પહોંચ્યો આથી તેને બહુ કંટાળો થયો તેથી અગર ગમે તે કારણે સંવત ૧૫૮૭માં શ્રી ગંગાજીમાં લેમણું જળશયન થયું.

પ્રાગટ્યની વાર્તામાં આ પ્રસંગનું વણન આ પ્રકારે છે. શ્રી ગોપીનાથજી તથા શ્રી ગુસાંધજી અને અન્ય શિષ્યો એ દિવસે મધ્યાહ્ને આવી પહોંચ્યા શ્રી વલ્લભાચાર્યજીને સંન્યાસીના વેપમાં જોયા એટલે તેઓ ત્યાં જઈ પહોંચ્યા. વાત કરવા માંડી. પણ શ્રી વલ્લભાચાર્યે ત્હેમના સામું જોયું નહીં, પુત્રોએ પૂછ્યું “હમારે કેમ વર્તવું.” વલ્લભાચાર્યે ઇશારતથી કલમ કાઠળ માગ્યાં, તે તેઓએ આપ્યા. ગું લખી આપ્યું ત્હેની વિગત પૂતકમાં દર્શાવી નથી, માત્ર એટલું છે કે લખી આપ્યું. પછી પૃથ્વી પર જન્મ ચાલે તેમ ગંગાજના પાણી પર ચાલ્યા, મધ્ય ભાગે જઈ પદ્માસન વાળી ખેદા અને ધ્યાન ધરતામા એક અગ્નિની ધારા ગંગાજના મધ્યમાથી સૂર્યમંડળ સૂધી જાંચી થઈ રહી. થોડીવારમાં મધાના દેખતા જોતજોતામા તેઓ લુપ્ત થઈ ગયા. પછી તેઓએ ત્હેના વસ્ત્રને અગ્નિદાહ દીધો આ નીજ વાર્તાનો સાર છે.

શ્રી વલ્લભાચાર્યના જીવનક્રમમાં અને તત્ત્વબંધી ઇતિહાસનું રેખાદર્શન સક્ષિપ્તમા આટલું હોઈ અહીં પૂર્ણ થાય છે. આમ જતા સર્વ સરખા નથી હોતા, કેટલાક દુરાગ્રહી તેમજ જ્ઞાનલવ દુર્વિદ્યો હશે તેઓને આ વાત ગળે નહીં ઉતરે, અસંતોષકારક લાગશે. તેઓના ધ્યાનમા તો પુષ્ટી માર્ગના મોટા મોટા ગુરૂવર્યો એ જે અમત્કાર કરેલા તેના વર્ણનને મહાત્મ્ય તરવરતા હશે માટે હવે તે સંબંધમા કંઈક સમાધાન તેમ સ્પષ્ટીકરણની આવશ્યકતા છે.

કહેવાતા અમત્કારોનું મિથ્યાત્વ.

ધર્મવાદો કે ધર્મોનું ઐતિહાસિક નિરીક્ષણ કરીશું તો જણાશે કે ઉત્પત્તિ સમયે જે પરિસ્થિતિ હોય છે તે વખતે યુલ સ્થાપન કરનારમા સામાન્ય સાધારણ મનુષ્યો કરતાં કંઈક સહેજ અશે પણ વિશિષ્ટતા હોય છે. કંઈક આતુર્ય, કંઈક બુદ્ધિપ્રભાવ, કંઈક હોશિયારી કંઈક વ્યવહાર કુશળતા, કંઈક યુક્તી પ્રયુક્તિઓ, કંઈક બુદ્ધિવિલાસ, અગર જ્ઞાન એમાં ગમે તેમાં વિશિષ્ટતા હોય છે. આમાંના એક અથવા વધુ સાધારણ મનુષ્યો કરતાં કંઈક વધુ પ્રમાણ હોય છે. તેમજ લોકોને ભુરકી નાખવાની

અસાધારણતા હોય છે વળી ખીલું એવું પણ હોય છે કે સામાન્ય જનસમાજ અજાન તેમજ અંધ શ્રદ્ધાળુ હોય છે આ દુનિયાનું ઠેકાણું હોતું નથી છતાં પરશ્ચવનના માન માટે કોણુ જાણે કેમ બહુ ઉત્સુક હોય છે અને આવા જોનારના દષ્ટિ પથમા જોનારની દષ્ટિ ખ્દાર તેટલુ બધુ જાણે કંઈક પગ-શ્ચવનનું, કંઈક ઇશરી, કંઈક દેવી એવી માન્યતા ગ્યાય છે એટ-લુજ નહિ પણ કંઈક વખત કેટલાક કેળવાયવા ગિક્ષિત ગણાતા મનુષ્યો પણ આવા હોય છે તેઓમાં વખતે માનમિક નિર્મલતા હોય છે, વ્હેમ હોય છે, વખતે દલ હોય છે, મોટાઈ હોય છે, આગર હોય છે વિવિધ પ્રમાણમા વિવિધ અશો વિવિધ મનુષ્યોમા હોય છે આમનુ એક અગર ખીલું જુદા જુદા પ્રમાણુ મા હોય છે તે યોગ્ય છે, ને ઘણા ખન તેા અન્યોઅન્યના યોગ્ય અને છે આમ થવાથી એક સામાન્ય સપારી અને છે ને સમ્પાપલુ એક પ્રકારે પ્રવને છે પ્રથમ થોડા હોય છે પછી ધીમે ધીમે જન્મથી, સસર્ગથી વ્યવહારમા ગ્યાર્થ અને અન્યો અન્ય નો ખપ હોવાથી સામાન્ય વર્ગ ખુશામદ પ્રિય કે ખુશામદ કરનાર હોવાથી સખ્યાની કૃદ્ધિ થાય છે અનેકોની એક સમિતિ, એક સસ્થા, એક મડળ, એક ન પ્રદાય એવુ બને છે. ધીમે ધીમે સ્થપાય છે, વૃદ્ધિ પામે છે, વળી કોઈ નીતિ વિચાર પ્રવર્તક નીક-ળતા અસ્ત પામે છે ધર્મ શુ, સત્ય ધર્મ કીયો, વિધમા અનાદિ ચક્રને અનુસરતો, લાક્ષત નિયમોને અનુકૂલ એ સમજવુ સહેલ નથી આ વાત અહીંથી આરોપી શ્રી વલ્લભાચાર્યના કહેવાતા ચમતકારો સબ ધી હવે નિવેચન કીશુ વિશેષ સુગમ થવાના હેતુથી પ્રજ્ઞાતરદ્વારા એનો વિચાર કરીશુ'

પ્રશ્ન—ત્હમે તેા એમનાં જનનુ સાહુ વર્ણન જ્યુ પણ છેક દરી નાગવણુ ભટના કાળથી ત્હમજો ચમતકાર કરવા માગ્યા તે, સજન્ધમા તેા શન સરખો ન કહો

ઉત્તર—અમારુ વર્ણન યુધાર્ય છે ઉભય પક્ષ અર્થાત શ્રી વલ્લભુ સ પ્રદાયિ તેમજ ત્હમના વિરોધી જન્ને તગ્દુ તદસ્થ વૃત્તિ રાખી યાયોગ્ય લાગ્યુ તેટલુજ લખ્યુ છે કારણુ સ્વસ પ્રદાયિએ

અમનનાં વિગેરે સૃષ્ટિક્રમ વિરૂદ્ધ દર્શિત વળી અતિ અનિચયોક્તિ કરેલી છે તેમજ વિગેરેમાં અગત ભાગથી શ્રી વદનભાચાર્યજીનાં છવનને અન્યત અનિચય અનોથી ભરેલું દેખાડવા પ્રયત્ન કર્યો છે આ પણ ઉચિત નથી આ માટે આ નવને તરફના વિગેરે પક્ષપાતપભુરાણા ભાગને બાદ કરી યોગ્ય તુલના કરી સૃષ્ટિક્રમ અનુકૂળ નિદ્ધ થઈ શકે એવી વાતો અમે ઉપર વળી છે પ્રશ્ન—ત્યાં શુ દર્શી નારાયણભદ્ર વેનો અવતાર દત્તા તે ખોટું દર્શો ? તુ એમણે ટેલવાક માયા વાદને પાડા પાને ઉત્તર નહોતા અપાવ્યા ? યજ્ઞ કરના માડ્યા પત્રી “ અમે તમારા કુળમા અનતાગ ધાગણુ કરીશુ ” એવી ભગવદ વાણી તુ ન થઈ હતી ? એમના પુત્ર મગાધગ તુ શિવજીના અવતાર નહોતા ? ગણુપત ભદ્ર સૂર્યનો અવતાર નહોતા વા ? આ બધુ પુસ્તકોમા ઈ તંતુ અમાધાન તુ દર્શો ?

ઉત્તર—પાડો વેદો-આગ કરે એ તેવીજ વ્તરી બુદ્ધિના માને તેમજ ખીજ જે વાતો છે એ કેવળ અરાસ્ત્રીય તેમજ ક'પનામા પણ ન ઉતરે એવી ઠે વાગ જો એમ હતુ અને સૂર્યના અવતાર તેમજ આ બધુ જ. યંદ લખ્યુ છે તેમ હોય તો તેને પરદેશ તુ કામ વચ્ચુ પડે ? વા તે ન્યાત મ્દાગ શ કામ થાય ?

આ બધા જે આમાન્ય માણુમને બધ એમતા આવે તેવા પ્રસંગો તુ ઠામ બને ? માટે એ કેવળ અસત્ય છે આ પ્રમાણે દરે અમતનાં સબન્ધમ મ્દમજીવુ ની જો અનતાગ હોય તો ટેલેક દે.ાણે એવજનો અનતાગ લખ્યો છે કેવેક દે.ાણે વસુદેવજી નો આમ જુદુ જુદુ છે વળી લક્ષમણ ભદ્રે સો સોમયજ્ઞ કર્યા ને કુડમાથી વાણી થઈ તે પુસ્તક લખનારે સાલગી હોય તો કાણ જાણે, તેમજ લક્ષમણુ ભદ્રને જે વાત ગોવર્ધનનાથજીએ કહી તે વાત લખનારને શી રીતે ખમગ પડે જાણુ ગોવર્ધનનાથજી તે વખતે પ્રગળ્યા નહોતા વળી લાખો વર્ષ પગ થઈ ગયલા ભારદ્વાજ મુનિ લક્ષમણુને મજે આરી વાત માત્ર કેવળ ધર્માધ વૃત્તિના મનુષ્યના ધ્યાનમા ઉતરે વળી સોમયજ કરાવી સવા લક્ષ મનુષ્યોતુ બલ ભોજન મરા યુ, આમાયે સત્યતા હોવા સભવ નથી કારણુ એવા સમૃદ્ધિવાન હોત તો એક પુત્ર ગિરી શુ ઠામ બને, અને એક પુરી

શું કામ અને ? ને એક ગુસાઈ નું કામ અને ? સાક્ષાત્ પગમેશ્વર
 ગર્ભમાં હોય તો મુસવમાનના ત્રાગથી ઠાગીથી ન્દાસનુ ન પડતે
 માટે આવી રીતે ચમત્કારની બાબત કેવળ અસ્ય અનિશ્ચયોક્તિવાળી
 છે ચમત્કારની કોઈ પણ વાત વિશ્વમનીય નથી જ્યાં અજ્ઞાન,
 અધશ્રદ્ધા, વધુ પ્રમાણમાં ફેલાયલાં હોય ત્યાં જે વાતો ઇશ્વરના
 બનાવની હોય તે બધાનક રમથી સમજી ચમત્કાર કેવે મનાવાય
 કોલમ્મસ અમેરિકામાં ગયો ત્યારે ત્યાંના લોક સાથે જરા ખટપટ થઈ
 પછી તે દિવસે ખ્યાસ ચક્ર પ્રવળુ થવાનું હતું ત્યારે તેણે કહ્યું
 “હું ઇશ્વરનો કોપ ઉતારી સરે અધકાર કરીશ ” તેમ થયું આથી
 અજ્ઞાનલોક પગે પડ્યા ને ઠાલાવાલા ક્યાં એવે જાણે પ્રકારનો એજ
 દાતા હોય તેમ કહ્યું “ થોડા કલાક રહી અન્યાયુ થયે હું પ્રભુની
 પ્રાર્થના તે માટે કરીશ, ” કરણુકે પ્રવળુ છુટતા પ્રકાશ થવાનોજ હતો
 લોકો તો અજ્ઞાનતાથી કોલમ્મસને દર્શી ગળુના લાગ્યા તે કાળની દૃષ્ટિએ
 જ્ઞતા શુ શુ ન માન્યો હોય ? જાદુગરો, યાજ્ઞગરો, નેત્રપંચી,
 કરપંચી કરનાર આજેયે ત્રાગીઈ ને મળતીઆ રાખી એવા
 ચમત્કાર બુતાવે છે કે જ્ઞતાજ ધરીલર અભ્યપ્તીમાં નાખે છે
 આજના જમાનામાં જ્ઞ કે શ્રી વલ્લભાચાર્યને પરમાત્માનો અવ
 તાર માનનાર કેળવાયનો વર્ગ જોણો છે જ્ઞતા આજકાળના શ્રી
 ઉપેન્દ્રને જે ભગવાન માનનાર શિક્ષિત વર્ગ છે તે પછી
 થોડુંક લખવું પ્રાપ્ત થાય છે પુરાણમાં અવતાર તો ચોવીસ છે
 પચીસમો અવતાર કયાથી આવ્યો ? જ્ઞીમ્મો કયાથી થયો ? એક
 પુસ્તકમાં શ્રી વલ્લભાચાર્યને અગ્નિનો અવતાર લખે છે જ્ઞીજ્ઞમાં
 જોલોકવાસી કૃષ્ણના મ્હોનો અવતાર મ્હે છે ત્રીજ્ઞમાં ચક્રાવતી
 સખીનો અવતાર લખે છે, ચોથામાં કૃષ્ણ અને રાધાને વિછડલા
 છવોનો બહુ વિરહ થયો તેથી બેઉના નેત્રોમાંથી વિરાહાગ્નિ પ્રગટ
 થયો, આ અગ્નિનો સ યોગ થતા અગ્નિમય પુત્રુ થયું, તેને પૃથ્વીપર
 મોર્ની દીધું એમ લખે છે અહીં વિચિત્રતા જ્ઞવાની એ છે કે જ્ઞ
 વિછડ્યા પછી ભગવાને તેમને લેવા સાશ્ સારસ્વત કલ્પમાં કૃષ્ણાવતાર
 ધરી ઉદ્ધાર કર્યો, અને તેમથી બાકી રહ્યા તેમને માટે શ્રી વલ્લભની
 અવતાર થયો તેમને સારસ્વત કલ્પને તો કરોડો વર્ષ થયા અને

ભગવાન પોતાના જીવનો ધન્ય કરીને ઉદ્ધાર કરી ગઈયા નહી તેથી ભગવાનને વિગ્રહ થયો આ કેવળ હામ્યજનક લાગે છે. વળી પ્રત્યેક પુસ્તકમાં પરમ્પર વિગ્રહ તેમજ જુદી જુદી વાતો છે વળી શ્રી વલ્લભાચાર્ય પોતેજ પોતાને તેમ માનના નહોતા કારણ કે તેઓ તો સ્પષ્ટ શ્રી કૃષ્ણની પ્રાર્થના કરે છે કે “હે કૃષ્ણ ? મ્હારી ગદા કંગા, હું મ્હે-ઠોથી ઘેગયલા દેગમા ઘેગન છું ” વળી ત્હેમણે સ્વામિનીજીના ચરણની પણ મુતિ કરી છે તો તે પૂર્ણ પુરુષોત્તમરૂપ અનતાર હોઈ શકે નહિ નીજ વાતો વાચવાથી એ પર્યાટન કરનાર, ભિલાથી આગ્રવિકા ચવાવના એક ચતુર મનુષ્ય હતા એમ લાગશે ગિણ્યો અનતાને પ્રભુતાની અતિગયોમ્નિ કરે એથી કંઈ તે સત્ય દરે નહિ કેવળ હામ્યજનક અસન્ય છે વેદ જ શાસ્ત્ર, શ્રુતિ, સ્મૃતિ, ભાગવત સમાયજી કેથે વલ્લભાચાર્ય માટેની આ વાતનો લેશ સરખો પણ ઉદ્દેશ નથી ગ ગાજી શ્રી વલ્લભાચાર્યના ચળુના સ્પર્શ જવા ઉચા ચ્હડે એ પણ કેવળ વિચીત્ર કલ્પના છે વળી પોતાની માતાને બગાડુ ખાઈ મ્હોમા વજ બનાવુ આ પણ કેવુ અસભવિત છે ? કાશી વિશ્વેશ્વર, જે એક પથગી મૂર્તિ તે મનુષ્યનો વેશ ધારી આવે એ કંઈ અધકલ્પના લાગે / સન્યવાન એ છે કે જે શ્રી વલ્લભ સ્વામિ ગદુશ્રુત, સામાન્ય શિક્ષિત ચચળ, ચતુર, વ્યવહારુ ડુશળ હતા વિદ્વાતાના પ્રભાવશાળી કંઈ મોટા ઋથો એમણે લખ્યા નથી જે સુવિખ્યાતિ છે તે ખેજ પુસ્તકો માટે એક ભાગવતની ગીકા સુખોદિની તેમજ ખીજી અલ્પ ભાષ્ય અલ્પત્ત ત્હેમણે પોતાની પાસે પડિતો રાખ્યા હતા ત્હેમનીયે સહાય લીધી હશે પણ આજ ઋથો ત્હેમના પ્રસિધ્ધ ઋથો છે

આથી અધિક ત્હેમનામા વિગેપતા હોય એમ લાગતુ નથી. વળી કૃષ્ણદેવ રાજની સલામા એઓ જીત્યા એ પણ શકાશીલ લાગે છે કૃષ્ણદેવ રાજ એમનો શિષ્ય થયો હોય તો આજે વિધાનગર સલામત છે તેમ કૃષ્ણદેવના વશજે ગાજી કરે છે તેઓ વલ્લભાચાર્યને ઝાળખના પણ નથી, વૈષ્ણવ પણ નથી, ત્હેમનું એકે મંદિર પણ નથી, એક સુધ્યા પણ ત્યા નથી હવે ખીજી ચમત્કાર જાળત જોઈશુ તો જણાશે કે આવજી મહિનાની એકાદશીને

દહાડે ભગવાને શ્રી વલ્લભાચાર્યને દર્શન આપ્યા. તે, પણ યુક્ત નથી. કારણ ધડિક પોતેજ ભગવાન બને, ધડિકમાં ખીજ ભગવાન દર્શન આપે આને પરસ્પર વિરોધ આવે છે. “આચાર્યજી મહા-પ્રભુજી અયોધ્યામાં ગયા ત્યાં શ્રી રામચંદ્ર મળ્યા તેઓએ વલ્લભા-ચાર્યને ખૂણું પુકોત્તમાય નમઃ” કહ્યું, ને વલ્લભાચાર્યે લેખને “મયાંદા પુકોત્તમાય નમઃ” કહ્યું, તેથી હનુમાનજીને શંકા થઈને “રામચંદ્રજીએ નિવારણ કરી.” હવે અહીં કશું કહેવાતું નથી. માત્ર કાલનિર્ણય કરતાં તરન સુત જનને સમજશે. આજની પ્રજા એટલી બધી મૂખ્ નથી કે, રામચંદ્રજી અને શ્રી વલ્લભાચાર્યને સમકાલિન માને. આસજી અલકનદા આગળ પર્વતની શુદ્ધામાં વલ્લભાચાર્યજીને મળ્યા અને ખીજને સારૂ ગુપ્ત થઈ ગયા આ પણ દેવળ હાસ્યજનક લાગે છે. એક કાણે લખે છે કે બંગાળ તથા સિંધ વગેરેમાં સ્મૃતિની આજ્ઞા ન હોવાથી વલ્લભાચાર્ય ગયા નહી પણ ત્યાં ફેટલાક દેવી જીવો હતા. લેખને આ દેશની હદ પર ઉભા રહી ચરણની રજથી પવિત્ર કર્યા એક ટેકાણે લખ્યું છે કે એક “વન હતું ત્યાં શ્રી આચાર્યજી પધાર્યાં પછી વનમાં ઘણાક દેવી જીવો જનાવરના અવનારમાં હતા લેખને ઉદ્ધાર કરવા એક ટેકરી પર એક પોતાનો ચરણ સો જોગન લાંબો કર્યો એટલે દેવી જીવો તે ચરણની ગ્રંથ લઈ પાવન થઈ ગયા.” એક ટેકાણે લખ્યું છે કે “એક ગામમા માયા વાદીઓએ એક દેવીને કુંભમાં પુરી હતી. ત્યાં વલ્લભાચાર્ય ગયા તો લાજ કાઢી ઉભી રહી.” આ ઉપરાંત એટલી એટલી બાબતો છે જે લખતાં પાર ન આવે. આ લોકોએ ગપાટા મારવાતું કેટલું બહોળા પાયર પર ચલાવ્યું હતું તેના આ દહાંતો જાણવા જોય નમુના રૂપ થઈ પડશે. સુત વાચકોની આપો આપ આતરી ધશે કે એ લોકો એ જુહાણાંના છાટાં નહીં પણ વરસાદજ વર્ષાઓ છે. કાંણુ જાણે શું હશે કે ધર્મોત્તે ચમત્કાર સાથે કેમ સંબન્ધ ગતાવાતો હશે? ધર્મ શું? ધર્મમાં ચમત્કાર શા માટે હોવા જોઈએ? ચમત્કાર શું? આ ગપાનો વિચાર કર્યાં વગર કે ધર્મના સ્વરૂપનો વિચાર કર્યાં વગર ચમત્કારના વર્ણન હમેશા જોવામાં આવે છે. શંકરાચાર્યે ઝારી પાસે મત્રો યોગાવ્યા ને વલ્લભાચાર્યે

પત્રાવલંબનથી કાગ્ગી સમસ્તના પાંડિતોને મ્હાત ક્યાં અને દિગ્વિજય પ્રાપ્ત ક્યોં આવી આવી વાતો જોવામાં આવે છે. આ જનસમાજની અજ્ઞાનતાને નિર્ધારનાનુંજ પરિણામ હોવાનો સંભવ છે. જાણે જ્ઞાન વગર, સદાચરણ વગર, ભક્તિભાવ વગર, ઉપાસના વગર, માનસિકને આત્મિક કોઈ પણ પ્રકારની ઉન્નતિ માધ્યા વગર અજ્ઞાનીના લેમ્પ માફક માત્ર આવા . પુરુષોના ચમત્કાર માત્રથી પ્રભુની પ્રાપ્તિ થતી હોયને ? માત્ર પ્રજ્ઞની જનસમાજની એશ આરામી કે આલસ્ય તેમજ પ્રમાદી અવગ્રહને લીધે વગર મહેનતે રે અનેક અધમ આચરણો છતાં ત્હોના પાપફલ ને સરે મુક્તિ મુક્તિ અને ચ્વર્ગ પ્રાપ્ત કરવાની આશા રાખે છે.—

આ સામાજિક અવગ્રહ આલસ્ય, પ્રમાદ, તેમજ હીનતાનું પરિણામ છે. અધોગત અવસ્થાનું ચૂચક ચિન્હ છે. તેમજ વિનાશ્રમ, વિના ધર્મ, વિના સદાચરણ, વિના ઉપાસના, વિના જ્ઞાન, આવા ચમત્કાર માત્ર શું સુફલ પ્રાપ્ત કરાવી શકે? આ અળખમાં આટલું કથન બસ ગણાશે

પ્રશ્ન—તે તે કાલના ભિન્ન ભિન્ન કવિઓએ ફટલાંક પદો ગાયાં છે જેવાં કે :—

મુરદાસજીએ ગાયું છે કે,

એમને વિને ફટલાં પદો મોટા મોટા કવિઓએ ગાયાં છે. જેવાં કે.—

૧. મુરદાસજીએ ગાયું છે કે,

દદ ધન ચરનન કેરો ભરોસો, દદ ધન ચરનન કેરો. ટેક શ્રી વલ્લભ નખચંદ છટાબિન, સળ જગમે, ભુ અંધરો. ૧ સાધન ઓર નહીં યા કલિમેં, જાસોં હોત નિખરો. ૨ મુરદાસ કહે દ્વિવિધ આંધરો, બિના મુલકો ચરો. ૩.

૨. રસિક પ્રીતમજીએ ગાયું છે કે,

વલ્લભી કે ભરોસો, મોયે શ્રી વલ્લભી કે ભરોસો. ટેક. અન્ય દેવકો જાને ન માનો, ધનકો આસરો ખરોસો. ૧. કષ્ટક

ગિયારા સમજ મન મેરે, વારવાર કહું તોસો. ૨. રસિક મુખ સામરકો તજકે, ક્યો પીવત જલ એસો. ૩.

૩. કૃષ્ણદાસજીએ ગાયું છે કે,

તાદી કો ચિરનાઇયે, જોપે શ્રી વલ્લ પદ રજ રતિ ડોય. શ્રી જે કલા આના ઉચે પદ, નિનમો કલા સગાઇ મોય. ૧. સારા સાર ગિયારી મતો કો ગુતાગિય ગોધન લીયો હે' નિચોય, તહાં નવનીત પ્રગટ પુરુષોત્તમ, સદજલી ગોરમ લીયો હે' બિચોય. ૨. જનકે મનમે' ઉમ ભરમહે' શ્રી વિઠ્ઠલ શ્રી ગિરિધરદોય, તાકા સંગ વિયમ વિપદતે', ભૂયે અસુર કરો ગિન કોય. ૩. તેજ પ્રતાપ દેખન અપને ચક્ષુ, અસ્મમાર જ્યોં લિહેન તોય, કૃષ્ણદાસ સુત સુરતે અસુર ભયે, અસુરને' સુર ભયે ચરનની છોય. ૪.

૪. વૃજાધીશજીએ ગાયું છે કે,

જે શ્રી વલ્લ અરજુ કમલ શિંગાઇયે, પરમ આનંદ સાકાર સસિ સરમ મુખ, મધુરી વાણી ભકન જનન સંગ ગાઇયે, ૧. ગજ તમ જાડિ મ્હસતવકો સ ગ ડોય ગણિ વિશ્વામ પ્રેમ પંથકોં ધાઇયે', કલન રજનીમ જંદા વિપિન દંપની, આન ધગિ ધરિ દીયે દ્રગન ગીરાઇયે'. ૨.

૫. પદ્મનાભદાસે ગાયું છે કે,

શ્રી વલ્લ એ સોઇ કરે ॥ ટેક ॥ જો ઇનકે પદ દદકર પકરે મદા રસ સિંધુ ભરે. ૧. વેદ, પુરાન સુધરતા સુંદર, ઇન આતન ન તરે ॥ શ્રી વલ્લ શ્રી વિઠ્ઠલ પદ તજકે', ભવ સામરમે' પરે ૨. નાથકે નાથ અનાથકે અંધુ, અવગુન ચિત ન ધરે, પદ્મનાભકે અપનો જનકે, દુખન કર પકરે. ૩.

૬. શ્રીદાસજીએ ગાયું છે.

સંજનતે' શ્રી વલ્લ નામ લલો. ટેક. લીજે લીજે લીજે ના નર, કલયુગ કરન છલો. ૧. સમ દમ, તીરથ સદન સ્યામ ધર્મ; તીરથ વૃથા ચલો, શ્રી વિઠ્ઠલ ગિરધર શ્રી નિધિ, રિધ ત્રિધ પ્રજલો. ૨.

એ તો ૭ નમુના ગતાન્યા છે, પણ તેઓએ પદ તો વાળ્યા
ગાયા છે. વગી એ ગિનાય ખીન પુરુષોત્તમજી, દ્વારકેનજી, વિષ્ણુ-
દાસજી, હરિદાસજી, જ્ઞાનમૂખજી, ભગવાનદામજી, ચતુરભુવંદાસજી,
ધીતનામીજી, માલોક્યજી, રંગીલદામજી, વ્યાસદાસજી, પદમાનદ
દાસજી, કુમનદામજી, જોપિદદામજી, અને રામદામજી, વગેરે ધણા
કવિઓએ એમને ભગવાન તરીકે ગાયા છે, તેવું કેમ?

ઉત્તર—કાંઈ કવિઓએ લખેતું છે એટલે ખરૂં છે
એમ જે માનવું તે યોગ્ય નથી બુદ્ધિમાને તો અનસ્ય પરીક્ષા
કરીને માનવું અથવા છોડવું જોઈએ એમ તો વામભાગમાં
સ્ત્રીના ગુણ સ્થળને ભગવાનનત પૂજનનું છે તે કવિઓએ
કે કોઈ ખીનએ અનેક યોજાને પોતાના ઉદ્દર
નિમિત્ત ખાતર વા અજ્ઞાનથી કવિઓએ પરમેશ્વર બનાવ્યા છે
“કુદર નિમિત્તં વદુઃ કૃત્ત વેદા” એ કેહેનત પ્રમાણે ચાનનારા પણ
કવિઓ ધણા યજ્ઞ ગયા છે એક કાળ એવો હતો કવિગજ દરબાર
શોભાનનાગજ હતા વિચાર કરી જોશો તો જણાવો કે કેટલીક વખતે
કોઈ સાધારણ માણસ હોય, તેને પણ કવિઓ પોતાને પેંચો મળવાની
લાલચે રાજ કરવા સરસ રખાણી નાખે છે અને કોઈ સાધારણ રાજા
પાસેથી પેંચો લેવો હોય, તો તેને ધન, કુખેર અથવા વિષ્ણુની
ઉપમા આપે છે એ વિષય એક મન્કૂત ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે,
“વચ્ચ કિં ન વશ્યન્તિ, કિં ન મન્કૂતિ હવે કવિઓ આવા પ્રકારની
વિવિધ કવિતાઓ લખે તેપરથી પરમાત્માપદ એક મનુષ્યને આપી”
શકાય નહિ કવિઓ નાના પ્રધાનના સાક્ષના ઉપગની કાઠી
ની ની કથા બનાવતા વામભાગમાં સ્ત્રીના ગુણ સ્થળને
ભગવાનનત પૂજવાનું પણ એના કવિઓનીજ ચાતુરીનું પગિણામ
છે વસ્તુત કવિઓ રાજદરબાર શોભાવતા ગીતો, કવિતા કરી એવ
સામાન્ય માણસને પણ ધન, કુખેર કે વિષ્ણુની ઉપમા આપે,
એના પણ કવિઓ હતા વળી જનસમાજની અજ્ઞાનતા અહીં
નડે છે લોક ખુશામદને ચાહ છે, તેમજ લોક ખુશામદ કે પણ
છે જોગી સ્તુતિ, જોગી મહત્વતા, જોગી ઉપમામા રચાપચ્યા રહે
અને અજ્ઞાન અને બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર વગરની અધ્યક્ષ હોય ત્યાં

આવા આવા આલંકારિક વર્ણનો કેવળ સત્ય મનાય છે.*
 જગતમાં બોળાનો તોટો નથી. જ્યાં પરવશતા હોય છે,
 જ્યાં સ્વમાન નથી, જ્યાં આરામીયનની લાલસા હોય, જ્યાં
 આપજળપર આધારપણું હોવું નથી, જ્યાં માત્ર તૈયાર, શ્રમ વિના
 મુક્ત જોઈએ છે, જ્યાં માત્ર આરામીયતથી અનિમાં અતિ સુખલાલસા
 પ્રાપ્ત કરવાની વાસના થાય, જ્યાં એક અમલકાર માટેની વાત સાંભળી
 હજારો મનુષ્યો દોગ દોડી કરવા મંડી જાય, હજારો મનુષ્યો પ્રમાદિ
 અધશ્રદ્ધાથી, અતિ આતુરતાથી દોડે છે. જ્ઞાની રીતે કંઈ કંઈ
 સ્વાર્થથી-કંઈ કંઈ વિચારથી હજારો મનુષ્યો આવા સામ્ય ધર્મ
 અને છે. કાળ જળે તેમાં ને તેમાં જન્મ પરંપરાએ લાખે અને છે,
 છતાં અજ્ઞાન તેટલું જ રહે છે. ધર્મ શું તેનીયે ખબર નથી હોતી.
 યોનાના સાંપ્રદાયિક સિદ્ધાંત શું તેયે ખબર નથી હોતી. માત્ર
 વ્યવહારિક ન્યાતજ્ઞનની રીતને આતર ધર્મની જાપ અને મ્હોર રાખે
 છે, સંક્ષેપમાં જણાવીશું કે શ્રી વલ્લભાચાર્યનો ઇતિહાસ સામાન્ય
 રીતે આટલો જ છે. કોઈ પણ સુમજનને રાગ દ્વેષમાં ન તણાતાં
 તટસ્થ થતિ રાખીને આ ધર્મની ઉત્પત્તિ જોવા અમે નજરતાથી
 વિનતી કરીએ છીએ.

પ્રકરણ ૨ જી.

આગલા પ્રકરણમાં આપણે શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યના જીવનની
 રૂપરેખા આંકી. અહીં આપણે હવે જરા આ ધર્મોત્પત્તિકારોના જીવનની
 એક જાણત તરફ લક્ષ્ય કરીશું. તે એકે લક્ષ્ય જણાવે ન્હાનપણમાં પિતૃ-
 ગૃહથી ન્હાસી જઈ તેનો ત્યાગ કરી સંન્યાસ લીધો હતો. તત્પશ્ચાત યો-
 નાના કૌટુંબીઓ અને દીક્ષા આપનાર સંન્યાસીના આગ્રહ અને આગ્રા-
 ને લીધે પાછા ગૃહાશ્રમી થઈ પ્રણ પુત્રોના પિતા થયા એટલે વાસના
 દાય વિનાનો આ વિરામ હતો. મહસ્થાશ્રમ તરફ તેને પ્રીતિ અનુકૂળ
 સંજોગમાં હોવી જ જોઈએ. આ પ્રમાણે વાસ્તવિક રીતે તો તે ગૃહસ્થાશ્ર-
 મી જ હતા. શ્રી વલ્લભમાં કંઈ ખીજો જ રૂપ રંગ છે. એઓ તો પરણવા

* આ પ્રમાણે સહજતર્ક, ને છેક અન્યાયે ઉપેન્દ્ર ભગવાન સુધી આ
 કારની માન્યતા આજની જેતામાં આવે છે.

અનિહિત્સાદિ શરૂથીજ જોવામાં આવે છે, અને ત્યારે ત્રમ વિના કન્યા મળે છે, તો તેઓ તલપાપડ બની ગયા હતા, અને તેમણે શિષ્યો સાથે અનેક યોજના યોજી. અનેક ચાતુર્ય લઈ ઉત્તરે ને સમાધાને શંકા-શીલ શિષ્યો માટે ગોપ્યા. અનેક કષ્ટો સઘાં. ગાદી સ્થાપન કરી અને પંચ પ્રચલિત કરવા અનેક પ્રયત્નો કર્યા. આ બધું ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીનેજ. અને સંન્યાસ માટે પત્નીની ઇચ્છા પૂછે છે તે તો બહુ કષ્ટ. પોતે જે વિચારો સંન્યાસ માટેના કર્યા અને તે યોને કલા હતા, (આપણે આગલા પ્રકરણમાં જોઈ ગયા છે.) તેથી તદ્દન આ સંન્યાસ સ બંધી વિચાર ઉલટો હતો. આ પ્રમાણે મૂળના વિચારોનું પ્રાયશ્ચિત કેમ ક્યું તે સ્કમગ્નતું નથી, પણ તે પછી અદ્ય સમયમાંજલશયન ક્યું એમનું કૈલાસગમન થયું. માનવાને કારણ છે કે, આ સંન્યાસ નામ સંન્યાસજ હતો. આ ઉપરથી એક વાત દર્શિત થાય છે કે આ પુષ્ટી માર્ગીય સિદ્ધાંતમા પ્રાચીન આર્યોના વર્ણાશ્રમના વાનપ્રસ્થને સંન્યાસ એ જે આશ્રમનું વિસ્મરણ કરવામાં આવ્યું છે. વાન-પ્રસ્થની સંસાર તરફની અનાસક્તિ અથવા તો ઉદારીનતા, કે શુદ્ધ સંન્યાસના તપ જીવનની મહત્તા કે સકલ સંસાર માટે જીવવાનું સ્વાર્પણ જ્ઞાનમય તપપરિધાનથી સબળ અનેકા જીવનની કલ્યાણુ લાવવાને આ સિદ્ધાંતમાં અવકાશજ નથી દેખાતો. યાત્રી આ અતિ ઉચ્ચ લાવના આર્જીવનમાં તો છે. એક પુસ્તકમાં “મયાંદા માર્ગને પુષ્ટીમાર્ગનો ભેદ નિરૂપણ કરતાં લેખક જણાવે છે: મયાંદા માર્ગમાં દેહરક્ષાર્થે ભિક્ષાટન છે. અત્ર વિપ્રયોગાનલ વડે દેહપાતાથે સર્વ સમુદય છે, એટલે દેહરક્ષાર્થે ભિક્ષાટન પણ ન રહ્યું વિશેષ. અત્ર તો જ્ઞાન પણ સ્વાસ્થજનક હોવાથી યાધક છે” અર્થાત ગૃહસ્થાશ્રમનેજ પ્રધાનપદ છે. ગૃહસ્થાશ્રમના સુદર રસજીવનની શુદ્ધ રસકળાને ને ધર્મકળાને આશ્રમમાં ઉપભોગ કરી તેનું શુદ્ધ સત્ય સુશી પચાવી ઉપમર્દન સુણ્ણા: કરી તે વડે જીવન સંસિદ્ધ કરતે કરતે,—કરીને-વાનપ્રસ્થ ને સંન્યાસના ઉચ્ચા ગિરીસ્થલોપરથી સંસાર અને આત્મા જોવાની દૃષ્ટિ આથી ખંડિત થાય છે. ગૃહસ્થાશ્રમની બંદાર આ પ્રભુનું સ્થાનજ નથી. ગ્રંહકુંજની સીલાની બંદાર સકલ સસારના વિરાટ લાવની મહાસીલાનું દર્શનજ

તથી. અને જ્ઞાન પણ પુણીમાગીંય “વિકલ્પ” માં બાધક એટલે જ્ઞાનદીનના હસ્તમાં આ રસલીલાનો સિદ્ધાંત અતિ હાની કારક થઈ પડે છે રસને સ્થળે રસાલાસ તરફ જ દોરે છે, મધ્યમ કરતાં સ્થુળ તરફ દોરે છે. પાછલા આચાર્યો પણ સામાન્ય મનુષ્યો જેવાજ હતા, અને ક્રૌઠ્ઠિયક શબ્દને અંગે જે કલેશો જોવામાં આવે તે પુષ્કળ હતા. વલ્લભાચાર્યના જળશયન પછી તેનાં બેઉ છોકરાઓને શિષ્યો પાછા ગિરીરાજ પર પોતાને સ્થાનકે ગયા. પંચ વધારવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. તેમ પરણવા પૈસા એકઠો કરવા લાગ્યા, અને પરણ્યા, પણ જેમ સામાન્ય રીતે જોવામાં આવે તેમ બેઉ સ્ત્રીઓ વચ્ચે અણુજનાવ થવા માંડ્યો, અને બન્નેને છોકરાં થયા. ધીમે ધીમે ઠગે વધતા ગાદિના શ્વામિન્ય માટે લડવા લાગ્યા.

ગોપીનાથ મોટો હતો તેથી કબજો તેના હાથમાં હતો. વિઠ્ઠલ નાથજી ગુસાંધજીના નામે ઝોળખાય છે તેણે પાઠશાહ આગળ આથી ફરિયાદ કરી દિલ્લી ખાતે ચાર વરસ સુધી લડતાયે નિકાલ આવ્યો નહીં. પછી અણુચીત્યો ગોપીનાથજી રામશરણુ થઈ ગયો. આનું કારણુ ગમે તે હોય પણ એ લોકની લખવાની ઢગથી શકા પડે છે કે મગમાં કાકરું હતું.

આ સબધમાં એ લોકના પુસ્તકમાં આ પ્રમાણે છે:—

“ગોપીનાથજી શ્રી જગન્નાથજી યાત્રા કરવા ગયા ત્યાં શ્રી બળ-લક્ષ્મીની લાકડાની મૂર્તિ હતી તેમાં ગોપીનાથજી સીન થઈ ગયા.”

એના મરણથી શ્રી ગુસાંધજીને લડવાની પીડા ટળી અને ગુસાંધજી તેની ઉત્તર ક્રિયા બધી કરીને અન્યોરમાં આવ્યા. શ્રીજીના મંદિરનો કબજો ગોપીનાથના હસ્તકમા હોવાથી ગોપીનાથની પત્ની તથા પુરખોત્તમરાય કરીને એક પુત્ર હતો તથા સત્યલામા અને લક્ષ્મી નામની બે પુત્રીઓ હતી તેઓ ત્યાં રહી વહીવટ કરતાં હતાં. ગુસાંધજી ગિરીરાજ પર આવતાં શ્રીનાથજીના મંદિરમાં જ્યાં લાગ્યા, પણ ગોપીનાથજીના અણુચીત્યા મૃત્યુને લીધે એના પર ક્રોધ હતો તેમજ વહીવટ ગોપીનાથજીના પરિવારના હાથમાં હોવાથી તેનાથી મંદિરમાં જઈ શકાયુ નહીં.

હવે એ અનેક પ્રકારે 'પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યા.' નિરાશાં ભરી ઉદારીમાં તે શોરંભ, ગોકુલ યમુનાતટના કેટલાક સ્થાનોમાં ધમણ કરવા લાગ્યા. એક દિવસ એવામાં એમને દામોદરદાસ મળ્યા. ત્યાં તેમણે મોક્ષગતિ કેમ થાય તે સંબંધી સિદ્ધાંત બોધ આપ્યો: આતુ' પુસ્તક તે દ્વાદશકુલ એ નામે જાળખાય છે. આથી એમને પુરુષાર્થ કરવા મન થયું. ખૂબ યુક્તિઓ કરવા માંડી. અધિકારી, મુખિયા, ભીતરીયા વગેરેને મળીને ખૂબ તળવીજ કરી. ૭ મહિને અથાગ પ્રયત્ને મંદિરમાં પ્રવેશ કરવામાં શક્યા. ધીરે ધીરે ચતુરાઈથી બધાને હાથ કરી લીધા ને કબજે હાથ કરતા ગયાં. થોડા વખતમાં એવું કરી મુક્યું કે ગોપીનાથના કુટુંબીઓને માત્ર અન્ન વસ્ત્ર મળે.

ગોપીનાથની સ્ત્રીને એકનો એક પુત્ર હોવાથી આવાં કાર્ય સ્થાનોમાં રહેલું ઉચિત લાગ્યું નહીં તેથી પોતાના પુત્ર બિચારા પુરુષોત્તમજી સાથે વિચાર કરી ત્યાંથી ખગી જવું તેણે યોગ્ય ધાયું. આથી બિચારા પુરુષોત્તમજી વિદ્યા ભણવાને નિમીત્તે કાશી ગયા. ત્યાં જઈ વિદ્યાભ્યાસ કર્યાંથી એ સંસ્કારી થયા. એમણે એની બાલ્યા વસ્થામાંજ ઘણા અનુભવ મેળવ્યો હતો. સંસારની અસારતા પ્રથમથીજ જોઈ હતી. આથી તે બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાંથીજ સંન્યારી થયા. યોગેન્દ્ર નામના સંન્યાસી પાસે દીક્ષા લીધી અને જગજીવન નામ રાખ્યું, પણ અહીં જરા એમના સંબંધી ઘણુંએક કથન અધુરે રાખી વિદુલનાથજી સંબંધી કેટલીક વિગત વિચારીશું.

હવે ગુસાંઈજી તદ્દન સ્વતંત્ર જેવા હતા. કોઈ કાંટા રૂપે હવે એમના માર્ગમાં નહોતું. પુરુષોત્તમજી કાશી ગયા અને તહેમના ગયા પછી તહેમની મા પણ વધુ જીવી નહીં અને ગોપીનાથજીની બે છોકરી તે ગુસાંઈજીના સ્વાધિનમાં રહેતી થઈ. ગુસાંઈજીને પોતાના વિસ્તારમાં ગિરધરજી, ગોવિંદરાયજી, બાલકૃષ્ણજી, ગોકુળનાથજી, રઘુનાથજી, અને યદુનાથજી, એ પ્રમાણે ૭ છોકરા અને શોભાવતીજી, યમુનાજી, કલાવતીજી, અને દેવકાંજી એ પ્રમાણે ચાર છોકરી થયાં હતાં. ઉપરાંત સત્યભામાજી તથા લક્ષ્મીજી નામની બે ગોપીનાથજી પુત્રીઓ

તેમના અધિકારમાં હતી. આ બધાને સંચારમાં ફેરવે પાડ્યા તેણે
 શાકભોજને સકુટુંબ આશ્રય આપવા પર્વતનો ભોળ આપી મદમજાળ્યા.
 આજસુ બનેલા શાકભોજને તેની આ ઝીખ સ્વીકારી. અન્યો અન્ય
 માં કન્યા આપ સે કવવાનો વ્યવહાર કર્યો. અને સાથે જાળ્યા.

આ જાળ્યા તે ભટક કહેવાયા, જાળ્યા છતાં અધિકારી કે
 આચાર્ય ન બની જાય એ માટે મોખા રાખવાને આ નામ તેઓને
 આપી પોતાને માટે “મદારાજ” એ નામ રાખ્યું.

“આપનો નામ હમ મટ્ટ રવતે હું કયોંકી આપને હંતામકો માટ
 જાનકે કિયે કિર્મીકો હર નહી રવકર હમને મીલેમો સદી સહાદુરી
 (મદારાજ) કોં કામ કીયો.”

એટલુંજ નહીં પણ ચોપાંસી, અસોખાવન અને નિજ વાતાંમાં
 લખ્યું છે કે “વૈષ્ણવ જો મટેકે દાપકો માય તો કિલ્લ જાય તાતે વાકો
 દાતકો કુલ વાનો સદી, મટેસે વૈષ્ણવ વોલે તો વાકો દોષ છો નાનો
 વોલનો નહિ” આ ચતુરાઇ ભરેલું લખવાનો ઉત્તુ એજ કે માત્ર
 વ્યવહાર સાધવા જેટલોજ સ્વાર્થ જેટલોજ આ સંબંધ રાખવા
 તેમનો ઇરાદો હતો. ભટક કેવા સ્વમાન વિનાના એતો આ અજ
 ખાતર જે પરવશના સ્વીકારી તે પ્રથમી સંમગ્ધ આવે છે.

જ્યારે પોતાની પુત્રીઓને આ ભટકઓ સાથે પરણાવે છે અને
 વૈષ્ણવોને બીજી મેઠથી એઓને અત્યવહાર્ય ગણવા ઉપદેશ છે;
 ત્યારે તો વૈષ્ણવો માટે આ બાળન ખાસ લક્ષમાં લેવા યોગ્ય છે.
 આવા ભટક પ્રમાણમાં થોડા હતા. બધા આવી રીતે ન જાળ્યા.
 આમ થયાથી એક બીજી પીડા વધી. સામનામાં પગલુતાં તેઓની
 વંશ વૃદ્ધિ થવા માંડી તે એક બીજાના મામા બાલેજ થવા
 લાગ્યા. ત્યાર પછી આ નવો ચાલ વધ્યો. બાલેજ મામાની હીકરી
 પરણે તે ચાલ હજી મુઠ્ઠી ચાલ્યો આવે છે.

આટલેથી એ અટક્યા એ ગનીમત છે. બાકી મદુનામજી મહારાજે
 સ્વધર્મ બોધક નામના પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે “પુત્રી છે તે આપણું
 નીચળવેલું” કૃષ્ણ છે. તે કૃષ્ણને આપણે બોગ કરવામાં
 કાંઈ દોષ દેખાતો નથી, પણ શાસ્ત્રમાં ના કહી છે તેથી

આપણે કરી શકતા નથી” અહસોસ! શતવાર અહસોસ!
ધર્મને વિષય ગંધથી કલુષિત કરી નાંખનાર આચાર્યના આવા
વચનનું પ્રાયશ્ચિત શું હોઈ શકે ?

ગુસાંધજીના છ છોકરા ઉપરાંત એમની પદ વર્ષની ઉંમરે
ધનશ્યામજી કરી એક પુત્ર થયો. હવે આપણે પુરુગોતમજી જેઓ હવે
જગજીવનસ્વામિ નામ ધારણકરી સંન્યાસી થયા હતા તેમના સંબંધી
જરા વિચાર કરીએ. તેમને પોતાના કુટુંબીઓ જે પાખંડ પ્રવર્તાવતા
હતા તે માટે બહુ દુઃખ થતું હતું. તેમને પાખંડીઓનો ઉંચોગ નિષ્ફળ
કરવા માટે તીવ્ર જ્ઞાસા ઉશ્કેરાઈ. આથી પોતાના ગુરૂ યોગેન્દ્ર
પાસે ગયા. તેમને સર્વ લક્ષીકત કહી. ગુરૂએ સંસાર તરફ ઉદારીનતા
રાખવા જણાવ્યું. જગજીવને પોતાનું કુટુંબ આ પાખંડ પ્રવર્તક છે
એમ જણાવી લાગણી અતિશય બતાવી ને આમહૂયક વિનંતી કરી.
યોગેન્દ્રે આવું ધારી સહાય કરવા યોગ્ય ધાયું. પચાસેક શિષ્યો
સહાયક તરીકે આપ્યા. તેઓને લઈ જગજીવન સ્વામી ગયા. એઓ
શંકરાચાર્યનો સિધ્ધાંત કાશીમાં લખ્યા હતા છતાં લોકલાગણી ને
શાંત રાખવા તેઓ આદરસત્કાર શ્રી ગુસાંધજીએ કર્યો, પણ જગજીવન
ફળેતી કરવા આવ્યો હતો. મૂર્તિને જ્યાં રાજભોગ ધરે તેની પાછળ
પોતે બેસવા માંડ્યું, અને ભોગમાંથી આરોગી જ્યાં માંડ્યું. બીતરી
આએ જાણ્યું પણ શરમ ખાતર પ્રથમતો ન બોલ્યો. પછી બહુ થવા
માંડ્યું ત્યારે તેણે ગુસાંધને આ સત્ય લક્ષીકન કહી. ગુસાંધજીએ આ
ફળેતી વધતી અટકાવવા જગજીવન સ્વામીને નહીં કહેતાં યુક્તિ
યોજી. શિષ્યોમાં ફેલાવ્યું કે શ્રી હાકારજી આરોગી જાય છે. આથી
જગજીવનનો હેતુ સિદ્ધ ન થયો, ને મૂર્તિનો મહિમા ઉલટો વધ્યો.
આથી તેણે નવા વિચાર કર્યો. થોડીક સારી અને કોમળી શણગારેલી
મૂર્તિઓ ચોરી મથુરા તરફ તે (જગજીવન સ્વામિ) ઉપડી ગયા.
આ વાત પણ ફળેતી અટકાવવાના હેતુથી દાખી રાખી. કે જાણે
કશું બન્યુંજ નથી, પણ જગજીવને તેા ઠેકઠેકાણે ગામોમાં દોરડાં
બાંધીને મૂર્તિને ઘસડવા માંડી. હવે બધું ઉઘાડું પડ્યું. ફળેતી
થવા માંડી. આથી ગુસાંધજી ક્રોધાયમાન થયા. મથુરા તરફ ગયા.
હાકમ આગળ ચોરીની ફરિયાદ કરી. જગજીવને કૌટુંબિક સંબંધ

ખતાવ્યો. ભાગ વગર બેંચાયલો જણાવ્યો. મૂર્તિ ધોનાના ભાગની જણાવી. ને કશું કે જે ભાગ આપે તે મૂર્તિ આપવા ખુશી છે. અને દાકમને એકાંતમાં સવિસ્તર દક્ષીકત જણાવી. આખરે બન્નેએ મસલત કરી અમુક રકમ ઠેરવી. દાકમે આ વાત સ્વીકારી ને મૂર્તિ રૂઝ કરવા જણાવ્યું. પેલા રકમ લાવ્યા. તેમજ જગજીવન મૂર્તિ લાવ્યા. પણ જગજીવન ઝવેરાત વગરની મૂર્તિ લાવ્યો. આથી ગુસાંધજીએ ઝવેરાતવાળી માગી, ને કલ્પાંત કરવા લાગ્યા. આપરથી જગજીવને દાકમને ગુસાંધજીનું આ ષોકળ કહી ખતાવ્યું, કે માત્ર ઝવેરાત ને પેસા માટે આ પાખંડ છે, પરમેશ્વરની મૂર્તિ તે બધે સરખી હોય. આવી રીતે આ પતી ગયા પછી ત્યાં વધુ દુર્દશા અટકાવવા ગુજરાત તરફ પ્રમાણુ કયું. દવે પીછમેર જગજીવને દાકમને આવા પાખંડો ફેલાવવા ન દેવા માટે ઘોઘ આપ્યો. અને ઘોડે દિવસે ગુસાંધજીને મારે ખખર કાઢવા અન્યાર તથા ગિરીરાજ તરફ માણસ મોકલ્યાં. તજવીજ કરતાં માલમ પડ્યું કે એઓ ગુજરાત તરફ સીધાવ્યા હતા. માત્ર કુટુંબ વર્ગ છે. આ પછી જગજીવન અને તહેવું સદાપક મંડળ પાણું કાશી ગયું.

• ઉપરની સર્વ દક્ષીકત પુરુષોત્તમ, અથવા જગજીવન સ્વામિ એક પુસ્તકના આકારમાં લખી ગયા હતા તેપરથી સ્વામી સન્નિધદાનન્દ બ્રહ્મતીર્થ નામના સંન્યાસીએ પુરાતન કથા નામનું પુસ્તક ગુજરાતી ભાષાની કવિતામાં આસરે ૧૫૦૦ પંકિતઓનું બનાવેલું તેને આંધારે દુકમાં વણું ન કયું છે.

આવી રીતની ફજેતી હતી પણ તેથી એ સંપ્રદાયને કે ત્હેની વૃદ્ધિને કોઇપણ જાનની ખાસ હરકત આવી નહિ. જગજીવન સ્વામિ માત્ર ફજેત કરી ચાલ્યો ગયો અને ત્યારપછી કોઇ એવું આમદી નીકળ્યું નહીં કે જે એ સંપ્રદાયની પાછળ મંડ્યું રહે. અને આપણા લોકનો ગાડરિયો પ્રવાહ વિચીત્ર છે. આજે પણ મહારાજોના દોષો, અનીતિ, નિર્બળતા વિગેરે જોઇએ તેટલું ઉઘાડું પડેલું છે, જાહેર ટોટમાં પણ અનીતિવાન ધ્યાં છે છતાં બધુંય ચાલ્યું જાય છે.

ગુસાંધજીએ ગુજરાતમાં જઈ તપાસ કરી. ત્યાં કેટલેક ઠેકાણે મુસલમાની ને કેટલેક ઠેકાણે રજપૂત રાજ્ય હતું. અને રાધાવલ્લભી સંપ્રદાય ત્યાં એમને પ્રસરેલો જણાવ્યો. આ સંપ્રદાય સંબંધી શોધ કરી કેટલીક સામગ્રી એમણે એકઠી કરી. પાછા મથુરા ગયા અને ચાલાકીથી પગપેસારો કર્યો. અને રહેવા માટે એક ઘર ખાંધું.

પછી થોડો વખત રહી રાધાવલ્લભી સંપ્રદાયના ગોઠીયા ગોંસાંધ હાલ ગુજરાત તરફ કેમ આવતા નથી એનો વિચાર કર્યો. આ સંપ્રદાય તે સમયે જાદુ મોટો હતો. આર્પવર્તમાં ઘણું રથજે ફેલાયલો હતો. ચૈતન્ય સ્વામિ આસરે ૬૦૦ વર્ષ પર યજ્ઞ ગયા, તેઓ એના મૂળ સંસ્થાપક હતા. ગુસાંધજીના સમયમાં આ ચૈતન્યના વંશજો આસરે પાંચસેક મનુષ્યો હશે. તેઓ માંડોમાંડે ગાદીને માટે કલેશ માં પડ્યા. અને જંગાળા બધી રીતે વિશેષ અનુકૂળ પડવાથી આ કલેશને લીધે ગુજરાત તરફ દુર્લક્ષ થયું. ગુસાંધજીએ આ સ્થિતિ નું સૂક્ષ્મતાથી નિરીક્ષણ કરી લાલ લેવો યોગ્ય ધાર્યો. પ્રથમ તે એમણે તે સંપ્રદાયવાળાની સર્વ રીતભાત શીખીને તે સ્વીકારી. અને નામ ગોઠીયાને ઠેકાણે ગોકુલીઆ ગુસાંધ રાખ્યું. એમની સાથે કેટલાક શિષ્યો હતા, તેઓદ્વારા ફેલાવ્યું કે ગુજરાતમાં જઈને અસલ સંપ્રદાય છે ત્હોના કાકા થાય છે. વળી મંગળા, રાંગાર, જ્વાલ, રાજભોગ, ઉત્થાપન, ભોગ, આરતી, શયન એવા આઠ પ્રકારના દર્શનની વિધિ રાખી. તેનીજ રીતે ગવૈયા રાખ્યા. કથા, ખાતાં છત્યાદિ મહી બાબતોની જાણ નકલજ કરી. અલગત આજે ગુજરાતમાં રાધા વલ્લભી સંપ્રદાય નહીં જોવો છે. અમદાવાદ, વડોદરામાંજ માત્ર મંદિરો છે. છતાં તે વખતે એવું વિશેષ જોર હતું ચૈતન્યના રાધા વલ્લભી સંપ્રદાયનું અનુકરણ કરીને વલ્લભી સંપ્રદાયનું સ્થાપન થય્યું છે. રાધાવલ્લભી સંપ્રદાયના પુસ્તકો છે ત્હોમાં ૫૬ તથા જે અમુક ગ્રંથો લખેલા છે તેજ ગ્રંથો વલ્લભી સંપ્રદાયમાં ખીજના નામો તેમાં બદલીને ચલાવે છે. સુરદાસ પણ રાધાવલ્લભી હતો. અને તેણે કેવળ રાધા વલ્લભી પર સત્રા લખ્ય પદ જોડેલાં છે.

• ગુજરાતમાં વરસ બે એક રહી પાછા મથુરા તરફ ગયા. અને ગોકુળના ન્હાના ગામડામાં નિવાસ કર્યો.

પછી પાછા ૧૬૨૩ માં ગુજરાત તરફ ગયા. પણ તેમના મયા પછી મથુરામાં ઉપદ્રવ થયો. પાદશાહને કાને દિલ્લીમાં ઠાકાએ બેરબુ' કે ગિરીરાજપર કંઈ પાખંડ નીકળ્યું છે. અને પાદશાહનો તો એ વિચારજી અહીં હતો કે મૂર્તિ લાગી દેશમાં ખુસલમાન મુખ વધારશે. માટે આ મૂર્તિ ઉખેડવાનો એમણે દુક્કમ કર્યો. આ વાતની ખબર ગુસાંઈછને મળી તેથીજ એઓ મૂર્તિને પોતાને ઘેર મથુરા રાતના ને રાતના લઈ ગયા. એ દ્વાખણ વદ ૭ ની રાત્રિ હતી. આગટવની વાતામાં આ પ્રમાણે ઝેતુ' વધુ'ન છે.

શ્રીમંત્રીનો ગુમાંદાનેકે પર વધારવેકો કચ્છા મદ તો ઘા દિનાં વધારાં ઓળ ગુમાંદાનેકે વૃદ્ધવેકો દોષી વેકે વીઠે માગ દેવ અદ દિવ વારીલ તાંદ શ્રીમંત્રીનો કચ્છા કહાં વિગાવેકો મદ તાં તાંદ વિરાજે વાઠે શ્રી ગિરિરાજ પરવતકે ઉપર વિજ મંદિરમે વધારે તા વિલિયા શ્રી ગુમાંદાનેકે મદ વાદકને ઓળ વદુ પેદીમોને અવનો મર્વવ્ય શ્રી નાથમંત્રીનો સમર્પણ કર જોવો.

મૂર્તિને ઉઠાવી લઈ ગયા એ પ્રસિદ્ધ બનેલી વાત લખ્યા વિન આણે નદી એટલે શ્રીછ બાવાની ઇચ્છા થઈ એમ કોઈ બેસાડ્યું. ઇચ્છા થાય તે બ્યાસીજ દિવસની કેમ? તેમજ ઘણા પ્રમાણોને આધારે આ પ્રમાણે લઈ ગયાતું જણાય છે.

પાછળથી એ લોકોએ પાદશાહના કારભારીને સમગતવી સમાધાન ક્યું. ગુમાંઈછને પણ ગુજરાતમાં આ વાતની ખબર પડતાં તેઓ ગોઠુળ ગયા ત્યાં ઝેતુ' તો સમાધાન થયું હતું.

ગોઠુળ મથુરા તરફના બોળા અનુયાયિઓ એકંદરે દરિદ્ર હતા. તેમને ગુજરાત બહુ અનુદૂળ પડે એમ લાગ્યું. આથી વપ એ વપને અંતરે ગુજરાતના ફેરા રાખ્યા, જેથી શરૂઆતમાં રાધાવલ્લભીવાળાની ઇર્ષા ન થાય અને ધીમે ધીમે આર્થિક લાભ થાય ને મુળ લેડા ન ખાય.

થોડે સમયે ગુસાંઈછ ગોઠુળમાં જઈ રહ્યા. ત્યાં એમને પરિવાર સારો વધ્યો હતો. સાત છોકરા, સાત વૌવાર, ને ૭ છોકરી. આથી

એમણે (૧) મોટા પુત્ર ગિરધરજીને મયુરેશજી નામના ઠાકોરજી આપી જીદા કર્યાં. મૂર્તિ આ પ્રકારે રળી ખાવાનું ધન હતું. પાછળથી એઓને ગોકુળ ન પસંદ પડવાથી શુદ્ધીકોટા જઈ ત્યાં નવું મંદિર બાંધી રહ્યા હોય એમ લાગે છે.

૨ ખીન્ન છોકરા ગોવીંદરાયને શ્રી વીટલેશરાયની મૂર્તિ આપી તે શ્રીજીદારમાં હાલમાં છે. મુસલમાનના લયથી ગિરીરાજ પરથી શ્રીજીને ગોવિંદજી લઈ ગયા હતા તેમ એને પણ ત્યાં લઈ જવા પડ્યા હશે. ત્રીજા બાલકૃષ્ણજીને દ્વારકાનાથજીની મૂર્તિ આપી તે હાલ કાંકરોલીમાં છે.

૪ ચોથા ગોકુળનાથજીને ગોકુળેશજી નામની મૂર્તિ આપી.

૫ પાંચમા રઘુનાથજીને ગોકુળ ચંદ્રમાજી નામની મૂર્તિ આપી તેના વંશજો પછી કામવન રહ્યા.

છઠ્ઠા યદુનાથજીને બાલકૃષ્ણજીની મૂર્તિ આપી તેઓ સુરતમાં આવી રહ્યા.

સાતમાં ધનસ્થામજીને મદનમોહનજીની મૂર્તિ આપી તે કામવનમાં રહ્યા દેખાય છે.

આ પ્રમાણે આ ગાદીઓ લઈ પણ ચાલે ગુસાંધજીએ ચોતાના સિદ્ધાન્તને અનુકૂળ કેટલાક સંસ્કૃત ગ્રંથો પણ રચ્યા છે. તેમાં એક વિદ્વન્મંડન નામનો ગ્રંથ મોટો છે. બાકી વલ્લભાષ્ટક, સ્વામિન્યષ્ટક, સ્વામિનિ સ્તોત્ર, કૃષ્ણ પ્રેમામૃત, સર્વોત્તમ, પ્રબોધ વિગેરે ખીન્ન ન્હાના છે.

ગુસાંધજી શરીરે ભંરેલા પુષ્ટ, જરા ખેંચેલા, મોજી માણસ હતા એમ જણાય છે. એમણે શ્રી શંકરાચાર્યની બહુ નિંદા કરી છે. વિદ્વન્મંડનમાં લખે છે “હૃદયશૂન્યો ભાસિ, જ્ઞાંતોમિ, છન્ન પ્ર વૌદ્ધાસિ નિરં-કુગત્વા તે તુંદન્ય” અર્થાત્ તે કાળજનો ઉજડ દેખાય છે. તે જાનો બીદ છે. ત્યારે મોટે લગામ નથી. વળી અષ્ટાક્ષરની ટીકામાં લખે કે શિવમાર્ગીનો સ્પર્શ ન કરવો ભુલે સુંકે સ્પર્શ થતાં સચ્ચેલ સ્નાન કરવું. આથીયે અધિક અધિક નિંદા છે. ગુસાંધજી સ્થુળ કામભોગના

રસિયા દત્તા એમ પાખંડધર્મખંડન નાટક પરથી જાણાય છે. તેમજ
 ગોતે દાત્રિયાષ્ટિને. પુત્રી ઉત્પન્ન કરી આપી એમ એમની વાતમાં
 મળી આવે છે તે પણ આતુલ સ્વરૂપ છે. છેવટ શ્રી યુસાં-
 ઇજી બસો આવન મનુષ્યોને પોતાના સિન્ધો કરી ૧૬૪૨ ના માર્ક
 ૫૬-૭ ને રોજ સીતેર વર્ષ ને ઓગણત્રીસ દિવસની ઉમરે ગોવર્ધન
 પર્વતપર સ્વર્ગવાસી થયા. એની નીજવાતાં ઉપરથી તે
 વલ્લભાચાર્યની પેઠે એમનું મૃત્યુ પણ આત્મદત્ત્યા કે આપઘાતથી
 થયલું જણાય છે. નિજવાતાંમાં આ પ્રમાણે કથન છે.
 “શ્રી ગોસાઇજીને સ્વધામ જ્યાની ઇચ્છા થઇ ત્યારે ચરણમાં
 પાદુકા ને ઉપર ધોતી ને ઉપરજો ધરીને શ્રી ગિરિગજની યુદ્ધમાં
 પધાર્યા. પછી તંદ્રાની બહુ શોષ કરી પણ આપ તે ગો લોકમાં
 ગયા તે ક્યાંથી મળે?” આ ઉપરથી એકથી વધુ અનુમાનો થઇ શકે.
 વખતે મહિમા વધારવા મૃત્યુનો સમય નહક આવે છે એમ જાણીને
 પણ આવું કયું હોય.

શ્રી વલ્લભ શું ઈશ્વર અવતાર હતા ?

શ્રી વલ્લભાચાર્યને એના સંપ્રદાયના અનુયાયિઓએ ઇશ્વરનો
 અવતાર માની તંદ્રાના કેટલાકએક ચમત્કારોનું વર્ણન
 કરેલું છે. તેથીજ રીતે યુસાંઇજીને પણ માને છે. આ ચમત્કારો
 કેવળ અસત્ય છે અને તંદ્રાનો નિપથ આપણે આગળ કરી ગયા છે.
 હવે અવતાર સંબંધી વિચાર કરીએ. વેદમાં શ્રદ્ધા રાખનાર આસ્તિકે
 જાણવું જોઇએ કે અખિલ વિશ્વવ્યાપક પરમાત્મા, જે મહાનમા
 મહાન છે તે તે કદી જન્મ ધરતોજ નથી વેદમાં સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે
 અગુરુમનાદિમસ્ત્તાપિચ્છં ન પાપ વિદ્ધં.

૨ પુરાણમાં શ્રદ્ધા રાખનાર પ્રત્યેક માણસ જાણે છે કે તેમાંયે
 જોવીસથી વધુ અવતાર નથી. તે આ પચીસમાં અવતાર ક્યાંથી
 સંભવે? વળી જીવીસમો ક્યાંથી? ઇત્યાદિ પરંપરા. જગવાન કૃષ્ણ શ્રી
 ગીતામાં ઉપદેશ છે કે

યદા યદાહિ ધર્મસ્ય ગ્લાનિર્ભવતિ ભારત
 અમ્પુતયાનમધર્મસ્ય તદાત્માનં સૃજામ્યહમ્.

હવે ખરો ધર્મ જાંખો થવાથી તેમજ અધર્મની વૃદ્ધિ થવાથી શ્રી
 વીકૃષ્ણે કે વલ્લભે જન્મ લીધો પણ એ વાત પુરાણમાં નથી. તેમજ વળા
 પુરાણો રચાયા ત્યારે એઓ જન્મેલાજ નહોતા એકે પાછળથી
 અગ્નિપુરાણમાં નવું પ્રકરણ ઉમેરવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે પણ તેમાં
 કશું નથી. વળા તેઓની વાર્તામાં પણ અસંબંધ લખાયલું છે
 કેટલીકમાં જોલોકેશ્વરના અવતાર ગણ્યા છે. કેટલીકમાં ધર્મશરના અવતાર
 ગણ્યા છે તેા કેટલીકમાં સ્વામિનીજીના અવતાર તેા વળા બીજે
 ચંદ્રાવલી સખીનો અવતાર કહ્યા છે.

વળા નિજવાર્તામાં વાત છે કે ગુસાંધજી અઠાર વર્ષના ધંધા
 ત્યાંસુધી છોકરવાદ હતા. બહુ રમતીયાળ હતા. પછી એક દિવસ
 દામોદરદાસે કહ્યું "યહ કહા કરતા હો, એસે કરોગે તેા માર્ગ કેસો
 ચલેજ." વળાલખ્યું છે "દામોદર દાસનું માન શ્રી ગુસાંધજી બહુતં
 રખતે." વળા હાદશકુંજ નામના પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે એક દહાડો
 શ્રીજીના દર્શન બંધ હતા તેવખતે ગુસાંધજી ખેડકમાં અત્યંત
 ઉદાસીમાં ખેડા હતા તે વખતે દામોદરદાસે પુટિખાગનો સિક્કાંત
 કહ્યો. ને મૃત્યુ પછીની સ્થિતિ સંબંધી વિવેચન કયું ત્યારે ગુસાંધ-
 જીને સંતોષ થયો. આ તેા દામોદરદાસ જેવો સામાન્ય મૂણુસ
 અવતારથી પણ વધી ગયો.

ગુસાંધજીએ કેટલાએક સ્વામિન્યાદિ સ્તોત્ર કરેલા છે તેમાં તેના
 ચરણમાં પોતે માથું નાંખે છે ને એવી બહુ સ્તુતિ કરેલી છે. હવે ભગવદ
 અવતારયધ પોતાની સ્ત્રીની પોતે સ્તુતિ કરી તેના ચરણમાં માથું ધાલે
 એ બહુ હાસ્યજનક દુષ્ટ કલ્પના છે. પદ ખુલ્લા ઉઘાડા શૃંગારથી ઊલકાંતાં
 અને "ચાંપત્ત ચરન મોહનલાલ" એમ સ્પષ્ટ છે. વાંચકેજ પોતે અહિં
 વિવેક કરવો વધુ યોગ્ય થઈ પડશે. વળા એથી પણ વધુ તરેહતરેહની
 અસંભવિત વાતો આવે છે. સ્વામિનીજીએ ગુસાંધનો અવતાર લીધો.
 ને લલિતાજીએ કૃષ્ણદાસ અધિકારીજીનો અવતાર લીધો. પણ આ બધી
 કેટલીક વાતો એવી છે કે સાક્ષાત્ પશુજીને પણ કહીએ તેા માને નહી
 ને કાન ફફડાવી ના કહે. જતાં એકંદરે તેા તે જમાનામાં ઉપર આપણે
 જોઈ ગયા તેમથી ગુસાંધજી એ શ્રી વલ્લભાચાર્યના સંપ્રદાયને પોપણુ
 આપી સારી રીતે વૃદ્ધિ કરી. અને ત્યાર પછી તેના વંશજોએ પણ

દોશીયારીથી આ વૃદ્ધિ કેવી રીતે ચાલુ રાખી તેની દષ્ટીકત તેમજ શ્રી ૭ વગેરેનું ગિરિરાજપરથી ઉત્થાપન યજુ' તેની કથા હવે પછીના પ્રકરણમાં વિચારીશું.

પ્રકરણ ૩ વૃ

ગુલાંધ ૭ ગિરિરાજની ગુફામાં સમાધિસ્થ થયા પછી તેના સાત છોકરાઓ ચેતચેતાની ગાદી સંભાળી બેસી રહ્યા. અને શ્રી નાથજીની સેવા કરવા લાગ્યા. આ સાતે છોકરાઓમાં ગોકુળનાથજી કાંઈક વિશેષ ચતુર જણાય છે. તેમણે વ્રજ ભાષામાં કેટલાંએક પુસ્તકો પણ રચ્યાં છે. તેમાં મુખ્ય તો ઓપાંસી, બસેં આવન, રહસ્યભાવના, વચનામૃત તથા નિજવાર્તા છે. આમાં ધણું તો વાર્તારૂપે છે. તે તેમાંયે ખાસ વિદ્વાતા કે વિરોપતા કોઈપણ વાતની નથી. ધર્મવૃ' છુધિપૂર્વક વિવેચન નથી કે નથી કંઈ તત્ત્વજ્ઞાનવૃ' રહસ્ય ઉલટું સામાન્યવાચક વર્ગની નીતિ શૈથિલ્ય યાચ એવું ધણું છે.

તો પણ એક વાત લાગે છે કે આ વખતે એઓમાં કેટલું મિષ્ટક, ઝગડો બધો શમી ગયો હતો અને સલાહસંપન્ન' ધીરણુ વિશેષ દેખાતું હતું. આ વખતે ગોકુળનાથજીએ ગુજરાત તરફ મુસાફરી કરેલી દેખાય છે. વડનગરમાં ત્યાંની કોઈ નાગર સ્ત્રી સાથે રાસ રમ્યા. એ વાતની તે સ્ત્રીના સ્વામિને ખબર પડતાં તેને વેરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, આખરે સંન્યાસી થયો, અને ચિદ્રુપ સ્વામિ એવું નામ રાખ્યું. આ ચિદ્રુપસ્વામિએ એમના સંપ્રદાય વિરૂધ્ધ ધણું લખ્યું છે, ગોકુળનાથજીને તરતજ વડનગરમાંથી એવી ચાલ માટે ભાગવું પડ્યું, તોપણ ચિદ્રુપસ્વામિ પણ એમની પુઠે પડ્યો અને તેણે આ સંપ્રદાય અને આચાર્યોત્ત' પોકળધણું ઉધાકું પાડવાનો નિશ્ચય કર્યો.

આ વખતે દિલ્હીમાં જહાંગીર ખાદશાહ રાજ કરતો હતો. ચિદ્રુપસ્વામિએ તેને આ સંપ્રદાય અને આચાર્યોના સંબન્ધ આવી દષ્ટીકતથી વાકફ કર્યો. ચિદ્રુપસ્વામિની વાત સાંભળી ખાદશાહને બહુ ક્રોધ ચહડ્યો. તેણે કંઈ તિલક આદી જે આ સંપ્રદાયનાં

ચિન્હ તે કાઢી નાંખવી ધર્મનો ત્યાગ કરાવવા દુકમ આપ્યો. બાદશાહનો દુકમ થતાં કેટલાકે પોતાની મેલે કાઢી નાંખ્યા, કેટલાકે જબરદસ્તીથી કાઢી નાંખ્યાં કેટલાકે ખ્વારથી કાઢી નાંખી અંદરથી રહેવાં દીધાં. ઉપરાંત બાદશાહે ગોકુળ તેમજ ગિરિરાજ ઉપર થોડું લશ્કર પણ મોકલ્યું. ગોકુળનાથજીને આ વાતની ખબર પડતાં તહેલે પોતાનો સરંજામ તેમજ બાપડી છોકરાં વિગેરેને મથુરાં મોકલી આપ્યાં. અને શ્રીજીની મૂર્તિને જંગલમાં એક સાધુ રહેતો હતો તેની ગુફામાં બેસાડી આવ્યા. મૂર્તિને પોતાની પાસે રાખવી અગર તો મથુરા મોકલી દેવાનું ન રહ્યું. કારણ કે બાદશાહના માણસોના જાણવામાં આવતાં તેઓ નાશ કરે. શ્રીજીના પ્રાગટ્યની વાર્તામાં આ સંબંધમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે એ સાધુ બહો ભગવદી હતો તેની ઉપર કૃપા કરી. શ્રીજી ત્યાં પધાર્યા, અને દર્શન દીધાં.

એ ત્રણ દિવસ પછી ત્યાં બાદશાહના માણસો આવ્યાં. એમને ખૂબ સતાવ્યા, કંઠી તિલક કાઢી નાંખ્યાં. મથુરા, ગિરિરાજ વગેરે સ્થળોએ મૂર્તિની તજવીજ કરી પણ તેનો પત્તો ન મળવાથી આખરે ગોકુળને ખેદાન મેદાન કરી ચાલી ગયા.

આથી આ રીતે આ ગોકુળનાથજી વિગેરે બિચારા મથુરામાં જંઘ વસ્યા. તેઓ જો કે પાયમાલ થયા હતા છતાં ચતુર હતા. પાછું કેમ મંડાવું, કેમ કેડાણે પડવું તે સંબંધમાં નિત્ય પ્રયત્નશીલ હતા ચિદુપના મનને સધળું પાખંડ પડી જાગશે સહમજી શાંત થયો હતો. બીજી મેર બાદશાહની કેટલાક કારભારીઓને ગોકુળનાથજી વિગેરેયે વશ કર્યા હતા. એવામાં એક વખત બાદશાહ કંઘ કામસારું મથુરા તરફ આવ્યો. ત્યારે ગોકુળનાથજીએ આ પ્રસંગનો લાભ પોતાની ચતુરાઈથી લીધો અને બાદશાહના કેટલાંક માણસોને અનેક રીતે સમજાવી તેઓ દ્વારાબાદશાહની મુલાકાતે ગયો. બાદશાહને બહુ બહુ રીતે સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ તહેલે ન માન્યું. આથી પરસ્પર કેટલાંક છુટછાટ મેલવાનો નિશ્ચય જણાવી તોડ શોધ્યો; અને જણાવ્યું કે મૂર્તિ પૂજન વલ્લભ સંપ્રદાયમાંથી કાઢી નાખે પણ કંઠી અને મસીદના

એ ટેકા સરખાં તીલક કરવા દેવાની-આદર્શાદ પરવાનગી આપે
તો સારું. આદર્શાદે ચોતાના માણસો કે જમને ગોકુળનાથજી એ આગ
ળથી સાધી રાખ્યા હતા તેમને પુછતાં તેઓએ પણ આ મધ્યમ
માર્ગ ગોકુળનાથજીના કલા મુજબનો યોગ્ય છે એમ જણાવ્યું.
આ પ્રમાણે ગોકુળનાથજી કંઠી તિલકનો દુકમ મેળવ્યો.

આ સળધમાં કંઠી તિલકના ધર્મની રહ્યા કરીને આદર્શાદની
સન્મુખ શાસ્ત્રાર્થ કરી સન્યાસીઓનો પરાજય કર્યો, આદર્શાદને
જમનાજીમાંથી હજારો મેતીની માળા કાઢી દેખાડી, વિગેરે ગોકુળ
નાથજીના અનેક મહાત્મ્યનું પદ સાંપ્રદાયિક કવિએ જોડ્યું છે.

૫૬-રાગ મારે

ધન્ય વલ્લભ સુવન, પ્રગટ વલ્લભ બહી, પ્રગટપત્નુ કર તિલક
માલ રાખી ટેક-ખંડિ દંડી હરી વિમુખ દુરી કરી હર્યો કલિકામ
તમ નિગમ સાખી. ૧. કપટ શ્રીપાત જાંગીર રહ્યો, ધરત નિર્જ
માલ ગોકુળ ગુસાંધ. ૨. તવી કલ્યા શાસ્ત્ર કૃતિ દોષ તોહિ ઉત
હે દર કર બેગ દેહુ દુહાધ. ૩. ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ.

અર્થાત વલ્લભ એવા વલ્લભના પુત્રને ધન્ય છે. હું તેને
પર વારી જાઉં છું. જેણે પ્રગટ પ્રતિષ્ઠા કરી તિલક માળ રાખી.
હરિથી વિમુખ એવા દંડીનું ખંડન કરી દુર કર્યા કલિકાલ જનિન
અધિકારનો નાશ કર્યો એનો સાક્ષી વેદ છે. (પછીના ચરણોમાંએને
ઇતિહાસ કહે છે.) કપટી શ્રીપાતે જાંગીરને વશ કરી લીધો અને તેને
રહમજન્યુ' કે ગોકુળિયા ગોસાંધ માળા પહેરે તેથી વેદ શાસ્ત્રમાં
કહેલા દોષ તેને લાગે છે મારે તે તોડાવી નાંખ ઇત્યાદિ.

ગોકુળનાથજીએ આર્ષાને આદર્શાદ સાથેની સમજાવતીની વાત
એના લાઇએને કહી. એમને એ વાત ગમી નહીં. આથી
તેણે જુદો પંથ ચલાવ્યો. તે પંથ હજી સુધી ચાલે છે. તેમાં
મૂર્તિપૂજા નથી. માત્ર ગોકુળનાથજીને ભગવાન કરી, માને છે એ
માખડીએને પુજે છે. ને તીલક કરે છે.

આદશાહ પોતે મૂર્તિપૂજા જ્યાં ત્યાં બંધ કરાવી એટલાથી સંતોષ માની પાછો ફર્યો. ને ગોકુળનાથજીએ પોતાનો આ મત-ગોકુળ-મથુરા-ગુજરાત વગેરે ઠેકાણે પ્રસરાવ્યો. ચિદ્રુપ સ્વપ્નાસી પોતાને કેટલેક અંગે ફતેહ મળી એમ સ્વદમજી કાગી વિગેરે સ્થળોમાં રહ્યો. એટલે આણી તરફ ગોકુળ મથુરા તરફ આ લોકોએ શ્રીજીની જે મૂર્તિ ઠૂપાવેલી તે પાછી ઠેકાણે ખેસાડી. ગોકુળનો નાશ થયો હતો તે ગોકુળનાથજીએ આદશાહ સાથે બંદોબસ્તકરેલો તે મુજબ પાછું વસાવ્યું.

ભાઈઓએ ગોકુળનાથજીની શરત સ્વીકારી નહીં તેથી ગોકુળનો વહીવટ ગોકુળનાથજીએ લીધો. આ પ્રમાણે બધું થતા કેટલાંક વર્ષો બહુ શાંતિભર્યાં ગયાં. એમ કરતાં આસરે ૪૦-૫૦ વર્ષ પાછું વિદ્ય આવી. ઐર ગજ્જબ આદશાહના મરણ સમયે એ ભાઈઓ ભાઈમાં કંઈ ટંટો પાછો થયો. આથી આખરે મામલો આદશાહ ને ત્યાં ઇન્સાફ માટે ગયો. ત્યાં બધી વાતો શ્રીજીની મૂર્તિની, વૈલવની, મહિમાની, આવક જવકની વિગેરે ખહાર પડી. ઉવટે એવો નિર્ણય થયો કે ગુસાંઈજીના મહોટા પુત્ર ગિરધરજી છે તેથી તેનો ટીલો એના વંશને મળવો જોઈએ, એ પ્રમાણે ગિરધરજીના વંશના તે ટીકાયત ગણાય અને બીજાઓ મંદિરમાં આવે જાય, ને સેવા કરવી હોય તો તેયે કરે. આપું થયું ખરું, પણ કાજી મુલ્લાં વિગેરેયે આદશાહને મૂર્તિપૂજા વિરૂધ્ધની ઘણી વાતો કરી, તેમજ સુવર્ના આદશાહે એવું ખંડન કયું હતું તે કહ્યું એટલે આદશાહે આ મહારાજાને જે દરાવ મૂર્તિપૂજા વિરૂધ્ધનો જહાંગીરના સમયમાં થયેલો તે ફરી કહાવી મોકલ્યો—

આ હુકમથી આ લોક નરમ તો થયા. પણ આદશાહના દૂતોને શું પ્રત્યુત્તર આપવો તે સુઝ્યો નહીં આખરે આદશાહનો ખરીતો લાવનાર દૂતો પાછા ગયા ને આદશાહ આગળ સઘળી હકીકત નિવેદન કરી. આદશાહને ક્રોધ અતિશય થયો. ને મૂર્તિ ને ખડિત કરી આ માણસોને શિક્ષા કરવાનો હુકમ કર્યો. આદશાહના હુકમ મુજબ થોડું વસ્કર મોકલવામાં આવ્યું. પ્રકરણ ચાલુ સ્થિતિમાં હતું

એટલે મહારાજને આ વાતની ખબર પડી. લશ્કર પાસે આવવા માંડ્યું તેટલામાં તો તેઓ એક બે રથ, બે ત્રણ ગાડાંને દસ બાર માણસ લઈ જલદીથી શીલ્પની મૂર્તિ લઈ ચાલ્યા ગયા. માણસોમાં સ્ત્રી વર્ગમાં ગંગાબાઈ તેમજ બીજી બે ત્રણ સ્ત્રી અને પુરુષવર્ગમાં દિક્ષીતજીના ત્રીજા છોકરા ગોવિંદજી તથા બીજા બે ત્રણ મહારાજને હતા. સવંત ૧૭૨૬ આસો શુદ્ધ પુષ્કિમાં તે દિવસે પાછલી રાતના આ પ્રયાણુ લેમણે કહ્યું.

બાદશાહનું લશ્કર બીજે દહાડે ગિરિરાજ આગળ આવ્યું, ત્યાં લેમણે ખબર પડી કે આ લોક તો નહાસી ગયા છે ત્યારે શું કરવું તે સંબંધમાં આગ્રે પુછાવ્યું. ત્યાંથી મંદિર તોડી પાડવા કરમાન આવ્યું, આથી ત્યાં મંદિર તોડી તે સ્થળે મસીદ અથવા ઘોર બનાવી ને ઘોડા માણસો મૂર્તિની શોધ માટે રાખી લશ્કર પાછું ગયું.

હવે ઉપરોક્ત વૈષ્ણવ લોકો અતિ ગુપ્તપણે નીકળી પડ્યા હતા અને લેમણે ગિરિરાજથી આગ્રાનો રસ્તો લીધો હતો. ત્રીજે દહાડે પાછલી રાતના છ ઘડી હતી ત્યારે આગ્રામાં અંધારામાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં કેટલું સલામત સ્થાને પાંચ સાત દહાડા રહ્યા. રહેવાનું કારણ એ હતું જે શ્રીનાથજીની ઝોદના નવનીનપ્રિયાજીની મૂર્તિ બીજાઓને આપેલી અને લેમણે જુદે રસ્તે લઈ આવવાને કહ્યું હતું, તેઓ પ્રથમ ગોવર્ધનની તળેટીમાંજ મંદિરના સંસ્કાર જોવા યોગ્યા હતા. આ લોક આગ્રે પહોંચ્યા પછી લેમણે પણ આગ્રે તેડી લાવવા માણસ મોકલ્યું; ત્યાર પછી ચાર પાંચ દહાડે તેઓ પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા ત્યાં બેગાં મળી ગુપ્તપણે અન્નકૂટનો ઉત્સવ કર્યો, પણ બીજે દિવસે કાંઈક ચર્ચા સંબંધાતાં તેઓ તરતજ રાતોરાત ચાલી ગયા. આ અન્નકૂટની બાબતમાં પ્રાગટ્યની વાર્તામાં આ પ્રમાણે લખ્યું છે કે "પાછું ગુપ્ત અન્નકૂટલંચે, ભાતકે ઢિંકાને ખીર કરી ધરી, ઝોર સામગ્રી સમયાનુસાર યતિક્રિયા પઠવાનની ભયે, ઝોર ગુપ્ત શ્રી ગોવર્ધન પૂજા શ્રી ગોવિંદજીને કીની ઝોર વિધિ પૂર્વક અન્નકૂટ શીલ્પકો ભયો. જો ગંગાબાઈને તો અમે કીરતન કીયે. ઝોર મુંદગાદિકકો કષ્ટ ઉદ્દેશ ન ભયો."

પછી ત્યાંથી દંડોધાર કરીને કોઇ સ્થળે તેઓ ગયા, પણ ત્યેમના ગયા પછી બાદશાહને ખબર થઇ હતી કે ગિરિરાજવાળી મૂર્તિ અહીં આવી હતી. આથી બાદશાહે ત્યેમની પાછળ માણસ મોકલ્યાં. આ વાતની વૈષ્ણવ લોકને ખબર પડતાં તેઓ અંબલા કરીને કોઇ નદી ત્યેની પાર ઉતરી કોઇ ગુપ્ત જગામાં જઇ રહ્યા. બાદશાહના માણસો જ્યારે દંડોધારમાં આવી પહોંચ્યા અને વૈષ્ણવલોકનો પતો ન લાગ્યો ત્યારે ત્યેમણે વિચાર્યું કે આમ પૂઠ પકડવામાં નહાસાનહાસમાં હાથ ન આવશે તે કરતાં એઓ સ્થાયિ થાય ને પછી ત્યાં જવું, આ વિચારથી તેઓ પાછા ગયા.

બાદશાહના માણસ પાછા ગયા પછી આ લોક દંડોધાર આગળ કૃષ્ણપુર કરી ગામ છે ત્યાં આવ્યા. અહીં આગળ એક નવી પીડા ઉતપન્ન થઇ. વૃજરાયણ નામનો મહારાજ જે આગળ એ લોક સાથે આત્રામાં લડ્યો હતો તે થોડા માણસો રાખી એ ઓની પૂડે ફરતો હતો. આ દંડોધાર આગળના મુકામમાં ત્યેને કાંઇક લાગ આવી ગયો એટલે જબરદસ્તીથી આ વૃજરાયણએ શ્રીનાથજીની મૂર્તિ ઝુટવી લીધી અને પોતે ધણી થઇ બેઠો.

આ ઝુટવી તે બેઠા પણ પચાવવી મુશ્કેલ હતી. કારણ આ લોકે ત્યાંથી ખસી જઇ દશ બાર ગાઉ દૂર રહ્યા હતા પણ તેઓ પણ એના જોવાજ લાગ શોધ્યા કરતા હતા. થોડો વખત રહી વૃજરાયણએ બધા માણસોને રજા આપી નવા રાખ્યા પણ જળગરિયાં ને પેલા લોકે સાધ્યા અને તેઓદ્વારા ખબર મેળવતા રહ્યા. એક દિવસ અણુધાર્યાં આ વૃજરાયણ એકલા પડતા પેલા જે જળગરિયા એ વૈષ્ણવ લોકને ખબર આપી. તેથી જોવિંદજી અને બીજા જે ત્રણ માણસો, ત્યાં આવ્યા. વૃજરાયણ રાજબોગ ધરવા જેવા મંદિરમાં ગયા કે જોવિંદજી દોડી પહોંચ્યા. ને વૃજરાયણનું ખૂન કરવા સુધીની સખત. ધમકી આપી વૃજરાયણ નિરૂપાય થઇ ગયો અને શ્રીજીની મુર્તિ પાછી સોંપવી પડી એટલુંજ નહીં પણ વૃજરાયણ ને ત્યાંથી કાઢી મુક્યો. આ પછી જોવિંદજીએ ત્યાં પોતાના કુટુંબને બોલાવ્યું તે બધા એકઠાં થયા પણ ત્યા વધુ રહેવું સલામતીજરેલું.

ન ધાયું. કારણ જન્મસાયજને કાઠી મુક્યો, તે વેર લીધા વગર રહે એવા નથી એમ માનના હતા, આથી માત્ર યોગજ માણસો ને પોતે ચાર જણ તે શ્રી ગોવિંદજી, વલ્લભજી, બાળકૃષ્ણજી, અને દાઉજી તેમજ તેમના વડુજી વિગેરે હતાં તે સૌ અહિંથી ગયા.

આ પછી તેઓ ફરતાં ફરતાં જુદી-કોટે આવી પહોંચ્યાં. પણ ત્યાં કદ મોટો એટલે વધુ ન રહી શક્યા. આ પછી કોઈ કૃણાવિલાસ કરી ગામડું હજો ત્યાં રહેવા ગયા. ત્યાં વેરાગીના વેપમાં ગુપ્તપણે રહ્યા, પણ ત્યાંયે મનમાં ધયા ક્યું કે આમં તે ક્યાં મુધી રહેવું? આથી તેઓ જોધપુર ગયા ને ત્યાંના રાજા જસવંત સિંદજીનો બળવાન આશ્રય મેળવવા પ્રયત્ન કર્યો પણ તેમણે નિષ્ફળ ગયા. આ પછી જાહેર જગામાં તે એમને રહેનાં કાવે એમ હતું નહીં તેથી ચાંપાસેની નામના ગામડામાં રહ્યા. પણ હવે વિચાર થયો કે આમ તે કેમ જીવેશી શકવી? આ પછી કેટલાક વિચારો કર્યા પછી એવા નિર્ણય પર આવ્યા કે જો સ્થળાંતર કરવું પડે તો ત્યાં બધાથે નજરતાં માત્ર એકાદ બે જણે જવું, ને ત્યાં જો અનુકૂળ ને યોગ્ય થઈ પડે તો પછી બધાંને બોલાવવાં. આવા વિચાર પછી ધાયું કે ઉદયપુરના રાજા વિષ્ણુ માગી તેમજ મિરાબાઈના પણ સંબંધી છે તો ત્યાં પગરવ થઈ શકશે. આ વિચારથી ગોવિંદજી તથા ગંગાબાઈ ગયા. કારભારીઓને વશ કરતા એમને આવડતું હતું, એટલે તેઓ દ્વારા રાણા રાયસંગના દરબારમાં પ્રવેશ કર્યો. બીજા મેર ગંગાબાઈએ રણવાસમાં પ્રવેશ કર્યો, બની એટલી શુકિત, પ્રશામદ, છળ, કળ, બધું કરી રાણાતું મન પીગળાવ્યું. રાણાજીના દરબારમાં કોઈ કોઈ હશે તેવું મન પણ પીગળાવ્યું. જોધપુરવાળા તો રાખવા કહે પણ શ્રીજીની ધમ્મજા ઉદયપુરમાંજ બિરાજવાની છે વિગેરે બેરહમું. રાણાએ બાદશાહના ડરને લીધે કેટલીક આનાકાની કરીથી પણ આખરે રજા આપી અને તજવીજથી રહેવા જણાવ્યું.

આ પછી ક્યાં રહેવું તે સંબંધમાં બધા મળી એવા નિર્ણય પર આવ્યા કે ઉદયપુરથી બાર પંદરેક ગાઉ પર શિલાઃ કરી જુગરોની ટુકરીની વચ્ચે એક ગામડું આનેશું છે ત્યાં સાધારણ રીતે રહેવું.

આથી ગોવિંદજી તરત ચાંપાસેની દોડી ગયા, અને જેમ અને તેમ જલદીથી શ્રીજી ને શિહાડ લઈ ગયા. ત્યાં રાણાજીએ જે સ્થાન બતાવ્યું હતું ત્યાં આગળ એક સામાન્ય જગા બાંધી રહ્યા. ગોકુળથી સવંત ૧૭૨૬ નાં આસો સુદ ૧૫ ના નીકળ્યા ને સવંત ૧૭૨૮ ના ફાગણ સુદ ૭ ના શિહાડ આવ્યા. અર્થાત આ રીતે બે વર્ષ, પાચ મહીના, ને સાત દિવસ, નહાસભાગની પરિક્રમા કરતા હતા.

હવે આ રીતે ઉદયપુરના રાજ્યમાં સ્થિર જેવા થયા પછી રાજ્યાશ્રય મેળવવા તજવીજ કરવા માંડી. એઓ પાસે થોડું દ્રવ્ય હતું. થોડું ગોકુળથી લાવ્યા હતા, રાણાજીના પૂર્વજોમાં મિરાં બાઈ અને અજબ કુંવરી થયલાં, તેમના પ્રત્યે રાણાજીને માન હતું. તેઓ વિષ્ણુ માગી હતા. એટલે ગોવિંદજીના પ્રયત્નથી રાજ્ય તરફથી એમનો ખરચ મળે એવો બંદોબસ્ત થયો.

આવી રીતે ચાર પાચ વર્ષ નીકળી ગયાં. રાણાને અને આ વૈષ્ણવ મહારાજને એમ લાગ્યું કે બાદશાહ આ વાત હવે ભૂલ્યા લાગે છે. એટલે મંદિર બંધાવવા વિચાર કર્યો, તેમાં સહવાસને લીધે રાણાજી પણ ભાવિક બન્યા હતા એટલે તેમણે બંધાવી આપવા કબૂલ કર્યું. મહારાજો પાસે એવું લખાવ્યું કે “શ્રી નાથજીની સેવા રાણાજી ઉપર બિરાજે છે ને આ મંદિર બાબતમાં સર્વ અખત્યાર રાણાજીનો છે અને માત્ર સેવા દાખલ રહ્યા છીએ શ્રીજીની સેવા કરિયે તથા અન્નવસ્ત્ર લઈએ. અમને રાણાજી આ જગામાંથી કારણસર અગર કારણ વગર કાઢી મુકવા સુખત્યાર છે” વગેરે બાબતનો પાકો લેખ લખાવી લીધો.

* મંદિર આ રીતે બંધાયું, તેમ તેનાં ખર્ચના નિભાવ માટે બે ગામો સેવામાં ધર્યાં. આ રીતે કાંઈક સારી દશામાં આવ્યા. બાદશાહવાળી વાતને લગભગ દશેક વર્ષ થઈ ગયાં હતાં એટલે કાંઈક હિંમત આવી, નિર્ભયતા લાગવા માંડી. યુજરાત, મારવાડ, સિંધ, ગોકુળ બધે કાગળો લખી બંધાને જાણ કર્યું. યાત્રાજીઓ આવવા માંડ્યા. ભાવિકો વધવા માંડ્યા. ઉપજ થવા લાગી.

આમ જ્યાં જરા હીક 'યતુ' હતું ત્યાં વળી શ્રીજીવાંગાપર તવાઈ આવી. દિલ્હીમાં ઝોર ગજોળ રાજ કરતો હતો. તે પ્રમાંધ હતો. તેને આ વાતની ખબર પડી. તેણે રાજ્યાજીને લખી જણાવ્યું કે પત્ર દર્શાને આ લોકને મોકલી આપવા નહીં તર માણસો મોકલી લઈ જશું. પ્રથમતો રાણો ગબરાયો, પણ આટલા ખાતર આ બધું ન કરશે એમ ધારી આડો અવજો ઉતર લખ્યો. બાદશાહને જવાબ વાંચતાં ક્રોધ થયો. આણીમેર ડોશીની મારફતે રાજ્યાજીને આ લોકોએ ખૂબ રંગ ચડાવેલો હતો. શ્રીજીવાળાં પણ આવો સમય જાણી આગળથી એની સાવધાનતા ખાતર "વાટરા" કરીને એક ગામડું જોડેની પાસે એક મોટી નાળ ડુંગરના ટેકરાઓમાંથી હતી અને જે ખૂબ ગીચ ઝાડીમાં હતું ત્યાં કંઈ શુકા જેવું શોધી તેમાં શ્રીનાથજી તેમજ અસળાળ વગેરે લઈને ગુપ્તપણે રહ્યા.

ઉદેપુરથી આસરે વીસેક ગાઉપર બંને લસ્કર વચ્ચે યુધ્ધ થયું. બાદશાહ જનાના સાથે હતા. તે જનાનાવાળા ક્રોધ સહિ-સલામત જ્યાં પાછળ હશે ધારી તે તરફ ગયા. એટલામાં ઉદેપુરની મદદે જે ખીજી લસ્કર આપતું હતું ત્યાં પેલા જનાના માણસો નોબેટો થયો. બેટો ચતાંજ તેઓને કેદ પકડી લીધાં, અને તેમને પણ સાથે લઈને રાજ્યાના લસ્કરને આવી મળ્યા. આ જનાનામાં બાદશાહની રંગી ચંગી નામની માનીતી બેગમ પણ હતી.

આને પકડીને રાજા પાસે લઈ જતાં તે બધા ખુશ થયા છતાં રાજાએ બેગમનો અતિશય સત્કાર કર્યો. બેગમ આથી અત્યંત પ્રસન્ન થઈ.

રાજાએ પૂછ્યું. "બાઈ સાહેબ હવે સૌ લુકમ છે?" બેગમે કહ્યું એક વખત બાદશાહ સાથે બેળી કરો તો પછી ત્હમે કહિશો તેમ કરીશું," રાજાએ આ સ્વીકાર્યું.

હવે બાદશાહને આ જનાનો કેદ પકડાવાની ખબર થઈ હતી. તેથી તે ચિંતામાં હતો, અને અમીરો સાથે વિચાર કરતો હતો, એટલામાં રાજાના માણસો બેગમને ખાનામાં લઈને જઈ પહોંચ્યા. બાદશાહ ને રાજાં રાયસંગ બહુ પ્રસન્નતાથી મળ્યાં. બાદશાહ ને તેની મંડળી રાજાની આ ઉમદા વૃત્તિ જોઈ આશ્ચર્ય

પામ્યા. બાદશાહે રંગી ચંગી પાસેથી પહેલાં તો બધું વર્તાત સાંભળી લીધું. બાદશાહ ને આથી રાણાપર પ્રસન્નતા થઇ અને રાણાની ઇચ્છા જાણવા માંગી. રાણાએ આ પરથી તરતજ વિશેષ કશું નહીં પણ, આ મૂર્તિ રાજ્યમાં રહે એટલી યાચના કરી. એટલામાં એક ઉમરાવ સમયસયક હશે તેણે પણ કહ્યું કે કેદ પકડાયલાં બેમમ સાહેબને વિના ઉપદ્રવે જે આવી ને નમ્રતાપૂર્વક આપી દે તો આ નિર્હવ પત્થરની મૂર્તિ તે શું ઉપદ્રવ કરે? આથી બાદશાહે રજા આપી. રાણાએ પણ ઉદેપુર જઈ શ્રીજીવાળાને કહાવી મોકલ્યું. તેઓ હવે નિર્ભય માટે હમેશને થયા હતા એટલે આ શુભ ખબર મળતાંજ બહુ આનન્દ પૂર્વક આવ્યા. આ પ્રમાણે શ્રીજીની ઉત્પત્તિ વિષ્ણુ, અને સ્થાપન છે.

પણ આ સંબંધમાં સંપ્રદાયના કોઈ લાગતાવળગતાએ અથવા મહારાજે “શ્રી ગોવર્ધનનાથજી પ્રાગટ્ય વાર્તા” નાંમે એક પુસ્તક આશરે ૧૩૦-૩૫ વર્ષ ઉપર રચ્યું છે તેમાં એવી વાતો લખી છે કે જહોને કશો પણ આધાર નથી. એકને એક પુસ્તકમાં પરસ્પર વિરૂદ્ધ પડતી વાતો લખેલી છે. આને લઈને આવાં પુસ્તકોની હકીકત પ્રતિષ્ઠિત ગણાવામાં વાંધા પડે છે. શ્રીજીની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ સંબંધમાં આપણે જે વિવેચન ઉપર ક્યું તે સત્ય, કે, આ “શ્રી ગોવર્ધનનાથજી પ્રાગટ્ય વાર્તા” ના પુસ્તકની હકીકત ખરી એ માટે એ પુસ્તકમાંની કેટલીક હકીકત દૃષ્ટાંત તરીકે ઉતારીશું. એમાં લખે છે કે “શ્રી કૃષ્ણાયનમઃ ॥ અથ શ્રી ગોવર્ધનનાથજી પ્રાગટ્યકો પ્રકાર લિખ્યતે જે શ્રી ગોવર્ધનનાથજી આપ પ્રગટ હોયકે ભૂમિ લોકમે જોજો ચરિત્ર કીયે સો શ્રી ગોકુળનાંથજી કે વચનામૃતકે સમૂહતે શુદ્ધ કરીકે ન્યારે ન્યારે લીખતે હે.”

આ ઉપરથી અનુમાન એમ ફલિત થાય છે કે ગોકુળનાથજીની હકીકત કાંતો અતિશયોકિત વાળા હોય. કે કાંતો ન્હાસભાગ ઇત્યાદીને લીધે સ્થિતિમાં ફેર પડ્યાથી વર્ણનમાં ફેર કરવાનો હોય.

ગમેનેમ ડોલ પળ તે દષ્ટીકન અપ્રતિષ્ઠિતનેમજ્જ ફગિન લાગવાથી આ પ્રમાણે લખવાની જરૂર પડી. એ પુસ્તકમાં એક સ્થળે એમ લખ્યું છે કે "અથ નિત્ય લીલામે' શ્રી ગોવર્ધનનાથશ્ચ શ્રી ગિરિરાજ પર્વતકા કંદલાનમે' અનેક ભક્ત મલિત આપ ગિરાજ માનડે. સો તદાં' શ્રી આચાર્ય'શ્ચ મદા પ્રમૂ આપ સદા સર્વદા સેવા કરને ણે." આ કેવળ તરંગી કલ્પના ઊંચ શકે. શ્રીશ્ચતુ' નિવાસસ્થાન શિવાડ છે, તેમજ આચાર્ય'શ્ચે તેા ક્યારનુચ જગત્પતન ક્યું' હતું. વળા એક સ્થળે એવું લખે છે કે "સંવત ૧૪૬૬ મે' શ્રીશ્ચક્રી ઉધ્વ' ભુમ્લકો દર્શન લયો." દ્વાદશ કુંજમાં લખે છે કે ગોપીકના શ્વ પૃથ્વી ઉપરજ જન્મ્યા હના, ત્યેતુ' સ્મરણ શ્રી હાકોરશ્ચને ધવાથી વિરદ ઉત્પન્ન થયો એટલે હાકોરશ્ચ તથા સ્વામિનીશ્ચ બન્નેના નેત્રમાંથી વિગ્દાગ્નિ નીકળ્યો ત્યેનો સંબન્ધ ધર્તા શ્રી વલ્લભાચાર્ય' અગ્નિ સ્વરૂપ થયા. અહીં આપબુને આ બન્ને હકીકતમાં જે પુર્વા પર વિરોધ રહેયો છે તે સ્પષ્ટ જોઇશુ'. "શ્રીશ્ચને શ્ચોની વાત નો ૧૫૩૫ માં યાદ આવી અને પોતે જરૂર તેા ૧૪૬૬ માં પ્રગટ થય આ એક વિચીત્રતા છે. એક સ્થળે એવો ઉદ્દેશ્ય જોવામા આવે છે કે "કાઠુકો જન્મે' કશુ વસ્તુકી કામના ઊાતી નય બન્નકો દુઃસ્થકો મ્નાન માનને તય વાકી કામના સિદ્ધ હાતી" આના સંબન્ધમાં અમારે શું લખવુ તેં "જતું નથી. વાયકેજ વિચારવું

વળા લખે છે કે "સંવત ૧૫૩૫ વંશાખ વદ ૧૧ કે દિન શ્રી ગોવર્ધનનાથશ્ચકો મુખાવિંદ પ્રગટ લયો. તાંઇ દિનશ્રી વલ્લભાચાર્ય'શ્ચનો પ્રાદુર્ભાવ અગ્નિ કુંડતે લયો. ઐર કૃષ્ણ અવતાર કે મજ્જવાસી સખ મજ્જમંડળમે' જલાં તદાં મતુષ્ય કુલમે પ્રગટ લયે." સિદ્ધાંત એવો છે, કે શ્રીકૃષ્ણે બધાનો ઉદ્ધાર કયે હતો, ત્યારે આ ગોપો આટલા દિવસો સુધી શ્વયેાનિમાં કેમ રહ્યા હશે ? વળા કહ્યું છે કે કૃષ્ણાવતાર પછી આકી રહેલા શ્વનો ઉદ્ધાર કરવા શ્રી વલ્લભાચાર્ય'નો અવતાર થયો, ત્યારે આ મજ્જવાસી કયાથી નીકળી આવ્યા ? આ વાતોનું સમાધાન યથાસ્થિત યઇ શકે એમ નથી. એક સમુજ વાંત જોવામાં આવે છે. એક સ્થળે લખે છે કે "સદુ પાંડેકી સહસ્ર ગાયત્રિ તીનમે' એકકો નામ ધુમરીથી સો

ધરી ચાર દિન પિછણા રહે તખ ગિરિરાજ પવત કે ઉપર-ચઢિકે
 શ્રી નાથજીકે મુખાવિંદકે ઉપર સ્તન કરિકે ઠાઠી ઠોઠકે દૂધ સંવે
 સો દુગ્ધ આપ આરોગે” પોતાની મેજેજ, દહોનાર વિના, દૂધ દેનાર
 પશુ, અને તે દૂધ પીનાર તે આ મૂર્તિ ! વધુ ટીકાની જરૂરજ નથી.
 એક સ્થળે એવું લખ્યું છે કે” પાછે જ મહીના પવત વહી દૂધ
 આપ આરોગે સો એક દિન મની ચિંતા તથા સદ્દુપાડે ગાયકો
 સ્વસ્થ દૂધ દેખકે ગાયકે પીછે ચલ્યો ગયો. તખ ઉન્ને ચહ સખ
 પ્રકાર દેખ્યો; તખ દડવત ધનને કીની ઝોર ધનકુ શ્રીમુખકો
 દર્શન લયો, તખ શ્રીનાથજીને શ્રીમુખ સો સધુ પાંડેસો
 સાક્ષાત આજ્ઞા કીયે જો મેં શ્રી ગોવર્ધન પવત મેં રહત હું.
 ઝોર આજ્ઞા દીની જો આજ્ઞતે મોકુંવા ગાયકો દૂધ દહીકે
 દાય ખીરીયાં ખાઇ જાએ. ” વળી શ્રીનાથજી ખોલે છે કે,
 અરે ? ધરમદાસ ચહ ગાયનું સદ્દુપાડેકે ખરિકમેં કરિદેયાકો
 દૂધમેં અરોગું ગો. ઝોર કુંમનદાસકો શ્રીજીને આજ્ઞા કરી જો
 કુંમનદાસ તુ નિત્ય મેરેપાસ ખેલવકું આયો કર ” વળી લખે
 છે કે એક માધવાનંદ કરીને કોઇ હતો તહેને ધમ્જા યધ જ હું
 શ્રીજીને અન્ન આરોગાવું તથા ગુન્નર ધરાવું. તહેને શ્રીજીએ કહ્યું કે
 મેં તો જખ શ્રી આચાર્યજી મદાપ્રભુજી પધારેગે તખ શ્રી હસ્તસોં
 રસોઇ કરકેં મોકું અન્ન પ્રાશન કરવા વેંગે તખ જોજન કરંગો
 ઝોર તાંહાં તાંઇ હમ જૂજ્યાસિનમેં ખેલેંગે.” વળી સાથે એમ
 પણુ લખે છે કે “ કખહુ (શ્રીજી) કુંલનદાસકું સંગ લેકે માખન
 ચોરીકું જૂજ્યાસિનકે ધરમેં પધારતે.”

વળી એક વાત એવી આવે છે કે “ એક ભવન મુરાકો
 વજવાસી હતો સો વાકી ગાય ધને મે ખોઇ ગઇ, સો તહા સિંહ
 રહન હુનો તખ માનતા કરી જો મેરી- ગાય સિંહ નહિ મારેગો
 તો ગાયકો દુધ શ્રીજી કો આરોગાઉંગો પાછે રાત્ર સમે વા
 ગાય કો સિંહ મિલ્યો તખતાકું શ્રીજીને ભુન્ન પસારકેં કાન પક
 રકે. નિકાલ દીયો.” વળી ખીજે દિવસે કુંમનદાસને શ્રીજીએ કહ્યું
 “ કુંમનદાસ મેરી ખાં હુઃખત છે.”

વળી લખે છે “ એક યજ્ઞભારતી હતો તામુ શ્રીજી આગા ક્રીયે જો તુ’ મોકું દૂધ રોડી લાય છે.” પછી લખે છે એક યજ્ઞવાસણે દસ શેર માખણ ચઢાવવાની માનતા કરેલી તે સામુ સસરા ના ડરથી ત્યાં જઈ ન’ શકી એટલે તેણે કહ્યું “ પર વારેનદે આગળ મેરો આવનો ન બને’ગો તબ વાકી આરતી જાનીકે’ દેવ દમન આપ પ્રધારે અર માખન લોકે’ અરોગે.” વળી અગાઉ મનુરા નાગાને પાડાપર ચઢી દર્શન આપી આવ્યા હતા. ને ગોવિંદ કુંડ પર તેજ ધણીને રોટલાને વડીને ભોગ ધર્યો ત્યારે શ્રીજી રાજભોગ મુંકી દધને ત્યાં ઠોડી જઈ ખાઈ આવ્યા, પણ સામગ્રી થોડી ઊંચાથી માધવેંદ્રપુરી પુજારી હતો ત્યેને “ આજા ક્રીયો જો મોકું ભૂખ લગી છે’ તા તે’ રાજ ભોગ ફેર કરો.” આવાં તે હજી કેટલાં દુઃખાંતો આપવાં તે અમે સમજી શકતા નથી. પ્રભુ શું, ત્યેનું સ્વરૂપ શું, આચાર્ય શું, ત્યેનું ગૌરવ શું, મહત્વતા કેટલી વિગેરે અનેક બાબતોના વિચાર કરીય તો આ સર્વ હકીકતો કેવળ હાસ્ય સરખી અર્થહીન, ગ્રામ્ય, હલકી લાભે છે. ધણી ખરી હકીકતોમાં તો સામાન્યમાં સામાન્ય મનુને સજે એવા વિશ્વના નિયમોની અવગણના થયલી જણાશે. શ્રીજીની મૂર્તિમાં બોલવાની, દૂધ પીવાની, ચોરવાની વિગેરે ક્રિયાઓ શી રીતે સંભવી શકે? મનુષ્યોની આ સર્વ ઘટિત અઘટિત ક્રિયાઓનું આરોપણ પ્રભુપર કરવાથી પ્રભુ પદથી ખસેડી મનુષ્ય બનાવવા સરખું છે. એટલુંજ નહીં પણ જ્યારે જડ એવી મુર્તિમાં આ સર્વ ક્રિયાઓનું આરોપણ કરવામાં આવે ત્યારે તેા લેખકની જડતા ચિતન એવા પ્રભુને જડજ બનાવે છે. આ જમાનામાં આ હકીકતો સાધારણ મનુષ્યને પણ ગળે ઉતરવી મુશ્કેલ છે. આમ જતાં કેટલીકવાર કેટલાંક કેળવાયલાં મનુષ્યો પણ સત્યાસત્યનો વિચાર કે વિવેક ક્યાં વગર અથવા તેા રહમજ્યા જતાં સામાન્ય વર્ગમાં પ્રતિષ્ઠા કે મહત્વતા મેળવવાના માન જૂખ્યા ઊંચાથી કંઈકે રહસ્ય હશે કહી અંધ અધ્યાણુ જેવા બને છે તેમ અલંકાર શોધવા પ્રયત્ન કરે છે, પણ આ હકીકતો એવી પરસ્પર વિરૂધ્ધ જતી સુષ્ઠિહીન છે કે કોઈપણ પ્રકારની કલ્પનાથી દૂર છે. એકવાત વિચારવાની છે. પુરુષોના હૃદયમાં, મનમાં

જે જે ભાવો સતત ઘોળાયા કરતા હોય છે, જહોતું ચિંતન નિત્ય બન્યું રહેતું હોય છે તે કોઈ વખત નીકળતી અણુધારી વાણી મારફત ખહાર પડે છે તે જીવનનું માપ કરવા ઉપયોગી થાય છે. આવી હકીકતોનો વિચાર કરીએ તો એમ લાગે કે શ્રીજી સરખા પ્રભુ માત્ર દૂધ, દહીં, માખણ, ઇંદાદી સ્થૂળ પદાર્થોમાંજ નિત્ય રમમાણુ રહેતા હતા. તહેમની તૂમી માત્ર એટલામાંજ હતી. અને તે માટે અનેક નાનાવિધ અયુક્ત ક્રિયાઓ કરવી પડતી. ક્યાં ગિતોપદેશિત ભક્તિમાર્ગ અને ક્યાં આ ગપ માળ ? ક્યા તત્વજ્ઞાન ને વેદાંતનો મહાન પ્રભુ અને આ મનુષ્યમાં પણ પામર ગણાય એવા દૂધ, દહીંમાં લુબ્ધ શ્રીનાથજી ! ખુદ તો એટલું બની શકે કે આ લેખદ્વારા આ લોકના જીવન સબંધીની હકીકત જાણી શકીએ કે એઓના જીવિત કાળમાં એઓ બહુધા એકતો હશે કારણુ ઘણી વખત ગાય, ઢોર પાછળ તેઓ જતા. તેમજ ગાય નહારી જાય તહેને પકડી લાવવી અને તેના દૂધ, દહીં, માખણ વિગેરે ઉપયોગમાં લેવા વિગેરેના વર્ણન આવે છે. તેમજ આવા આચાર્યોને પ્રભુ આવા ખાવા પીવાની બાબતપરજ આટલું બધું લક્ષ આપે એ તહેમનાં ગૌરવને શોભાપ્રદ નથીજ. અમે આ બાબત એવી અસાર, અર્થહીન સમજીએ છીએ કે વધુ વિવેચન પદેપદે કે પંક્તિયે પંક્તિયે ન કરતા માત્ર ઉપેક્ષા કરીએ છીએ.

આવા દૃષ્ટાંતો જ્યાં પછી હવે સૃષ્ટિક્રમ વિરૂધ્ધના તેમજ કેટલાક અન્ય પ્રકારની અસબંધ હકીકતોના એ પ્રાગટ્યના પુસ્તકને આધારે દાખલા જોશું. એ સર્વપરથી એ ધર્મનું, તેમજ તહેના આચાર્યોના જીવન સંબંધી બહુ અજવાળું પડશે. તટસ્થ તેમજ સુરા વાચકોને માટે એમનાજ પુસ્તકોમાંના આ અવતરણો એ સંપ્રદાય તેમજ તહેના ધર્માચાર્યો સંબંધી તુલના કરવાનું બહુ ઉપયોગી સાધન થઈ પડશે અહીં એક વાત નોંધવા જેવી છે કે એ સંપ્રદાયમાં કોઈક કેલેવાયલા પણ છે. અને જેઓ પોતે ઉંચી કેળવણી પ્રાપ્ત કરવાનો દાવો કરે છે તહેમણે આ એમના સંપ્રદાયમાંના પુસ્તકોની આ હકીકત માટે પોતાના વિચારો જાહેર કરવા જોઈએ. શું તેઓ પ્રમાણિક હૃદયથી સ્વીકારે છે !

શુભેશો માન સાચવવા ખાતર, મોટાઈ પોપાવા ખાતર કે વ્યવ-
હારની સરળતા ખાતર આંખ મીચામણાં કરી શિદ્ધિત હોવાનો
દાવો કરે છે ? અમે ધારીએ છીએ આજના જમાનામાં એ પુસ્ત-
કોનું શુજરાની આલમ માટે શુજરાની બાપામાં બાપાંતર થાય
તો ભાગ્યેજ એ હકીકતો પુરૂષ વર્ગ કે આ જમાનામાં સંસ્કાર
પામતી સ્ત્રી સુધ્ધાંમાં રજ સરખું પણ માન પામે.

આગળ આપણે પૂરબુમસ્લ રાજાએ ગિરિરાજ ઉપર મંદિર
કેવી શરતે બંધાવી આપેલું તે જોઈ ગયા છીએ. તે સંબંધમાં
આ પ્રાગટ્યના પુસ્તકમાં લખે છે કે “ સંવત ૧૫૫૬ ચૈત્ર સુદ ૨
કે દિન પુણ્યમસ્લ શનિ સો શ્રીજી આજા કીયે એ તું મેરો મંદિર
બનવાય. તા પ છે વહ આછકે શ્રી આચારજી મહાપ્રજુના સોવાને
વિનતી કીની તબ શ્રી ગોવર્ધન નાયજી કી ઇચ્છા બની કે શ્રી
આચારજી મહાપ્રજુને શ્રી ગિરિરાજ સો પુછી જે આપકે ઉપર
મંદિર બનેજો. ઝોર ટાંકી બાજેગી, સોતાકી કુંસી હમકો
આજા હું ? તબ શ્રી ગીરીરાજ વહ આજા કીયે જે શ્રી ગોવર્ધન
નાથજી મેરે હૃદયકે ઉપર બિરાજે જે જે મોકાં ટાંકી લગવેકો પરિશ્રમ
ત હોયજો” હવે આના ઉપર શી કીકા લખવી ? અત્યાર સુધી
મૂર્તિ વાતચિત વિગેરે કરતી હતી, હવે તો અહીં હુંગર પાસે
બોલાવે છે. જે મનુષ્યો હવે આવી વાત લખે માને કે સ્ત્રીકારે
હેમનાં મગજ હુ ગરના તત્ત્વ જેવા નહીં તો વિગેષ શું સમજવા ?
રણા એક સ્થળે લખે છે કે “ માધવેંદ્ર પુરીકું શ્રીજીને આજા દીની
જે મોકું અસલ મલયાગિર ચંદન લાયકે સમર. મોકો ચંદન
વગાયવેકો પ્રેમ હે ” આણું લખ્યા પછી લખે છે કે
માધવેંદ્રપુરી અહીંથી મલયાગિર ચંદન લેવા ગયો તે પહેલા શ્રી
જગન્નાથપુરીમાં ગયો. ત્યાં એને ખીર આવાણું મન થયું. એટલે
ત્યાં એક ગોપીનાથજીની મૂર્તિ છે તેને બોગના કટોરા ધરાયા
હતા, તેમાંથી ગોપીનાથજીની લાકડાની મૂર્તિએ “ એક વાટકો
ખીરકોં ચુરાયકે અપને સી ગાસનકે નીચે દબકાય રાખ્યો ” બોગ
ધર્મ પછી પંડ્યા માહોમાલ લડવા માંડ્યુ ત્યારે ગોપીનાથજી
(પેલી મૂર્તિ) બોલ્યા જે “ મહેં ચોરી રાખ્યો છે. તે આપણા ગામમાં

એક માધવેંદ્ર પુરી કરીને એક આળ્યો છે ત્હને આપી આળ્યો છું.’ આમાં હવે મૂર્તિ જોસે છે ને વાતચિત કરે છે. માધવેંદ્રપુરીને ખીર ખાવાનું તે મન થવું શું, પંડ્યાઓનું ખીર માટે લહવું તે શું, ગોપીનાથજીની મૂર્તિનું તે ખીરને ચોરવી તે શું? ગોપીનાથજીની મૂર્તિ ચોરી વિના શાહુકારીથી આજ્ઞા કરત તો શો વાંધો? વળી એક વિચિત્ર અસંબન્ધ વાત આવે છે. એક નાગર બ્રાહ્મણની સ્ત્રી ગોંસાઇજીની સેવકી હતી. તે ગોકુળ તરફથી નીકળ્યા હશે તેથી તે સ્ત્રીના કહેવકથી શ્રીજીના દર્શન ગિરિરાજ ઉપર કરવાને ગયા. “ સૌ ભોગકે શ્રી દર્શન કીયે, તબ વા સ્ત્રીને ગોવધનનાથજી સૌ ખીનતી કીતી જો મેરો સેવીસે સંગ છુડાઓ. ચોર આપકે નિકટ રાખો યહ બિનતી વાકી સુનકે વાકો હસ્ત પ્રહણ કરકે વાકો નિત્ય લીલામે પ્રવેશ કીયો. જો વાકી કોઈકે દેહ છૂટી. તબ ઉહ બ્રાહ્મણ મરવેકુ ખેડો તબ શ્રી ગુંસાઇજીને વાકો નિત્ય લીલાકે દર્શન કરવાયે. તબ ગોપીકા મંડળમે વા સ્ત્રી વા બ્રાહ્મણને દેખી તબ નાગર બ્રાહ્મણકો સંદેહ મિટયો, કે વહ શ્રી ગુ સાઇજીકો સેવક લયો. જો નિત્ય લીલામે પ્રાપ્ત લયો આ પ્રાર્થના પણ વિચિત્ર ને ત્હેતુ ફળ ને મૃત્યુ પણ આવાં વિચીત્ર? પણ આઠીય વધુ વિચીત્રતા તો આ છે કે નાગરે નિત્ય લીલામાં પ્રવેશ કર્યો હતો છતાં પાછું લખે છે કે “ ફેર ગાંડોલીમે વાકો જન્મ લયો ” આ કથનો પરસ્પર વિરુદ્ધ જતા કેવળ છે.

વળી લખે છે કે ગાંડોલીમા મ્યામ નામે મૃદંગી થયો ત્હેની છોકરી લલિતા ખીન બળવતી તે બહુ સારૂ બળવતી. તે સાલળ વાને શ્રીજી “ એક દિન ચાર પ્રહર રાત્રિ જાને જબ પ્રાતઃ કાળ-શંખનાદ લયે તબ આપ તીજ મંદિરમે પધારે તબ જગાવતી બિરિયાં શ્રી ગુસાઇજીને આ રકત નેત્ર દેખકે શ્રીજીસૌ પૂછી જો બાબા આજ રાત્ર જાગરન કહો લયો ” ત્યારે ત્હણે બંધું જતાંત કહું.’ મૂર્તિનું ઉંઘવું શું, જાગવું શું, આંખો લાલ થવી શી ? માત્ર વાંચકેજ વિચારવું.

વળી લખે છે કે “ શ્રીજી દિવસમે” ગાય ચરાવને જાણ તજા શ્રીજીકે સંગ સજા ગ્યાલ મંગલી જાણ. ઝોર એક સમે દાઉકે ઘાટ તણે શ્રીજી ખેલત હતે, તા સમે જોપીનાથ ગ્યાલને કહી જો અખતો દેવ દમન બૈયા તા કુ’ શ્રી ગુસાંધજી વડુવા ચરોગાવન હૈ સો તામેસો દમ હુકોં લડુવા લાયોદરિ નજા શ્રીજીને કહો, બૈયા તમકુ’ ઠાલિ લાઉંગા પીછે દુસરે દિન આદ લડુઆ ચુરાય લીએ સો ગ્યાલ મંગલીમે બાંડી દીને. ” અહીં તે શુ’ લખવું? એટલુંજ કે પરમાત્મા, પ્રભુ તેને કેવી દશામાં આ સંપ્રદાયવાળા મૂકે છે. આં-માનનારા બોળા અને શુદ્ધિ શૂન્ય નહીંતો કેવા સમજવા?

પણ આથી વધુ દલકી પંકિતમાં પ્રભુને મૂક્યાની વાત તો દજી આવે છે. એ જટલી હામ્પરસિક છે તેટલાજ ખેદ-જનક છે. લખે છે “ ઝોર એક દિન શ્રીજી જીવાલિયાકી ખેડી રૂપમંજરી હતી તાસું ચોપટ ખેલિવેકું પધારે, સો બાર પ્રહર જીવાંસુ ચોપટ ખેલે. ઝોર વાકો નંદાસ કો સંગ હતો ” જેમ ગણ બિજગરાના કારણથી શ્રીજીની આંખો લાલ થઈ આવેલી લખેલી છે તેમ આમાં પણ લખ્યું છે કે તેવું જેમ ગુસાંધજીએ શ્રીજીને ધમકાવ્યા “ તજા શ્રી ગુસાંધજીએ શ્રીજી તે નાંહી કરી જો ત્રાકીકે સરીરકે લીયે ધતની દૂર શ્રમ કરિયે ? જો યહાં પ્રજલકેત કે સંગ આપ સુખેન ચોપટ ખેલો ” અહીં વળી ચોપટ ખેલવા મૂર્તિ ઉડતી હતી. પણ આથી વધુ જે દલકી વાત તે નંદાસના રૂપમંજરી સાથેના કુકમની છે. ગુસાંધજી વળી જ્યારે શ્રીજીને ધમકાવે એ સ્થિતિમાં હતા ત્યારે કૃષ્ણદાસે ૭ મહિના સુધી દશન ઊંમના બંધ કેમ કર્યા હશે?

વળી “અલીખાં પહાનકી ખેડી જીબી તાજ હતી સો તાકી મા હૈ “ જુલન આગત તાજકોં પ્રભુ ગાગત હોરી ગીત ” એવી સ્થિતિમાં શ્રીજી પણ વાચ કરતા, પણ હવે એક ખરેખરી અગત્યની વાત આવે છે, જે સત્ય હોવા સંભવ નથી તેમાં લખે છે કે “ અકબર બાદશાહકી ખેડી મહતી શ્રી ગુસાંધજીકી સેવકે હતી. તાસોં શ્રીજી સતરંજ ખેલવે આગરેકું જાત હુતે. વહબાત શ્રી ગુસાંધને જાની

તપ શ્રીછકુ મને કીયે ” આ વાત દેવળ વિચીત્ર હસવા સંરખી છે, કે મનિ રાતોરાત આદશાહની પુત્રી સાથે શેત્રંગ રમવા નવ્ય ને પાછી આવી યોનાને આસને બેસે. તોપણ આમાં એક વાન વિચારવા જેવી લાગે છે એ સર્વ વૈષ્ણવો જાહેમને યોતાના સિદ્ધાન તરફ માન ઊપ લેમણે ખ્યાન આપવા યોગ્ય છે તે એ કે તે કાજ મુસલમાનોને સેવક તરીકે અંગીકાર કરવામાં પાંપ નહોતું મનાવું. અને શ્રીછ આવાજ ન્યાં આદશાહની પુત્રી સાથે શેત્રંગ રમવા બેઠા તો પછી આકીજ શું રહ્યું ? વલ્લભ સંપ્રદાયના આ પ્રમાણેના સિદ્ધાંતો તે વખતે સર્વને ઉપદેશવામાં આવતા હતા અને આજે જે સંકુચિત વૃત્તિ ને સાંકડી દૃષ્ટિ લેમની દરેક ક્રિયામાં જોવામાં આવે છે ને નહોતી. ખીછ વાત રાજ મુસલમાની ઊવાથી રાજના તેજ અને પ્રભાવની અસરો ક્યાં સુધી પ્રજા જીવનપર થાય છે તે આવી ખરી ખોટી લખેલી વાતોપરથી માલમ પડે છે. અને હિંદુશા- નના ધર્મવિચારની દરેક શાખાને કંઈ કંઈરૂપે કંઈ કંઈ અમરો આની થયલી આપણે જોઈએ છીએ. એ કાળમાં અનેક ધર્મ વિચારની શાખા અને પેટા શાખાઓ ઉત્પન્ન થયેલી જોઈએ છીએ અને જો અકબરની રાજનીતિ પછી તેની પાછળના રાજકર્તાઓની રાજનીતિ તેવીજકુનેહ ભરેલા ને બળવાળી અસરકારક હોત તો આર્યાવર્તનાં વિચાર પરિવર્તનો તેમજ ઇતિહાસનું અવરૂપ શું હત તે કહી શકવું મુશ્કેલ છે. હવે આપણુ આગળ ચાલીશું. એક સ્થળે લખે છે કે “ દેશાધિપતિને ગોવર્ધનકી તરહટીમાં આપકે ડેરા કીયો. તપ વાકી ખેટી તાજ શ્રીકે દર્શનકું આઇ. સોતાકું શ્રીછને સાક્ષાત. દર્શન દીયે. ઐર સેન દીની. તપ વાકું અત્યંત આતુરતા ખેટી જો હું તો શ્રીછ સો મિશુગી. તપ ઇંદાવનદાસ ઝવેરીકી ખેટીને વાકો થાંભ રાખી પીછે વાકો બાંહ પકરકે નીચે ઉતાર લાઇ તપ તરહટીમે આઇકે વાકો લૌકીકે શરીર ફટ ગયો. ઐર અત્રાકીકે શરીર સો શ્રીછકી લાલામે પ્રાપ્ત ભઇ. ,, આવી ઘણીક વાત છે. અસંબન્ધ એટલા પરથી લાગશે કે જે મુર્તિના કદા દુશ્મન ને દેવળને સ્થાને મસીદ બંધાવનાર તે કદી આ ભકિત

ભાવથી પૂજે એ યુગ્ત લાગતું નથી હવે બને એટલું ટુંકું કરવા માત્ર એમ જો દુખાનો આપીશું એક મથકે લખે છે કે “ ગિરધારીજી લીલામે પધારે મો લીલામે શ્રી ગોવર્ધન નાયજી મદા ચર્વાદા ચોખી કરત છે તાનો શ્રીજીને કહીજો ગોવિંદજી પાદશાહ ક દુકમકી ચિતા કન છે, સો ઉનકો સુમ દર્શન દેહુ ઓર સગ રતાત કહોજો શ્રીજીને મેવાઃ પધારવેકી ઇચ્છા છે ” પત્રી ગીરધારીજીએ ગોવિંદજીને દર્શન દીરા ને કહ્યું જે લ્હમારે ચિંતા કરની નહીં પત્રી આમા વિચારશું તો જાણશે કે એક મથકે લીલા કરી ગયાતું લખ્યું છે તો પત્રી ચોખીદાર કેમ કરી શીજી આગળ યયા?

વળી મૂલ્યુ પામ્યા પછી ગોવિંદજીને દર્શન તી રીતે આપ્યા ? આ પછી ગીરધારીજી ગોવિંદજીને કહે છે, કે મનેચ્છાતું તો મરાતું છે બાપી શ્રીજીનીજ જમાની ઇચ્છા છે માટે લ્હમે રથ સિદ્ધ કરી ચાલ્યા જાન આ પત્રી લખે છે કે ‘ જુદે માખા મદા દૂન આપકે મથ આગે મસાલ લેફ ચમે જો ’ અર્થાત મહાદેવ તે ક્ષીજી આગળ મસાલ લઈ ચાલરો પત્રી શ્રીજીનો રથ લાકયો પલ્લુ ચાલેજ નહીં ત્યારે ‘ ગોખ્વામિને ખીનતી કીની તમ શ્રીજી આજા કીયે ગગાબાઇકુ ગાઠીમે સગમે લે ચનો તમ રથ ચમે જો ’ આ પત્રી ગગાબાઇને સાથે લીધી અને રથ ચાલ્યો આપર કશા વિચેચનની જરૂર નથી મુન વાયકેજ વિચારવું

વળી એક ટેમણે લખે છે કે એક દહાડો બાદશાહ કાકરાની પયારી ઉપર ચુતો હતો, ત્હને ‘ શ્રીજીને જાયકે વાખી પીઠમે એક લાત મારી ઓર વાતે આગા કરી જો આજ મે આગરે આયોહુ. જે તુ લમારા કદા મરિ ગકે છે ? મેહી અપને ઇચ્છાતે ઉહયો તું ” પત્રી લખે છે કે શ્રીજીએ બાદશાહને “ લાત મારી તાકો ચિન્હ પીઠમે ઉપરી આયો સો જાખલાજી જયો તમ તાહડં ચિન્હ રહો ’ હવે આસ નંધમા તેશુ લખ્યું ? શ્રીજીની મૂર્તિ તે શુ, એ બાદશાહ ને લાત મારવી તેશુ, ને ત્હેનુ ચિન્હ જાહગી પર્ચત રહેવું તે શુ ? આ ગિવાય મુસનમાનો સાથે ચોપટ ખેતવાની, ખોલના લગી સાથે મત રમવાની ગ્વાલિયાઓને ત્યા રસ્તામાથી રોટલા જુટાવી

ખાઇ જવાની વાતો લખી છે જે કેવળ વિચીત્ર મુખ્તાલરેલી હાસ્યજનક છે. વળી લખે છે કે શ્રીજી દાથી જોડેલા રથમાં બેગી રોજ રાતના નાચદ્વારથી વજ્રમાં રમણુ કરવા જાય છે. તોના બળદો પણ તૈયારજ રાખેલા છે. વળી ખરા બળદની સાથે એક પચ્ચરનો દાથી પણ રાખ્યો છે. તે સજીવન થઇ વજ્રમાં શ્રીજીની સવારીમાં જાય છે. પણ સાથે લખે છે કે શ્રીજીના રથની કોઇ માણસ રાત્રે પરીક્ષા કરવા જાય, અથવા રમણુ રેતીમાં શ્રીજીના દર્શન કરવા જાય તે આંધજો થઇ જાય. એટલે અંધ શ્રદ્ધાળુ કોઇ ખરા ખોટા નો નિર્ણયજ ન કરે. આ તે કેવી શ્રદ્ધા? આ તે કેવા પ્રકારનો જીવદેશ કેમનુખ્યોની મનોવૃત્તિને પણ માત્ર ખેડી બંધને જકડી લે ને કેવળ સ્વાર્થ ખાતર જુદિહીન બનાવે. આ માનસિક ગુલામગિરી આજેનો જમાનો કેમ સાંખે? અમે ધર્માનુરાગી સત્યાન્વેષી સર્જનો તેમજ જે કોઇ કેળવાયલા, સરકારી, ને જુદિની સુધગતા ધરાવતા હોય તોમને જણાવીએ છીએ કે “પ્રાગટ્યની વાર્તા” ઇત્યાદિ પુસ્તકો જોવાં, સત્યાસત્યનો સૃષ્ટિક્રમાનુસાર વિચાર કરવો, ને વિચારવું કે આજના જમાનામાં આવાં અસબંધ અસત્ય કથનો દાણુવાર પણ નભશે વાર? ઉચ્ચ કેળવણી લીધાવું જોમને અભિમાન છે તેઓ શું આવી હકીકતો સ્વીકારશે? એ સંપ્રદાયમાં જોઓ તેવા હોય તેઓ આ હકીકતો સંબંધી સત્યાસત્યનો વિવેક કરવાની જરૂર નથી? શું આવા પુસ્તક પ્રતિષ્ઠિત ગણાશે! અમે તો કહીએ છીએ આવી હકીકતોમાં ધર્મ નથી, ધર્મનું રહસ્ય નથી, મોક્ષ નથી. વૈકુંઠ નથી, સુખ નથી, કલ્યાણ નથી, જ્ઞાનનું પ્રચારણુ નથી પણ બોમ, અંધ શ્રદ્ધા, જડતા, અજ્ઞાનતાનું પ્રતારણુ છે, અને જેટલે અંશે એનું પ્રસારણુ તેટલે અંશે સંસારનું અહિત.

પ્રકરણ ૪ ધુ.

ભાટીઆઓ સ્વધર્મ ત્યાગી પુષ્ટિમાર્ગમાં કેમ

ફક્ત્યા લેનો ઇતિહાસ.

~ ~ ~ ~ ~

હવે આપણે આ પ્રકરણમાં ભાટીઆઓએ પોતાનો સ્વધર્મ ત્યાગી આ ધર્મ કેવી રીતે અંગીકાર કર્યો તે વિચારીશું ત્રી નાથજી શાંતિથી શિક્ષામાં મેદા પછી ધીમે ધીમે મહિમા વધના માણ્યો, રાણા તરફથી પણ સારી મદદ મળ્યા કરતી એટલે સમગ્ર વધી વળી જે મહારાજો ગોકુળ તરફ રજા હતા તે ત્યા વસનો વધાગે ચતા અન્ય સ્થળોએ પધરાતા ગયા પહેલા તે તેઓ તેટલામાં ને તેટલામાં વધ્યા પણ પછી ગુજરાત તરફ આવી સુરત અમદાવાદ તરફ પણ પહોંચીઓ ખોલવા માટેને ગાદી સ્થાપન કરી સિંધ તરફ પણ એઓએ દ્રષ્ટિ દોગવી આવ જીવ ઝરવા માડ્યો હતો પણ ત્યાં મુસલમાન મીરોનું રાજ્ય હોવાથી પહેડી હુવાડવાનું ન બની ગયું એમ કરતે કરતે તેઓ દિલ્હીમાં કેન્દ્ર તરફ આવી પહોંચ્યા ત્યાં તેમને મોટો લાભ થયો તે એકે ભાટીઆ ઓ કે લહેમને એઓ માછીમાર તરીકે અને માછલાને સપડાવનાગ તરીકે જાળખાવે છે તેઓ આ જાળમાં સપડાઈ ગયા તે વખતે કેન્દ્ર માંવીમાં ભાટીઆઓની વસ્તી બહુ હતી તેઓ સારા પૈસા વાળા, ઇર્ષ્ટદાર તથા મોટા વ્યાપારી હતા લહેમનો ધર્મ પુરાણો કત એટલે મહાદેવ, રામ, કૃષ્ણ દેવી, ગણેશ, વિગેરે જુદા જુદા દેવ દેવીઓની ભક્તિ કરતા કેઈપણ સપ્રદાય, પંથ, કે વાગમાં ખાસ બધાયલા નહોતા પણ છૂટા હતા ઇ અ ૧૭૧૭ ની સાલમાં દોહિતજી નામના કેઈ મહારાજ કેન્દ્ર માડવી ખાતે ગયા અને ત્યાં તેઓ ભાટીઆ જેવી સંપીલી અને પૈસાદાર કોમની આ સર્વ પ્રકારની પરિસ્થિતિથી વાકેફ થયા અને લહેમને પોતાના સપ્રદાયમાં લેવા માટે પ્રયત્ન કરવા માડ્યો પણ તેમાં ફાયા નહીં એવલામાં

એક બનાવ બન્યો. ભાટિઆ લોકોએ ગામના પશ્ચિમ દરવાજા પાસે એક મહાદેવનું દહેરૂ ચણાવ્યું. તે તહેમા મહાદેવને ખેસાડવા વિચાર કર્યો. આ વાતની દિલ્લિતજીને ખબર પડતા ભાટિઆ કોમના ખેચાર અગ્રેસરને ખોલાની તહેમને ડહુ કે “મહાદેવજી તો જગતને, લય કરનાર ગળ ખવરૂપ છે તહેની દૃષ્ટિ ગામની સામે હોય તો ગામનો નાશ થાય અને ઉજડ થાય,” માટે વિખ્યુ જે પાલનકર્તા છે તહેની મર્તિતુ સ્થાપન કરવું જોઈએ” વિગેરે કેટલાક ચતુરાઈ ભરેલા વિવેચનને લીધે મહાદેવને રેકાણે ત્યાં લક્ષ્મી નારાયણની મૂર્તિતુ સ્થાપન કરવામાં આવ્યું. આની રીતે જેમ જેમ તેઓ માનતા ગયા તેમ તેમ એઓ પણ ચતુરાઈથી વધુ વધુ પગ ખેસાગે કરતા ગયા. એમણે એની રીતે ઉપદેશ આપવા માગ્યો કે જેથી ખોતે તહેમના ગુરૂ તરીકે સ્વીકારાય વળી તે લોકના પુ’રણા તથા ભટ વિગેરેને પણ મહમજ્જરના માડયા ને ાથમા લીધાં એટલે પત્રી તરતજ તેઓને બ્રહ્મ સમન્ધ કરી દીરો અને ઠીઓ બાધી દીધી હવે આ ભાટિઆ સબન્ધમા એ લાટે ન વાત ફેલાવી છે તે જોના જેની છે તેઓ એમ જણાવે છે. ‘દિલ્લિતજી ત્યારે માડની પવાયાં ત્યારે ભાટિઆ લોક મન્હીમાર હતા ને માઠનાનો આપાર કરતા દિલ્લિતજીને તે વાગપર ઠ્યા આની તેથી તહેમની જુદ્ધિ નિર્મળ કરના બધાને વેર પ્રસાદ મોકલ્યો તે તહેમણે ખાગે કે તહેમની જુદ્ધિ તરત ફરી ગઈ બીજે દલાડે માગલા ધરમાથી નાખી દીધા અને દોડતા દોડતા મહારાજને જઈ પગે લાગ્યા ને વિનતી કરી કે અમને શરણુ ઠ્યો. પત્રી મહારાજે ધરમાથી અનાચાર ગઠી નાખવા પુકમ કર્યો ને તહેમના ઉપર ગાટવા ખોતાના ચરણુનું જળ આપ્યું. આથી તે લોકની જુદ્ધિ નિર્મળ અને કોમળ થઈ પત્રી બધાઓને નામ સમર્પણુ કરાવ્યું, ઠઠી બાધી, જનોઈ દીધું ને શુદ્ધના દિવ બનાવ્યા. શુદ્ધને પાવન ઠ્યા” આ પત્રી ઉપર જણાવી ગયા તે મહાદેવની મર્તિતુની પ્રાણુપ્રતિષ્ઠાની વાત આવે છે. અને સાથે કેટલીક કેવળ અસબન્ધ અપ્રમ્તુન વાતો પણ જણાવી છે.

હવે ભાટિઆ ભાઈઓની ઉત્પત્તિની આ મ્હા સબન્ધી મોટો મતનક જે અન્ય પ્રમાણીક દખીકત સાથે બધમેસની નથી એમના સબન્ધમા ભાટિઆઓની 'બુળમ્હા' તથા યોગ વર્ષ પૂર્વે "લક્ષ્ય ચતુ" નામના માસિમ્ના કહેના તથા બીજા પુસ્તકમા ભાટિઆ શુદ્ધ નથી પણ ચદુન શી લનિય છે એમ પ્રતિપાદન કરવામા આન્યુ છે દહયે જેસનમેરમા એમના ભાઈઓ રાજ કરે છે અને તેમને જનોઈ છે કે નહી તે જોવુ જોઈએ વળી એમના ઉપરના લખાણુ માર્થી પણ ઘણી રાકાઓ ઉ' જ જેના સમાધાન દુસ્તર છે એમા વખે છે ભાટિઆઓને જનોઈ દીધુ તેા એઓ જો શુદ્ધ હાય તેા મહારાજો શુ. તેા શુ પણ વલિકેને પણ ઉપવિતના અધિકારી નથી ગણાતા તેવુ શુ' માટે ભાટિઆઓ અતિ શુદ્ધ હોવાનુ એઓ જણાવે છે તે અયોગ્ય છે મારીમારો દેવ મ્હાનો ને ગિનાલયો બધાવે એ સમીક્ષીન નથી વાસ્તવિક રીતે ભાટિઆઓની ઉત્પત્તિ ક્ષત્રીયમાથી હોઈ તેઓ ચદુવ જી હોવાનુ વિગેષ સલવનીય છે તેઓના મળ વ શક્તે જેસલમેરમા રાજ્ય મરતા તેમજ પબબના મુલતાન વગેરે શહેરમા અને પાછળથી કચ્છ હાલાર વિગેરે પ્રાંતોમા પણ વ્યા પાર અર્થ આરી રહેવા વ્યાપારીઓ હતા

વળી દિક્ષિતજીએ મૂર્તિ પદ્મગવવાની બાબતમા મ્હુ કે મનાવેની મૂર્તિ મામની સામે અગલ છે પણ મહાદેવજીને મ્હો નથી હોવુ તાક દિવસમા મદીર ઉધા યુ તેથી અ મો પ્રાણુ આ યો નહી તેા આખો આવત જે સાક્ષાત જોલત તેમજ લક્ષ્મીનારાયણની છાતી ધબમરા મારની હતી' અ યી દખીકતો કેવળ બાલિશ તેમજ ઉપેક્ષ કરના યો વ છે

આ પ્રમાણે કચ્છ માડવીના મુખ્ય એરાને પોતાના સ પ્રદાયમા કૃશા યો એમલે લેની અસર ઘણી થઈ તેમના પત્રો લઈ અન્ય સ્થગોએ ગયા તે પણ એમને શુદ્ધ તરીકે સ્વીકારના લાગ્યા પણ ત્યારે કઈ આવી પહેલી નહોતી જોઈ કે ગાદીનુ સ્થાપન નહોતુ મ્યુ' પણ સાધુ સત્ત તરીકે ગણી શુદ્ધ તરીકે માન આપા તે પ્રમાણે માન આપવામા આવતુ દિક્ષિતજીએ આ પ્રમાણે સિધ્ધો

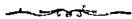
ક્યાં પછી આ નીન અનુયાયિઓ આ પંથમાં વળગીને ભેરનાયવાજ રહે એ માટે આપ સ્વાથી પુસ્તકો લખવા માગ્યા અજ્ઞાન તેમજ અંધ શ્રદ્ધાળુને જીના સિદ્ધાંતો ને માન્યતાઓ ભુલાવવા ને એક પ્રથમ લખ્યું છે કે “અન્ય માર્ગિકો સગ કરનો નહી” વળી એક ઠેકાણે લખે છે “અન્ય માર્ગિકો સુવર્તી તથા મનની નાહી” ભાગવતાદિક કથા પણ અન્ય માર્ગવાળાના મુખે સાલળવી નહીં કારણ વખતે ખીજી રીતે અર્થ કરી બતાવે વળી શ્રી ગોઠુળનાથજી એમના વચનામૃતમાં લખે છે “ઓર જો શાસ્ત્ર હે” એ સમ્યક પુષ્ટિ માર્ગ સો વિરોધ કરાને વાને હે તાતે જાત્રે પુષ્ટિ ભકત હોયવેકી ધૃત્તિ હોય, યાને પુષ્ટિ માર્ગે ત્રય બિના અન્ય ગાત્ર શ્રવણ કર નહી” આ પ્રમાણે જ્ઞાનને છેકજ સકુચિત પ્રદેશમાં પ્રગી નાખનારને હીન બનાવનાર તેમજ અનુયાયિની દ્રષ્ટિને સકુચિત ને અંધ બનાવનાર આ ઉપદેશથી અજાનીઓ વધુ અજ્ઞાન થયાં સત્યાસત્યનો વિવેક ડરનાર ટાંચ રહ્યું ની અને આથીજ આ અનુયાયિઓમાં ધર્મશાસ્ત્ર જાણનાર કે ધર્મનું સહ્ય જાણનાર કે જ્ઞાન, કર્મ ઉપાસનાનું મર્મ સહમજનાર ટાંચ પવિત્ર ઉત્પન્ન થયા નહીં ય્યા વેદ ઉપનીષદની મહાન ગર્વવતી વોપણા ને કયા આ જ્ઞાનદ્રષ્ટિને અંધ બનાવનારી સકુચિત દ્રષ્ટિ? ભાટિઓને આવી રીતે અર્થ પ્રકારે કુદિત કરીને મહારાજને ભાટિઓમાં મજબૂત પગદડો કર્યો અને જ્યાં તેઓ વધુ જ્યાંમાં હોય ત્યાં મહારાજ અવસ્ય ગાદીનું સ્થાપન કરે છે અગર પહેલી ખાતે છે મુબંધમાં પહેલી પહેલી ધ સ ૧૮૬૭ ની સલમાં ગોઠુળનાથજી મહારાજે ઉઘાડી અને ત્યાર પછી ખીજા ત્રણ મહારાજોના સહેમણુ મુબંધમાં થયા છે એમ્દે ગોઠુળ મથુરામહાવન ૧ની, સીહાડ, અજમેર, કાકરોળી, ચાપાસેની, અમદાવાદ, નડીયાદ સુરત મુબંધ કચ્છ માડવી, વિગેરે મળી ‘શ્રીભણિમા’ ૨૫-૪૦ મહારાજે છે અને ભાટિઓ એમના ખાસ સેવક છે

પ્રકરણ ૫ મું.

આચાર્ય મહા પ્રભુજી તથા બાલકો અને વૈષ્ણવોનો
ગાલોકમાં કલ્પલો ઉત્પાદાસ.

પુષ્ટિ માર્ગ વેદ ધર્મથી મોટી ધ્રુવ કળાગે છે તેની ઉદાહરણો મહારાજોની તથા તેમના પત્ની ઉત્પત્તિ મંત્રથી લક્ષીકત આપણે આગલા પ્ર ગણમાં જોઈ ગયા હવે આ મંત્રનાય મળતા વેદ ધર્મથી કેટલો બધો વિરુદ્ધ અશાસ્ત્રીય તેમજ અનીતિ વર્ધક છે તે સંક્ષેપમાં જોઈશું.

પુષ્ટિ માર્ગનું પ્રાગમ્ય વપસ્યુનોના પરોપકારને અર્થે જ યજુ હોય, એવું સમજવના આઠ પોતાના દ્વાદશકુળ નામના પુસ્તકમાં લખે છે કે કેટલાક દેરીજીવ ગોનોકમાં હતા તેઓને શ્રીકૃષ્ણની સાથે સંબોગ કરવાની ઇચ્છા થઈ તે નાતની સ્વામીનીજીને ખબર પડી (સ્વામીનીજી તે ભગવાનની કન્યા સી જી) એટલે સ્વામીનીજીને અત્યંત ક્રોધ થયો પડી તેઓને શાપ દીધો કે જન્મો પુનઃપર જન્મને પડે. એથી હવે ત્યાંથી નીચે પડ્યા બધા એક દેહાલે યજુ કળતા હતા ત્યાં આવને પડ્યા તે પડતાજ બધાના શરીરમાં પ્રવેશ કરી ગયા કેટલાકવાર વધ એવો વધાને કામ વ્યાપ્યો તે કામથી વ્યાકુળ થઈને આત્મા મોટી નીચે પડ્યા કારણ હવે બધાના શરીરમાં પેલા એટલ કામ ઉત્પન્ન થવોજ જોઈએ) એમ થવાથી બધાનું વીર્ય અખલિત થયું તે વીર્ય બધાએ એક દડિયામાં રાખી મુમ્મુ પછી બાહ્યો આવ્યા તેન બધાએ પુછ્યું કે હું મમાપુર થયો તેથી વીર્ય, અખલિત થઈ ગયું છે તેનું શું કારણ બાહ્યોએ કહ્યું કે આ અમિના કુળમાં નાખી દે તે પ્રમાણે બધાએ કહ્યું, એટલે તેમથી તરત ૧૬૦૦૦ છોકરા ઉત્પન્ન થયા તેમનું નામ અમિકુમાર પાડ્યું પછી તેઓને બધાએ લુકમ દર્શો કે જન્મો પ્રજા ઉત્પન્ન કરે આ માલગી તેઓ ચાલ્યા એટલે ગુનામાં

નારદજી મળ્યા. નારદજીએ તેઓને પુછ્યું કે તમે ક્યાં ગયો છો, આ લોકોએ બધી વાત કહી સંભળાવી, નારદજીએ જગતનાં દુઃખનું વર્ણન કરી કહ્યું કે નારાયણ સરોવર આગળ ગુફા છે, ત્યાં ઇન્દ્ર તપ કરે તો તમારું કલ્યાણ થશે. બાકી જગતમાં કાષ્ટ વળશે નહીં. અહિંથી તેઓ તે ગુફામાં જઈ તપ કરવા લાગ્યા. ઘણાક કાળસુધી તપ કર્યું ત્યારે તેઓને બ્રહ્મલોકની પ્રાપ્તિ થઈ એ વાનમાં તે લોકોને સતોષ થયો નહીં, તેથી ફરી પાછા તપ કરવા ગયા. આ તપથી પ્રસન્ન થઈ ભગવાને હૈમને દર્શન દીધાં અને કહ્યું કે હૈમે વર માગો, હું પ્રસન્ન થયો છું. આથી તેઓ તો ભગવાન ઉપર આશંક થઈ ગયા અને કહ્યું કે મહારાજ અમે સ્ત્રીઓ થઈને હાલ તરન તમારી સાથે ક્રીડા કરવા માગિયે દેવે. પણ ભગવાને કહ્યું કે તે હમણા તો નહિ અને, પણ થોડા દલાડા પછી સાગસ્વત કલ્પ આવશે, તેમા અમે વ્રજમા નંદગયજીને ઘેર કૃષ્ણ નામથી અવતરશું ત્યારે હમારો મનોરથ પ્રભુ કરશું- તે પ્રમાણે તેઓ અવતર્યા અને આ લોકો પણ વ્રજના ખે લાગમા જી રૂપે અવતર્યા એક શ્રુતિરૂપા ને બીજી અગ્નિકુમારરૂપા તેના નવ પ્રકાર થયા. તેઓએ ૭ મહીના સુધી રાસરમણ કરીને પોતાનો મનોરથ પ્રભુ કર્યો હવે તે કૃષ્ણ પાછા ગોલોકમા ગયા ને જોઓની સાથે કૃષ્ણે ક્રીડા કરી હતી તેઓ પણ જોલોકમા ગયા. તે પછી બાકી રહેલા કેટલાએક જીવોને શ્રીકૃષ્ણ તારી શક્યા નહીં, તે સાર વલ્લભનો અવતાર થયો. તે આ પ્રમાણે -

એક દલાડો ગોલોકમા શ્રીહકોરજી તથા શ્રી સ્વામીનીજી રાસક્રીડા કરી નીરાતે ખેલા હતા. તે વખતે શ્રીહકોરજીને બાકી રહેલા જીવોની યાદ આની તેથી મુખ અત્યંત શુષ્ક થઈ ગયું. આ જોઈ શ્રીસ્વામીનીજી પૂજવા લાગ્યાં કે મહારાજ! આમ કેમ ત્યારે શ્રીહકોરજીએ બાકી રહેલા જીવોની વાત કહી. એ વાત સાંભળતાં શ્રીસ્વામીનીજીને પણ અત્યંત વિરહ ઉત્પન્ન થયો અનેના નેત્રમાથી વિરહાગ્નિ નીકળ્યો. એ વિરહાગ્નિ બંનેના અગ્નિ

સાથે મળી ગયો. મળી જતાંમાંજ તેનું એક પત્રું ધયું તે કેવળ અગ્નિમય ધયું ! તે શ્રીહાકુરુ તથા પ્રીયાણી સામે હાથ જોડી ઉભું રહ્યું ને પુત્ર્યું કે શી આત્મા છે ? તેઓએ કહ્યું કે તમે પૃથ્વીપર જન્મ્યા અને ફરી જન્મો જે બાકી રહ્યા છે તેઓને ઉદ્ધાર કરી અહીં નેડી લાવો. ત્યારથી તે પત્રું આવીને ચ પારખ્યમાં પડ્યું. તેને લક્ષ્મણ ભક્ષ્યે તથા હંદ્રમામાક્રમ્યે ઉપાડી લીધું અને આગળ જતાં તેણે માર્ગ સ્થાપન કરીયા. પછી જન્મો ઉદ્ધાર કરવા માંડ્યો. ત્યારે તે વખતે તે આપણા ૧૦૦, ૧૫૦ જન્મોના દના તેનો વલ્લભ ઉદ્ધાર કર્યો. પછી જેમ : અગર પડતી મઠ તેમ અવનરતા ગયા, અને આ બોંકા પાત્ર પોતાનું સ્વરૂપ પોતાનાં છોકરાંઓમાં આપિત્ત્વ તીરોભાવ કરતા ગયા. એટલે વલ્લભાચાર્યે પોતાનું સ્વરૂપ પોતાના એ છોકરાઓમાં મુક્યું. નેમાથી મોડાને તે તાતા બાઈએ પાટ બેસાડી દીધી ત્રાણી એક રહ્યા નેણે પોતાનું સ્વરૂપ પોતાના સાત છોકરામા મુક્યું પછી તેઓ એક બીજામાં મુકના ગયા ને જન્મો પાત્ર દાંડીને જેમ અને તેમ જલદી જન્મવા લાગ્યા.

• આથી મળાંછલરેલી વાતો વૈષ્ણવો ખરી માને છે અને તેઓને પ્રેમપૂર્વક સ્વસ્વ અર્પણ કરે છે. હવે એવી રીતનાં બોગપલુમા દનાના પ્રીય વૈષ્ણવબાઈઓને માટે કેટલાંક અસંબંધ તેમજ અશાસ્ત્રીય હકીકત વિચાર કરવા જણાવીયે છીયે.

૧ અહિં આગળ આક્રમો અને સ્વકષોલ કરિપન એવો ગોણાક કહ્યો છે. જે મરણ પછી મોજ માલુવાની લાલચવાળા જન્મોને આપસ્વાર્થી માણસે ખોટી લાલચ દેખાડી હોય તેવું મખવે છે.

૨ વળી પોતાના પુસ્તકોમાં લખે છે કે, ગોણાકમા જે જન્મ જાય, તે પાછા કોઈ કાળે પૃથ્વીપર પડે નહીં, ત્યારે આ જન્મો પડ્યા તે કેમ, વાર ? હવે એમાં કયી વાત સાચી ને કયી ખોટી.

૩. વળી લખ્યુ છે કે જે અહ્માના ભોક્ષમાં પડ્યા તે અહ્માના વીરથી અગ્નિકુમાર થયા. તેને અહ્માએ સૃષ્ટિ ગ્યવા ભોક્ષ્યા તે નાર્દના કેવેવથી નારાયણ સરોવરમા તપ કરવા ગયા, વળી તેમને યજ્ઞભોક્ષની પ્રાપ્તિ થઇ. ત્યારે અહ્મા આ પૃથ્વિપર હતા ને મન લોક ખીજન છે ? વળી અહ્માએ વીરને ગુ' કરવું ? એવી મુખાંકની વાત આહ્મણેને પુછી, તો ગુ' અહ્મામા અકરકવ નવોતી ?

વળી તે છોકરાઓને પણ મખ્પ બનાવ્યા છે કેમકે તેઓએ અહ્માની વાત ન માની ને નાર્દની માની એમ કહેવાની મનસુખ એ કે આગળ પંથ સલાયવામા ખીજનાં છોકરાને બાપથી ઉવગે મનાવવાનો યોધ કરવે

૪ ઉપરોક્ત છવેઃ આહ્મા આમમાનથી પડ્યા ત્યારથી તે પૃથ્વિ સુધી વૈકુઠ, અહ્મભોક્ષ, જનભોક્ષ, તપભોક્ષ, મત્યભોક્ષ, ભૂર્યોક્ષ ને ગોલોક્ષ એ પ્રમાણે માત છે તેને સુક્રીને પૃથ્વી સુધી કેમ છવેઃ આવી પહોચ્યા હશે ?

૫ એક જગ્યાએ લખ્યુ છે કે અગ્નિકુમારેએ ગમની સ્તુતિ કરી ને આમા તો ખીજન અવતાગની સ્તુતિ કરી વળી છે ત્યારે હવે વાન કયી દશે ? પુસ્તકમા તો બધી ખગી, પણ મનનામા તો એઉ ખોગી જાણુની

૬ વળી એ ભોક્ષો ગુ વગ માગશે તે ભગવાન જાણી ન ગક્યા એમ દેખાડ્યુ છે તેમા નરાઇ જેયુ એ છે કે એક વખત જે કામ કરવાને ભગવાન અશકત હતા, તે કામ ખીજ વખત કરવાને શકિતવાન થયા । એમા અતયામિપણુ ને મર્ શકિતમાનપણુ બન્ને ઉડાવી દીધા છે તો અતયામિ નહિ અને અગકિતમાન એવો પરમેશ્વર કીયો હશે ।

૭ ફરેક દ્વાપર યુગમા કૃષ્ણારત્ન થાય છે ગોલોક્ષના છવેનો ઉદ્ધાર તો સાર્દરત કરવવાળાં કૃષ્ણે કર્યો એમ લખ્યુ છે ત્યારે ખીજ

કલ્પના કૃષ્ણના અવતારો ગાં સાર છે ? ને ને કૃષ્ણે ને ને છવોનો ઉદ્ધાર કરવા અગત્ય દના કે શું ? વળી આટલા દિવસ ને અગત્ય દના માટે શ્રી વલ્લભજીમદાપ્રભુજી મદાગજનો અવતાર થયો । ને શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનથી પણ વિદાય સક્તિવાન થયા કે ? વળી આર્યવંશ કલ્પને* વગદથી ૧૪૪૦૦૦૦૦૦૦૦૦ (એક અર્બ અને ચૃમાસિન અમજ) વસ્તો થયા તથા ને પંડી પદ્મકલ્પ મયો, ત્યાં ગોપીકૃષ્ણો કેટલો અધારીઓ દરાવ્યો છે અરે ? આ કેવી અમ બરિત વાતો છે, ને હતા કૃષ્ણ લોકોને કાંઈ શંકા પણ થતી નથી

૮ શ્રી વલ્લભજી મદાપ્રભુજી આઠમા આમમાનથી અગ્નિનું પુત્રું થઈને પડ્યા ને વાગીને બુકોએ ન થયા અને અગ્નિ માર્ગમા દાવની ગોથ પ્રમાણે નાંદ ન થયા એ આશ્ચર્ય છે વળી વચમાંના સાત ભેક, તાગ, મદ, નદાત્ર વગેરેમા જગ પણ ભગવા ની* એ કેવી અગત્યથી ફેરોવાય ? માદુમદ પેગમખ્સ સાઉતને સાતમા આમમાનપર સાં જનાર ગેમ્પલ હત રખે વલ્લભને પૃથ્વિ ઉપર મુદી ગા ધાય નદિ । વળી વલ્લભમદાપ્રભુજીના પિતા લક્ષ્મણુ જટજી દાવો કંઈ છે ને એ છોકરો માગે કે તો તે વાન શુ ખોગી ? નાપુરુષાદિમા લખેનું છે કે લલમણુનોજ છોકરો ઉવતો થઈને ગમનો દનો તે વાત કેમ બને ?

૯ વળી એ પુણીમાર્ગવાળાના હાકેરજી (ભગવાન) એ જ અધ-ખાએ કરી, સ્વઉદ્ધાર કરીજ શકે નહીં, તે સાડ પ્રતળને નાખવું પડ્યું ને પુત્રું તો નાખ્યું પણ દેવી છવોને જન્માવી તોમનો તે સમયે ઉદ્ધાર કરી ન સકાયો તે બિચારા દજ જન્મ્યા કરે છે એ કેવળ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા માટે ખોટી તથા અયોગ્ય

* કલ્પ એટલે સમયનો દિવસ તથા રાત્ર દરે બ્રહ્માના દિવસમા એક દનર ગોકરી યુગ નવ તેમ રાત્રમા પણ તેટલોજ વખત નવ વાકરી યુગ એટલે સમ્યુ ૧, ત્રેતા, દ્વાપર તથા કલ્પિયુગ, તેમાં સત્વયુગનું આયુષ્ય ૧૭૨૮૦૦૦ વર્ષનું ત્રેતાનું ૧૨૯૬૦૦૦ વૃ, દ્વાપરનું ૮૬૪૦૦૦ તથા કલ્પિયુગના ૪૩૨૦૦૦ મતી અર્બ યુગનું આયુષ્ય ૬૩૨૦૦૦૦ વર્ષ થાય છે.

યુક્તિ છે અને તે ચોતોતી અયોગ્ય યુક્તિને ચારજ ધરવને
અસમર્થ ઠરાવ્યો છે

એ પ્રમાણે સાક્ષિ નિર્મલ અને બુદ્ધિ વિરુદ્ધ વાતો વૈષ્ણવો
માને છે વળી માનીને ઉપર લખેલી ગકાઓ કાઢી નથી ગકના
તો રહ્યું, પણ દરેક ઠેકાણે ભુદા ભુદા સિક્કાતો લખ્યા છે, તે
વિશે પણ કાંઈ શકા કગતા નથી એ કેટલું અન્યમીભંગ્યું છે ?

હવે ખીજા ઠેકાણે ગુસાઈજીની નિજ વાતાંમા લખે છે કે આ
પૃથ્વીની નીચે સાત પાતાળ છે અને ઉપર છ લોક છે તેથી ઉંચું
વેકુંઠ અને સૌથી ઉચો ગોલોઠ છે ત્યાં સ્તનમય અને ટાંગી સ્પર્શના
જટલા તેજોમય મહેલ છે તથા ગઢ ઝિવા, નદી અને પર્વત છે
ત્યાના રાજા શ્રીકૃષ્ણ છે ત્યાં પ્રીયાજી ગંધાજી અથવા સ્વામિ-
નીજી છે, તથા ચંદ્રાવળી વગેરે ત્રણ વગેરે ગણીઓ છે, તે
રાણીઓને રહેવા સાડે ભુદા ભુદા કુંજ (બગીચા) છે ત્યાં નિવિધ
પ્રકારના વૃક્ષો, ગાયો, મેર, પોપટ વગેરે પહોંચી પહોંચી પહોંચી
સમયે શ્રીકૃષ્ણજીને પ્રીયાજીએ ઘોવાવવા સાડે પોતાની સખી લલિ-
તાજીને મોકલી લલિતાજી કૃષ્ણને લઈને સ્વામિનીજીના બગીચા તરફ
જતી હતી એટલામા ચંદ્રાવળી મામી મળી તેણે વિચાર્યું કે
કાંઈ કપટ કરીને શ્રીકૃષ્ણને મારા બગીચામા લઈ જાઉં એમ
વિચારીને ઘોલી કે આ મારે પ્રીયાજીના બાપ જ્વલાનજીને જતા
દોહા છે, માટે અ, ખીજા રસ્તે યઈને જાઓ તો હીક પહોં
શ્રીકૃષ્ણજીને એવા કામમા કાંઈ વૃપલાનજીની ખાતરી હશે તેથી
ચંદ્રાવળીએ કહેને રસ્તે ચાલ્યા તે રસ્તે ચંદ્રાવળીના બગીચા આગળ
ચંદ્રાવળીની સખી ચંદ્રાનના ઉખી હતી, તેણે જાણ્યું કે ચંદ્રાવળી
તદનીર કરીને શ્રીકૃષ્ણને લાવી તો બગી, પણ લલિતા નાથે તે
જાણ તો હીક એવું વિચારીને ઘોલી કે આ મારે ચંદ્રાવળી
જતા હતા હવે ચંદ્રલાલુ લલિતાને ટાંધ સમે થતો હતો તેથી
લલિતા તેનાથી ડરીને જતી રહી પહોં ચંદ્રાવળી શ્રીકૃષ્ણને પોતાના
કુંજમા લઈ ગઈ અને શ્રીકૃષ્ણે ચંદ્રાવળીના તનનો તાપ નસાડ્યો
પહોં લલિતાજીએ એ વાત જાણને પ્રિયાજીને કહી એમથી પ્રિયાજી
અને ચંદ્રાવળીજી વચ્ચે લડાઈ થઈ તેમા પ્રીયાજીએ ચંદ્રાવળીજીને

શાપ દીધો કે તારા કુંજ મદિત તું પૃથ્વીપર જન્મ ધરે તેમ લલિતાજીએ સ્વામીનીજીને શાપ દીધો કે તારા કુંજ મુદ્દા તું પણ પૃથ્વીપર પડ. પત્રી શ્રીકૃષ્ણે એ ટટાનુ મમાધાન કરીને કહ્યું કે તમે જન્મે જન્મીઓ પૃથ્વી ઉપર તમારા કુંજ મુદ્દા અવતાર ધરો અને હું જે રૂપે જન્મ ધરીન અને તમારો ઉદ્ધાર કરીશ પત્રી પ્રિયાજીનો કુંજ અપાગ્યમાજ જન્મ્યો અને અંદ્રાવજીનો ચરણાદ્રિમા જન્મ્યો તેઓનો ઉદ્ધાર કર્યા માટે શ્રીકૃષ્ણજીએ જે રૂપે ધર્યા એક રૂપે અપાયરુપમા વલ્લભાચાર્યના અવતાર થયો ખીજે રૂપે ચરણાદ્રિમા વિદ્યનાથજીનો અવતાર થયો વળી લખ્યુ છે કે અપારુપમા ન્યાર વલ્લભાચાર્યજી જન્મ્યા, ન્યારે એ વનમા જાડ સમળા મુઠાપ ગયા તથા ગાયો વાજગડા અને પક્ષીઓ વગેરે મરી ગયા નરણુ કે એ મધળા ગોપીકમાથી આવીને અવતાર્યા, લતા માટે વનભાર્યે તેમનો ઉદ્ધાર કર્યો તેમજ વીદ્યનાથ જીએ ચરણાદ્રીમા જાડો તથા જનાવરેનો ઉદ્ધાર કર્યો એ અને જ્ઞાનીઓની દારીઓ (નહુ કંગોડ) પૃથ્વી પર થોડે થોડે વરમને અતરે જન્મી તેમ કેટલાંએક તેા પુરપરુપે જન્મી ને કેટલાંએક સ્ત્રીરૂપે જન્મી, અઘાપિ પણ એ રૂપે જન્મે છે તેનો ઉદ્ધાર શ્રીકૃષ્ણજી અવતાર ધરીને કરે છે માટે ત્યાથી આવેના જન હશે તેટલાજ અમારા પથમા આવે છે વળી અગાઉ ચોર્યાશી તથા બસે શાવન વેળુવો આચાર્યજી અને ગુસાઈજીના થયા, તેઓ કષ્ટ કષ્ટ સખીના અવતાર છે તે પણ લખ્યુ છે તેમાથી થોડા નમુના સાર અત્રી લખતુ શોગ્ય પીચારુ છે

વેળુવના નામ	કઈ સખીનો અવતાર.
૧ દામોદરદાસ જ્ઞાસાની	લલિતાજી
૨ કૃષ્ણદાસ મેધત	વિશાખાજી
૩ દામોદરદાસ સભવનાર	વિતામણીજી
૪ પદ્મનાભદાસજી	અપમનાજી
૫ પદ્મનાભની પુત્રી ગુલકેશ	મખીકુ -૫૭
૬ પદ્મનાભના દીપ્તગની વડ પાગની	રૂપવિ રામિ ૧૧૭

૭ પદ્મનાભનો દોડરો રઘુનાથ	ગુણુઅલિરામા
૮ ગ્લેખાઇ હનિયાણી	રતિલા
૯ ગાશીના રોક પુરુષોત્તમદાસજી	ઈન્દુવેખાજી
૧૦ પરશોતમદાસ રોડની ડોડરી રઘુમણી	મોદીની
૧૧ ,, ગેડનો ડોડરો ગોપાળદાસ	ગાયન ડલા
૧૨ સારસ્વત શ્રામણુ ગમદાસ	પ્રેમ મન્ડરી
૧૩ ગદાધર ડપીલ સાગ્સ્વત	ડગડી
૧૪ વેણીદાસ હાની (ખની)	ન દેગયજનો ખન
૧૫ તેનો ભાઈ માધવદાસ	ગ્નપ્રભા
૧૬ હરીવ શ પાંડ	ગર્ભીહિતાવીડ
૧૭ ગોવી દદાસ	ન દરાયજનો પાટો
૧૮ અબા ખતરીઆખી	ગાંગીજી
૧૯ ગજનધાવન હાની	તેના
૨૦ નાગણુદાસ શ્રામચારી	મયુરછંદણુ
૨૧ અતુરાધામા હનાખી	ભા
૨૨ ડઆદાસ (આધજો ખની)	સામાવની .
૨૩ દયજીજી હાની	પ્રનીણુ
૨૪ તેની સ્ત્રી રીનારીળી	ગ્લીયા
૨૫ દીનડર શેડ	આતુરી
૨૬ તેનો આડુ મુકુ ગાસ	ધુનાન દ
૨૭ પ્રભુદાસ ખની	મનમથ
૨૮ શીહાન દ ભા	કુગદરી
૨૯ પરશોતમદાસ ખની.	માધની
૩૦ તેની સ્ત્રી	માલતી
૩૧ ત્રીપુરુદાસ ગાસ્થ	હણી પ્રશસ્ત.
૩૨ પુરણુમળ	ચિત્રવેખા
૩૩ બદવે દદાસ	મદાનમસ્ત
૩૪ ગુગાખદાસ	ગોવિ દડુ નો પોપ
૩૫ માધવ ભટ કાસ્મીરી	રતના

७६	जापा गदास वाराणासी	उम प्रकार [नाम श्रीमया
७७	पद्म रावण	द्वारजाती मणी इमछीछनी
७८	पुश्पोनम जोशी	अणुमुडा
७९	तेनी स्त्री	दुरनी
८०	जगनाथ जोशी	मौरणी
८१	तेनी मा	श्रीसिधा
८२	नरहर जोशी.	गध-भा.
८३	गंगा व्यास (गोधरना)	नागवेन
८४	जोशी इ थ	द्वारजाती सणी
८५	रघुनंदुष ने माधवदुम	ललितानी सणीओ उ वरी ने ते रसरसालीडा.
८६	उत्तमनाथदास	शिन्दा
८७	विश्वदास दुष्णे	मेना
८८	पंथुदव उ डे	ला ने मनसुषेन दगजेछने सधि
८९	कृपादास	गुरसेनी
९०	ग नाराय भनास	निनन्ती
९१	जगतानंद नाथरा	
	(यानेश्वरना)	माधुरी
९२	आनंददास	नागी
९३	विश्वलराल	दलभा
९४	अटननी धामणी	दरती-नी
९५	दाजाली अक राध	रीला
९६	गुरज	न फी
९७	स लराध	दृष्टा
९८	कृष्णदास भनास	म रम गंगा
९९	मोनामिथ	नुम राग
१००	रामदास	पया
१०१	रामदास वराण	मधु
१०२	रामानंद पडीत	मातम
१०३	विष्णुदास (छोपा)	कमजा

૬૪ જીવણુદાસ કચ્છર તંત્રી.	• ધંધરી.
૬૫ ભગવાનદાસ સારસ્વત.	વસુગંધ.
૬૬ ભગવાનદાસ ભીતરીઓ.	સુંદરી.
૬૭ અચ્યુતદાસ સનોડીઓ.	માધુરી.
૬૮ અચ્યુતદાસ કડાનાં.	રસાત્મિકા.
૬૯ અચ્યુતદાસ (ગૌડ બ્રાહ્મણ.)	મોહની.
૭૦ નારણુદાસ (અંબાલાનાં.)	વ્રજવિલાસિની.
૭૧ નારણુદાસભાટ (મથુરાનાં.)	ગોકુળનો વાંદરો.
૭૨ નારણુદાસ લુઆણો (હદાનો.)	કેતકર.
૭૩ શીલાનંદની ક્ષત્રાણી.	સુનંદા.
૭૪ દામોદરદાસની મા, વીરબાઇ.	પુલીંદીશ્ચ (વનદેવી.
૭૫ નંદમાખનાં સ્ત્રીપુરુષ.	રંગા, દશા.
૭૬ ખાતી સુથાર.	સુદામાનો સખો.
૭૭ ક્ષત્રી.	મોહની.
૭૮ પુરપોતમ કવિ.	નંદરાયનો ભાટ.
૭૯ ઉમા શંકર.	શાંડેલ.
૮૦ ગોપાળદાસ (નરોડાના)	સંગીતકળી.
૮૧ જનાર્દનદાસ ખત્રી.	કૃષ્ણાવતી.
૮૨ ગહુ સ્વામી.	વંદી.
૮૩ કનૈયાલાલ ક્ષત્રી.	કમોદીની.
૮૪ નરહરિદાસ વિપ્ર.	સુંગર.
૮૫ નરહર સન્ધારી.	ગુલાખી.
૮૬ શકુ પાંડે.	ચંદ્રલાલુ ગોપ.
૮૭ તેનો ભાઇ માણેકચંદ.	મધુમંગળા.
૮૮ સદુની વહુ ભવાની	રામદે } નંદરાયણની નણુ-
૮૯ સદુની છોકરી નરો.	શમદે } દીઓ.
૯૦ ગોપાળદાસ જટાધારી.	મુલદ્રા.
૯૧ કૃષ્ણદાસ શાસ્ત્રી.	નંદા.
૯૨ સંતદાસ ચોપડા.	ચંદ્રિકા.

૯૩ મુંદર સખી.	માધવા.
૯૪ માધવજી પટેલ.	મુઆ દરખા.
૯૫ ગોકળદાસ (નરેડાનો) - ખીજો.	જગવંત નંદરાયનો ખવાસ.
૯૬ બાદશાહજીદાસ.	શ્રુનિરૂપા.
૯૭ તેની સખી.	ગંગા.
૯૮ મુરદાસ.	ચંપકલતા.
૯૯ પરમાનંદદાસ.	ચંદલાગા.
૧૦૦ કુમનદાસ.	વિશાખાજી.
૧૦૧ કૃષ્ણદાસ.	અમતુ ગોપ.
૧૦૨ કૃષ્ણદાસ અધિકારી.	રીસલસખો, લલીતાજી સખી

આમાં જેવાનું એ છે કે પુસ્તકમાં લખેલું છે કે ચંદ્રાવળીને સ્વામિનીજીની લગાઈમાં એક ખીજને યાપ આપ્યો. તે તેઓની સખી-ઓનેજ અહિં પડવાનું હતું પણ આમાં તે નંદરાયનો બળદ પણ પડેલો છે. તેમ નંદરાયનો પાડો પણ પડેલો છે. વળી ગોવિંદકુંડનો ચોપટ પણ પડેલો છે. (ત્યાં જગમાનું ગોવિંદકુંડ પણ છે.) સાથે દ્વારિકાના રૂકિમણીજીની સખી ખીમલા પણ છે. નંદરાયનો લાલો મનસુખો પણ છે, ગોકુલનો વાદરો પણ છે, વનની દેવી પણ છે, મુદામાનો સખો પણ છે, નંદરાયનો ભાટ પણ છે, ચંદલાનું ગોપ પણ છે. વળી જે તે નંદરાયની નજીદીઓ લખી છે. પુરૂષની નજીદીઓ પણ ગોલીકમાં થતી હશે! કેઈ સખીનો સાગો લખ્યો નથી તે પણ ત્યાં થવા જોઈએ! નંદરાયનો ખવાસ પણ છે, અમતુ ગોપ પણ છે. છેલ્લો કૃષ્ણદાસ અધિકારી તે ત્યાં બનની પુઠે જે રૂપે રીસલ સખાને રૂપે ને લલિતા સખીને રૂપે ભટકતો દેખાય છે. આ બધી અંડજંડ બકવાદ જેવી વાતો છે. અવતરવાનાં પ્લાનામાં લખ્યું છે કે એક પુરૂષની ઇચ્છા કરનારી જે સ્ત્રીઓની લગાઈ થઈ. તેથી તેઓની સખીઓ સુદ્ધાં પૃથ્વીપર આવી પડી ત્યારે નંદરાયના પાડા, બળદ, ભાટ, સખા, ખવાસ વગેરેને શું ઇચ્છા થઈ હશે કે જેથી બિચારા તેઓ પણ આવીને પડ્યા? વૈષ્ણવ ભાઈઓ, આ બધી કેવી વાતો છે તે જો શુદ્ધિપ્રવૃત્તિ વિચારમો તે ખરેખર એક પળમાં વિચાર આવવો જોઈએ. પણ જો શુદ્ધિ ન હોય તે પછી

ખોલવાનું કાંઈ રહ્યુંજ નથી. તે પછું અમારે બુદ્ધિમાન, ડાહ્યા, સમજી, વીચારશીલ વૈષ્ણવોને કહેવું જોઈએ કે આવી વાતો જરૂર તમારે વિચારવા જેવી છે. આમાં કેવળ ઠગાઈ શિવાય ખીણું શું ઠોઠ શકે તે તમારે જરૂર તપાસવું જોઈએ. કોરણ અંધ અંધ કે આસરે એવી વૃત્તિ જે રાખવામાં આવે તેા સત્ય પ્રાપ્તિના ઉચ્ચ ગિરીશૃંગ પર કદી પણ પહોચાતું નથી.

એ પ્રમાણે ચોયાંશી તથા બસે બાવનના અવતાર લખ્યા છે.

હવે આ વાત અક્કલથી ઉલટી હસવા સરખી, કેવળ સ્વક-પોલ કલ્પિત અને સાફ જુઠી તથા ઉપર કહેલી એઓની પોતાનીજ વાતથી અત્યંત વિરુદ્ધ એવી સ્પષ્ટ જણાય છે. તે છતાં ખેડે સાચી માની ખેડા છે. વળી આ ત્રીજી કલ્પના જુવો:-

૩. આખ્યાનમાં વળી જુદુંજ લખે છે કે જેને બધા ટીકાકાર મહારાજો ગુસાઇજીની પોતાની વાણી ગણે છે, તે આ પ્રમાણે:-

આખ્યાન પેહેલાંમાંથી કેટલાંક ચરણો.

વંદુ શ્રીવિકલ સુંદર વર, નવ ધન સ્યામ તમાલજી;
જગતી તલ ઉદ્ધાર કરવા, પ્રગટયા શ્રી પરમ દયાળજી ૧
વ્યાપકરૂપ અદ્વૈત બ્રહ્મ જે, તેજોમય કહેવાયજી,
આરજ પથ અધિકારી મુનિજન, તે માહે લય થાયજી. ૪
અક્ષર આદ્ય અખડ અનુપમ, ઉપમા કહિ નવ જાયજી;
અસ્તુ અસ્તુ સહુકો મળી ખોલે, નિગમ નેતિ નેતિ ગાયજી. ૫
નિરગુણનો નીરદેશ અટપટો, રસના શી ચેરે કહિયેજી;
રૂપ, વરણ, વપુ દટ્ટ પદાર્થ, ત્યાં એકો નવ લહિયેજી. ૬
તેહધકી પુરષોત્તમ અળગા, લાલા અચલ વિહારજી,
બ્રહ્મજ્ઞાનીને મુક્તમારગી, સ્વાને. નહીં વેદેવારજી. ૭
તે પ્રભુને મન ધરજી ઉપની, જશ યાવા વિસ્તારજી;
અધિકારી પાખે એ વાણી, નહિ કોને ઉચ્ચારજી. ૧૫
બ્રહ્મજેથી સૃષ્ટિ ઉપની, અતિ સુંદર બ્રહ્માંડજી;
આદ લોક નાના વિચિત્ર, ભૂમંડલ નવખંડજી. ૧૬

શ્રી પુરુષોત્તમે વળી વિચાર્યું, હવે પ્રકાર શો કરીએછ; મારી સેવા અનેક કથારસ, નીરૂપવા તનુ ધરીએછ. ૨૨
 ભક્તનુ શુભના બાગ વિચ્છર્ણા, કૃપા કરી દરિ સારછ; તેજે ઉત્ત આપો પે' પ્રગટયા, શ્રી વલ્લભરાજકુમારછ. ૨૩
 પૂર્ણુ ઘણ શ્રી લક્ષ્મણ સુત પુરુષોત્તમ શ્રી વિઠ્ઠલનાથછ; શ્રી ગોકુલમાં પ્રગટ પધાર્યા, સ્વજન કીધાજ્ઞનાથછ. ૨૪
 એની મતલબ એ કે પરમેશ્વરને પોતાની સેવા તથા કથાને પ્રચાર વધારવા સારુ આપક એવા પૂર્ણુ ઘણ જે ભગવાન હતા, તેજે શ્રી વલ્લભજીનો અવતાર ધર્યો, ને તે ધરી જે “પુરુષોત્તમ અજગા” તેજે વિઠ્ઠલનાથજીનો અવતાર ધર્યો ને લક્ષ્મણવેના ભાગ મોટા થયા. ઉપર કહેલી બેથી આ ત્રીજી વાત સારુ જુદી અને જુદાં કારણવાળી છે. ત્યારે આ ત્રણમાંથી કયી માનવી ? આ ચોથી પણ જરા જાણવા યોગ્ય છે:—

૪. કૃષ્ણદાસ અધિકારીની વારતામાં લખે છે કે કૃષ્ણદાસ અધિકારી લલિતા સર્પાનો અવતાર હતો અને શ્રી ગુસાંધજી શ્રી સ્વામીનિજીનો અવતાર હતા. હવે અસલ ગોલોકમાં કોઈ વખત લલિતાને તથા સ્વામીનિજીને ખોલાવાલી ધધ હશે, તેથી સ્વામીનિજીએ લલિતાને શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન બંધ કર્યાં. પછી આ લોકમાં જ્યારે એક જન્મ ત્યારે લલિતાએ પોતાના લોકમાંનું ચેર વાળવા સારુ શ્રી ગુસાંધજી (સ્વામીનિજી) ને જ મદીના શ્રી નાથજીનાં દર્શન બંધ કર્યાં. આ ત્રણ કલ્પનાઓથી ચોથી જુદી. આ પાંચમી કલ્પના જુઓ:—

૫ પોતે જાણે પુરાણમાં પણ પ્રસિદ્ધ હોયની તેમ મોળા વેદ્યજીને દેખાડવા અગ્નિપુરાણ અને જ્ઞાંડ પુરાણનું નામ આપીને એક એક અધ્યાય સ્વકપોલકલિપત બનાવ્યો છે. તેમાં વળી આમ લખે છે:—

અગ્નિપુરાણનું નામ જેને આપ્યું છે તે અધ્યાયના
 ચોલા સ્લોક:—

શુષ્ઠુ શૌનક મિદ્ધાંતં । પુરુષોત્તમ સંગરઃ ॥
 દ્વિજો મહોદેરેશ્વરઃ । અગ્નિચિદ્ઃ પુરાવભૂત્ ॥ ૧ ॥
 × × × ×

સ્નેહમાર્ગી શક્તે વર્ષે । જાનીભવતિ સર્વથા ॥
 પુનરેવં તથોત્પત્તિ । મંત્રિપ્યતિ વલૈયુગે ॥ ૧૯ ॥
 તદાહં દ્વિજરૂપેણ । અવતીર્યંચ મૃતલે ॥
 સ્નેહમાર્ગ પ્રવૃત્યયેં । હિતાપચ કૃણેતવ ॥ ૨૦ ॥
 ધેરે કલિયુગે પ્રાપ્તે । પ્રવૃદ્ધસ્તુ સ્વયવને ॥
 અગ્નિરૂપ દ્વિજાચારે । મંત્રિપ્યતિહ વહ્નમ્ ॥ ૨૧ ॥
 વહ્નમોઽગ્નિરૂપ.સ્યા । દ્વિદ્વલ ગુરુપોત્તમ. ॥
 પ્રુષ્ટિમાર્ગપ્રવચ્ચાચ । માયાવાદ નિષેધક ॥ ૨૨ ॥
 × × × ×
 એક એવ સદાગ્વ્યાત. । શરણ પુરુષોત્તમ ॥

દ્વાત્રિગચાસ્યલ્લાણિ । યુગાનિ તસ્ય સતતિ. ॥ ૪૬ ॥

હું જ્ઞાનક એક સિદ્ધાત કહું છું તે સાલજો. પૂર્વે પુરુષોત્તમ નામનો આશ્રમ હતું એ રીતે પ્રસિદ્ધ બ્રાહ્મણ હારનો ભક્ત હતો ॥ ૧ ॥ વળી તે જો વર્ષ સુધી સ્નેહમાર્ગમા (અર્થાત) ભક્તિમાર્ગમા રહી પાળ કલિયુગમા તેનો ઉત્પત્તિ થશે ॥ ૨૮ ॥ ત્યારે બ્રાહ્મણના રૂપથી પૃથ્વીને વિષે જગતના હિત સાર અને સ્નેહમાર્ગની જ્યારે ધેર કલિયુગ પ્રાપ્ત થશે ત્યારે પોતાની મેજે વનમા પ્રકટ થઈ, તારા ટુળમા અગ્નિરૂપ દ્વિજના આચાર્યુકત વલ્લભ એવા નામે થશે. ॥ ૨૦ ॥ ૨૧ વલ્લભ અગ્નિરૂપ છે અને વિદ્વલ તે પુરુષોત્તમ રૂપ છે કે જે વલ્લભ પ્રુષ્ટિમાર્ગનું કથન કરનાર અને જમણે માયાવાદનો નિષેધ કર્યો ॥ ૨૨ ॥ વળી તે પુરુષોત્તમ શરણે રાખનાર, હમેશા એક ડખજ છે તેમજ તેની યોસહ લાખ સંતતિ છે.

જેને બ્રહ્માંડપુરાણુત્ત્ નામ આપેલું છે તે અધ્યાયના કેટલાક શ્લોક. .

॥ ત્રહ્સોવાચ ॥

ત્વયા પરમ કવ્યાણ । દેવદેવ જગત્પતે ॥
 યુગેતમાવતારાણાં । કારણાનિ મમ પ્રભો ॥ ૧ ॥
 કથિતાનિ સવિસ્તારં । ચરિતાનિ ચ સર્વં ॥
 કલ્પોત્ત્યવતારાસ્તે । કથ્યતાં વિમલાગયા ॥ ૨ ॥
 શ્રોતુમિચ્છામિ તત્રાહં । કારણાનિચ સર્વં ॥
 ચરિતાનિ તુ સર્વં । મૃત્ત્ ભાવન પૂર્વજ ॥ ૩ ॥

હે પુત્ર ગુમથી ગુમ એવો મારો સિદ્ધાંત કહું તે સાંભળ,
 ૧^મ ધર્મરહિત, પાપી લોકોએ વખાણ્યા યોગ્ય, અને જે યુગમાં
 ૨^મ મનુષ્યો એવો ધર્મને વિગે પ્રીતિયાળા છે એવો અતિ અપ-
 ૩^મ ત્ર યોર કલિયુગ પ્રાપ્ત થશે ત્યારે હું પૃથ્વીને વિગે દિગ્ગતા આચા-
 ૪^મ માં પ્રીતિયાળા અતિ નિર્મળ એવા વલ્લભના ધરને વિગે વિશ્વેશ
 ૫^મ ત્યા વિખ્યાત નામને પ્રાપ્ત થઈશ. હમેશા ધણાં રૂપને ધારણ
 ૬^મ રનાર હું જ્યારે એક રૂપને ધરનાર અન્નરૂપ ધારી અર્થાત્ આન્ન-
 ૭^મ રૂના રૂપને ધારણ કરી પ્રભુ થઈ ખરેખર તેજ અવતારમાં બતાવશ
 ૮^મ આપ શ્રવના ઉત્તમ ગણનો ઉદ્ધાર કરીશ.

તે આ વાંચી જોતાં તો એમાં વલ્લભ વિદ્યનો અવતાર
 વેધ્યનો દર્શાયો છે, કારણ કે એ લોકોએ તો અક્ષર અન્નથી પણ
 જે ઉપર અળગો પુરપાત્તમ છે, તે ભગવાન માનેલા છે, ને આતો
 વૈકુંઠવાસી વિષ્ણુ કે જ્યેષ્ઠ બીજા અવતારો ધર્યાં છે તેવું નામ
 કહ્યું છે. વિશેષ કારણ બતાવ્યું કે યોગ કલિયુગ આવશે ને વંધા
 ધર્મો નાશ પામશે ત્યારે હું અવતરીશ. શ્રવણે છુટવાવું બીજું
 કાંઈ કારણ દેખાવું નથી. વળી કહ્યું કે તે વખતે સાઠ સાખ
 માણસોનો ઉદ્ધાર કરીશું ને નિજવારતામાં તો ત્રણ કરોડ લખે છે.
 ત્યારે વૈષ્ણવ ભાઈઓ તમારે સાચું તે કયું માનવું ? કે એ
 લોકો ગમે તેમ બકવાદ કરે તે પણ સાચું ?

૬ વળી વલ્લભાચાર્ય પોતે કૃષ્ણાશ્રયમાં કહે છે:

શ્લોક:

સ્ત્રેચ્છાનાંતેનુ દેવેનુ । પાવેનુ નિલગેનુચ ॥

સત્પીઠા વ્યવ્ર લોકેનુ । કૃષ્ણાનગતિમમ ॥ ૧ ॥

ગંગાદિતીર્થવંનુ । દુષ્ટેનાટ્તેષ્ટિ ॥

તિંગદિતાધિદેવેનુ । કૃષ્ણાન ગતિમમ ॥ ૩ ॥

અર્થ— સ્ત્રેચ્છાએ દેશો ઘેરીને પાપના હામો જેવા કરી મુક્યા
 અને સત્પુરુષો પીડાય છે. આવા વખમાં હું કૃષ્ણ ! મારી સહાય
 કરી. ગંગા આદિ તીર્થો સ્ત્રેચ્છાએ વીંટી લીધાં તેથી તીર્થોના

અધિપતિ દેવતા અંતર્ધાન થઈ ગયા. એવા વખતમાં હે કૃષ્ણ! મારી સહાયતા કરો. વળી સિદ્ધાંત સ્વસ્થમાં લખે છે કે,

ધાયણમ્યામલે પદે । ઘટાદર્યાં મદાનિગિં ॥

સાધાન્ ભગવતાપ્રોક્તે । સદ્ધમ્ન ઋચ્યતે ॥

એક સમે ચિંતા ચિત આછ, દેવી કંઈ બીધું જાની જાઈ; આસુરસે સખ મિલિત સદાઈ, બિજ દોય સો કોન ઉપાધ ॥ ૭૬ ॥
લિનકેઈ જાઈ ચિત ધાયોં. તખ પ્રભુ પધારે તીહી સમે ॥ મધુર
રૂપ આનંદ મોહીતા કહલ સુધ કીને હમે ॥ કરો અખતે બલકો,
સંબંધ દેવી સદિકો પંચ દોય ન રહે તાકો નિવેદન કરો ઇપિસોં ।
(“મળ પુરુષ”માં લખ્યા પ્રમાણે).

અર્થાત—એક સમે વલ્લભને અતિ ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ કે આગળ હું કેમ કામ ચલાવું? ત્યારે શ્રાવણ સુદ એકાદશીને દલાડે સાક્ષાન્ ભગવાને આવીને દર્શન દીધાં અને રસ્તો બતાવ્યો કે તું જીવેને કાનમાં બ્રહ્મ સંબંધનો મંત્ર આપ એટલે થયું. હવે જુઓ વૈષ્ણવ ભાઈઓ! આ વળી પાંચેથી જુદોજ ગપાટો. આમાં શ્રીવલ્લભજીને માત્ર સાધારણ જીવેતી માફક ચિંતા-તુર અને સ્તુતિ કરનારા લખ્યા છે. ત્યારે એ વાતોનો શું વિચાર કરશો? વાર એને કાનમાં મંત્ર સંભળાવવાનું વિચાર કરતાં તો ન સૂઝયું તે ભગવાને આવીને કહ્યું, પણ પેલા લલિતના અધ્યા-યમા લખ્યું છે કે “વર્ણેષ્વ દક્ષિણેનૂન કપ્યાસ્તિન્ન પ્રજાવતે અદમેવનમ-તો-ન્વ-શરણાગતરત્નકઃ ॥ ૪૧ ॥ એટલે જમણા કાનમાં મારો શરણ મંત્ર દેશે તેથી જીવેનો ઉદ્ધાર થશે. તે અધ્યાય, પણ શું વલ્લભા-ચાર્યે જાણ્યો નહોતો કે હવે એવી કેવળ જુદી જણાતી વાતોને ખરી માની એકા છે.

૭ વલ્લભાચાર્યજીએ નિબંધ, શાસ્ત્રાર્થ મંથમાં કહ્યું છે કે “વેદા શ્રી યુજ્જ્ઞ વાક્યાનિ” વગેરે અમારે પ્રમાણ છે. ઉપર લખેલી વાતો વેદોમાં પણ નથી, તેમ એના કેહેવા પ્રમાણે, વ્યાસ સૂત્રમાં પણ નથી, તેમ વળી ભાગવતમાં પણ નથી. એ રીતે તો વૈષ્ણવ-ભાઈઓ! તમારું માનવાનું બધું ફાકટ થઈ જાય છે તેડું કેમ?

૮ વલ્લભાચાર્યે દામોદરદાસ હરસાનીને કહ્યું કે “દમલા પદ મારગ તો સ્ત્રી શુદ્ધાદિકનકો ઉદ્ધાર કરીને કે લીધે પ્રગટ કીધો છે.” તેવું કારણ બતાવ્યું છે કે વેદાદિકમાં સ્ત્રી શુદ્ધોનો ઉદ્ધાર નથી તે સાર કર્યો છે, પણ એમ નથી. આગળ કહ્યું છે કે “શુદ્ધ પુટા પડ્યા તે સાર કર્યો છે.” ત્યારે તેમાં ખરું કયું ?

૯ વળી વલ્લભાચાર્યે પોતાના સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં સિદ્ધાંત જુદોજ લખ્યો છે. “શુદ્ધાદિક” કરીને પુસ્તક છે તેમાં એમ કહે છે જે આ જગત બધું કૃષ્ણના અંગમાંથી ઉત્પન્ન થયું છે, તેથી પુરૂષો બધા કૃષ્ણરૂપ છે ને સ્ત્રીઓ બધી સ્વામિનીરૂપ છે, પણ તેઓ ત્યારે શુદ્ધ થાય એટલે અમારી પાસેથી ધ્વજસંબંધ લે ત્યારે કૃષ્ણરૂપ થઈ જાય.

પણ એમના માર્ગના બોધ લીધેલા તો બહુ જણાય છે તેમાં એક પણ શ્રીકૃષ્ણરૂપ નથી. એટલુંજ નહીં પણ કોઈ મહારાજને પણ શ્રીકૃષ્ણ જેવા દીકા નથી. બાકી રાસધારીઓ નાટકમાં શ્રી કૃષ્ણનો વેશ લે છે, તેમાં જોવામાં આવે છે ખરા. આ નવમાં ખરો સિદ્ધાંત કયો ?

આ પરસ્પર વિરોધી પ્રમાણે વાતો બેસુમાર છે, તેના ફક્ત નમુના ઉપર આપ્યા છે. છતાં વલ્લભાચાર્ય, વિટ્ઠલાચાર્ય અને અગાઉ થઈ ગયલા સઘળા મહારાજોને બોળા વૈષ્ણવો ગોલોકવાસી પરમેશ્વરવું રૂપ જાણે છે; પણ અફસોસ! જે તેઓ ગ્રંથો તપાસે તો ખબર પડે કે તેઓમાંના કેટલાએકને પ્રસાદ ખાવાની લાલચ, કેટલાએકને સ્ત્રીઓની સાથે સ્પર્શ અને રાસાદિ લીલા કરવાની લાલચ કેટલાએકને રાગ અને કેદાદિકની લાલચ, તેમ કેટલાએકને સુગંધની તથા નદીન વસ્તુના દર્શનની લાલચ હોય છે. તેથી તેઓ કાંઈ ગ્રંથો તપાસવાની તજનીજ કરતા નથી. તેમ તેઓનો મોગે ભાગ અલભ્ય છે તેથી સારાસાર વસ્તુની પરીક્ષા કરવાની શક્તિ તેઓમાં હોતી નથી. તેથી ઘણીવાર એમ બને છે કે, જે કોઈ એ આજત તપાસ કરી તેઓને તેમાંથી પ્રાપ્ત થયેલા અમૃતસમ ફલો ખવડાવવાની તજનીજ કરે છે તો તેને પોતાના દુરાગ્રહથી વિષ

વા સમજી ઉલટું તેવાઓને નિંદ છે અને પોતે “ગતાવુગતિમો
 ન લોકો પારમાર્થિકઃ” તેમ લોકોની દેખાદેખી માત્ર કરે છે પણ
 તેમાં પારમાર્થિક શું છે તે સમજતા નથી.

એમ, છતાં કેટલાએક ડાળા, હુરીઆર, સમજી, શાહ્યા, અને
 કેટલીક રીતે પણ અંચલ હોવા છતાં આવા ઠગાઇ ભરેલા મતમતી
 માર્ગને જાણી શકતા નથી. એટલુંજ નહિ પણ પુષ્કળ પૈસા
 આપી સેવકબને છે એ કેટલું બધું આશ્ચર્ય ?

એ પ્રમાણે નિર્ભણ અને કષોણકલ્પિત પોતાની ઉત્પત્તિનાં
 કારણો જતાવીને બોળા વૈષ્ણવને દૃઢ વિશ્વાસ બેસાડેલો છે. તે
 પ્રમાણે તેઓ માનીને પોતે સામીલ થઈ ગોલોકનાં મુખની લાલચે
 પોતાના પુત્રો અને મિત્રોને સામીલ કરવા તત્પરીજ કરે છે ને
 ધણાએક સામીલ પણ થાય છે. પછી વૈષ્ણવોને કેમ પોતાના સેવક
 કરે છે તે આજળ લખિયે છીએ.

પ્રકરણ ૬ કું.

સાંપ્રદાયિક રાંસ્કારની અશાસ્ત્રીયતા.

હિંદુસ્થાનના ધર્મવાદો અને સર્વ સાંપ્રદાયોનું નિરીક્ષણ કરીશું
 તે જાણી શકે તેમાં ધણાખરા હિંદુ ધર્મીઓ, વેદ, વેદાંગ, દર્શન
 શાસ્ત્રો ઇત્યાદિ પ્રથોને સ્વીકૃત ગણવા સંબંધી એકમત છે. તેઓ
 વેદને સ્વતઃ પ્રમાણ સ્વીકારી પ્રમાધાર માને છે. જીવનનો હેતુ ધર્મ,
 અર્થ, કામદારા મોક્ષ પ્રાપ્તિનો હોય છે. અને તત્સંબંધમાં જ્ઞાન,
 કર્મ અને ઉપાસના કે લકિતના વિધાનો નિર્દેશવામાં આવેલા છે.
 પ્રત્યેક સાંપ્રદાય કે ધર્મની શાખામાં જે લિખિત જોવામાં આવે
 છે તે તત્પરિચય વિષયક તેમજ જીવ ઇશ્વરના સ્વરૂપના સંબંધને
 અનુલક્ષનારી હોય છે. એકે વ્યવહારમાં તે પોતાના સિકાંતોની

અજ્ઞાનતાને લીધે આયે લલાઇ ગયલું છે અને પાછલા કાળના આચાર્યોએ તો આ તત્ત્વજ્ઞાન તેમજ યોગ સરખા ચિંતનીય વિચારો અને ધર્માંગોને ગૌણ કરી નાંખી તેમજ પરમાત્માની ઉપાસનાના શુદ્ધ જ્ઞાનમય એતન સ્વરૂપનું વિસ્મરણ કરી, ભક્તિને એટલી બધી પ્રાધાન્યતા આપી કે જ્ઞાન, અને કર્મ માગની ભાવનાઓ લુપ્ત થતી ગઇ. આના ઐતિહાસિક નિરીક્ષણ સાથે આપણે આથી વધુ સંબંધ વિષયાન્તરતાના લયને લીધે નથી, એટલું તો ખરું કે આ ભક્તિ તે શુદ્ધ જ્ઞાનમયી પ્રેમભાવના નહોતી પણ એક અધ અવેશમયી હતી. અને અજ્ઞાનમાંથી તેની ઉત્પત્તિ હોવાથી ધણા અનર્થો થયા છે. પ્રાચીન આર્ય શાસ્ત્રોમાં સંસારમા છવન શુદ્ધિ અર્થે સ્નોળ સંસ્કારની ઉપયોગીતા જણાવેલી છે. તેનો ઉત્તુ આ લોકમાં સુખપ્રાપ્તિ અને પરલોકમા મોક્ષપ્રાપ્તિ એ મુખ્ય કરી છે. આજે જો કે આ સર્વ સંસ્કારો ચોટે ભાગે પ્રચરિત જોવામાં નથી આવતા અને લગ્નનો સંસ્કાર કે એવું કંઈ જોવામાં આવે તેમાંયે વર્તમાન કાલમાં શુદ્ધ શાસ્ત્રીયતા તો નથી જ જળવાતી, છતાં એ સ્નોળ સંસ્કારોનું વિધાન જોવામાં આવે છે અને તે સંબંધમાં કોઇપણ ધર્મના અનુયાયિ કે આચાર્ય આ સંસ્કારોની શાસ્ત્રીયતા સંબંધી એકમત છે છતાં તેને કેકાણે આ સંપ્રદાયમાં તો કેવળ નવીનજ પ્રકારના સંસ્કારનો આપ ચઢાવવામાં આવે છે, જે કેવળ અશાસ્ત્રીય છે. એ ક્રિયા જણાવતું જણવા-જોગ થઇ પડશે. પ્રથમ જાળકનો જન્મ થયા પછી થોડે મહિને મહારાજ પાસેથી નામ લેવાયે છે પછી મહારાજ નામ આપી તે જાળકના કાનમાં “શ્રીકૃષ્ણ જટણ મમ” એ નામ સંભળાવે છે અને કંઠી બાંધવા આપે છે. તે વખતે મહારાજ સન્મુખ અમુક ભેટ ધરવામાં આવે છે. પછી જાળક જો છોકરો હોય તો તે ત્રણ ચાર પાંચ અથવા આઠ દસ વર્ષનો થાય ત્યારે બ્રહ્મસંબંધ (સમર્પણ) ની મંત્ર દિક્ષા આપે છે. છોકરો જો ઉપવાસ કરી શકે એમ હોય તો તે કરવા દે છે ને નહીંતર એમજ ચલાવી લેવાય છે. મહારાજ તેને ખાનગી સ્થળમાં લઇ જાય છે અને હાથમાં ઘુજસીનું પાંદડું આપી ચોતે બોલે તેમ બોલવા કહે છે. બિચારું

નિરક્ષર બાળક જે ઉચ્ચારણુ પણ ભાગ્યેજ કરી જાયું, હોય છે તેની આગળ નીચે પ્રમાણેના મંત્રો બોલવામાં આવે છે.

एकमेवाऽद्वितीयं ब्रह्म ॥ श्रीगृष्ण. शरणंमम ओं सहस्रपरिवत्सरमि-
 ष्णालज्जातगृष्णत्रियोगजनिततापह्रेशानततिराभारोहं तद्वियोगजनितत्योरं यथा-
 नाम भगवते श्रीगृष्णाय श्री गोपीजनवल्लभाय देहेन्द्रियप्राणांत वरणा-
 निद्राविमोहदुष्पौदासौ संपूज्योत्तलायौ वामपुत्रं अरुधा धर्मकामान्तु
 नित्यधर्मांभदारा गारुडोत्तरे वितेहपराण्यात्मनासह समर्पयामिदासोहं गृष्ण-
 तवाम्मि ॥ १ ॥

અર્થાત બ્રહ્મ એક અદ્વિતીય છે શ્રી કૃષ્ણને હું શરણુ છું હજારો વર્ષ
 ન્યતીત થયા છતા શ્રી કૃષ્ણથી મહારો વિયોગ રહ્યો છે તે વીરોગ પડવાને
 લીધે ઉપજેલા વારવાર જન્મ મરણુદિકના તાપ અને દુઃખથી મહારો નારા
 થયો છે. તે સારૂ મહારો દેહ, સર્વ ઇન્દ્રીયો, મન, પ્રાણુ, અંતઃકરણુપુર્વકે હું
 દાસ થાઉં છું. મહારો સન્મારમાની સર્વ વસ્તુઓ ધન, પુત્ર, દાસ ધરનાર,
 સર્વ શ્રી કૃષ્ણને અર્પણુ કરું છું હે કૃષ્ણ હું તારો દાસ છું "

પણ આ મંત્રનો ઉપદેશ કરે તે દિવસે જે ક્રિયા કરે તે
 ખરેખરી વિચીત્ર છે. તે માણુસને મહારાજ પોતાનું જીવણુ
 (એકું) ખવડાવે છે, અને એવો સમય હોય કે બેચાર કલાક જાણુ
 ને થવાને વાર હોય તો તરત જીને પોતાના મહોમાના પાન સોપારી
 અથવા એલચી ચાવીને તે પ્રસાદ તરીકે આરોગાવે છે. ધણુક
 ભકતો પણ "જે ચુંધ, જે ચુંધ," કરી ભિક્ષા માંગી પોતાની
 તૃણુ સંતોષે છે. કદાચ આનું કારણુ એમ પણ હોય કે પોતે
 અસહ ન્યાતબહાર થયલા હોવાથી જે સેવક યાય, જીને
 પણ વટલાવાય.

શુર શિષ્ય વચ્ચે આવો રસવિદાર શુદ્ધ ભકિત પોષક નથી
 પણ નીતિશૈથિલ્ય કરનાર તેમજ અશાસ્ત્રીય અને વેદક વિરુદ્ધ છે.

આ પ્રમાણે શુકવત્ મંત્ર ભણાવી રજા આપી દે છે બલ
 સખન્ધનો આ વિધિ થયાથી સર્વ પાપો બળી ભસ્મ થઈ જાય
 છે અને સર્વ દોષોનું નિવારણુ થઈ જાય છે. આવી અધશ્રદ્ધા
 હોવાથી અન્ય ધર્મજ્ઞાનની અપેક્ષા રાખતા નથી. "સિદ્ધાત
 રહસ્ય" વચનામૃત અને ભાવનાદિકના ઘણા મંત્રોમાં કહ્યું છે. કે

આ રીતે સમર્પણ ક્યાંથી નવધા ભક્તિ સિદ્ધ થાય છે. ભક્તિ શુ, જ્ઞાન શુ, એતુ રહસ્ય શુ, ભક્ત ક્યારે બની શકાય છે વિગેરે સંબંધમાં કાંઈપણ અર્થભયુ વિવેચન જોવામાં આવતું નથી. પુરાણોમાં કેટલેક ઠેકાણે ભક્તિના વર્ણન આવે છે પણ તેમાં તેા કેટલાંયે વર્ષો સુધી કળ્પે અને તપ સહાં પછી ભક્તિ સિદ્ધ થયલી જણાવવામાં આવેલી છે. જેવી રીતે અર્જુનને સખા ભક્તિ, હનુમાનને દાસ્યભક્તિ, પરિક્ષીતને શ્રવણભક્તિ અને બલિરાજને આત્મનિવેદન ભક્તિ સિદ્ધ થઈ હતી વિગેરે.

ગીતામાં વ્રજાર્પણ, ધત્યાદિ શ્લોકમાં અર્પણ ભાવની આ ભાવના ઉપદેશાયલી જોવામાં આવે છે પણ અર્પણ અને સમર્પણની તે ભાવનાનું અહીં તેા કેવળ વિસ્મરણ થયલું છે. આ ભક્તિ તે શુદ્ધ જ્ઞાનમયી, એતનમયી દિવ્ય ભાવના નહિ પણ આવેશમયી, અજ્ઞાનમયી, પ્રેમ નહીં પણ પ્રેમના આભાસરૂપ, ઊલરૂપ, કોઈ વખત જડ અને કોઈ વખત તેા પાશવતાની પૂજક એવી એક પ્રકારની રોગી પ્રવૃત્તિ હોય છે. શુક્રવત્ શબ્દોચ્ચારણ માત્રથી બ્રહ્મનો સંબંધ થતો હોય, સમર્પણ થઈ જતું હોય, ને સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ થઈ જતી હોય તેા વેદ, ઉપનિષદ, પડદર્શન ધત્યાદિ સર્વ શાસ્ત્રોની બિચારાની શી દશા થશે ? આટલા મત્રોચ્ચારણ ને બ્રહ્મસંબંધના વિધિમાનથી સર્વ પાપો ને દોષોનું નિવારણ થઈ જતું હોય તેા શ્રુતિ સ્મૃતિ, વિગેરે બિચારી રડશે. ત્હને કોણ સંભારશે ? પ્રાયશ્ચિત વિધાનના પ્રકરણો બધાં અર્થહીન થઈ પડશે આટલી નજીવી રકમની ભેટથી પ્રભુપ્રાપ્તિ થતી હોય, સ્વર્ગપ્રાપ્તિ આટલી સહેલી, સોંઘી હોય તેા શાસ્ત્રોપદેશિત પુરુષાર્થોની આવશ્યકતાયે ક્યાં રહી ? અમે આ પર વધુ વિવેચન ન કરતાં હવે વાચકોને વિચારે કરવા જણાવી એટલું જ કહીએ છીએ કે આ પ્રભુપ્રાપ્તિ નિરંતરની ઉદ્ધારજ રહેતી હશે. ને જમ્બેજ ન થતી હોય.

તિલકની ઉત્પત્તિને ધતિહાસ.

સંસ્કારો સંબંધી એક વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે. કેટલાક સંસ્કારો આત્મ સંબંધી છે તેમજ કેટલાક સંસ્કારો શરીર

સંબન્ધી છે આ સર્વ સંસ્કારોનો ઉત્તુ દુઃખ મુક્ત બની મુખ કે શ્રેય પ્રાપ્તિનો છે એટલે સર્વ સૌ સૌને ધ્યાને યોગ્ય છે યતા એકંદરે વિચાર કરતાં આત્મ સંબન્ધી સંસ્કારની કેંદ્રક વિશેષતા ગણી શકાશે કારણ મુખ દુઃખાદિ વૃત્તિનો સંબન્ધ અંતઃકરણ સાથે ડોવાથી એટલે અંશે એ વિશેષ છે યજોપવિત વેદારંભ કરવાના કાલ માટે ઉપયોગી ગણાય છે. અને એક ચારિત્રીક સંસ્કાર તરીકે માનવામાં આવે છે. પણ જેમ કોઈપણ સ્થળે 'બ્રહ્મ સંબન્ધ'ના વિધિનું વર્ણન નથી એ ઉપર આપણે જોઈ ગયા તેમજ કંઈ કે તિલક સંબન્ધી પણ કેથે ઉદ્ભવે નથી. આ રીતે પુષ્ટિમાર્ગે વેદાંકત ક્રમ છોડાવી તેનું વિસ્મરણ કરાવ્યું છે. તેને ઠેકાણે એ લોકો સામાન્ય કુદરતી ક્રમમાંથી નિવૃત્ત યજ્ઞ સ્નાન કરીને ઉપવૃત્તિ તિલક કરે છે. કેટલાક દેખાદેખી કરે છે, કેટલાક રોલા ખાતર કરે છે, કેટલાક ધર્મ સ્લમણ કરે છે, કેટલાક જેમ સમજે છે કે ભગવદ્ મંદિરને આપણે કપાળ ઉપર ધારણ કરીએ છીએ તે તેમાં શ્રી કાકુરજી વિરાજે છે. કેટલાક માત્ર કપાળ ઉપર, તેા કેટલાક વળી ખાયો તેમજ ભુજા ઉપર પણ કરે છે. કેટલાક પુરાણમાં કહેલાં ખાર, સ્થાન ઉપર તિલક કરે છે. જોકે તિલકનો વિધિ પુરાણમાં ઈજ્ઞેમ ભાગ્યેજ તેઓ સ્લમજતા હશે. પુરાણમાં કહ્યું છે કે,

* છલાટે કેશવ વિચાર્ । નારાયણે મયોદરે ॥

માધવ હૃદયેન્યસ્ય । ગોવિંદે વંદ્યુત્તરે ॥

ત્રિષ્ણુશ્ચ દક્ષિણે યુધૌ । તદ્વાહુર્મધુમદન ॥

ત્રિવિક્રમં કર્ણમૂલે । વામહૃદૌતુ વામન ॥

શ્રીધરંચ સદા ન્યસ્ય । વામવાહૌતર સદા ॥

પદ્મનાભ પૃથ્વેશે । વરુદ્ દાંભોદરસ્તથા ॥

વાસુદેવંસ્મૈરવર્ણિ । ધાગ્યેદુર્વારુદ્ધ ॥

* અર્થ-ભગવાને વિષ કેગત ભગવાનને ધારણ કરે છુ, નારાયણને પેઠ ઉપર, હૃદયમાં માધવ, કંઠમાં ગોવિંદ, જમણી કુખ ઉપર વિષ્ણુ જમણી ખાલ ઉપર મધુસૂદન, ત્રિવિક્રમ નામના ભુજવાનને કાનેમાં સુગ્રામ ધારણ કરે છુ, દાબી કુખ ઉપર વામન, શ્રીધરને દાબી ખાલ ઉપર, પદ્મનાભન પુઠ ઉપર શાહનીની નીચે મધ ઉપર દાંભોદરને, તથા વાસુદેવ ભગવાનને મસ્તક ઉપર ધારણ કરે છુ

હવે પુષ્ટિમાર્ગ એ વેદ અને પુરાણના માર્ગથી ભિન્ન છે તેમજ આ શ્લોક શરીરના અંગોને સંબંધ કરનારા વેદના પરમાત્માવાચક પ્રાર્થનાના શ્લોકથી કેવળ જુદા છે એટલે પુરાણમાં મૂકીને પાછળથી જુદા ભાવ લગાડેલા છે. ગોકુળનાથજી કૃત રસભાવમાં લખ્યું છે કે 'એક દિવસ શ્રી સ્વામિનીજી અને ઠાકોરજી આનન્દપૂર્વક વિરાજેલાં હતાં. સ્વામિનીજીએ શરીર ઉપર ચંદનાદિ લેપન કર્યું હતું. તે જમીનપર નાંખ્યું. પછી તેનો કાદવ કરીને તેમાં પ્રોતાનો સ્તરંજી યોજ્યો. તે ચરણથી શ્રી ઠાકુરજીના કપાળમાં નોરથી લાતે મારી, તેથી ઠાકુરજીના કપાળમાં ચરણતું ચિન્હ થઈ રહ્યું. આથી ઠાકોરજીએ કહ્યું આજથી ત્હમારા ચરણતું ચિન્હ મ્હારે ધારણ કરવું.' એટલે શ્રી ઠાકોરજી કપાળમાં તિલક કરે છે તે શ્રી સ્વામિનીજીના ચરણ ચિન્હનો ભાવ છે! તેથી વૈષ્ણવોએ પણ ધારણ કરવું એમ કહ્યું છે. વળી આમાયે હડહડતા અનન્ય વૈષ્ણવો કહેવાય છે જે પોત પોતામાં રસમંડળાઓ જેની અનીતિ કરે છે તેવા વૈષ્ણવો તિલકને શ્રી સ્વામિનીજીનાં ગુહ સ્થળનો ભાવ કહે છે એમ ગૂઢ ભાવના ગુપ્ત ગ્રંથોમાં છે. આ વાત લખતાં અમને લજ્જા આવે છે પણ સત્યને વશ થઈને કતવ્ય કરવું પડે છે. નિંદા કરવાનો હેતુ લેશ પણ નથી.

અહીં આગળ આ તિલકની ઉત્પત્તિનો ઇતિહાસ પૂરો થાય છે તથાપિ થોડુંક લખવું અસ્થાને ન ગણાસે. જેવી રીતે યજ્ઞોપવિતનો સંસ્કાર વેદાધ્યયનના પ્રારંભ માટે આવશ્યક ગણાય છે તેવી રીતે આ સંપ્રદાયમાં નથી. આ પ્રમાણે અશાસ્ત્રીય નામકરણ સંસ્કાર પછી કંઠી બાધ્યાર્થી તે વૈષ્ણવ ગણાતો થાય છે, અને સાંપ્રદાયોક્ત સંખ્યા કરે છે. તિલક કરી માળા ફેરવે છે. બહુ કરીને શ્રી આચાર્યજી મહાપ્રભુજી, કે ગુસાંધજી, કે જીવજી, જોપકેશજી, ધીશજી, એવાં નામોની માળા ફેરવે છે, અથવા તે જાહેની પાસે સમર્પણ લીધું હોય છે તેના નામની માળા ફેરવે છે. વેદોક્ત મંત્રોચ્ચારને સટે યમુનાષ્ટકનો, મધુરાષ્ટકનો, ગોકુલાષ્ટકનો કે સ્વામિન્યષ્ટકના સ્તોત્રનો પાઠ કરે છે, પણ ધણા ખરા સર્વોત્તમ સ્તોત્રનો પાઠ કરે છે, આમાં માત્ર શ્રી વલ્લભાચાર્યજીના

૧૦૮ નામ છે. આ પાઠ કર્યાનું અત્યંત ધૂળ્ય ગણવામાં આવ્યું છે. જે સેવકોમાં પરંપરાથી ઉપવિતનો ચાલ પડી ગયો છે તેને કોઈક વખત મહારાજ ઉપવિત પણ આપે છે, અને કોઈ વખત તો મહારાજની વહુ અને છોકરી પણ આપે છે. કચ્છ માંડવીમાં છોટાજી મહારાજની વિધવા સ્ત્રી ઘણાં કાળ સુધી તેમ કરતી હતી. માત્ર રૂપા નાણું કે સુનાની ભેટ લઈ જનોઈ ગણામાં નાંખી દે. વેદોક્ત યજુર્વિદિપૂર્ણ સંસ્કારને ઠેકાણે આ ધર્મની દુકાનદારી નહીંતર ખીણું શું ? આ શિવાય સમર્પણ મંત્રોની ક્રિયાને અંગે જેને "કુરાચારો આ માર્ગમાં પ્રવર્તે" છે તે એટલા તો અનિષ્ટ છે કે લખતાં પણ કમ્પ યાય છે. ભોળા, અજ્ઞાન કે સ્વાર્થી સેવકો કલમે ન કહ્યું જાય એવા પ્રકારનું મહારાજનું દૂતી કર્મ કરતાં પણ અચકાતા નથી આવી સત્ય વાત લખતાં અમને સંકાય ચાય છે, પણ ધર્મને નામે કેટલો અધર્મ આ સંપ્રદાયમાં પ્રવર્તે છે તેનો કોઈક ઇતિહાસ સમ્યક્તાને ભોગે પણ સત્યતાને ખાતર આપવોજ પડે છે. પરિણામમાં ભક્તિમાર્ગના આવા પ્રચારણી ભક્તને સ્વર્ગગામી ઉર્ધ્વગતિને સ્થાને નર્ક કુંડની પ્રાપ્તિ થતી હશે.

એ માર્ગમાં સ્ત્રીઓને અપાતો ઉપદેશ

તથા

તેઓ કેમ વર્તે છે તે વિષે.

ઉપરના પ્રકરણમાં આપણે જે વિવેચન કરી ગયા તે બહુધા પુરોના સંબંધમાં છે પણ એ સંપ્રદાયમાં સ્ત્રીઓને જે ઉપદેશ આપવામાં આવે છે તેમાં અમૃતનું પાન કરાવવામાં આવે છે કે વિપત્તિ દાન દેવામાં આવે છે તે હવે જોઈશું. ન્હાની બાળાઓને બાળવયમાં છોકરાઓની માફક નામ આપવામાં આવે છે.

* હાલના આ કાળમાં આ ઘટી જઈ લગભગ નહ વધુ છે, પરંતુ ૫૦ વર્ષપર તેમજ લગ્ન ત્યારે તેને તેમ લખવાને મન્યૂત કાળો હતા સરોધક *

કુમળાં મગળેપર મહારાજે તે ભગવાન છે એવી સંસ્કારો બાળ-વયમાંજ પડતા રહે છે. અને પછી સમર્પણની મંત્રદિક્ષા 'અર્પી' શિષ્યા બનાવવામાં આવે છે. આ ક્રિયા પરણ્યા પછી તરતજ કરે છે. એ વિષે ગોકળનાથજીની ટીકામાં આ પ્રમાણે લખ્યું છે:

તસ્માદાદૌ સ્ત્રોપભોગાત્પૂર્વમેવ સર્વં વસ્તુ પદેન ભાર્યાં પુત્રાદિનામપિ સમર્પણં । કર્ત્તવ્યં વિવાહાનંતરં સ્ત્રોપભોગે સર્વં કાર્યં સર્વં કાર્યં નિમિત્તં તત્તત્કાર્યાંપયોગિવસ્તુ સમર્પણ કાર્યં સમર્પણં કૃત્વા પશ્ચાત્તાનિતાનિ કાર્યાંણિ કર્ત્તવ્યાનીત્યર્થઃ ॥

અર્થ-તે કારણ માટે પોતે ભોગવ્યાની પહેલાં બધી વસ્તુ ગુરૂંપી ભગવાનને અર્પણ કરેવી

આ શ્લોકની ટીકામાં સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે લગ્ન પછી પોતાના ઉપયોગમાં લીધા અગાઉ નવ વધુને અર્પણ કરવી. અને મૂળના શ્લોકમાં દેહ અર્પણ કરવાનું કહેયું છે તેથી તે વખતે દેહ પણ અર્પણ કરે છે અર્થાત મનુષ્યો તરફથી સ્ત્રીઓ અર્પણ થાય તે સ્ત્રીઓ પોતાની દેહ અર્પણ કરે. યજ્ઞ રહ્યું, બાકી શું રહ્યું? પાપની પરિસીમા.

હવે એમના પોતાના બહુ સંબંધના મંત્રથી શિષ્યા બનાવવાની આ પદ્ધતિ કેટલી વિરહ છે તે જોયું છેકરો નહાનો હોય તથા ક્રોધાર અવસ્થામાં હોય છે ત્યારે તેને બહુસંબંધ આપવામાં આવે છે તે વખતે “દારાગારપુત્રાન્નેવિત્તેહાં” સ્ત્રી, પુત્ર, ધર, ધન બધું અર્પણ કરવું એમ કહેવામાં આવે છે. હવે દરેક સ્ત્રી ક્રોધપણુ પુરૂષને પરણે છે ત્યારે તેના સ્વામિએ તો તેને પ્રથમજ અર્પણ કરી મફત હોય છે તો પ્રસાદી જે બીજી વાર અર્પણ થાય તો તે દોષ ગણાય છે વળી એ મંત્રમાં જે ‘દારાગાર’ શબ્દ પ્રયોગ છે તે પુરૂષને લખે છે અર્થાત પુરૂષ પરણે છે ત્યારે એ દારાને અર્પણ કરે, પણ સ્ત્રીઓ કંઈ સ્ત્રીઓને પરણતી નથી જે દારાને અર્પણ કરે। તેમજ

શ્રી વલ્લભાચાર્યને પોતાના સંપ્રદાયમાં લખ્યા પ્રમાણે પરમેશ્વરે
 શ્રાવણ મુદ્દ એકાદશીને દિવસે જે આજ્ઞા કરી તેમાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે
 કે પુરુષોને સમર્પણ મંત્રનો ઉપદેશ કરવો. હવે આ પૂજ્ય પુરુષો-
 ત્તમ અને ભગવાનરૂપ મદારાજે મૂખ્ય પહેલી અને મુખ આજ્ઞાનું
 ઉલ્લંઘન કરી સ્ત્રીઓને બધા સંબંધ કરાવે એ કેટલા બધા દોષિત
 થવા ભોંઠાએ? વળી એવું પણ માનવામાં આવે છે કે દરેક સેવકે
 એમ માનવું કે અમે વ્રજની ગોપીઓ છીએ. પણ ઉપલા મંત્ર-
 માંથી તેવા અર્થ નીકળતા નથી તે પુરુષોનેજ સ્પષ્ટ રીતે ઉદ્દેશ-
 વામાં આવેલા છે.

મરણદ.

વૈષ્ણવોના રીતરિવાજ અને આચારવિચારમાં આ “મર્યાદ”
 ની પદ્ધતિ એક અતિ વિચિત્ર ને હાસ્યજનક આચાર છે. કેટલીક
 સમત ૫૦-૬૦ વર્ષની ઉંમર થાય કે જી કે પુરુષ મરણદ લે છે
 તેમ કેટલીક વખત તો સ્ત્રીઓ સુવાવસ્થામાંજ મરણદ લે છે. પુત્રી
 પોતાની માતાના હાથનું ખાય કે પત્ની પોતાના સ્વામિના હાથનું
 ખાય તો અભડાઈ જાય. આભડાઈતો આ પ્રકારે એક ધૂરમાં અનેક
 જાતિભેદ પાડે છે. કોઈપણ પ્રકારનો વિશેષ શુદ્ધ ધર્મ કે શાસ્ત્રીયતા
 એમના વર્તનમાં એવામાં આવતી નથી. વાસ્તવિક રીતે મરણદને
 ઠેકાણે સાફ અમરણદ છે કારણકે પહેલા તો તે પોતાની જાતિથી
 બહિષ્કૃત થાય છે. સર્વ પ્રકારનો વ્યવહાર મરણદ લેનારનોજ બંધ થાય
 છે. આ મરણદમાં પણ ખીજા છ અવાતર ભેદો છે. આ અધાતું વીવેચન
 કરવું જરૂરનું નથી પણ આના નિયમે કેટલાક તો વિચિત્ર અને
 અતિ હાસ્યજનક છે. સ્ત્રી પોતાના પતિ કે પુત્રનો સ્પર્શ કરે
 તોયે માથાએળ સંચેલ સ્નાન કરવું પડે છે. અંત કરણની મલિનતા
 બહારના કપડાંલેતાંના જેવીજ હોય છે. ધરાગ્ય વિચાર કે તાનનો
 ગંધ સરખો નથી હોતો છતાં માત્ર ન્યાત જાતમાં, જમવા ખાવા
 જવું નહીં એટલુંજ નહીં પણ કોઈ શુદ્ધ હોય તો, તે ઉંચા
 આહારના હાથનું પણ ખાય નહીં એવું એમાં હોય છે.

ચરણામૃત

શ્રીઓ સંધ્યાવંદનાદિ કર્મકાંડમાં મુખ્ય કરીને સ્નાનાદિ કરી ચરણામૃત લે છે. આ ચરણામૃત પુરૂષો પણ લે છે, ચરણામૃત એ એક પ્રકારની પીળી માટી થાય છે. શિયાળ ગામની આસપાસ કાંઈક સ્થળેથી નીકળે છે વૈષ્ણવો જાત્રા જાય ત્યારે એ માટી લઈ આવે છે તેઓ એ માટી શાંચે જઈ આવ્યા પછી પણ ખાય છે. દિવસે કે રાત્રે કાંઈપણ વખતે ખાવા બેસે ત્યારે પણ ખાય છે. તે ચરણામૃત લઈ સર્વોત્તમ વિગેરેનો પાક પણ કરે છે. પછી ગામુખી કે લુગડાંમા ઘાલી માળા પણ ફેરવે છે. મરજદી શ્રી હોય તે સવારે ઉડી મંદીરમાં દર્શન કરી મંગળા કરી પોતાના ઘરની બાળકુળ્ણુજની મૂર્તિને શૃંગાર ધરે છે. રસોઈ તૈયાર થયા પછી બોગ ધરાવી આરતી ઉતારી મંદિર બંધ કરે અને પછી જમવાની તજવીજ કરે છે. સાંજના ઉત્થાપન કરે છે. ને રાતના સ્વપ્ન બોગ ધરીને પછી ઠાકોરજીને એક ન્હાની સરખી સુખ શેયામા સુવાડે છે. આને ઠાકોર સેવા કહેવામાં આવે છે.

જનનમા શ્રીઓ ઘણી ખરી શ્રીકૃષ્ણજીની રાસલીલાના પદ્ય, શૃંગારના ગ્રેમ વધારવાના—મહારાજેપર પ્રીતિ થવાના તેમજ શ્રી વટલલાખ્યાન તથા મૂલ્ય પુરૂષના કાવ્યો ગાય છે. વળી બીજાં કેટલાએક ઘોળ તથા વધાઈઓ જેમાં મહારાજેની સ્તુતિ પ્રાર્થના હોય છે તેનો પાક કરે છે. કેટલાક અનીતિ ભરેલાં નવરશિ શીખી લે છે ને મહારાજેની પદ્યરામણીમા બહુ ઉમળકાથી ગાય છે. દર્શન કરવા તે બે ચાર વાર ફૂરસદ મળે તેમ જાય છે. નહીં તે એકવારે ચલાવી લે છે. જે પોતા પાસે કાંઈક પૈસા હોય તે મહારાજેને ખાનગીમાં આરોગાવવા અથવા રાસક્રીડા કરાવવા નો મનોરથ કરી બેટ મકી આવે છે

આ સર્વ બાબતોનો જ્યારે વિચાર કરીએ ત્યારે જણાય છે કે સસારને કેટલી અધમતાએ લાવનાર, આ સંપ્રદાય છે. શ્રી કે જેની ઉત્તિપર સકલ સમાજનો આધાર રહેલો છે તેની શી

દયા કરવામાં આવે છે. ભિચારી કુમળા બાળાઓને બાળવધર્માં-
થીજ કેવું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. એઓ જડને પ્રમાણ
ગણે છે એવા શાસ્ત્રોમાં પણ અપદ્ કહ્યું છે જ. સ્ત્રીને પતિ તેજ
ગુરુ છે. ભાગવતમાં શ્રી કૃષ્ણ વિદુરજીને કહે છે, કે :

મત્સ્યો ગુરુમતાં ધર્મર્તીર્થ પ્રતાપિષ ।
તરમાત્માનં પરિવ્રજ્ય પતિમેવં મમચ્ચેદ્ ॥

સ્ત્રીને દેવ પણ પતિજ, ગુરુ પણ પતિજ જાણવો. ધર્મ, તીર્થ,
ને વ્રત પણ પતિજ છે માટે સર્વનો ત્યાગ કરી સ્વામિસેના
એજ કરવી.

વળી ભાગવતમાં નારદજીએ કહ્યું છે કે—

સમ્મારપતિવ્રતા નાર્ય શ્રેયસ્કામા દમણ્યવે ।
યત્તત્સન્યભાગેનપતિમાત્માનમીશ્વર ॥

તો આ ભક્તિ ભાવ જ પોતાના સ્વામિ^૧ પ્રત્યે રાખવાનો તેને
ઠેકાણે ખુદ ધર્મચાર્યો પોતે આ વચનનું ઉક્લંધન કરે તે અનીતિની
શિક્ષા ચલાવે તેમજ સ્વામિયો પોતે આ અનીતિની શાળામાં આ
પ્રકારના શિક્ષણ માટે પત્નીઓ માટે ખેદરકાર અને કે જાણ્યે જુજાણ્યે
આંખ આડા કાન કરે એ કેટલું બધું દિનપસ્તીભયું છે ?

વદના દિવ્ય સ્તોત્રોને મંત્ર ગાનના આલાપો કરનારી
તેમજ ઉપનીષદના તત્ત્વવિચારના રહસ્યની ચર્ચા કરનારી
મંત્રેષી અને ગાગીની પવિત્ર ભૂમિ આર્પાવતમાં—સ્ત્રીઓને આ
શિક્ષણ— અધમતાની આ અવદશા !.....સદ્ભાગ્યે યુગ
બદલાતો જાય છે

પ્રકરણ ૭ મું,

સેવાના વિધિ અને પ્રકાર.

આપણે જાણીએ છીએ તેમ પ્રાચીન કાળની જે શાસ્ત્રોપદે-
શિત આશ્રમ વ્યવસ્થા હતી તેમાંના વાનપ્રસ્થાશ્રમ તથા સંન્યાસના
આશ્રમને એ સંપ્રદાયમાંથી તિલાંજલીજ અપાયલી છે. તેમજ
જ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન, વેદાંત, યોગ વિગેરેના શાસ્ત્રજ્ઞાનની પણ
આવશ્યકતા સ્વીકારાયલી નથી. બાળપણથી કેવું જ્ઞાન, તે
કેવા સંસ્કાર આપવામાં આવે છે તેવું વર્ણન આગલા પ્રકરણમાં
કરી ગયા છે. વેદાંત યતયાગાદિની પણ આવશ્યકતા નથી. માત્ર
ભક્તિથી સ્વર્ગપ્રાપ્તિ સ્વીકારાયલી છે. ભક્તિ એટલે અમુક પ્રકાર-
ની મૂર્તિઓની સેવા. પ્રચરિત બાલજીધર્મીની મૂર્તિપૂજા નહીં,
પણ અમુક મૂર્તિઓની સેવા. ભક્તિ અને આ મૂર્તિસેવા એ બંને
પર્યાય ગણીએ તો ચાલે. એ મૂર્તિઓ વિવિધ પ્રકારની આવે છે,
ધણા મહિમાવાળી અને મોટામાં મોટી તેને શ્રી ગોવર્ધનનાથજી
કહેવામાં આવે છે. એ મૂર્તિ સામાન્ય મનુષ્યના અર્ધ ભાગ જેટલી
છે અને સ્ત્રી સંયુક્ત નથી. ભૂકરા પત્થરની છે. જોકે આ મૂર્તિને
મહારાજે કે વૈષ્ણવો પોતાના ઘરમાં રાખતા નથી પણ સૌથી
વિશેષ મહત્વતાવાળી ગણાય છે. તેને શ્રીજી બાવાને નામે ઓળખે છે

બીજી બળદેવજીના નામની તે ગોકુળ તરફ છે. તેને વૈષ્ણવ
ભાગનો ભોગ ધરાવે છે. ભાગપતાદિ કેટલાક ગ્રંથો ઉપરથી ભાગે છે
કે શ્રી કૃષ્ણચંદ્રના ભાઈ બળદેવજી કેરી પીણાના શોખીન મદિરા
સેવી હતા. માટે તેને પ્રસન્ન કરવા એ ભોગ ધરાવે છે.

૧ નવનીત ત્રિમાજીની પીતળની એક નાની મૂર્તિ છે, હાથમાં
માખણના લોહ સાથેજ ધરેલી છે. તેની સાથે સ્ત્રી બેસાડતા નથી.

બીજી મૂર્તિ 'ગદનમોહન' નામ છે, જોકે એક સ્ત્રીની મૂર્તિ
હોવી રાખે છે તેને 'સ્વામિનીજી' એવું નામ આપેલું હોય છે.

ત્રીજી દ્વારિકાનાપણનાં નામની પત્થરની બનાવેલી એક મૂર્તિ છે, તેની જોડે સ્ત્રી ઉભી રાખવામાં આવેલી નથી.

ચોથી મથુરેશજીના નામની કાળા પત્થરની એક મૂર્તિ છે.

પાંચમી વિદ્યુલનાપણ. અથવા વિદ્યુલેશરાયજી એવા નામની પીત્તળની માતૈ છે. 'વળા તેની જોડમાં એક સ્ત્રીની મૂર્તિ ઉભી કરેલી છે.

છઠ્ઠી ગોકુલેશજી અથવા ગોકુલનાથજીની પીત્તળની મૂર્તિ છે તે ચતુર્ભુજ માણસના ઉભા ધાટની છે. તેની જોડે બે સ્ત્રીઓ ઉભી રાખેલી છે.

સાતમી ગોકુળચંદ્રમાજીની પત્થરની એક મૂર્તિ છે, તેને બે હાથ છે, તેની જોડે સ્ત્રી ઉભી રાખેલી છે.

એ મૂર્તિઓની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કે કોઈ મંત્રોથી સ્થાપન કરવામાં નથી આવતું, પણ કોઈ નવા મહારાજને જરૂર પડતાં તે જીના મહારાજને ત્યાંથી માંગી આણે છે. માત્ર સેવા કરી ધામધુમ આણુ કરવાથી મહત્વતા વધતી જાય છે. અન્ય મૂર્તિઓની પૂજા જેમ પૌરાણિક રીતિ પ્રમાણે કરવામાં આવે છે તેમ એ મૂર્તિની સેવા કરવામાં નથી આવતી પણ અન્ય પ્રકારે તેની સેવા કરવામાં આવે છે. અહીં અતિ દુઃકમાં સાદું વસ્તુ આપવામાં આવે છે.

પ્રથમ શિકારજી શયનેમાં હોય છે તેને ધંટા વગાડી જગાડવામાં આવે છે. પછી જરાતરા કપડાં પહેરાવી એકઠા ચપલા વૈખલ્યવાને દર્શન કરાવે છે, સિંહાસન પર બેસાડે છે. તેની સન્મુખ મુદંગ, ઝાંઝ, પખવાળ, તંજુરા ઇત્યાદિ વાંજીતો સંહિત તેના જાન કીર્તન કરી આરતી ઉતારે છે તેને "મંગળા"ના દર્શન કહેવામાં આવે છે પછી મૂર્તિને તેલ વિગેરે લગાડી કે આકાર કરી શૂંગાર સુકત વચ્ચે સુશોભિત કરી દર્શન કરાવે છે. આને શૂંગારના દર્શન નામથી ઓળખવામાં આવે છે. આ પછી દ્વારબંધ કરી કંઈ સામગ્રી ધરવામાં આવે છે ને દર્શન કરાવે છે તેને ખાલના દર્શન કહેવામાં આવે છે. આ પછી વિવિધ પક્વાનં, વાની, સુખડી

(દાળભાત) ધરાવે છે. ને અડધો પોણો કલાક રાખવામાં આવે છે. આ સંબંધમાં એમ સહમતવવામાં આવ્યું છે કે શ્રી હાકારજી જે આરોગી જાય તે લક્ષ્મીજી પાછા ધરી જાય છે. આ પછી માણસો અંદર જાય છે. પાણીએ વતી મૂર્તિનું મોં ઘોએ છે. એ પછી આરતી ઉતારવામાં આવે એને રાજભોગના દર્શન કહેવામાં આવે છે. આ પછી પોતપોતાને ઘેર જાય છે. આને અનોસર કહેવામાં આવે છે. આ પછી સાંજે ઉત્થાપનના દર્શન કરાવવામાં આવે છે. ગાન થાય પણ એ વખતે આરતી નથી ઉતારાતી. આ પછી લાલો અગર સૂકો મેવો ધરાવી ભોગના દર્શન કરાવવામાં આવે છે. જે પછી સંધ્યાના દર્શન કરાવવામાં આવે છે. એ વખતે આરતી ઉતારવામાં આવે છે તેને સંધ્યા આરતીનાજ દર્શન કહેવામાં આવે છે. એ પછી બધો શૂંગાર ઉતારી ભોગ ધરાવે તેને વાળુ કહેવામાં આવે છે. પછી મુખ માજન કરી પાન સોપારી આરોગાવવામાં આવે. ત્યાં પછી મંદિર ખોલી શયનના દર્શન-“સેનના” કરાવવામાં આવે છે. આરતી પાછી ઉતારવામાં આવે છે. પછી મૂર્તિને રાત્રિના વાધા સળવી ઘોઢાડવામાં આવે છે. જે લાલજી હોય તે એકલા ઘોઢાડવામાં આવે; અને મંદનમોહનજી હોય તે સાથે સ્ત્રીને પણ ઘોઢાડવામાં આવે છે. મૂર્તિમાં આવા ગૃહસ્થાશ્રમની કલ્પના કરી સહ્યારે ઘોઢાડવામાં આવે-વળીઆ મૂર્તિઓને લગ્નની ક્રિયા વગર સહ્યારે ઘોઢાડવામાં આવે છે—હજી સદ્ભાગ્ય કે વર્ષોના સહ્યાર છતાં સીમંત ઇત્યાદિ સંસ્કાર તેને આરોપવામાં નથી આવતા. આ પ્રમાણે આઠ વખત દર્શન કરાવવામાં આવે છે. વળી ઋતુ ઋતુના દર્શન જુદી જુદી રીતે કરાવવામાં આવે છે. શિયાળામાં જાડી ગોઠડીના વસ્ત્રો ને સગડી-હોય છે ઉનાળામાં વળી ઝીણા વાધા સળવે છે. અત્તર, ગુલાબ, વિગેરે તેમ ફાગના રાગરંગના મુહાગી બાગ બગીચામાં ઉડતા ફૂવારા વિગેરે રાખવામાં આવે છે. ચોમાસામાં સાધારણ વસ્ત્રો વિગેરે અંગીકાર કરાવવામાં આવે છે.

આ પ્રમાણે આખો દિવસ એમાં કાળક્ષેપ કરે છે. પ્રજુતું સ્મરણ નિરંતર કરવું, પ્રજુની માનસિક પૂજા નિત્ય કરવી,

મન, વાણીની પ્રત્યેક ક્રિયાઓ પ્રભુમય કરવી, પ્રભુ સર્વ સ્વયં છે એવું. ખ્યાનમાં રાખી દરેક પ્રત્યેક ક્રિયા પ્રભુ પ્રીત્યર્થ કરવી પણ તેનો અર્થ સર્વ ધર્મ, અર્થ, પુરુષાર્થ અને જગદુપકારક જીવન ત્યજી, સંસારની સમગ્રિ ભાવનાની વિસ્મૃતિ કરી માત્ર આ પ્રકારની સેવામાંજ દિવસ આખો વ્યતિત કરવો એ પ્રભુ ભક્તિ ભાગ્યેજ જીવ કે જીવનનું કલ્યાણ કરી સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ કરાવતી હશે.

ઉત્સવો.

જેવી રીતે સરકારમાં અમુક દિવસો તહેવારના ગણી રળ પાળવામાં આવે છે તેવી રીતે આ સંપ્રદાયમાં વર્ષના કેટલાક દિવસો ખાસ ઉત્સવના કરવામાં આવેલા છે અને તે દિવસો મુખ્ય કરી વિવિધ પ્રકારના ખાનપાન ને ધામધુમમઠાડવામાં આવે છે, આ ઉત્સવોના દિવસોની વધુ વિગતમાં ન ઉતરતા માત્ર ટુંકમાં સામાન્ય વર્ણન આપી ગણી જઈશું.

૧. જન્મશબ્દીનો ઉત્સવ સર્વથી મોટો છે. ગ્રાવજી વદ ૮ ને રાત્રિના બારેક વાગે શ્રી કૃષ્ણનો જન્મ કલ્પેલો છે, તેથી તે વખતે કૃષ્ણના જન્મની ક્રિયા મૂર્તિ સાથે કરે છે. ગિરિરાજની મૂર્તિને દૂધથી નવરાવે છે અને જન્મના દર્શન ખોલે છે, માથે છે, કુદે છે અને "આજ નંદ રાયકો આનંદ ભયો" એ પદ બધા સાથે ખોલી ગમત કરે છે. પછી મળસકે શ્રી ઠાકોરજીને, પાલણામાં સુલભવે છે. વિગેરે.

૨ ભાદરવા શુદ્ધ ૮ ને દિવસે રાધાપ્તમી આવે છે, તે દહાડે રાધાજીનો જન્મ થયો એવું કલ્પે છે. રાધાજી એટલે શ્રી કૃષ્ણનાં શરીરથી ચંપલાં સ્ત્રી. જન્મશબ્દીથી આજ સુધી ઠાકોરજી પાલણામાં સુલભ છે. કોઈ ઠેકાણે એમ પણ લખવામાં આવેલું છે કે કૃષ્ણ કરતાં રાધા સાડાઅંગીઆર મહિને મોટી હતી. તે મોટી ન કહેવાય માટે તેણે બાર માસ સુધી આખ ન્હોતી ઉઘાડી.

૩ ભાદરવા શુદ્ધ ૧૧ તે મોટી એકાદશી કહે છે, આ વખતે ગોપીઓ પાસે શ્રી કૃષ્ણે દાન લીધેલું હતું. તેથી તે લીલા કરે છે. તેનો

ઉત્સવ કરે છે, અને ગોપીઓ પાસે કેવી રીતે દાન લીધેલું તેના પદો ગાવામાં આવે છે.

૪ આસો સુદ ૧૦ ને રોજ વિજ્યાદશમી આવે છે. તે પૂરાણોક્ત છે. શ્રી રામચંદ્રે લંકા ઉપર ચઢાઈ કરી હોનો ઉત્સવ પાળવામાં આવે છે. ઠાકોરજીની મૂર્તિને ઠોરનો ભોગ ધરવામાં આવે છે, અને રામના પદ ગાવામાં આવે છે.

૫ એ પછી શરદપૂર્ણિમા, એ દિવસે શ્રી કૃષ્ણ ગોપીઓ સાથે વ્રજમાં રાસ રમ્યા હોનો ઉત્સવ માનવામાં આવે છે. દરેક મૂર્તિઓને મંદિરમાંથી ખંડાર કાઢી રાત્રે ચંદ્રિકામાં ખેસાડવામાં આવે છે. સાથે ગોપીઓ નથી હોતી, પદો રાસક્રીડાના ગવાય છે. અને સામગ્રીમાં દૂધપાક કરવામાં આવે છે.

૬ આ પછી દિવાળીના દિવસે આવે છે. નિત્ય નવાં નવાં ભોજન ધરવામાં આવે છે.

૭ કાર્તિક સુદ ૧ ને દિવસે અન્નકૂટનો ઉત્સવ એટલાં માટે કરવામાં આવે છે કે શ્રી કૃષ્ણે એમ કરેલું હતું. ગાયને બેંસના છાણુનો મોટો ઢગલો કરી હોને એક સરખો કરી તેપર તરેંહવાર વનરપતિના છોડવા ખોસે છે ત્યાર પછી મૂર્તિને પાસે ખેસાડી તેની પૂજા કરે છે, છાણુના ગોવર્ધન પર્વતની પીત્તળના ભગવાન પૂજા કરે છે, અને પુષ્કળ સામગ્રી ધરાવવામાં આવે છે.

૮ અન્નકૂટને ખીજે દહાડે ભાઈખીજ. શ્રી કૃષ્ણ પોતાની ઘેન મુલદાને ઘેર જમવા ગયા હતા, તેથી ખીજઓએ પણ જવું એમ ઠરાવ્યું છે, એને યમદ્વિતીયા પણ કહેવામાં આવે છે. એ દહાડે યમરાજ યમુનાજીને ત્યાં જમવા ગયા હતા

૯ કાર્તિક સુદ ૮ ને ગોપાષ્ટમી કહેવામાં આવે છે. તે દહાડે શ્રી કૃષ્ણ ધામધુમથી ગામ ખંડાર ગાયને લેવા ગયા હતા, તેથી બધાઓએ તે દિવસે તેમ કરવું એવું ઠરાવેલું છે. સારી રીતે સામગ્રી ધરાવવામાં આવે છે.

૧૦ કાર્તિક સુદ ૧૧ દેવપ્રયોધિની અથવા દેવ દીવાળી કહેવાય છે. એ દહાડે વિષ્ણુ ભગવાન પાતાળમાંથી ખંડાર નીકળી વિષ્ણુ

લોકમાં આવે છે. એ દિવસે શ્રી 'કૃષ્ણ' સાથે તુળશીને પરણાવે છે. બિચારા મલ્હારરાવ ગાયકવાડે કજીતરના લગ્ન કરાવેતા તે માટે લોકોએ લેખની ઢાંસી કરેલી, પણ આમાં તે જાડના લગ્ન કરાવવામાં આવે છે.

૧૧ કાર્તિક સુદ ૧૨ શ્રીનાથજીનો જન્મ દિવસ એટલે શ્રીનાથજી ગિરિરાજમથી પ્રગટ થયા, તે દહાડે પણ સારી સામગ્રી ને ધામધુમ કરવામાં આવે છે.

૧૨ માર્ગશીર્ષ ૧૬ ૯ ને રોજ શ્રી ગુંસાધજીના જન્મ દિવસનો ઉત્સવ પાળવામાં આવે છે. આ નોમને જલેખીઆ નોમ પણ કહેવામાં આવે છે.

૧૩ વસંતપંચમી માઠ સુદ ૫ ને દિવસે કામદેવનો જન્મ થયેલો. માની ધામધુમથી ઉત્સવ પાળવામાં આવે છે. અળીલ, ગુલીલ, કેગડાના રંગ વગેરેનો ઉપયોગ એ દિવસથી કરવામાં આવે છે.

૧૪ વસંતપંચમી પછી શ્રીનાથજીનો પાટલસવ આવે છે. તે મહાવદ ૭ ને રોજ ધાય છે. એ દહાડે શ્રી વલ્લભાચાર્યજીએ શ્રીનાથજીને ગોવર્ધન પર્વ ઉપર પૂર્ણમલના બંધાવેલા અપૂર્ણ મંદિરમાં પાટ ખેસાડ્યા. હતા, અને તે દિવસે શ્રીજીમાં ઘણી ધામધુમ થતી હશે.

૧૫ ડોળા રંગ ગુલાલ ને નિર્લજ્જ મસ્તી.

૧૬ ડોળા પછી ખીજ દિવસે ડોળા ઉત્સવ ધાય. કેળના સ્થંભ વગેરેનું કુંજ બનાવી લેખમાં દિવ્યકા બાંધી શ્રી કાકોરજીની મુર્તિ ખેસાડે છે.

૧૭ રામનવમીનો ઉત્સવ પાળવામાં આવે છે, પણ જન્મખાટમાં જેટલો મહિમા નહીં.

૧૮ ચૈત્ર ૧૧ ને દિવસે શ્રી વલ્લભાચાર્યજીનો જન્મ દિવસ પાળવામાં આવે છે.

૧૯ નૃસિંહ ચતુર્દશી નૃસિંહભગવાનનો જન્મ દિવસ માનવામાં આવે છે.

૨૦ જોઈ સુદ ૧૦ ને રોજ શ્રી ગંગાજનો પાટોત્સવ તરીકે માનવામાં આવે છે.

૨૧ જોઈ સુદ ૧૫ ને રોજ સ્નાનયાત્રાનો ઉત્સવ કરવામાં આવે છે.

૨૨ રથયાત્રા, તે આપાડ સુદ ૧ પછી જે દહાડે પુષ્પ નક્ષત્ર હોય તે દહાડે થાય છે, એ દહાડે શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન રથમાં બેસી ર્યા હતા. તેથી લાકડાના ઘોડાને મુવુણું વગેરેના મુંદર અલંકારો પહેરાવી તેને રથે બોડી તેમાં ઠાકોરજીને બેસાડે છે ને દર્શન કરાવવામાં આવે છે.

૨૩ આપાડ સુદ ૬ ને દિવસે કમુબા છઠ આવે છે.

૨૪ આપાડ સુદ પૂર્ણિમાં તે કચોરી પૂતેમ. કચોરીનો ભોગ ધરાવવામાં આવે છે.

૨૫ આપાડ વદ ૧ ને દિવસે મર્તિને હિંડોળામાં સુલાવે છે, કારણ કે એ દિવસે શ્રી કૃષ્ણ કુંજ બાંધીને હિંડોળે સુલ્યા હતા.

૨૬ શ્રાવણ સુદ ૩ ને દિવસે ઠકુરાણી ત્રીજનો ઉત્સવ આવે છે.

૨૭ શ્રાવણ સુદ ૧૧ ને દિવસે પવિત્રા એકાદશીનો ઉત્સવ આવે છે. વલ્લભાચાર્યજીએ શ્રી ઠાકોરજીની સ્તુતિ કરી તેથી ઠાકોરજી તેની પાસે પધાર્યાં. પછી શ્રી વલ્લભાચાર્યે તેની પાસે પવિત્રાં અને સાકર ધરાવ્યાં.

૨૮ શ્રાવણ સુદ પૂર્ણિમાં, રાખડી પૂર્ણિમાં, રક્ષાબંધન, ૮ ને દિવસથી શ્રી ઠાકોરજીને રાખડી બાંધવામાં આવે છે, અને ઉત્સવ માનવામાં આવે છે. “રાખી બાંધત યશોદા પ્રેમા” અર્થાત કૃષ્ણને યશોદાજીએ રાખડી બાંધેલી હતી.

ઘંટાદિ ઘંટ્યાદિ ઉત્સવો માનવામાં આવે છે. તદુપરાંત શ્રવતા મહારાજોના જન્મ દિવસોને પણ ઉત્સવ તરીકે ગણવામાં આવે છે. આ દિવસોમાં વિવિધ પ્રકારના સારાં સ્વરા મિષ્ટાન્ન બનાવવામાં આવે છે અને આનંદપૂર્વક મુખ્ય કરી ખાનપાનમાંજ વખત ગુજારવામાં આવે છે. વળી તે ઉપરાંત દેવલાએક ઉત્સવોને દિવસે મંદિરમાં મર્તિની આગળ અનેક પ્રકારે નાચ રંગુ ને એકાએક કરવામાં આવે છે, તે સર્વ અહીં લખવું મુનાસેજ નથી ઘણીવાર આ સ્થળે માત્ર

અનાચારના અમારાજ નેમાં થઇ પડે છે. ધણીવાર અનેક યુવાન સ્ત્રીપુરુષના સંકેત રથાનો પણ થાય છે. ધણીવાર સ્ત્રીપુરુષો રૂપ-રંગ જોવાજ નીકળી પડે છે. દર્શન સમયે યતી બીડમાં જાપ્યે અજાણ્યે થતા અંગ સ્પર્શમાં આનંદ માને છે. તેમ કેટલીક સ્ત્રીઓ એ જ્ઞાને પરેરવા ઓઢવાનો શોખ પૂરો પાડે છે, કારણ આવા દર્શનથી સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ થાય છે કે કેમ તેની ચર્ચા આગળ પર રાખી એટલુંજ કહીશું કે ખરા ભાંગિક તો આમાંયે કાઇકજ દશે. તેના મધ્ય દ્રષ્ટાંત ન આપતાં માત્ર એકજ આપીશું. થોડાં વર્ગોપર મુજબનાં છવળજ મહારાજે એક વખત અમુક પ્રકારનું મુલામીખત જેવું ખત સખાવીને તે પર પોતાના બધા કંડીબંધ સેવકોની સહી લેવાનો દરાવ કર્યો હતો, પણ તે ખત અતિશય અધમ પ્રકારનું હોવાથી વેંજીવ શેડીઆઓએ તે પર સહી કરવા ના દહી હતી, આ ઉપરથી મહારાજે દર્શન આપવા બંધ કરવાનું દરાવી આરણ્યાં બંધ કર્યાં. સેવકોમાં કેટલાક ૨૫ ટકાવાળા, કેટલાક ૩૦ ટકાવાળા, કેટલાક ૧૦ ટકાવાળા, ૧૦ ટકાવાળા, કેટલાક ૫ ટકાવાળા છત્યાદિ હતા તે સઘળા આમ જોઇને ચાલતા થયા. કેટલાક તો રાજી થયા કે પીડા પતી. આસરે ૭૧ સેવકો એવા હતા કે જેઓ દર્શન કર્યાં શિવાય અન ન ખાવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, પણ થોડા વખતમાં તેઓમાંના માત્ર સાત સેવકો શિવાય સર્વ જજી ખાવાનું શરૂ કર્યું. આખરે દર્શન ખુલ્યાં ત્યારે માત્ર સાત વેંજીવો દર્શન કરવા આવ્યા હતા. સદલાગ્યે આવી શિક્ષાઓ આજે મહારાજે કરતા નથી. બાકી મહારાજેને પોતાની ખરી સ્થિતિની ખબર પડે.

હવે વેંજીવો પોતાના ઘરમાં જે વિવિધ પ્રકારની સેવા રાખે છે તે સંબંધી વિચાર કરીશું. વેંજીવો પોતાની મનપસંદ મતિ કંસારાને ત્યાંથી ખરીદી મહારાજને આપે છે. મહારાજ લોકો તેને હાથ લગાડી કે એકાદ દહાડો પોતાના મંદીરમાં રાખી વેંજીવને પાછી પધરાવી કે પૃથાવી આપે છે. એટલે તે સેવા કરવા થોડું થઇ એમ માનવામાં આવે છે. પૂરાજીવેત પ્રાણ પ્રતિષ્ઠાના મંત્રની જરૂર પડતી નથી. પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાંતમાં પણ આમજ લખ્યું છે. શોભા વહુજ મૂત આર્થિક કરીને પુસ્તક છે તેમાં લખ્યું છે કે,

વેદ મંત્રાથી પ્રતિષ્ઠિત મૂર્તિ મંત્રાધીન ઠાવાથી પુરુષોત્તમ નથી. પુરુષોત્તમનું રૂપ તો અમારા હસ્તસ્પર્શનું. આવિર્ભાવ એટલે મહારાજના તેજનો અંબાર તોમાં પ્રવેશ કરાવે છે.

કેટલાક વૈષ્ણવને ત્યાં ગિરિરાજની પૂજા હોય છે. એટલે મથુરાની પાસે જે ગિરિરાજનો કુંગર છે તેના પત્થરનો એક સોપારી જેવડો ન્હાનો કટકો લાવે છે. પ્રત્યેક પત્થર બદલ જે મહારાજની હકુમતમાંથી તે લાવવામાં આવે છે ત્યાં તેટલા વજનનું સુવર્ણ બેટ તરીકે આપવામાં આવે છે. તડકો તે આનું નામ. શેર સદામાં તે પાંચના પચ્ચીસ કે એકના દશ મળે પણ આ તે પત્થરને બદલે સુવર્ણ મળે છે. ને એમ એવા સેવકો પર હસાવેલા હોય છે કે કોઇની ચોરી કરવાની મગ્દૂર હોતી નથી.

ત્રીજા એક પૂજા મહારાજો વૈષ્ણવોને આપે છે તે વસ્ત્રસેવાના નામથી ઓળખાય છે, એ વસ્ત્રસેવા લૂગડામાં રૂ અથવા રૂયા લરી પૂતળા જેવા આકાર બનાવી તેની કરવામાં આવે છે.

ઉપર લખેલી મૂર્તિપૂજા જે વૈષ્ણવોને ત્યાં નથી હોતી તેવા વૈષ્ણવો શ્રી નાયજનો વાઘો, આચારજીની બેઠકનું વસ્ત્ર, મહારાજના પગલા, ટુણથી અથવા કાકડાંની માળા, પદો લખેલી પોથીઓ અને માટીનું ચરણામૃત વગેરેની પૂજા કરે છે. સુખ્ય કરીને ભોગ ધરાવવા માટે આ બધી વસ્તુઓને રાખવામાં આવે છે.

ભોગ મહાત્મ્ય.

ભોગ ધરવા વિશે તરેહવાર વાર્તાઓ બનાવી લાવ લગાડવામાં આવે છે.

એક વાત એમના પુસ્તકમાં લખી છે કે એક વૈષ્ણવ હતો તે ઠાકોરજી સેવતો હતો. એક વખત તેને બહાર ગામ જવું પડ્યું તેથી ઠાકોરજીની સેવા પોતાના છોકરાની વહુને કરવા કહી ગયો. વહુએ તો બધી રસોઇ કરી ઠાકોરજીને ભોગ ધર્યો પણ ઠાકોરજીએ તે આરોગ્ય નહીં. એટલે તે એમને એમ ખેશી રહી. ખીજે દહાડે તે રસોઇ ગાયને નાખી દીધી, એ પ્રમાણે તથ્ય દિવસ સુધી

કષ્ટ, ને શુદ્ધ બાવંથી ભૂખી રહી. એટલે ત્રી ઠાકોરજીને દયા આવી ને આથે દવાડે સાદાન આવી કષ્ટ કે કમ બુખે મરે છે ? તેજે કષ્ટ આપ આરોગો નહીં ત્યાં મુખી કમ જમું ? ઠાકોરજીએ કષ્ટ અમે તો શુભ આરોગીએ છીએ તો શ્રી કૃષ્ણે તે કૃં માનુ નહીં. પણ ઠાકોરજીએ સાક્ષાત આરોગ્ય એટલે એજે આપું. આવી ખોટી વાતો રદગળવે છે. ને કૃષ્ણે એ ભોગ આરોગે તે જોવું નહીં; નહીં તો તે વૈષ્ણવવાણી સાથે ઠાકોરજીને શ્રમ લેવા પડ્યો તેમ લેવા પડે.

પણ જોતા નથી કે કાગળના ભગવાનને ઉધાઇ, કંસારી ને ઉંદર ખાઇ જાય છે. ભૂગડાના ભગવાન સડી જાય છે ને ત્વેમનાં વાધા વચ્ચે, ખાવાનો ભોગ કે જમું ઉંદર, ખિલાડા જેવા જના-વર ખાઇ જાય, તેણે રક્ષણ કરી શકાવું નથી છતાં સ્વાચ્છ ખાતર અવજે માર્ગે દારે છે.

પણ આ વિચાર કરીએ છીએ ત્યાં કેટલાક એવા પણ કહે છે કે શું ત્યારે આ ઠાકોર સેવા કે મતિપૂજા ખોટી છે ? શું ત્યારે માનવું કાને ? વળી કેટલાએક કહે છે કે મતિપૂજા જોએ પૂરા જાની નથી તેવાએને માટે જાણવાનું, પહેલું પગથિયું છે. પગથીએ પગથીએ સીડી ચડાવ્ય તેમ આ મતિ પૂજાથી પણ દેવમાં પ્રીતિ લાગે ને પણ પરમેશ્વરને જાણવાનું સાધન બને. માટે આ બાબતમાં સંક્ષેપમાં કેટલુંક વિવેચન કરી ત્વેની લાભા લાભની ઘુલના કરીશું.

મતિપૂજા સંબંધી સામાન્ય વિચાર.

મતિપૂજાનો પ્રશ્ન જ્યારે આપણી સન્મુખ આવે છે ત્યારે આપણને લાગ્યા વિના નથી રહેતું કે આ 'પ્રશ્ન સંબંધી એટલી બધી ચર્ચા થઇ છે કે હવે અતિ વિસ્તારની જરૂર નથી, છતાં પ્રસન્નોપાત યોગ્યક વિચારો મુક્ત વાંચકજન માટે ઉપયોગી થઇ પડશે.

વિચાર કરનાં જણાશે કે સમસ્ત જગતમાં જે પ્રકારના પદાર્થ જોવામાં આવે છે. એક મત અને બીજો અમત. જે વસ્તુનું

સંબાધ ધોળાધ વિગેરે માપ બની શકે એવા સ્થૂળ પદાર્થ તે મર્તિ, અને જહોનું એવી રીતે રૂપ રંગ કે માપ ન બની શકે તે અમર્તિ.

દેવા વ્રહ્મણો સ્વે મૃતં ચૈવામૃતં ચ તદંતન્મૃતં યદન્યદ્વાયોદશાન્તરિ-
શાય । અયામૃતં વાયુસ્વાન્તરિક્ષં ચંત્યાદિ । બ્રહ્મદાર્ણ્યોપનિપદ.

અર્થાત આકાશ વાયુથી ભિન્ન અન્ય પદાર્થો તે મર્તિ અને આકાશ વાયુ તે અમર્તિ છે. પંચભૂતોમાં પ્રથમના બે તે અમર્તિ અને બાકીના ત્રણ તેમજ ત્હેનાથી થતા સર્વ વિકારભૂત પદાર્થો સ્થૂળ, તેમજ મયાંદામાં આવી શકે એવા હોવાથી મર્તિ છે. જો કોપ પ્રમાણે વિચારીએ તો તો મર્તિ શબ્દના બે અર્થ છે “મૂર્તિઃ કાઠિન્યકાયમોઃ” અર્થાત કઠણપણું, કઠિનતાના ગુણવાળું જે કંઈ હોય તે અને શરીરનું નામ મર્તિ છે.

હવે પૂજા શબ્દનો વિચાર કરીશું તો જણાશે કે સતકાર કરવું એવા અર્થમાં વપરાય છે, પણ હુપ, દીપ, નૈવેદ્ય કે ચંદન પૂજા ધરાવવાનું કે સ્નાનવાનું કોઈપણ કોષ કે વ્યાકરણ અનુસાર નથી. મુખ્ય કરીને પૂજા શબ્દનો અર્થ ચેતન વસ્તુના પ્રસંગમાં આવે છે. અમરકોષમાં જ્યાં પૂજા શબ્દ આવ્યો છે તે જોવાથી એટલી તો ખાત્રી થાય છે કે પૂજા શબ્દનો અર્થ ચેતનનેજ અનુલક્ષે છે. અમરકોષના દ્વિતીય કાંડના સાતમાં બ્રહ્મ વર્ગમાં પૂજા શબ્દ આવે છે તે પૃથ્વી ત્યાં અતિથિ અને પરોણાના પ્રસંગ આવેલા છે તે પરથી પણ એજ સ્વયં નિશ્ચિત બને છે. ધર્મ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે,

આત્મણો વ્રહ્મણો મૂર્તિઃ પિતા મૂર્તિઃ પ્રજાપતેઃ ।

માતા ધૃતિવ્યા મૂર્તિર્માતા સ્ત્રી મર્તિરાત્મનઃ ॥

મનુ અધ્યાય ૨.

આચાર્ય, ગુરુ એ બ્રહ્મની મર્તિભૂત છે. અર્થાત જે આચાર્યની દૈવ્ય સેવા કરશે તેને અભિષ્ટ પ્રાપ્ત થશે, કારણ કે બ્રહ્મનામ પરમે-

ધરતુ' છે અને તેનું' મધ્યાવસ્થા જ્ઞાન આચાર્ય' દ્વારા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. આચાર્ય' કે ગુરુજન મુગમતાપૂર્વક વેદજ્ઞાન કરાવી શકે છે. ઇશ્વર અને શબ્દાર્ય' સંબંધ રૂપ વેદ બંને અમરત' છે તેાપણુ આચાર્ય'ના અંતઃકરણમાં સ્થિત ડોવાથી આચાર્ય'ને બલબત્તી મૂર્તિ' તુલ્ય ગણવામાં આવે છે. કદી' પણ પાપાણો પ્રણયો મૂર્તિઃ એમ નથી કહેવામાં આવ્યું; પણ "ક્રતેઃજ્ઞાનમુક્તિઃ" જ્ઞાન સિવાય મુક્તિ નહીં થતી ડોવાથી તેમજ પાપાણુદિ સ્વયં જ્ઞાન સહિત ડોવાથી, તે જ્ઞાન આપી શકતા નથી માટે આચાર્ય'ની સેવા સુશ્રુષા યોગ્ય રીતે કરવાથીજ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકે છે અને મુક્તિ મળે છે. પાપાણુદિ મૂર્તિ'પૂજન કરવાનું વિધાન કોઈપણુ ઋષિદૃત મંથોમાં નથી.

જે લોકો મૂર્તિ'પૂજને ઇશ્વરની ઉપાસનાનાં સંબંધમાં લગાડે છે તેઓ ઇશ્વરનો અવતાર માને છે, અને તેની પ્રતિમા બનાવી પૂજા કરે છે, પણ અહીં ભુક્ષા જવામાં આવે છે કે જે જડ છે તેનામાંજ રૂપ રંગાદિ ગુણુ સંલબી શકે છે. ચેતનમાં કદી સંલબી શકે નહી તેમજ ચેતન કદી ઇન્દ્રિયગોચર નથી થઈ શકતું, તેા તે પરમાત્માની પ્રતિમા કેવી રીતે બની શકે? અહીં વધુ વિસ્તારની જરૂર નથી તેા પણ જણાવવું આવશ્યક છે કે જે ભગવાન રામ કૃષ્ણાદિકના અવતાર માનવામાં આવે છે તેના શરીરની પ્રતિકૃતિ બની શકે ખરી પણ તેમના શરીરમાં જે ચેતન આત્મા હતો તેની પ્રતિમા શી રીતે બની શકે? અને જે ભૌતિક શરીરને આત્મા તરીકે સ્વીકારમાં આવે તેા તેા દેહાત્માવાદી તુલ્ય નાસ્તિકતાના સંલબો ઉભા રહે છે. યોગ શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટજ કહ્યું છે કે અનાત્મા શરિરાદિમાં આત્મભુદ્ધિ કરવી એ અવિદ્યાનું લક્ષણુ છે. તેમજ દેહને આત્મા માનવાનું કોઈપણુ શાસ્ત્રને અનુકૂળ નથી. આ માટે પરમાત્મા, પરમેશ્વર, જે વિષ્ણુ, અઞ્જર, અમર છે તેની મૂર્તિ', કે પ્રતિમા કદી બની શકે નહિ. અત્રે કોઈ કહેશે કે જે કંઈ એશ્વરવાન છે તેને અમે ઇશ્વર તરીકે માનીએ છીએ. પણ એમાં પણ મોટો દોષ રહેલો છે, કારણુ જે સર્વ શરીરધારી છે તેમાં વધતા ઓછાપણુના સંલબ રહે છે, એટલે સેવા સુશ્રુષા વધુ

ઓછા અંશમાં અને અને કૃણ પણ તેજ પ્રમાણે પ્રાપ્ત થાય
 આથી મર્યાદા બંધાય છે. જ્યારે પરમાત્માના સ્વરૂપ સંબંધી
 વિચાર કરતાં યોગ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે જ્યાં ઐશ્વર્ય પ્રચુર હોય
 તેમજ જેમાં ઐશ્વર્યનો એવો ભાવ થાય કે હવે એનાથી અધિક કંઈજ
 નથી તે ઇશ્વર છે. જે પૂર્ણ છે, સંપૂર્ણ છે, કેવલ છે, નિરપેક્ષ છે,
 એવો તે ઇશ્વર છે. અમુક કલાનો અથવા ચૈદ પંદર કે સોળ
 કલાનો કે અંશનો એવો નહીં પણ સંપૂર્ણ અસંખ્યાત એવો પૂર્ણમિદં-
 હવે પ્રતિમા પૂજનનું જે મત વિચારનું તે જાણીને કે પ્રતિમા કે
 પ્રતિકૃતિ જોવાથી તે સંબંધના ભાવો ને વિચારો આપણા મનમાં
 ખડા થાય છે. ભઃ પુરુષોની પ્રતિમા ને કોટોત્કાચના દગનથી તેના
 શુભોત્તુ સ્મરણ થાય છે. અને વ્યવહારમાં સદાયરણુ માટે અનુકરણ
 કરવા તે ઉપયોગી થાય છે તેમજ દૂર દેશાતરે ગયલા વિદ્યોગી
 બહાલાં અને આપ્તજનોત્તુ સ્મરણ કરવા પણ ઉપયોગી બને છે.
 રામચંદ્રાદિના સમયમાં તેમજ પ્રત્યેક મહા પુરુષોના સમયમાં ત્હેમની
 પ્રતિકૃતિ અને પ્રતિમાથી અવશ્ય ત્હેમત્તુ શુભુ મતવન ને કીર્તિ-
 સ્મરણ બની શકે છે. આમાં અવશ્ય વીરપૂજનત્તુ તત્વ હોય પણ
 પરમાત્માની પ્રતિમા એવું બની શકે નહીં. પરમાત્મદર્શન એ
 અ ય તત્વ છે. મહા પુરુષોની પ્રતિમા અગર ત્હેના ચિર સ્થાયિ
 શુભ કર્મોને લીધે કીર્તિ સ્મરણોના અંકિત ચિન્હો, બાવલાં, જન
 સમાજમાં શુભ કર્મો પ્રેરવાને ઉપયોગી બની શકે છે પણ તેટલુંજ.
 બ્રહ્મવાદ અને તે માટે તુ જ્ઞાન એ બીજી વસ્તુ છે.

હવે કેટલાક કહે છે કે એ પગથીઆ રૂપ છે અને અંજાન
 વર્ગને માટે છે અને કમશઃ ધીમે ધીમે જ્ઞાન થતા આપોઆપ
 છોડી દેશે, પણ અહીં તે મુસ્કેલી ઉલટી વધે છે કે જે અજ્ઞાન છે
 તેને મૂર્તિના દર્શનથી કે મૂર્તિપૂજનથી કયું જ્ઞાન ક્યારે એવું
 થશે કે જેથી પાપાણુ કે ધાતુત્તુ નહીં પણ ઇશ્વરના યથાર્થ સ્વ-
 રૂપને જાણીને એ પૂજન છોડી દેશે. અત્યાર મુખી આ બધા અજ્ઞા-
 નોની એવી દશા ચલેલી તે નથી જોવામાં આવી. હજારો લોક
 જન્મ જન્મમાંતર મુખી પૂજન કરી મૃત્યુ પામે છે જ્ઞા જ્ઞાન તે

છપરનું નથી પ્રાપ્ત કરી શક્યા, જનીજ ની રીતે શકે ? જે જનતેજ અગાની છે, જડ છે, તે ની રીતે જાન આપી શકે? જે ચેતન છે, જાની છે તેજ જાન આપી શકે, એટલા માટેજ આચાર્ય ગુરુ ઇત્યાદિના પૂજન માટે કહે છે, કારણ તેઓ જાન આપી શકે છે. બાલકો ન્હાનપણમાં અજ્ઞાન હોય છે તેમજ બ્રહ્મચર્યાશ્રમ તેમજ સંધ્યોપાસન, ઉપવિત વિગેરેના વિધાન મળે છે પણ મૂર્તિપૂજનું કથે પણ વિધાન જોવામાં નથી આવતું. હવે કહો કે તે અગાની ને મૂર્તિને માટે છે તો ધણા વિદ્વાનો પણ છે, તેમજ કેળવણી, સંસ્કારી, સુશિક્ષિત પણ છે તેઓ હજી કેમ કરે છે. શું તેઓ અજ્ઞાન છે ? વાસ્તવિક રીતે એ પ્રકારનું પૂજન શાસ્ત્રાનુકૂળ કે બુદ્ધિ, અનુકૂળ નથીજ, પણ માત્ર પૌરાણિક છે. તેમાં પણ પ્રસંગોપાત ધમ્મી વખત વાસ્તવિક વાત કહેવાકથી બોલાવ જાય છે છતાં રૂઢિને લઇને, લોક અપવાદને કીચે, દૂરામદને ખાતર કે લોક પ્રીતિ ને ખોટી કાંતિ ખાતર, દંભ ખાતર ખેંચાતાણુ કરે છે.

જેથી વધુ વિચારશું તો જણાશે કે બુદ્ધ કાલ પહેલાંની મૂર્તિઓ જોવામાં નથી આવતી. રામકૃષ્ણાદિકની કલ્પિત મૂર્તિ (કારણ તેઓ જોવા ચિત્તોમાં જોવામાં આવે છે તેવાજ હશે કે કેમ જોનો પુરાવો નથીજ) તેમના શરીર આશુપણુ, વસ્ત્રો, સર્વ કલ્પિત યોગ્યમાં આવે છે. તે કાલના પહેરવેશ ને એ સંબંધીના ઐતિહાસિક પ્રમાણોની સાખીતી નથી. જે સંપ્રદાયો તરફથી કરવામાં આવે છે એ સર્વ એ હજાર વર્ષો પછીની છે, વળી શંકરાચાર્યે બુદ્ધનો પરાસ્ત કયો હતો તો પણ તે વેદાંત ને તાનવાદે કરીને. છતાં શંકરાચાર્યના સિદ્ધાંતમાં જોઈશું તો બહુધા નિષેધજ છે. કોઈ કહે કે તેના અનુયાયી મૂર્તિપૂજન કેમ કરે છે તો એમ ઊંચ શકે કે બુદ્ધ ધર્મનો પરાજય થયો હતો છતાં તેમાંના કેટલાક તત્ત્વો લોકના જીવનમાં મિશ્રીત થઈ ગયાં હતાં અને શંકરાચાર્યે એ તરફ નાંખતી કરી બહુ દ્રષ્ટિ ન્હોતી રાખી. બાકી એવાં પણ વચનો સ્પષ્ટ લખ્યા છે કે " મૂર્તિસ્તુ સ્વપ્ન વૃદ્ધિનાં " " કાશ્મીરેષુ મર્વાણાં " અર્થાત મૂર્તિઓ માટે છે. એઓએ ધાર્યું. હશે કે આવાં વિશેષણો જોઈ લખિયમાં છોડી દેશે. આ પરથી

એટલું તો જણાશે કે અમેજ કાંઈ આ વિચાર રજુ નથી કરતા પણ શાસ્ત્ર વિચાર એજ પ્રમાણે છે. પ્રથમ વેદમાં તો એવું વિધાન નથીજ.

સપ્તર્ષિભ્યઃ મનુષ્ય મનુષ્યમન્નાસિ ૨ શુદ્ધ મપામરિદ્ધમ્ ॥

• પરિમંનીપીપરિભુઃ ઋચ્યમ્બૃયાંઘાતખતોર્થાન્યદધાન્નામનીમ્ય સમામ્પઃ ॥

વેદ પછી ૫૩ દર્શન, એમાં યોગ, વેદાંત, કર્મવાદ છે. મતિ-પ્રણવું સ્થાપન નથીજ.

મૃતિ તો વેદને પ્રમાણ કહે છે. આદિકાવ્ય રામાયણુમાં રામ-ચંદ્રજીને પાતાને મળેલું જાન યોગ વાસિષ્ઠ એતો સ્પષ્ટ અભિજ્ઞાનનું પુસ્તક છે. મહાભારત, એમાં કાળે કાળે બહુ ફેરફાર બન્યો છે. કોઈ દશ હજાર સ્લોકનું કહે છે. કોઈ પચ્ચીસ હજારનું કહે છે. એમાં શિવલીંગ ફળ વધી છે, છતાં વળી

અપ્તદેરામતુપ્યાણાં દિવિદેરામનીપિણાં ॥

યાદ્યેતદેષ્ટમૂર્ચાણાં યુતમ્યાન્મનિદેવતા ॥

આવો વિરૂદ્ધ વિચાર પણ મળે છે.

ભગવતગીતા-

નૈત્રિદિંદંતિગ્રન્થાણિ નૈનંદહતિપાત્રઃ ॥

મચૈનકેદયંસ્યાપો નગોપયતિમારતઃ ॥

ભાગવત એકાદશ સ્કંધના ખીજા અધ્યાનો એક સ્લોક.

અર્ચાયામામપેહેરેત્પૂજાયશ્રદ્ધયંદતા ॥

નતદ્ગ્રેષુચાન્યેષુસમતપ્રાકૃત સ્મૃતઃ ॥ ૧ ॥

વળી તૃતીય સ્કંધમાં કપિલ દેવજી માતા દેવહુતીને કહે છે કે

• સૌમિવેષુભૂતેષુસતમાત્માનમીશ્વરમ્ ॥

દિલ્વાર્ચામજર્તમૌભ્યાદ્ગસ્મન્યેત્કુરોતિમ્ ॥ ૧ ॥

આ પદ્મીના કેટલાંક સંપ્રદાયો જેવા કે નાનક, કળીર, વિગેરેયે તેા ખંડનો કરેલા છે. ૬૨૨ કવિઓના કાવ્યો જોશું. અંધા પબ્ધિ વિરૂદ્ધ દત્તો.

દેવનવેળ જાન્યા નર્તિ પૂજે વાદુજા યજ્ઞ ॥

ભગા દ્વિ તો રે ગપા સેવત જગતપર ॥ ૧ ॥

ચદ દિન વીતત નર્તિ તથા મુદ્રજા મૂદ ॥

દંશ નો ખટગા તથા સો જાન્યા નર્તિ મટ ॥ ૨ ॥

મનોદર સ્વામિ જે બાવનચરના પ્રખ્યાત ગગા જોડાના યુર નેના રણા પદો ખંડનના છે, જાહેરમાં તેઓ કહેતા.

૫૬ ૭ મું. રાગ જંગલો.

અંધાણો દરિને ભૂતી ગયો,

ધયો જડેજડનોરે યુલામ ॥ ૧૬ ॥

ચાંગની ધરે નાક ધસણીઓ,

કરતો ફરે છે દામોદામ—અંધાણો ૧

તુજ બનાવે છે તું શણુગારે છે,

તુંજ કરે છે ધામધુમ—અંધાણો ૨

દરિજનથી અવળે મુખે ભાંખે છે;

જે પ્રભુ જાણ્યાતું ધામ—અંધાણો ૩

પ્રજારાને પૂજે છે સુલે છે,

સદગુર જન વિશ્રામ—અંધાણો ૪

જતે ધણીએ ધયો 'તું' નિધ'ણીઓ,

જડનદિ આવે કાષ કામ—અંધાણો ૫

સન્નિદાન'દ બ્રહ્મ જો સામો;

પ્રગટ પ્રંતાપી સુખધામ—અંધાણો ૬

જોનાથી થતી હુનિઓ.

પુરુષાર્થ દીનતા. શાસ્ત્રોમાં કહેલા જ્ઞાન, કર્મો ને, યજ્ઞ યાગાદિ તરફ અશ્ચીનું મૂલ કારણ એજ છે, કારણુ વ્યંમ એવો પાકો બન્યો છે કે એનાથીજ જ્ઞાન ને પ્રભુ પ્રાપ્તિ બને છે. પરિણામે અજ્ઞાનતા વધે છે, ને અજ્ઞાનો ઉલટા ખાડામાં પડે છે. આકી પરમાત્માનું જ્ઞાન ભાગ્યેજ થાય. વિદ્યાની એટલીજ દુર્દશા થઈ. શાસ્ત્ર ચિંતન, અને મનન અટક્યાં. મર્મ, વિજ્ઞાન, ને કલા નષ્ટ થયાં. અધર્મશક્તિ ને જડતા વધી. દુષ્ટનો દુરુપયોગજ કેવળ વધ્યો. ને એ પ્રવૃત્તિમાં દિવસનો બહુ કાલ જતા સમયનો દુરુપયોગ થયો. જ્યારે ઉત્તતિ મારે પુરુષાર્થની અતિ જરૂર છે. નીતિને સ્થાને અનીતિ વધી. એ પ્રજા સ્થાનો જોનારને સદંજ જણાઈ આવશે. સ્વાર્થી, લોભી, લાલચુ, આજસુ, દંભી, એવાઓ અજ્ઞાનતાનો લાભ મેળવી મોજ, વિલાસ, ને રીલવ ભોગવતા થયા. ને ખરા પરસેવા ને અમથી પ્રાપ્ત કરેલા ધનનું દુષ્ટારે દાન થાય છે વિગેરે દેશહિતને બાધકજ એ પ્રજા છે. આ બાબતમાં માત્ર સંસ્કારી ને સુચરનો ગાતિથી વિચારશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

પ્રકરણ ૮ સું.

પુષ્ટિ આર્ગમાં યાત્રા.

મનુષ્યને આબુઆબુના સ્થળ, સંસ્કાર, વાતાવરણની અસરો વધા વગર રહેતી નથી, અને તે મનુષ્ય જીવનના ચરિત્રપર, જીવનના આચાર વિચાર ધડવામાં બહુ અસર કરે છે. યાત્રા, મુસાફરી કે પ્રવાસ કરવાથી વિવિધ દેશોના રીત, રિવાજ, આચાર, વિચાર, ધર્મ, ઉદ્યોગ વગેરે સર્વ પ્રવૃત્તિઓનું જ્ઞાન થાય છે, અને તેથી તેની ઉપયોગિતા અધિક છે. પ્રાચીન કાળમાં આ હેતુ લક્ષમાં

શાખી અનેક પરદેશી મુસાફરો આર્ષાવનમાં આવતા. ધર્મગાન અને ગાનની કેટલીક સાખાઓનું પણ આર્ષાવનમાં માનવામાં આવે છે. આજે તેનું સ્થાપતર ને સ્થાપતર ધણુ ગણાય છે. આજે મુસાફરોનો તેનું ગાન, વિગાન, ધર્મગાન ઇત્યાદિ માનસિક કે ધારિત્રીક ઉત્તરિનોજ ડોષ છે. ઉત્તર સ્થળોએ જવાથી સત્પુરુષોનો સમાગમ થાય, વિવિધ પ્રકારનું શાસ્ત્રીયગાન પ્રાપ્ત કરી શકાય અને જીવનનો ખરો તેજુ સ્વમજી શકાય. પ્રાચીન કાળમાં વ્યવહારના સાધન ઓળા, અને પ્રમાણમાં બધુ ઓળા મનુષ્યો તેનો લાભ લઈ શકે એટલે યાત્રાની મદત્વતા વધુ માનવામાં આવતી. વળી જીવનની સાત્વિકતા સાચી શકાય એવા અનુકૂળ સ્થાનોએ ગાનીઓ તેમજ વિદ્વાનો, યોગીઓ વસતા. ત્યાં તેઓ ધર્મજ્ઞાનમુઓને ધર્મ, નીતિ, વિરામ્ય, મોક્ષ, જીવ, ધર્મર ઇત્યાદિ જાણતોનું ગાન આપતા. આવા સ્થળો તીર્થસ્થ ગણાતાં, અને તે માટે યાત્રા કરવામાં આવતી. પણ આ માર્ગમાં તીર્થયાત્રા માટે, મોટામાં મોટા તીર્થો તે ત્રીજીદ્વાર, શ્રી ગોકુળ, અને કોરમજી ગણાય છે. તેમાં ત્રીજીદ્વાર જવું તેને ધામ કહે છે, અને ગોકુળ વગેરે જવું તેને તીર્થ કહે છે. આથી પ્રાચીન કાળમાં સંસારીઓ માટે ગાનપ્રાપ્તિ કરવા માટે તીર્થ યાત્રા જે એક શાળા રૂપે હતી તેને કેકાલે સેવકો અનેક રીતે જુદીજુદી બની, દ્રવ્યનો નાદક વ્યય કરી જલ્લે અનતિવર્ધક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ ડોષ તેમ આ યાત્રાશુ લોક બને છે. આ અંબધમાં થોડીક કડીકત લખવાથી જોળા ભાવિક અંબધદાળુને વધુ મજા કેમ બનાવવામાં આવે છે અને દ્રવ્યનો વિના પ્રયોજન કેવી રીતે દુરપયોગ કરવામાં આવે છે તે સ્વમજી.

યાત્રા જવાની શરૂઆત પ્રથમ આવી રીતે થાય છે કે, કોઈ શ્રીમંત માણસ ડોષ તે સંધ કાટે છે, એવો સથવારો જોઈને કેટલાક મધ્યમ વર્ગના પણ કાંતો પોતાના ધરની સ્ત્રીઓના દયાળુથી કે કાંતો કેટલાક ભાવિક વેળુવોના આમ્રદર્થી કે ભંભાવ્યાથી નીકળવા મન કરે છે. કેટલાક ગરીબ માણસોને તથા કેટલીક વિદ્યાર્થીઓને પણ આવો સાથ જોઈ જવાનું મન થાય છે. આમ કર-

વામાં ધણી વખત તો તેઓ આગળ પાછળનો કે આજીવિકાનો પણ વિચાર કરતા નથી ને ઝોકાવે છે. એમ કરતાં પાછળથી આવી વિધવા સ્ત્રીઓની શી દશા થાય છે ને કેવાં કૃત્યો કરવાને પ્રયત્ન થાય છે તેવું વર્ણન બહુ દુઃખદાયક થઈ પડે છે. કેટલાક મહારાજોની દાસી બની મહારાજો પાસે લાવિક સેવકીઓને લઈ જવાનો ધંધો કરે છે. કેટલાક વલુજ પાસે એમી અનેક સ્ત્રીઓને ખોટી સાચી રીતે કરાવી ઉંધું ચતું સમજાવીને પોતાનું ગુજરાન કરે છે. કેટલાક અનેક સુક્તિ પ્રયુક્તિ દ્વારા સારા સ્ત્રી પુરુષોને બગાડી ગુજરાન કરે છે. ને એમ થતાં રસમંડળી જામે છે. કેટલાક તેવી ખટપટ ન જાણતી હોય તો દુઃખમાં આવી પડે છે. એમ કરતાં વખતે ટોચને ત્યાં રસોઈ કરવા રહી જાય છે. વખતે એમ કરતાં કોઈ વળા પેશ્યવને ત્યાં જઈ “મહારાજ બોગની તૈયારી છે કે આજ તમારે ત્યાં પહોંચવાની ઇચ્છા છે” કહી નકરી થઈ ખેસી રહે છે. વિગેરે અનેક તરેહની મુશીબતોમાં ઉતરવું પડે છે. સંધમાં પણ અનેક તરેહના ખેસો ચાલતા રહે છે. મહારાજો સચવાતો નથી. અંગ-સ્પર્શ ને ધક્કાધક્કી તો હસતાં હસતાં ચાલતાંજ રહે છે. એકાંત માટેના પ્રયત્નો તો બનતાજ રહે છે. નહીંતર પછી શાક સમાર-વાંની, ધાન્ય સાફ કરવાની, વીણવાની, દળવાની તથા મંદિર ઊગેરે આવતાં હોય ત્યાં ઝાડઝુક કરી સાફ કરવાની વિગેરે સેવા કરી કાળ નિર્ગમન કરે છે.

આતો એક વાત થઈ પણ ત્યાં ગયા પછી ગોર લોકો તો જાણે ઘોળે દહાડે હટે છે. બોળા ને ચઢાઉ માથુસને જાપરે નેઢાવે છે. ફલાણુએ અમને આમ આપ્યું ને ફલાણુએ તો અમને આમ આપી અન્યાય કીધો ને તેમને તો તેના કરતા સરસ છે. આથી તે મળત ઉપરાંત આપી દે છે. આવી રીતે તેઓ યાત્રાળુ-ઓને વખતે ચઢાવીને, વખતે ઝેરજીલમથી, વખતે ધમકાવી, વખતે તરેહવાર સાચા જુઠા પહાનાં ખતાવી, વખતે ફાસલાવી, વખતે બેમની વાતો ખતાવી, લૂટાય તેટલું છૂટે છે. એટલુંજ નહીં પણ સાંભળવામાં આવ્યું છે કે કેટલાક તીર્થ સ્થળોએ યાત્રાળુઓને સંરળતાથી ન આંચે તો માર મારીને લે છે, અને તેમ ન બને તો

અનેક દુઃખો કરીને એકાએક છે. આના અનેક દૃષ્ટાંત જરી રોકે એમ છે. માત્ર એકાદ બે દૃષ્ટાંત વિચારીશું.

ચોરી મુદત ઉપર કાશિમાં એક સંન્યાસી હતો. તેણે ધન ધૃતવાની એક યુક્તિ માંડી હતી. કેટલાક વ્રાત્રીઓને શાગિદ્ રાખી એવી જુમ ફેલાવી હતી કે આ સંન્યાસી, લોકોને તેમના પિતૃના સાક્ષાત્ દર્શન કરાવે છે. આમ તે કાંઈ જોરને મુકી સંન્યાસી પાસે શરામણું કરવા બંધ નહિ, પણ આ કારણથી બહુ લોક ત્યાં શરામણું કરવા જવા લાગ્યા. આગ્તે આસ્તે આવતો મદીમા વધ્યો, અને સંખ્યાબધ લોકો સરાવવાને આવવા લાગ્યા. પછી બાવાજી તો મન માન્યું ધન લઈને લોકોને પિતૃદેવના દર્શન કરાવતા હતા. હવે તે સરાવનારને શરામણું તો આલણ કરાવે, ને બાવાજી તો પિતૃનાં દર્શન કરાવવા ઉઠે. પછી તેની આખી જાવાજી પોતાના હાથથી ઢાંકીને છુ મંત્ર મારી કહેતા કે, હું તમારાં દિવ્ય ચક્ષુ કરું છું. પછી જરા આંખને દાખીને આકાશ તરફ તેનું મોં કરીને તેના કાનમાં બાવાજી મહા મંત્ર આપે. પછી આંખ ઉઘાડે એટલે કેટલાક જોળાઓને તો દાખેલી આંખના પ્રસંગે લીલા ધીળા રંગના અનેક નુકતાઓ દેખાય, તેથી માની લે કે દર્શન થાય છે ને જોલે કે જે જે પિતૃદેવ પરંતુ ધણાખરા તો મહા મત્રના પ્રતાપથી ઝંટ કહેવા લાગે કે, દર્શન થાય છે એમ કરી મુંજે મોઢેડે ચાલ્યા જાય. એવી દુઃખ કેટલોક વખત ચાલતા બાવા પાસે તો પાંચ સાતલાખની પુણ્ય યજ્ઞ પડી. પછી તો પાપનો વડો ફૂટ્યો, કાગીઆવાડ તરફના કાંઈ રાગનો કારલારી નાગર ગૃહસ્થ હતો તે સમજી તથા વિદ્વાન હતો. તે કાશીયાત્રાએ ગયો હતો તેને ખજર પડી કે એક સંન્યાસી પિતૃનાં દર્શન કરાવે છે. આણે બપુયું જે એ વાત બને તેવી નથી, કેમકે પિતૃઓ કાંઈ બાવા માટે ત્યાં બેસી રહ્યા હોતા નથી. માટે આમાં કાંઈ દુઃખ કરશે પછી પોતે બેચાર દહાડામુઠી ત્યાં કોવા ગયો. તેણે આ એની બધી ક્રિયા જોઈ, તથા કેટલાકને મહા મંત્ર પૂઠ્યો. તેથી એની ખાત્રી થઈ, કે આ લુચ્ચાઈ. દુઃખ, તથા વૃદ્ધ મચાવી બેઠો છે; એટલુંજ નહિ પણ આપડા ગરીબ જોળાઓને યુદ્ધિને તેના મનમાં છીંતાઈનો છોકરો કરાવવાની પ્રેરણા પેસાડે છે

માટે એવાં દુહને આપણે ઉઘાડો પાડી, અનિતિ, લુચ્ચાઇ, ઠગાઇ અને લુટ કરતો અટકાવીએ, તો મોટું પુણ્ય થાય. એમ વિચારી તેણે કેટલીક યુક્તિ એકઠી કરીને દુરાવ કર્યો કે આમ કરવું. પછી ત્યાંના રાજાના કારભારીને મળ્યો. પોતે એક રાજાનો કારભારી હતો, તેથી તેની સાથે એળખાણ પીછાન કરેલીજ હતી. તેને મજકુર સંન્યાસીની વાત સંભળાવીને કહ્યું કે, કાશી જેવા ઉત્તમ સ્થળમાં આવી ઠગાઇ ચાલે છે, તેથી તમારે સરખાવું જોઇએ છે. તેણે કહ્યું કે, અમે પણ સાંભળ્યું છે ખરું, પણ કાંઈ ઉપાય કરેલો નથી. હવે તમે કહો તેવી રીતે ઉપાય કરીએ. આણે કહ્યું કે કાલે હું પોતે સરાવવાને જઇશ ને તમારા જે પચાસ સીપાઇ આગળ પાછળ રાખજો, પછી અમારી ખુબ જોલાચાલી થાય ત્યારે તમારા સીપાઇઓ અમને ખેંચીને પકડી તમારી પાસે લાવે, એવા સીપાઇઓને દુકમ કરી મુકવો. પછી આવો મારાપર ફરીયાદ કરશે, તોપણ એવું યોગ્ય નીકળશે ને કદાચ તે નહીં કરે, તો પછી હું ફરીઆદો થઇ આવવાને ઘટે તેવું શાસન કરજો. તેણે યુક્તિ પસંદ કરી. કારભારીએ કાશી નરેશને આ બધી વાત સમજાવી, તો તેણે તે પસંદ કરી. પછી ખીજે દીવસે સૌ એક સીપાઇઓ આવતા આશ્રમથી થોડી થોડી દૂર કોઇ સમજે નહીં તેવી રીતે ફરવા લાગ્યા. આ નાગર બાવાજીના આશ્રમમાં ગયો. બાવાજીને ઘણી નમ્રતાપૂર્વક વિનંતિ કરી, અને કેટલાંક વખાણ કરીને કહ્યું કે મારે સરાવવું છે. આ તો ઉંચા કપડાં પહેરી બે ચાર સિપાઇઓ લઇ બડા હાહમાહથી ત્યાં ગએલો હતો. તે જોઇને બાવાજી તો ખુશી થઇ વિચારવા લાગ્યા કે, આજે તો મોટો યજમાન મળ્યો છે. બાવાજી મોટી ખુશાંથી હા કહી. પછી સારવાં બેઠા. સરામણું થઇ રહ્યા પછી બાવાને બે ચાર જણાએ વિનંતિ કરી કે મહારાજ આને પિતૃનાં દર્શન કરાવો. પછી બાવાજી મોટા ડોળ કમામથી ઉઠ્યા અને અને આની પાસે આવીને આંખો આંખો મીંચાવીને કાનમાં મહા મંત્ર કહ્યો કે “તુ તેરે વાવળે વીરિસે ઉત્પન્ન દુવા હોવેગા તો તેરે કો પિતૃદેવકા દર્શન હોવેગા; ઓર તેરી માને ઈનાલેસે તુમહુ પેદા તૈઆ

‘મગા તો નદિ દેવોને’ આતો આ મન સાંભળી આડા તરફ જોવા લાગ્યો અને આમતેમ મોંદું ફરવી જનણે કાંઈ મોટા વિચારમાં પડ્યો હોય તેવો ડોળ કરવા લાગ્યો. એ જોઈ બાવાએ પુછ્યું કે “અણે ક્યું કયા દેખતા હય ?” આણે જોડવણ કરી રાખવા મુજબ કહ્યું કે “બાવાજી મેંતો કુચ વિચિત્ર દેખતા હું” બાવાએ પુછ્યું કે “કયા વિચિત્ર હય” આણે કહ્યું કે “મુજે કદનેકો બી શરમ હોતી છે.” તો બાવો કહે જે “બોલતો સદી કયા હય ?”

આણે કહ્યું કે, “બાવાજી, સ્વર્ગમેંબી કયા છીનાલા ચલના હય ?” બાવો કહે જે “છીનાલા સો કયા હય” તો આણે કહ્યું કે, ‘મેં દેખતા હું કે મેરા બાપ તેરી માસે બગલગીરી કરકે ઉપર સ્વર્ગમેં ખડા હય” આ વાત સાંભળીને બાવો તો બગી ગયો તે જ્વલ્યું કે આ પોગળ ઉધાકું દરશે તો ધનની આવક બંધ થશે, પણ ધનનું જોર હોવાથી તે ખુબ કોથ ચઢાડીને તે કારભારીને ગાઝા ભાંડવા ખેડો. નાગર પણ મોટી મોટી જુઓ મારી કહેવા લાગ્યો કે, અરે ચડાળ! બાવા ઉત્તમ સ્થળમા વું નીચ ધંધો લઈ ખેડો છે / તને ધિઃકાર છે. એમ આમણસામણ ખુબ જુમ બરાડા થયા માડયા એટલે તરત મીપાઈઓ દોડી આવ્યા અને ખેડને પકડી દીવાન પાસે લઈ ગયા. બાવાજી તો ત્યાં કાંઈ બોલવા નહિં. જનતે ચાર તે ચું બોલે / પછી તે નાગર ગૃહસ્થે ક્યાંઈ કરી કે બાવાએ આ પ્રમાણે મારી સાથે દગાઈ કરી, તેમજ હજરોને કયા છે. તેનો ધનસાક થવા માટે સાક્ષી પત્રીઓ લેવાઈ. તેમાં દગાઈ પુરવાર કરવાના હજરો પુગવા પડ્યા એટલે બાવાજી ગુનેહગાર હ્યાં. પત્રી રાજ્યએ તે નાગરને મોટી શાખાશી આપી અને બાવાજીને બંદીખાનાની મેજ કરાવી, ને તેની જે મિલકત હતી તે તેમામ જપ્ત કરી.

સન ૧૮૭૪ ની સાલમા અમદાવાદનો વાણીઓ વૈષ્ણવ રૂગનાથદાસ દરજીવનદાસ નામનો યાત્રાએ ગએલ હશે. તેની બાબતમાં કોઈએ શ્રીહવાળાને કહ્યું કે આ વાણીઓ ગૈયાળ એટલે નિર્વંશી છે ને કેટલાક મિલકત ધરાવે છે. પછી તેને તરત તેડાથી લઈને લાગલોજ બંદીખાને કેદ કરા દીધો. આણે કાલાવાલા ક્યાં

કે ભાષ મારો શો અપરાધ છે જે તમે મને બંદીખાને નાંખો છો ?
 તો તેને કહેવામાં આવ્યું કે તારી બધી મિલકત શ્રીજીને અર્પણ
 કરી દે, કારણ કે તારે કોઈ ખાનાર નથી. વેળુવે કહ્યું કે એ તો
 શ્રદ્ધાનું કામ છે ને હમણાં મારાથી કાંઈ થાય પણ નહિ. હું મરીશ
 તે વખતે લખી જઈશ. બાકી હમણાં તો આપું નહી. પછી તેની
 બાવડીને પણ તેડાવીને તેની સાથે અંધારી કોટડીમાં કેદ નાંખીને
 કહ્યું કે હવે સડીમર. પછી ખાવા પીવા તથા સોંચે જવા બહુ
 સંકટો તેની ઉપર પાડવા લાગ્યા ને તેને ખુલ્લું કહ્યું કે જો તું
 અમારા ધાર્યા પ્રમાણે દંડ નહી આપે, ને અમારા કલા પ્રમાણે
 લખી નહી આપે, તો તને આ કોટડીમાં સડાવી અને રીબાવી
 મારીશું. કેટલાક દલાડા ભુખેમરા વગેરેનું મદા સંકટ પડતાં
 ગભરાઈને અધિકારીને કહ્યું કે મને છોડો અને હું દંડ તથા લખત
 કરી આપવા કશુલ થાઉં છું. પછી આ રાક્ષસોએ એક નાનું
 પીલ ધડી કહાડયું તેમાં જે મીલકત હોય તે બધી શ્રીજીને અર્પણ
 કરવાનું લખ્યું. તે ઉપરાંત રૂપિયા પણ પાંચ દશ હજાર રોકડા
 માંગ્યા. ખીચારા રૂગનાયદાશે મહાસંકટ સોષવાના કારણથી તથા
 બંદીખાનામાં સ્ત્રીપુરુષ મરી જવાના ભયથી પેલા લુટારૂઓના
 લખેલા વીલમાં ધુજતે હાથે સહી કરી આપી તથા કાલાવાલા કરી
 રૂપિયા ૩૦૦ રોકડા દીધા. એટલે તેને છુટો છોડ્યો. આ તો બિચારો
 બંદીખાને પડ્યો હતો ત્યારે તરત સમજેલો હતો કે આ ધર્મ નથી
 પણ લુટારૂ પંથ જેવો એક પંથ છે. આ ધર્મગૃહિ નથી, ધાડપા-
 હઓ છે; એવા વિચાર થવાથી તે બિચારો છુટો થયો તેજ દલાડે
 પોતાનો અસખ્યાબ ઉડાવીને પોતાનાં ગામ તરફ ચાલતો થયો. ત્યાં
 પહોંચીને તરત પોતાની ન્યાત એકઠી કરી અને પોતાનો ઉવાલ
 બધો ન્યાત આગળ બહેર કર્યો, અને તેઓને ખુલ્લા ખોલોમાં
 કહ્યું કે ભાઈઓ આ ધર્મની જગ્યા તમારે સમજવી નહી પણ દુગ
 અને લુટારૂઓનું મોટું મથક સમજવું. હવે ન્યાત જો એમ
 કશુલાત આપતી હોય જે આ અધર્મને દેકાણે જવું નહી તો હું
 મારી બધી મિલકત ન્યાતને સપુરત કરી જાઉં. ન્યાતીલામાં સમજી
 લાગ ધણે હોવાથી તરત કશુલ કીધું કે કોઈપણ તે જગ્યાએ

જશી નદી એટલે તેણે પોતાની મિલકત વિગે આગણુ' શ્રીજીવાગાને
 કરી આપિયું' વીલ રદઆતલ કયું' અને મૃત્યુ બાદ ન્યાતને પોતાની
 મિલકત સપુરદ યાય એવું' વીલ કયું'. અને પોતાને યજ્ઞેલા કુઃખર્તુ'
 તથા રદ કરેલા વીલના જાહેરનામાં ગુજરાતી પત્રોમાં છપાવ્યાં.
 તેમાંની એક શમશેર બહાદુર નામનાં પત્રોમાંની છપાવેલી જાહેર
 ખબરની નકલ આ પ્રમાણે:—

“શમશેર બહાદુર પત્ર, તા. ૭ મી જાનેવારી ૧૮૭૪. અમદાવાદ”

“નોટીશ”

“હું શા. રઘુનાથદાસ હરજીવનદાસ આ નોટીશથી ખબર”
 “આપુ છું જે સંવત ૧૯૨૯ ના આશો મહીનામાં જન્મ કરવા”
 “શ્રી નાથજી કુબાર પોંચ્યા એટલે શ્રી નાથજીનાં અધીકારી બાલ.”
 “ફિસનદાશે હમોને એકદમ પકડીને કેદ કર્યા. ને માસ ૧૧૧ સુધી”
 “હમોને કેદમાં રાખ્યા ને ખાદ્યે પીધે ઘેરાન કર્યાં તેથી તે વિષે અમે”
 “અધીકારીને અરજ કરી જે અમારી શી કસુર છે ને હમોને”
 “છોડાવો તે અમે અમારે ઘેર જઈએ એવી રીતે જાહેર કરો.”
 “જતાં હમોને કસુર તે કાંઈ બતાવ્યો નહીં ને કહ્યું. જે અમારા”
 “કલ્યા પ્રમાણે દેડે આપશે ત્યારે તમારો ખુલાસો થશે નહી”
 “તે તમે કેદમાં ને કેદમાં ઘેરાન થશો ને જુએ મરશો. એમ કરતાં”
 “ધણી દિવસ યજ્ઞ ગયા પછી હમોને ધણી મહારામણુ આપી”
 “તેથી અમેએ રૂપૈઆ ૩૦૦) આપ્યા ને તેમના કલ્યા પ્રમાણે”
 “એક દસ્તાવેજ અમારી ખુશી નહી જતાં તેમનાં કબજા નીચે”
 “પડ્યાથી લખી આપ્યો છે. માટે ખબર આપુ છું જે સદરહુ”
 “લખેલા દસ્તાવેજમાં લખેલો મજકુર મારે કબજા નથી.”

“લા. શા. રઘુનાથદાસ હરજીવનદાસ.”

ઉપર લખેલા જુલમી વખતમાં બીચારા ગરીબ માણસોની
 તે કાંઈ દાદ પશુ લેવું નહીં ને મહા કુઃખે કરી પોતાનો છુટકો
 કરતા. એવા અનેક જુલમાફની ઉદ્દેપુરનાં મહારાજાને જ્યારે ધણી
 ફયાદો સંબળાઈ ત્યારે તેણે તે ટીકાપતને જાહેરદસ્તીથી લાય ઉઠા-

વવા સુચના કરી તે ઉપર તેણે કશું પણ ધ્યાન ન આપના ઉલટો બીલો વગેરે સાથે કાંઈ ગાલમેલ કરીને પોતે પણ કેટલુંક લશ્કર રાખવા માંડ્યું ને વૈષ્ણવો પાસેથી શ્રીજીને અંગીકાર થવાને ખ્હાને જોરજુલમથી લીધેલો. પૈસો લશ્કર વગેરેના ખર્ચમાં ઉડાવવા લાગ્યા. પછી રાણાએ ખીજવાર નમ્રતાથી કાંઈ લખ્યું કે અમે જે ગાનો આપ્યા છે તથા વૈષ્ણવો પાસેથી પૈસો લ્યો છો તે શ્રીજીના નેક જોગ માટે છે, લશ્કર વગેરેનાં ખર્ચ સારૂ નથી. ઉપરાંત પણ તમને લશ્કરની શી જરૂર છે. જ્યારે જ્યારે ભીડ પડશે ત્યારે અમારું લશ્કર જોનુદ છે. માટે તમારે આવા મુખાંધ ભરેલા કારણમાં નાહક પૈસો ગમાવો નહી. તે ખરી વાત ન સાંભળતાં ઉલટું જોર મારવા લાગ્યા કે તમે કોણ પુછનાર છો ? અમારી ઇચ્છામાં આવશે તેમ કરીશું. રાણાએ કહાવી મોકલ્યું કે એ ગુમાન ના રાખો. શ્રીજીમાં તમારે કાંઈ લાગતું નથી. તમારા પૂર્વજોએ પોતાનો દાવો છોડી અમને સોંપેલો છે તેનું આ લખત જુઓ.

શ્રી હરિ

લિખિત વિઠ્ઠલરાય દામોદરજીઇત શ્રી ગોવર્ધનમાથજી કે દેવાલેખી-
 સેવા શ્રી વજ્રમાચાર્ય કરતે તા પીછે શ્રી વિઠ્ઠલેશ્વર દીક્ષિત વરતે,
 હુનકેસાતવાલક શ્રી ગિરધરલાલજી શ્રી ગોવિંદજી શ્રી ચાલકૃષ્ણજી
 શ્રી ગોઠુલનાથજી શ્રી રઘુનાથજી શ્રી યદુનાથજી શ્રી ઘનશ્યામજી જ્યોં
 છદોભાઈનસોંચલેલ્યોં ફનેકે ફુલસોંચલે જ્યાહિયાનાતતેકેઈ ઘાઠિનાટિકરે સો
 શ્રી નાથજી તેવિષુલ શ્રી નાથજીની ભૂમી મતાદ્રવ્યમાલમિલિકસો વાહુકો-
 દાનાનદી શ્રી નાથનીરી મેદ અપને ઘર રાલેસો શ્રી નાથજીકો અપરાધી
 લેખીક ગુનહગાર યદ્વાત માહારાજા શ્રી જસવતસિંહજી મહારાજા શ્રી
 જયસિંહજી મહારાજા શ્રી વિઠ્ઠલદાસજીકે આગેંચુરી મિતિ ચૈત્રવાદે ગુરો
 સંવત ૧૭૦૩ મુજામ શાહજહાનાવાદ.

મહારાજા

માહારાજા

શ્રી જયસિંઘજી

રાજાનિઠલદાસની

જયસિંઘજી

અન્ન સ્ત્રી

અપ્રસાહી

આ સહી

રાજાજસવતમિંઘ

રાજાનિઠલદાસ

શરશી દમકતમાં છે.

આ સખત મોઠકલ્પુ' તો પણ તેને પોતાની સઘાતું' ધમંડ
રહુ' તેથી કાંઈ ગળુકાપુ' નહી. તેથી રાણાને રીઝ ગઈ એટલે
લાલ બાગમાં મહારાજ ગીરધરલાલ ટીકાયતને કેદ કરી દેઈની લદ
પાર કહાડી મુક્યા. ખીજ તરફથી એ ગીરધરલાલને ગોકુલની ગાદીનો
વારસો મળેલો હતો તેની માલેફી ચંદ્રાવલી વડુચના હાથમાં હતી.
તેના ઉપર પણ થોડા દિવસ અગાઉ ફરીઆદ કરેલી તે ફરીઆદીમાં
ચંદ્રાવલીએ કહેયું કે પોતા ઉપર દિંદુ તો લાગુ પડતો નથી કારણ
કે અસલ પ્રવેશ સંપાત્રી યદ ત્યાજ ગૃહસ્થ યદલા તેથી તેએ
દિંદુઓથી બાહેર પતિત અતિના ગણ્યાવા જોઈએ, એવા પુરાવા આપ્યા
એટલે ત્યાં પણ કજીએ દારી ગયા ને રૂપિઆ પાંચ સાત લાખ
ખરચમાં ઉઠી ગયા. એ પ્રમાણે ગીરધરલાલની ઉઠાંની યદ ગદ.

આ શ્રીનાથદ્વારની વાત કરી, ત્યાંથી યાત્રાળુઓ ગોકુળ મથુરા
જાય છે. ત્યાં પણ દેવદર્શન ઇલાદિમાં કાળ નિર્ગમન કરે છે.
ધર્મના બોધ તરીકે રાત્રે કેટલીક રસ મંડળાઓ બરામ છે ને
જે અંથો માટે કોર્ટમાં ચઢનાયજી મહારાજને પ્રતિજ્ઞાપર કહ્યું હતું કે
જુદા છે તેવા અંથો વંચાય છે. વળી ત્યાં કેટલુંક બહુ જાણવા
જેવું છે. કેટલાક સ્ત્રી પુરુષો હમેશના નિવારણી યદ રવા છે.
કેટલાક ધરમાંડી બેઠા છે. તેમાં બાલણી ને બારીઆ, બારીઆણી ને
વાણીઆ, વાણીઆણી ને જુહાણા એવી રીતે અને કેટલાક પોતાની
ન્યાતિમાંજ ધરમાંડી બેઠા છે. ધરમાંડી બેસવું હોય તો ત્યાના
મહારાજની આજ્ઞા લેવી પડે છે. એ આજ્ઞા લેવાને જે સ્ત્રી પુરુષને
એક ધરમા બેયું બેસવું પડવું હોય તે મહારાજને વિનંતી કરવા
જાય છે અને કહે છે કે, અમારે જે જીજીને એકદા બેસી સેવા
કરવા વિચાર છે. મહારાજ પોતાનો એ કામ ઉપરનો લાગો
આશરે રૂ. ૧૧ કે ૧૨ છે તે લઇને આજ્ઞા આપે છે “ બલે જાઓ
દાઉ મિલકે સેવા કરો” એવા યજ્ઞા જોડાં વસે છે. આ શું નાતર,
પુનર્વિવાહ કે, વ્યભિચારને ઉત્તેજન? જો કેયે પુનર્વિવાહ યાય કે
તે સંબંધી કંઈ લખાય, બોલાય તો વૈષ્ણવો કુદાકુદ કરી ચૂકે પણ
આ પવિત્રમાં પવિત્ર સ્થળોએ શું યાય છે તે વિચારતા કે જ્ઞેતા
નથી. આમાં ધર્માચારીની પણ અધમ સ્વાયંવૃત્તિ કે અન્ને કહીએ

તેમ કરવું, પણ બીજો તેજ માર્ગ બતાવે અને ખરો બોધ આપે તો તે ન કરવું, કારણ કે લાગે જતો રહે. પણ હા, અહીં એક ભૂલ થાય છે કે સુધારાવાળાના પૂનર્વિવાહ ને આ નવા પ્રકારના નાતરામાં ફેર છે ખરો. આમાં ક્રિયા નથી. વળી વધુમાં આ નાતરાવાળાને જો દૈવયોગે ગભરું રહે છે તો અધુરેજ શોલોકમાં મોકલી દે છે, ને કદાચ જો અધુરે પાડી ન શકે તો પૂરે દહાડે પુરો કરીને શ્રી યમુનાજીનો સેવક કરી દે છે અને જલયર તે મોજ કરે અને સુધારાવાળા તો આ બાળકોને જીવતાં રાખે. અરેરે ! આથી અધિક પાપ તે શું હોય !

આ જત્રામાં પાછી એક આગળ જતાં કેટલાક વળી પરિક્રમા કે વતયાત્રા કરવા જાય છે. ત્યાંની અનેક હકીકતો પણ આવીને આવીજ હોય છે. એટલે વધુ વિસ્તારથી લખવા જરૂર નથી. વાસ્તવિક રીતે વિચારતાં આ રીતે આ સંપ્રદાયમાં જે જત્રાનું પ્રયોજન તે લેશ પણ સચવાતું નથી ઉલટું અંધનમાં પડાય છે. વળી જેઓ યોગ્ય અધિકારી નથી તેવાઓને ધન આપી ધનનો સદ્વ્યય નથી કરી શકતા. અનીતિને ઉત્તેજન મળે એવી રીતનું સર્વ બને છે અને સ્ત્રી પુરુષોના ચારિત્ર્ય દુરાચારી ને ભ્રષ્ટ વધુ બનવાના સંભવો રહે છે. આની અસર પ્રગટ અપ્રગટ સંસાર વ્યવહારપર કંઈ જે તે ન હોઈ શકે.

શાસ્ત્રમાં સત્યજ કષ્ટું છે કે;-

સત્યં તીર્થં ક્ષમા તીર્થં તીર્થં મિન્દ્રિય નિગ્રહ ।

સત્યં ભૂત દયા તીર્થં તીર્થમાર્જનં વ મેવચઃ ॥ ૧ ॥

જ્ઞાન તીર્થં ધૃતિર્મર્તાયં મનમ્નીયં વદાદતમ ।

તીર્થ્યાં નાપવિત્તીર્થં નિગુહ્ણિ મનમઃ પરા ॥ ૨ ॥

• અર્થ:-સત્ય એજ તીર્થ છે, ક્ષમા એ તીર્થ છે, ઈન્દ્રિયનિગ્રહ એ તીર્થ છે, બધા પ્રાણીઓ ઉપર ત્યાં રાખવી એ તીર્થ છે, નમતા રાખવી એ તીર્થ છે, જ્ઞાન, ક્ષમા, ઉદારપણ, મનનું નિરોધે કરી શુદ્ધ થવું તેજ પરમ તીર્થ છે- અર્થાત ઉપર કહેલા શુભો જે સ્વજ અને મનુષ્યાંમાં છે તેજ તીર્થરૂપ છે.

પ્રકરણ ૯ મું.

પુષ્ટિમાર્ગના મોક્ષ.

આ પ્રકરણમાં મોક્ષ શું એની કંઈ વિસ્તારી શાસ્ત્રીય ચર્ચા નથી કરવાની. તેમજ આ સંસારમાં દેહ અંતર્યુત્થ અવસ્થા સ્વરૂપ વિચારી તેથી અન્ય સ્થિતિમાં એનાથી વધુ ઉચ્ચતર સ્થિતિ એ શુભ પ્રાપ્ત કરી શકે છે તે બાબતનું ઉંડું ત્રિ-ક્ષણ પણ નથી કરવાનું. દુનિયામાં જે જે પંચ, સંપ્રદાય કે ધર્મ ઉત્પન્ન થયા છે તે પ્રત્યેક ધર્મના સિદ્ધાંતમાં અવનો મોક્ષ થવાની તરેહવાર કલ્પનાઓ જોડી કાઢી છે. મોક્ષનો યોગ્યતાના સિદ્ધાંતની ભાવના મુજબ વિવિધ અર્થો કરવામાં આવે છે પણ સામાન્ય રીતે અવને જન્મમરણાદિકનું જે મહા દુઃખ બોગવનું પડે છે તેમાંથી છૂટી પરમ આનંદ પ્રાપ્ત કરવો એમ માનવામાં આવે છે.

આપણે આ પ્રકરણમાં, આ સંપ્રદાયમાં મોક્ષ કેવી રીતે માનવામાં આવે છે તે દુઃખમાં જોઈશું.

આ સંપ્રદાયવાળા બહુધા શાકર સિદ્ધાંતોપર આક્ષેપ કરી યોગ્યતાને મત કહે છે. શાકર સિદ્ધાંતમાં જ્ઞાને કરી, અજ્ઞાન દૂર થવાથી, મળ સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવાથી અવનો મોક્ષ સ્વીકારવામાં આવે છે. તે સંબંધમાં એ લોક કહે છે કે અવનોજ નાશ થાય તો પછી તે મોક્ષ શાનો? એવો એ અવને સુખ પણ નહીં ને દુઃખ પણ નહીં. કેવળ અવજ બલમાં લીન થઈ ગયો એટલે અવજ મરી ગયો, તો એ મોક્ષ કંઈ કામનો નહીં. પણ અવ કાયમ રહે ને ત્હને અખંડ સુખની હમેશ સુધી પ્રાપ્તિ રહે ત્હનું નામ મોક્ષ છે.

એવો માને છે કે અમારા માર્ગમાં જે આવશે તે મુઆ પછી “જોલોક” નામના ધામમાં જશે. ત્યાં તે જઈ હમેશ શ્રી કૃષ્ણની સેવા કરી અખંડ રાસક્રીડાનું સુખ બોગવશે. એમ એવોએ મોક્ષ કહેવો છે. કહે છે કે ત્યાં નિત્ય તૃપ્તિ રહે છે,

કોઈ વાતની ઉપાધિ નથી. પુરૂષ કરતા સ્ત્રીઓની કામવાસના કહે છે ૭ ગણી કે પ્રબલ હોવાથી તેઓને વધારે સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, આથી પુષ્ટિમાર્ગમાં જ શિષ્યો આવશે તે મૃત્યુ બાદ ગોપી યશે અને ગોલોકમાં જશે. ત્યાં જઈ શ્રી કૃષ્ણ સાથે અથવા તેના અંગમાંથી બીજા સ્વરૂપો વા ગોપી નીકળીને તેમની સાથે અખંડ રાસક્રીડા કરશે. તેથી તે છવાને અત્યંત પરમસુખની પ્રાપ્તિ યશે.

વલ્લભાખ્યાન નામનું કાવ્ય એ માર્ગમાં બહુ ઉત્તમ ગણાય છે તથા વૈષ્ણવો તેને ધણાં પ્રેમથી હમ્મેશ ગાય છે તેમજ કહ્યું છે કે સ્વર્ગાદિક અનેક લોક છે અને તેમજ પરમેશ્વરની આવી આવી ધણી લીલા છે પણ,

તે ધરી પુરુષોત્તમ અલગા રીતે અચલ વિહારજી ।
 ચમ્પજ્ઞાની ને મોહમારગી સ્વને નહીં જેવારજી ॥

ઇત્યાદિ ત્યાનું ધણુંક વર્ણન કરી કહ્યું છે કે બધા લોકોથી પુરુષોત્તમના લોક અળગા છે ત્યાં તે અચળ વિહારની વીલા કરે છે. તે પુરુષોત્તમ સાથે બ્રહ્મદાની અને મુક્તિમાર્ગીને સ્વપ્ને પણ વ્યવહાર નથી ઇત્યાદિ એ આખ્યાનોમાં એ લોકો ગોલોકનું ધણુંએક વર્ણન કરે છે

ખીણું એક 'પવિત્રા મંડળ' નામે એ માર્ગનું પુસ્તક છે તેમજ પણ ઉપર લખેલી ગોલોકની વાતોનું સવિસ્તર વર્ણન છે તેમજ પણ બધી એવીજ રાસક્રીડાની વાતો લખી છે

એ શિવાય બીજાં કેટલાક પુસ્તકોમાં પણ છરી-છવાઇ મોક્ષ સંબંધી હકીકત મળે છે પણ દ્વાદશકુંજ નામનું એક પુસ્તક છે તેમજ તે એ વીલાજ વર્ણવેલી છે. આ પુસ્તકની ઉત્પત્તિ કેવી વિચીત્ર છે તે જોયું તેમજ વલ્લભાચાર્યજીના પુન વિસ્લનાયજી અર્થાત ગુસાઇજી બહો અચાન હોય તે દષ્ટે લખે છે કે ગુસાઇજી ને કૃષ્ણદાસ અધિકારીએ શ્રીજીના દર્શન બધ કરી મક્ષ્યા હતા તે વખતે ગુસાઇજી આમતેમ રખડી વખત પૂરો કરતા એક દિવસ આચારજીની બેઠકમાં દામોદરદાસ હરયાની દર્શન કરવા ગયો હતો

તેમજે ગ્રંથાદ્યને રહતા જાંયા, આથી તેજે ત્વેને રહમળવી રહતા બંધ કર્યા, અને કહ્યું કે આમ રાવામાં કંઈ વળ્યું ? ચાલો કંઈ ઉપાય કરીએ. ગ્રંથાદ્યએ ધામ જોઈ કહ્યું કે તમારા બાપનું સરમણું છે તમને. અમુક દિવસે કરાવેનું ત્વેની દક્ષણા આપવાની કહેલી તે આપી નથી તે આપો. આંખરથી દામોદરદાસે કહ્યું કે મારી પાંસે બીલું તો કંઈ નથી પણ મદા પ્રભુએ આપણા માર્ગનો સિદ્ધાંત બંધને કહેલો છે તે કહે તો આપું. આ વાત ગ્રંથાદ્યએ સ્વીકારવાથી દામોદરદાસે તે કહેવાનું પ્રારંભ કર્યું. તેમાં આ સંબંધમાં કહે છે કે પુષ્ટિમાગી, વૈષ્ણવ કોઈ મૂલ્ય પામે છે કે તત્કાળ ત્વેને વાસ્તે એક ગોપિકા (બી) નું બોળીનું તૈયાર કરી મૂકેલું ધોય છે ત્વેમાં તે પ્રવેશ કરે છે. પછી તરતજ ત્વેને ગોલોકની ચાર ગોપીઓ તેડવા આવે છે. તે તેડીને લઈ જાય છે. રસ્તામાં કેટલાક લોક (સ્વર્ગાદિ લોક) આવે છે તે દેખાડતી દેખાડતી તે ગોપીઓ પેલાં નવી ગોપીને લઈ જાય છે. તે પછી વચમાં એક મોટી પાજ આવે છે. તે ઉપરથી પાંચે જણી ચાલી જાય છે. પાજની બંને બાલુઓમાં મોટી મોટી ખાદ્યો ધોય છે. તે ખાદ્યોમાં અનેક સુંદર સુખમય સાધનો સહિત સુંદર પુરૂષો રહેલા છે. (આ પુરૂષો તેમજ ત્વેમનાં સુખ સાધનોનું કેટલુંક વર્ણન છે.) હવે આ નવો શ્રવ ગોલોકમાં જતાં જતાં આ જોઈ લક્ષ્યાઈ તો તરત ત્વેમાં પડી જાય અને ત્યાંના દેવતાઓ સાથે સુખ ભોગવે છે, પરંતુ જો ત્વેમનું મન ડગે નહીં તો તે શ્રવ તે ચાર સ્ત્રીઓ સાથે પેલે પાર ઉતરે છે અને ત્યાંથી થોડું ચાલે એટલે ગોલોક ધામ આવે છે. તે ગોલોક ધામની કાંતિ કરોડો સંખ્યાના જેવી છે. ત્યાં રત્ન જડીતે મહેલ છે. શંદાવન છે. યમુના નદી છે. મેર છે. ત્યાં તે શ્રવને શ્રી કૃષ્ણ તથા સ્વામિનીશ સન્મુખ લઈ જવામાં આવે છે. પછી તે શ્રવને બધું ગોલોક દેખાડવા તેઓ ચાર ગોપીઓને આજ્ઞા કરે છે. પછી બધું બતાવી કૃષ્ણ સન્મુખ પાછો લાવવામાં આવે છે. પછી સ્વામિનીશ પાસે લાવવામાં આવે છે. પછી સ્વામિનીશ તે શ્રવને કુંજમાથી વિહારી (વિષ્ણુ) યજ્ઞ પ્રત્યાં ઉપર પ્રવેશો ધોય તેજ કુંજમાં પ્રવેશ

દાખલ કરવાની તે ગોપીઓને આગ્રહ કરે છે. તે પ્રભાવે તેઓ તરે છે. ઠાંધ પુસ્તકમાં લખે છે કે પુરુષમાં શ્રી કૃષ્ણ એકલાજ છે તે ગોપીઓ સાથે અનેક પ્રકારની રાસક્રીડા કરે છે; ઠાંધક પુસ્તકમાં લખે છે કે શ્રી કૃષ્ણ પોતાના અંગમાંથી કરોડો ગોપી ઉત્પન્ન કરે છે. તે ગોપી એક એક ગોપી સાથે અખંડ રાસક્રીડા કરે છે. એટલુંજ નહીં પણ તેની વિગતો તેમજ ફતીકમોના વર્ણન પણ જોવામાં આવે છે.

આટલું સંક્ષિપ્ત વર્ણન વાંચવાથી ખાતરી થશે કે આ પ્રકારનો મોક્ષ દેવળ અશાસ્ત્રીય છે. એ માર્ગની દેવસેવાના પ્રકારણમાં આપણે વૈષ્ણવોએ કેવી રીતે સેવા કરવાની હોય છે તે વિચારી ગયા અને તે સેવકો કે ભક્તો મૃત્યુ પામ્યા બાદ આવી રીતે સ્ત્રી અને અને તેમને ગોપીઓ બધે ફેરવતી ફેરવતી આમ લાઇ જાય વિગેરે જે કથન આપણે જોઇ ગયા એ મોક્ષ તે કેવો વિચીત્ર ને હાસ્ય જનક લાગે છે. સ્ત્રીનો અવતાર ધરવો પછી તેનું ગોપી સાથે ફરવું તેમજ કુંજમાં ખાર સ્ત્રી સરદારની આગ્રામાં રહેવું વિગેરે મોક્ષની કલ્પનાઓ કેવલ બાળખેલ જેવી લાગે છે. આ કલ્પનાજ કંઈ વિચીત્ર ભાંતીજનક છે. સંસારીને વધુ સંસારી બનાવી પરલોકમાંયે કામવાસનાની તૃપ્તિની વાત લાવે છે. ત્યાંયે ખીજો કરો હાંધા કરવાનો નથી. જીવને જ્ઞાને કરી સચ્ચિદાનંદ પ્રાપ્તિ નહીં પણ ત્યાંયે સર્વ ધંડિયો ને વાસનાની તૃપ્તિ. જીવતાં જીવતાં ગુરુઓની અનેક ચેષ્ટાઓ જોઇ ભાવકડીઓ કહેશે એ તો બહાલો સુખ દે છે અને મુખ્યા પછી તો સ્ત્રી પુરુષ બધા જીવોની ગતિ અને મોક્ષ ઉપર આપણે જોઇ ગયા. ધણા લેખકો હાલના જમાનામાં આવી વાતોને જે રૂપમાં લખેલી છે તે ઉડાવી અનેક મનમાનિત રૂપકો કલ્પી અનેક તરેહના અધકારમાં ને આધ્યાત્મિક અર્થમાં ઘટાવવા પ્રયત્ન કરે છે, અને એવું બતાવવા પ્રયત્ન કરે છે કે એમાં ગૂઢ તત્ત્વચિંતન રહેલું છે પણ ઉપરની હકીકત જે માત્ર ટુંકમાં જોઇ એ હકીકત તેમજ અન્ય અનેક વર્ણનો જોશે તો પછી ભાગ્યેજ ઠાંધ ઉંડી શીલુશીના અધકારના પડ ચરાવશે. અધકારો સાહિત્યમાં આવે છે. રૂપકો પણ વર્ણનોમાં પ્રાસંગિક ગણાય છે અને તે

પ્રત્યેક આદિત્યમાં હોય છે. પણ અગ્રેષ્ઠ મનમાનિત તરંગી કલ્પના-
ઓથી ત્રટાપી આકાશ પુષ્પોમાંથી વાસ પ્રાપ્ત કરવાની આશા
રાખી એ માનસિક પ્રક્રિયાઓની દુર્બળતા કે દૂરપયોગ છે.

ધણીવાર લેખકે પ્રાચીન મદાપુરગોને પણ આવી રીતે અલંકાર-
માં વર્ણન કરે છે અને ફલાણુ તે માયા ને નાડી, ને ફલાણુ તે
આત્મા ને, ફલાણુ તે જુદી ને ફલાણુ તે આ, પણ તે વખતે
વિસ્મરણ કહે છે કે શું ત્યારે એ અતિદાસિક પાત્રો મયાજ-હોતા
અને મોક્ષ પ્રકરણની ઉપથી હકીકતમાં તે આની વધુ ઉંડી ચર્ચાની
પણ જરૂર નથી. સારી દ્રષ્ટિએ એની અશાસ્ત્રીયતા તરત દ્રઢમથક સકારો.

પ્રકરણ ૧૦ મું

આ માર્ગવાળાએ કરેલી ઘીજ માર્ગવાળાની નિંદા.

* આ દેગમા પ્રત્યેક આત્મિક હિંદુના મનમા ધાર્મિક જીવન
એજ વાસ્તવિક જીવન છે એવી દૃઢ માન્યતા રહેલી હોય છે.
મનુષ્ય જાતિને હીન અવસ્થામાંથી ઉદ્ધાર કરવા માટે ધર્મના
પુનરુદ્ધારની આવશ્યકતા ખાસ સ્વીકારવામા આવે છે,
પરંતુ મૂલ્ય શૈલિક ધર્મના વિપ્લવ અને વિનાશ પછી સુદ્ધ ધર્મથી
માંડી અત્યાર સુધીના જેટલા પંથ સંપ્રદાયો નીકળ્યા તે સર્વથે
ચોત ચોતાના પંથને ઉંચો માની અન્ય માર્ગને જરા નીચો ઠરા-
વવા પ્રયત્ન કર્યો છે, અને તેમ કરી બોળા શિષ્યોને લભાવવા
પરમતની નિંદા કરવાનું સુંક્યા નથી

અત્યાર સુધી આપણે આ પંથની જે કેટલીક હકીકત વિચારી
તે પરથી એટલી તે ખાત્રી થાય છે કે એમા કંઈ ખાસ ધર્મજ્ઞાન
આપવામા આવતું નથી. માત્ર અમુક ખેવના દર્શન.

ક્યાં- કે કરાવ્યા શિવાય વિગેય' કશું' નથી. તત્વજ્ઞાનની શાખામાં ફેર છે અને તે શુદ્ધાદૈતિ છે પણ તેમાં વિચાર ભેદ એ જ્ઞાનચર્યાનું કારણ બને છે. તેથી નિંદાની આવશ્યકતા રહેતી નથી. છતાં શંકરાચાર્ય સરખા તત્વ-વેત્તાની પણ સખ્ત નિંદા ક્યાં શિવાય રહ્યા નથી. દેશમાં પરરાજને લીધે તેમજ મતાંતર સહિષ્ણુતા વધવાથી તેમજ પરસ્પર વ્યવહારિક સંબંધને લીધે અને પોતાના ધર્મવિચારો ને સિદ્ધાંતના અજ્ઞાનને લીધે આજે જોકે બધા એક જોવા દેખાય છે છતાં જો પુસ્તકો જોવામાં આવે તો કેટલી ને કેવી નિંદા કરવામાં આવી છે તે જાણવામાં આવે. આટલા ઉપોદ્ધાત પછી એ માર્ગ-વાળાએ ક્યા ક્યા માર્ગવાળાની નિંદા કરી છે તે જોઈશું.

૧ શાંકર સિદ્ધાન્ત.

વલ્લભાચાર્યનો મોટામાં મોટો શત્રુ તે શંકરાચાર્ય છે. આનું સામાન્ય કારણ એ છે કે હિન્દુસ્થાનમાં શંકરાચાર્યનો સિદ્ધાન્ત સૌથી અધિક પ્રખળ છે. એમાંની ધણીક બાબતો વેદાનુ-કુલ પેશુ છે તેમજ એમાં શાસ્ત્રાધ્યયન કરવા તેમજ જ્ઞાન, યોગ વિગેરે સંબંધી ઠીક ઘોષ પણ છે. આને લીધે વલ્લભવંશીઓને લય લાગ્યો કે જોએને પોતાના મતમાં ખેંચી લીધા છે તે જો વખતે શંકર મતાનુયાયિની વાત સાંભળે તો તે તરત વિરુદ્ધ યજ્ઞ જાપ આ માટે પુષ્કળ નિંદા કરી છે. શાંકર સિદ્ધાંતીઓ આ બધું જુલી ગયા ત્યેનું કારણ ઉપર આપણે લખી ગયા છે વળી વલ્લભા સંપ્રત્યયના આવા પુસ્તકો તેઓમાં જોઈએ એટલાં પ્રચ-રિત નથી, તેમજ શાસ્ત્રવિચારના પુસ્તકો વાંચવાનો શોખ સામા-ન્ય લોક વર્ગમાં છે નહીં, અને બ્રાહ્મણ જેવી લિક્ષાવૃત્તિપર જીવનારી આશ્રિત કોમમાંજ શાંકર સિદ્ધાંતીઓ વિશેષ છે. યુસાઈ-જીએ પિદ્ધનમંડન ગ્રંથમાં ગાલિપ્રદાન કરેલું છે એ આજળ જોઈ ગયા અને લખે છે કે શંકર પ્રજ્ઞાત્ર વૌદોષી યાંત્રી નિરંદુષ તત્વા જે તુંદસ્ય ધત્યાદિ. વળી અષ્ટાક્ષરની ઠીકમાં યુસાઈજીએ કહ્યું

છે કે, જાકે કંડમે યા હસ્તમે શ્વાધર્ષી માત્ર હોય તે મૃતક મમાન છે. યાકો સ્વરૂપ હો જાય તો સચેલ સ્નાન કરવો પરે ઇત્યાદિ. કહેવું છે. એટલુંજ નહિ પણ અનેક તરેહની વાતો કોડી કાટેલી છે જે સર્વ અહીં આપવી અને એમ નથી. પણી 'દ્વારકેશજીની ભાવના'માં મહાદેવજી વિષે આ પ્રમાણે વિચાર જણાવ્યા છે. "શિવરાત્રીનો ઉપવાસ સંવંધા ન કરવો, ઓર અંગ કરિકે શિવાચર્યમાં જાવનોહુનાદિ, સદ્ગીક શિવ શીમે હોય તો દાથ જોદીકે ચય શ્રી જ્ઞાન કરવો, યવ મક હે યા તે ઓર પુષ્ટી માર્ગીય મગવદી મપનો સ્વરૂપ વિષારે તો શિવ આટ તે યા વો જય જી કૃષ્ણ કરવે, યા તે જો શિવજો ચતુરુપ જો ઘ્યાન મલિસોમ ડીંકી મરૂ ઓર પુષ્ટી મલતજો નવ મલિનો આત્મનિવેદન તાદે સો પુષ્ટી કી હ તા તે શિવ યાંકી પ્રણિપત કરે, ઓર ઉચમ કરિ કે શિવાચર્યમે જાય તો શિવજો યદ જાઠા હય જો જીવજો બહિર છુગ કરો તા તે ન જૈયે" અર્થ સ્પષ્ટ સ્દમજાપ એવો છે. શિવને તો માત્ર ચતુર્થ ધ્યાનલક્ષિત તે મયાદા માર્ગની સિદ્ધ થપંક્તી તે તો આ પુષ્ટિમાર્ગને પ્રણિપત કરે તે તે છતાં જાપ તો શિવને આઠા છે કે છવોને બલિમુખ કરવા માટે ન જવું.

શિવપૂજનની પણ આ પ્રમાણે નિંદા કરવામાં આવી છે અને 'દ્વારકેશજીની ભાવના'માં વૈષ્ણવોને ભમાવવા કલિપત વાતો લખી છે. આ બધી અસભ્ય એટલી છે કે જાહેરમાં મૂકવા યોગ્ય નથી. શૈવમતની પૂજનની કેટલાક અસભ્ય કલપનાની વાતો શૈવ પ્રથમાં કેવળ નથી એમ તો નથી પણ વૈષ્ણવોએ તેમાં અતિશયોક્તિ કરીને રૂપ મળ કરતાં ધણ વધારે ખરાબ આપું છે.

દેવી મતની નિંદા.

'લિંગુસ્થાનમાં દેવી પંથ પ્રબળ છે. તે માર્ગમાં પાનપાનો દિકની (અલક્ષ્ય અપેય મડીને) તથા શક્તીલાની બાબત પુષ્ટિ માર્ગને મળતી છે. તેથી પોતાના વાજામાં પૂરેલા શિષ્યો તે માર્ગમાં નારી ન જાપ તેવી સુક્તિઓ પણ બહુ કરી છે, અને દેવીને પાંતારી દલકી દરાવીને તેની જાટકળી દાદી તાંપી છે.

નીજ વાર્તાદિ પુસ્તકોમાં આ સંબંધમાં અનેક તરેહની નિંદાથી ભરેલી વાર્તાઓ લખી છે વિસ્તાર લખવી આપી શકતા નથી. વળી પુષ્ટિ માર્ગમાં એક ઘોળ ગાય છે કે “વે વૈષ્ણવે કૌંપી દેવરિ, જઈ કુવામાં નાલી દેવરિ” વિગેરે. આ બધી વાતો એવી છે કે ન્હાનાં બાલકને પણ માનતા અચકાવું પડે એવી હાસ્યજનક છે.

રામાનુજ સંપ્રદાયની નિંદા.

આ પછી હવે રામાનુજ સંપ્રદાયને સપાટામાં લે છે તે જોઈએ. રામાનુજ સંપ્રદાયનો પગદંડો સારી રીતે પ્રવેશલો છે. આ સંપ્રદાયમાં વિદ્વાનોની સંખ્યા પણ પ્રમાણમાં ઠીક છે. તેઓના મંદિરોમાં ધર્મચર્યા, પોથી શ્રવણ વિગેરે કાંઈ ને કાંઈ થતું રહે છે. શ્રી રામચંદ્રજીને પુસ્તકોમાં ભગવાન કહેલા છે તેમ એ માર્ગમાં નીતિ રીતિ પણ કેટલેક અંશે સારી છે. આ કારણોને લીધે પુષ્ટિ માર્ગીએ જાણ્યું જો આ સંપ્રદાયમાં જો આપણા શિષ્યો જાય તો આપણાપરથી ભાવ ઉતરી જાય, તેથી તેના ઇષ્ટદેવ રામચંદ્રજીને હલકા ઠેરવવા એઓએ પ્રયત્ન કર્યા છે. પુરાણોમાં તેમજ મહાભારતાદિ પુસ્તકોમાં રામચંદ્રજીને સાક્ષાત્ ભગવદાવતાર તરીકે ગ્રહણ કરેલા છે એટલે તેમને આ બધા પુસ્તકો ખોટા ઠેરવી કે તેમાં ફેરફાર કરી હલકા ઠેરવી શકાય નહીં માટે બીજી યુક્તિ કરી છે. પોતાના પુસ્તકમાં રામચંદ્રજીને મર્યાદા માર્ગી માની પંદર કળાના અવતાર તરીકે સ્વીકાર્યા છે ને કલ્પિત વાતો ઉપજાવી છે. નિજ વાર્તામાં લખે છે કે શ્રી આચાર્યજી મહાપ્રજ્જી એક વખત અયોધ્યામાં પધાર્યા. ત્યાં રામચંદ્રજીને મળવા ગયા. તે વખતે રામચંદ્રજીએ ઉડી ઉભા થઈ “પૂણ્ય પુરુષોત્તમાયનમઃ” કહીને તેમનું સન્માન કર્યું, અને હાથ જોડી ઉંચા આસનપર બેસાડ્યા. વળતાં વલ્લભાચાર્યજીએ “મર્યાદા પુરુષોત્તમાયનમઃ” કહી હાથ જોડ્યા નહીં. આપરથી હનુમાનને શંકા થઈ ને વલ્લભાચાર્યજી ગયા પછી રામચંદ્રજીને પૂછ્યું તો રામચંદ્રજીએ ઉત્તર આપ્યો, કે તું એની પાછળ જા એટલે તને કારણ રહમજશી. હનુમાને તે પ્રમાણે કર્યું અને ત્યાં

જ્યંઠ જુએ છે તો જાણ્યું કે રામચંદ્રજી તો અધિ' છે. પાછા જઈ રામચંદ્રજીના ઘરમાં જ્યંઠ જુએ છે તો ત્યાં પણ બોલેલા જોવા પછી રામે પૂછ્યું 'શું જોયું?' તો હનુમાને કહ્યું 'મહારાજ સર્વત્ર આપ બિરાજો છો. આ પરથી રામચંદ્રજીએ ખુલાસો કર્યો કે મહારા કરતાં એ વિશેષ તેથી એ મહાર' રૂપ લઈ શકે છે અને હું એનાથી એટલો ઓછા તેથી 'એવું' રૂપ મહારાથી ધારણ થઈ શકતું નથી. આપરથી બિચારો હનુમાન તો પૂછ્યું 'કાલી બેસી રહ્યો.'

હવે આ વાત વિશે શું લખવું? વિચારતાયે નથી જે રામચંદ્રજી તો છેક ત્રેતાયુગમાં થઈ ગયા ને સ્વધામ 'ગયા ત્યારે અયોધ્યાના સઘળા જીવોને સાથે લેતા ગયા ત્યારે ચારસો વરસ પર થયેલા વલ્લભાચાર્યજી એમને અયોધ્યામાં શી રીતે મળ્યા? આથી અધિક ગપ્પાબટક તે શું હોય?

રાધાવલ્લભી અથવા ગોડીઆ ગુસાંઈને સંપ્રદાય.

જંગાળના રાધાવલ્લભી સંપ્રદાયમંથરે આ લોકોએ ચારી કરી પોતાનો પંથ ઉભો કર્યો છે. તેના ધણા ખરા કૃષ્ણ ભક્તિના સંગીતમય ગૂંગારી પદો અને વાતોની ચારી કરી પોતાના 'સંપ્રદાયમાં દાખલ કર્યાં છે. છતાં તેને હલકો પાડવા મત્ન કર્યો છે. જ્ઞાન સાહિત્યમાં તે પંથની નકલ હોવાથી તો તેમ ન બને ત્યારે બીજી સુક્તિ અજમાવી છે. રાધાવલ્લભીનો પ્રથમ આચાર્ય કૃષ્ણ ચૈતન્ય થઈ ગયો છે. તેના સંબંધમાં નિજ વાતોમાં લખે છે કે એક સમયે ચૈતન્યને વલ્લભાચાર્ય સાથે સંવાદ થયો. તેમાં ચૈતન્ય હારવા ઉપર આવ્યો ત્યારે વલ્લભાચાર્યને મુઝાવવા પ્રયત્ન કર્યો કે 'તુમ રામકૃષ્ણમે' બેદ કર્યો, ગિનતે હો, ત્યારે વલ્લભાચાર્યે કહ્યું 'હમારે તો કૃષ્ણ કૃષ્ણમે' બેદ હો' તો દિર રામકૃષ્ણ કી કહા કયા કહની' ત્યારે ચૈતન્ય હરમાઈ ગયો ને પગે લાગ્યો અને આપ બડે હો કરી ચાહ્યો ગયો' આ વાતમાં પાછું 'એજ વિચારવાનું' કે ચૈતન્યને સાતસો વર્ષ થઈ ગયા ને વલ્લભાચાર્યને, તો ચારસો થયા તો આ શી રીતે બન્યું?

આ પ્રમાણે એએએ દેશ, કાળ, સમયબેદનું કે કોઈપણ
 'ગતનું' અંતર ધ્યાનમાં રાખ્યા શિવાય સૃષ્ટિક્રમ વિરૂદ્ધ મરજીમાં
 આવે તેમ તાલમેલ લગાવી લખી માયું છે. આ પ્રમાણે એ
 લોકોના પુસ્તકમાં સ્વાર્થ સાધવા માટે સૃષ્ટિક્રમ વિરૂદ્ધની ઠેકાણા
 વગરની અનેક વાતો જોવાને લખાવવાં અને અર્થ શ્રદ્ધાળુને
 અનાની બનાવવા લખવામાં આવેલી છે.

આ માર્ગમાંથી કુટેલા ફાંટા.

સંપ્રદાયના સરચાતના કાળમાં કુટુંબ ક્ષેત્ર કે અતિશય
 સ્વાર્થના કારણે એ માર્ગમાં કુટેલાક ફાંટાઓ પણ પડ્યા
 હતા. તે સંબંધી થોડી વિગત લખીશું.

૧ એ માર્ગના મળ પુરૂષ વલ્લભાચાર્યજી અથવા આચાર્યજી
 મહાપ્રભુજી તે સ્થાપક છે. માર્ગનું નામ પુષ્ટિમાર્ગ સમ્યુ
 એટલે એમાં વેદશાસ્ત્રી, વર્ણાશ્રમની, કે લોકવ્યવહારની કોઈ પણ
 વંશર નથી. શ્લુ બાદ ગોલોક પ્રાપ્તિ માને છે. આ સર્વનો
 છેલ્લે છેલ્લે ત્યાગ કરી પોતે દંડી સંન્યાસી થયા. વર્ણાશ્રમ
 સાથે પુષ્ટિમાર્ગને હાડવેર છે. વિદ્વાન મંડનમાં લેવું પુષ્ટિ
 ખંડન કરવામાં આવેલું છે.

જે માર્ગ માટે જીવજી મહારાજે કહેલું કે 'આલ્યાત વેદંતે
 અધિકદે' અને 'પુરણ પુરુષોત્તમ' સાથે 'વ્રજગર્ભા ને મોક્ષમાર્ગા
 સ્વપ્ને નદિ વ્યવહારની' લેવો ત્યાગ કરી દંડી સંન્યાસી થયા. એ
 કેવું અજ્ઞાપી ભયું છે, અને દાલના મહારાજે તો કોઈ સંન્યાસી
 થતા નથી. તો સંપ્રદાયમાં સત્ય સિદ્ધાન્ત કયો લેવો વિવેક
 વાંચકેજ કરવો.

૨ે ગુસાધિજીના હાકરા ગોકુળનાયજીએ પોતાનો પંથ જુદો
 ચલાવ્યો છે. તેમાં સેવકને એમ મનાવ્યું છે કે મારા શિવાય
 કોઈને માનવું નહીં. તે એટલે સુધી કે શ્રી કૃષ્ણ સુદાને પણ
 માનવું નહીં. આ બાબતમાં વૈષ્ણવને એમ સ્કમજાવ્યું છે કે

“ ગોકુળનાથજી જન્મ્યો, ત્યારે ગુર્સાંધજી સેવામાં હતા ઠાંઠ માણસે આવી ખબર આપી કે મહારાજ પુત્ર જન્મ થયો. ત્યારે ગુર્સાંધજીએ કહ્યું કે મને સેવામાં વિદ્ય ક્યું (એટલે જન્મનું અત્યંત યત્ન એટલે સેવા ન થાય) તેથી એ પુત્ર પોતાનો માર્ગ લુહો ચલાવશે એ કારણથી લુહો ચલાવ્યો. લુહો કેવી હસવા જેવી વાત છે? આ સંજ્ઞામાં એ મતના ખાસ જાણીતા એક પંડિત જણાવે છે કે “વલ્લભાચાર્યજી સંપ્રદાય મેંસે નીકળી હુઠ પહ એક બડી પ્રબલ શાખા હૈ જાશે” ગુજરાત મેં બહુતેરે આદમી વ્યાપ્ત હો રહા હૈ—ઇસ મત કે માનને વાલે એક પ્રકાર કે શુદ્ધ વા બનીએ લોગ હૈ. કહતે હૈ કે વલ્લભાચાર્યજી કે પૈત્ર ગોકુળનાથજી કે શિષ્ય મોહનદાસ નામ કે મુખ્ય, ઐર વલ્લભદાસ, સુંદરદાસ પ્રભૃતિ તદનુયાયિ લોકોને ઇસ સંપ્રદાયજી સ્થાપના કીયા હય. ઇનકે ઇચ્છે કેવતા વહી ગોકુળનાથજી કું માનતે હૈ; ઐરે શ્રી કૃષ્ણ, બલદેવ, વલ્લભાચાર્ય, ત્રિલોકનાથ (ગુર્સાંધજી) સખ ઉનકે નોકર. આપસે બડા કોઈ નહીં. સેવયં શ્રી કૃષ્ણ ઉનકે દ્વારાપાલ ઠરાયા હૈ; ધમં ગ્રંથ ઉનકે ગુજરાતી ભાષામાં હૈ..... વિવાહ કેવલ અંગ્રજોડા ભાંતિ હાયહી પકડ કર, કર લેતે હૈ. ઐર મરણ મેં કેવળ સખ દાહ કર લે તે હૈ, ક્રિયા કુજ નહીં કરને,..... ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ.

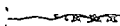
૩ ગોકુળનાથજીનો ભક્તિને ગોપાળલાલ કરીને હતો તેણે વળી લુહો પંથ કાઢ્યો છે. તે વળી પોતાનેજ મનાવે છે. પંથ નરીન ચલાવવાનું આમ કારણ ગણાય છે. એ ગોકુળનાથજી સાથે એક વખત ભરૂચ ગયે ત્યાં ગોકુળનાથજીના ઘોડાપર ઘેરીને જતો હતો. રસ્તામાં ગોકુળનાથજીના સેવક મળ્યા તેણે એને હાથ ન ઝેડ્યો ને ગોકુળનાથના ઘોડાને દંડવત કર્યાં તે પરથી એને ઇર્ષા થઈને કુટલાક ને સ્કંભજવી શિષ્યો કર્યાં ને એ રીતે માર્ગનું સ્થાપન ક્યું. એણે પોતાને હાથે ઘોળકમાં વડનું ઝાડ રાખ્યું છે. બીજા ઢોંગીઓ માફક આ ઝાડના બહુ ચમત્કાર વર્ણવ્યા છે. તે વડને કેવતા પેઠે પૂજે છે, ઓગ ધરાવે છે, આરતી કરે છે, વાગા

વસ્ત્ર પહેરાવે છે. મંત્રાપદેશ ક્ષેત્રો ઠાવ તો સંધ્યા તે ઝાડ આગળ આવી લે છે.

૪ આસરે સંવત ૧૯૧૫ થી ૧૯૨૦ સુધી એક મહારાજ મુંબઈ આવ્યો હતો તે મહારાજ ત્રિપુડ ધારણ કરતો, રાજાની માળા પહેરતો તથા શિવની ભક્તિ કરતો. ખીજા મહારાજ તથા કેટલાક વંશજો તોને ઘેરો મહારાજ કરી કહેતા પણ તે પોતાના ખરા ભાવથી એ આચારણ કરતો.

૫ કેટલાક મહારાજો વામ માર્ગમાં ગયલા સાંભળ્યા છે. અને ઉંચ વર્ણના હિંદુઓને ખાવા પીવા જેવી ચીજ નહીં તેથી તેઓ એ ભક્ત કરેલી સાંભળી છે અને તેની બહુ ખારીકીથી તપાસ કરી ખાત્રી કરેલી છે.

આ પરથી જણાશે કે વેદ કે શાસ્ત્રના જ્ઞાન વગર મરજીમાં આવે તેમ અનેક કારણોને, હાથે સ્વાર્થ ખાતર સંપ્રદાય સ્થાપન થયા છે.

પ્રકરણ ૧૧

આચાર્યપદ્મ અધ્યપતન તથા યોગ્યક ચારિત્ર દર્શન.

આ પ્રકરણમાં આચાર્યો તથા ગુરુ કેવા હોવા જોઈએ એની તુલનાત્મક સમીક્ષા કરવાનો પ્રયત્ન કરવા ઇચ્છા નથી. તેમજ પ્રાચીન કાળના વિદ્યાદાન દેનાર આચાર્યો તેમજ શાસ્ત્રીય તત્વ વિચાર અને રહસ્યનું શિક્ષણ આપનાર ઋષિ મુનીઓ સાથે એમની સરખામણી કરવા જોઈશે યોગ્યતા પણ એમની નથી. જનસમાજ એવો અજ્ઞાન નથી કે નિત્યના વ્યવહારોપયોગી અને પ્રચલિત નીતિના સામાન્ય સિદ્ધાંતો પણ ન સમજતો હોય. તે પછી મહારાજોની

આ સીલા કેટલી અમમતાએ પોંચિત્રી છે અને એમના છવન પૂર્-
 કાલથીજ કેવાં નીતિ શિષ્યસ બની ગયલાં છે તેનાં દર્શન માત્રથી
 એમની યોગ્યતા સંબંધી વિચારવાનું તેમજ તુલના કરવાનું બની
 શકશે. અદુ કરીને તો જ્યાં યોગ્યતાપર નહીં પણ જન્મદત અધિ-
 કાર સ્વીકારવા આવે ત્યાં નીતિ ઈચ્છિય તેમજ અરાન, આડંબર,
 વિગેરેને વધુ અવકાશ રહે છે—અને જ્યાં આ દેહ ધારીએને
 ભગવાન, પરમેશ્વર કે પ્રભુ તરીકે સ્વીકારવામાં આવે ત્યાં તો પછી
 અધિકારનું આપી શું રહે ?

આ વાતનું શોડાંક દર્શાવે આપી સમર્થન કરીશું. પ્રથમ
 શ્રીમદ વલ્લભાચાર્યજીની શરૂ કરીશું. રજુ નામની ક્ષત્રિઆણી
 સાથે એમને કેવા પ્રકારનો ગાદ સંબંધ હતો તે નીચેની વાતપરથી
 સ્પષ્ટમળશે. આ ક્ષત્રિઆણી કોઇ કોઇ વખત એમને આરોગાવતી.
 લક્ષમણ ભટ્ટના શ્રોત્રને દિવસે વલ્લભાચાર્યજીએ રજુને ત્યાંથી સામગ્રી
 મંગાવી. રજુએ ના કહી. રાત્રે જ્યારે રજુ સામગ્રી આરોગાવવા
 આવી ત્યારે એમણે ના કહી, અને મ્હોં ફેરવ્યું. એટલે રજુએ
 કહ્યું. ‘વયોંર આજ વહાદે’ તો વલ્લભાચાર્યજી કહ્યું કે ‘આજ
 થી મંગાવ્યું તે કેમ મોકલ્યું નહીં’ ત્યારે રજુ બોલી ‘મેં વયોં તં
 વણકી લોંઈ વોંઈ હું જો થી વડવાં, મેં તો તોલોં વામ દે, હે જદ
 અંગમજા.’ આપરથી અનુમાન થઇ શકે એમ છે.

હવે વલ્લભાચાર્યના પુત્ર વિદ્યનાથજી આવે છે. નીજ વાર્તામાં
 એક અમા ક્ષત્રિઆણીની વાત આવે છે. અમાને શસલીલા કરવાનો
 વિચાર થયો. એકાંત મેળાપ ગુસાંધજી સાથે ન થયો. આથી ગુસાં-
 ધજીના જાજરમાં પૂપાઇ બેઠી. ત્યાં ગુસાંધજીએ કહ્યું ‘જાં ત્હારી
 ધજા પૂર્ણ થાવ.’ રાત્રે જૂતી વખતે અમાને સ્વપ્ન આવ્યું કે
 ગુસાંધજી સાથે ખૂબ શસલીલા કરી. સંહારના ઉગી પ્રસવ થઇ
 થોડે દવાડે ગર્ભના ચિત્ર જણાયાં. નવ મહિને પુત્રિનો જન્મ થયો.
 તે ગંગાબાઇ કંરીને હતી તે સર્વ બાળકો કરતાં એવું માન ગુસાં-
 ધજી આગળ અધિક હતું.

હવે ગુસાંધજીના પુત્ર ગોકુળનાથજી આવે છે. એઓ વડનગર
 ગયલા ત્યાં નાગર સ્ત્રીને સમર્પણ આપી શસ રમેલાને તે પરથી

ત્યાંથી પ્રયાણ કર્યું પડેલું. આ વાત વિસ્તારપૂર્વક આપી ગયા છે.

વળી પ્રજાપાલક નામના મહારાજ કચ્છ ગયા હતા. તેણે તે વખતે અલગસા તરફ અનીતિભયું વર્તન કર્યું. આ પરથી ત્યાંના મહાજને દરબારને અરજ કરી હદપાર કરાવ્યા હતા.

એક કોઇ પ્રજાનાથક મહારાજે કચ્છ માંડવીમાં ધણી અનીતિ કરવાથી મહાજને દરબારને અરજ કરી મહુ અપમાન કરાવી ગામ ખંડાર કરાવ્યા હતા.

થોડા વર્ષ પર ધીરાજ નામના મહારાજની અનીતિ માટે બે દિવસના અપવાસી છતાં એજ દશા થયલી.

વળી ચોરબંદરના રાણા સાહેબે દારકાનાથક નામના મહારાજના દુરાચાર માટે ગામમાંથી કાઠી મડી વૈષ્ણવ ધર્મ તથા સ્માર્ત ધર્મ સ્વીકાર્યા હતા.

અહીં મુબ્બમાં ચીમનલાલકના લાઇ વલ્લભક મુસલમાની વેશ્યા રાખવાના કારણથી વીસ વર્ષ ન્યાત ખંડાર રહ્યા હતા.

કૃષ્ણરાયક મહારાજ પોતાની અનીતિ માટે ધણાં વર્ષ સુધી ન્યાત ખંડાર રહ્યા હતા.

ગોકુલોત્સવક એક પ્રજાવાસીની ઉપર હાથ નાંખવાથી તે પ્રજાવાસીએ તેના ઉપર તલવારથી નેર હેવા વિચાર કર્યો. આ પછી રૂપિયા ૨૦૦૦૦ દંડના આપી તે છૂટો થયો હતો.

કાશીવાળા રણુછોડક મહારાજે કચ્છ માંડવીમાં અત્યંત અનીતિ કરવાથી દરબારે ગામનિકાલ કર્યો હતો.

થોડાં વર્ષ પર પ્રજાપાલક મહારાજ કોઇ મુસલમાનીની સાથે લલકને ગોકુલ તરફ ક્યાં કરતા. અને વૈષ્ણવો દર્શન કરવા જાય તેમને સાડી ચોળી વિગેરે ધરાવવાની આજ્ઞા કરતા તે ધણા વૈષ્ણવોની જાણમાં છે.

એનો પુત્ર મુબ્બમાં કોઇ વેશ્યાને ત્યાં ત્રણ દિવસ રહ્યો હતો. ત્યાં ખાધું પીધું હતું. આ તો જાહેર વર્તમાનપત્રોમાં પણ આવી ગયું હતું. આ અને આવા ખીજ અનેક દૃષ્ટાંતો મળી શકે

એમ છે. 'પણ' અર્થ તે સામાન્ય રીતે સેવકોના જાણવામયિ છે. અતિ શ્રદ્ધાળુ કે અધ શ્રદ્ધાળુ આંખ આડા કાન કરે છે. કેટલાક દુરામદીઓ આવી હકીકતો વિરુદ્ધ વિચાર ધરાવનારાના લાભમાં જ્યારે માટે આવી 'આખતમાં પણ પોતાની જાંઘ ન ઉપાડવી એવી નૈતિક હીનતા બતાવે છે.

અન્ય સામાન્ય દૃષ્ટાંત.

વળી થોડાં વર્ષોપર હવણુ મહારાજે એક રૂપા માધવજીની આપડી જે મજુર મહારાજની માનીતિ હતી તેને તેનો ધણી રૂપા મહારાજની પ્લીકથી દેશ લઇ ગયા, તે સાથે ભાડીઆ મહાજન ઉપર અતિશય જુલમ કર્યાં. એ વાત મહાજનમાં જે તે વખતે હાજર હશે તે હજી જુલ્યા નહિ હોય.

થોડા વર્ષોપર જુદીકોટામાં એક અહીંના મહારાજ ગયા હતા. ત્યાં સ્ત્રીનો વેશ લઇ જનનાનખાનામાં ગયા. રાજના દરવાજાને આ વાતની ખબર પડી, એટલે તે જ્યારે નીકળ્યા ત્યારે ખૂબ માર મારી સોનાના કડાં ઉતારી લીધાં. રાજને આ વાતની ખબર પડી તેથી તે નાહો. રાજએ પાછળ પકડવા માલુસ મોકલ્યા પણ એક ખીજા મહારાજે સારી પેટે સ્વમંજવવાથી તે માણુ માણુ ધરો ધરો. ચીમનલાલ મહારાજનો જુલમ વળી એથીયે વધુ હતો. એની અની-તિની કથાને તે જાણુએ મજાશુ' સિ ધમાં એક પુસ્કરણુ બ્રાહ્મણે મઘ ખાસાદિ જાહેર રીતે કરેયુ'. તેને પોતાનો ખવાસ બનાવ્યો અને ન્યાતિલાએને જોરજીમથી જમાડવાની તજવીજ કરી. ન્યાતિ-લાએએ ના કહી. આથી તેણે આઠાં કરી કે એ બ્રાહ્મણુ સાથે જે કાંઈ જમે નહિ તેને પોતાના ઘર આગળ ઉભો રહેવા દેવા નહિ. તથા જમાડવો નહિ. આથી આખરે તે બિચારા વૈજ્ઞવોએ તેમ કાધુ'.

થોડા વરસ ઉપર હંદોરમાં લરકરીલાલ કરી મહારાજ હતા તેણે એક સ્ત્રી રાખી હતી. તે માટે તેની પોતાની જીએ દુપકા આપ્યા, છતાં મહારાજે આગલી ટેવ ચાલુ રાખી એ વળી ઉપર થી તેને રીસ ચડી તેથી બિચારી અજાણે મારી વહુજીએ જુમ પાડવાં

માંડી જે ત્હેની ખેનના સાંભળવામાં આવતાં તે છોડાવવા આવી, પણ રૂઢ સ્વરૂપ મહારાજને ખન્નેને શ્રેધાવેશમાં કાપી નાંખી. આ વાતની રાજને ખબર પડતા પ૦૦૦૦ રૂપિઆ દંડ કર્યા.

વર્તમાનકાલની આમાન્ય સ્થિતિ તથા અર્થપ્રાપ્તિના અયોગ્ય ઉપાય.

ઉપર લખ્યા મુજબના અનેક દ્રષ્ટાંતો જડે છે છતાં અધિકશક્તિ સેવકો એમને જન્મથીજ સાક્ષાત્ ભગવાન તરીકે સ્વીકારે છે. અને જેમ નંદરાયજીને ત્યાં શ્રી કૃષ્ણના જન્મની ધામધુમ થઈ હતી, તેમ વૈષ્ણવો જન્મખટમિને દહાડે હાલમાં કરે છે. મહારાજો પોતાને ત્યાં બાળકોના જન્મ સમયે ધામધુમ કરે છે. દહીં દૂધ વિગેરે સેવકો ઉપર નાંખે છે. કેટલાએક ભાવિક અને ખાવલા સેવકો હીંચો લીંચે છે. (હીંચો એટલે, વચ્ચે એક ટોલકી વગાડે ને ત્હેને ફરતા માણસો ગીત ગાય ને નાચે) પ્રત્યેક વૈષ્ણવ જાણે ભગવાનનો અવતાર થયો હોય તેમ આનન્દ પુર્વક એક ખીંચને કહે છે કે શ્રી કૃષ્ણજીને ત્યાં લાલજી પ્રગટયા, બાળક પ્રગટયા.

એ બાળક મહાપ્રભુજી સ્વાવડખાનામાંથી બહાર નીકળતા થયા કે લોકો ત્હેના દર્શન થણા ભાવથી કરે, ત્હેના ચરણ સ્પર્શ કરે, અને પોતાથી ખનતી સેવા પણ કરે છે. એ બાળ-મહા પ્રભુજી જરા સહમજણ થયા કે ત્હેને વૈષ્ણવો પગે લાગવા આવે અને 'જે વ્હાલા! મહારા વ્હાલા! શ્રી વલ્લભ રાજકુમાર! પ્રભુ! ઠાકોરજી' વગેરે અનેક નામથી ત્હેને યોલાવવામાં આવે છે. આમ તેઓ ભગવાનસમ પૂજાય છે. તેઓ પોતે પણ પોતાને ભગવાન તરીકે યોલતા અચકાતા નથી. એમ સાંભળ્યામાં આવ્યું છે કે કાશીવાળા રણુછોડજી મહારાજ પાસે ઠાંધ એમ કહે કે 'ભગવાન કરે તે ખરી' તો તેઓ કહેતા 'હમ ક્યા ભગવાન નહી હે?'

વળી એમના પ્રથોમાં પણ એઓ પોતાને ઉંચે સ્થગવવા ભગવદ સ્વરૂપ કરી અનેક સ્થળે લખે છે. કેટલાક આજીબાજીના રાજેત્ર,

માણસો અચાનક અને, બોળા લકતોને અવગુ, સ્હમજાવે છે અને કહે છે કે, જન્મ અગ્નિમાં કંઈ પણ પદાર્થ નાંખી, અને જળી જાય તેમ ગુસાંધના બાળક સાક્ષાત અગ્નિસ્વરૂપ છે તેથી એમની પાસે પાપ આવે નહીં ને આવે તો જળી જન્મ થઈ જાય.

આથી કરીને મહારાજોનો મોટો ભાગ અસિક્ષિત, કુચુર્ણીને, વિષયાસક્ત હોવાનો વિશેષ સંભવ રહે છે, અને યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં પહેલાં તો ધર્મશાસ્ત્રના અભ્યાસ અને ચિંતનને સ્થળે કોઈકા અભ્યાસી અને તૃણા અર્થશાસ્ત્રી અને છે. શિષ્યાઓ રાખતા થાય છે. તેમના સન્મુખ રસશૃંગારી વાતો કરી દુરાચરના પાપની વિસ્મૃતિની શક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે, અને પરિણામે તેમને પાપ તરફ પ્રેરે છે, ઉત્તેજે છે, પોષે છે.

વળી એક રાજગાદી અને રીયાસત તુલ્યની આ વ્યાપાર પ્રવૃત્તિને લીધે શ્રી લક્ષ્મીદેવીની સંપૂર્ણ કૃપા હોય છે. એએ સુંદર સુહાગી વત્રો, અલંકાર, કુંડળ વિગેરે પહેરી છેલ્લે જીવીલા જોગાળા અને છે, અને અનેક ભાવકડી અચાનક સુંદરીઓના મન હરણુ કરી પોતાની પાશવવૃત્તિ સંતોષે છે. આ માટે અનેકવાર કોર્ટે સહકાર, અનેક સંજ્ઞાન પુસ્તકોના શીટકારને પ્રાપ્ત થયા, અનેક પુસ્તક અને પત્રોમાં મવાયા, વિગેરે જાહેર વાત છે.

એમના પૈસા મેળવવાના પ્રકાર પણ અનેક તરેહના હોય છે. એમને ઘેર કાંઈપણ કાર્ય હોય જ્યાં કે (સીમંત, જન્મ, જનોઈ, વિવાહ, મરણ, ઇત્યાદિ) તો સેવકો પાસેથી ધુમ પૈસા કહડાવે છે. એ કાર્યો સેવકોને ત્યાં થાય ત્યારે પણ પૈસા કહડાવે છે, વળી ઉત્સવ ઇત્યાદિમાં મોટા લે છે. કાંઈ ધરખર બાંધવું હોય તો ખરડા કરે છે. કેટલાએક ખરડા તો મતિઓને કામે કાંઈક વસ્તુ જોઈતી હોય તો કરે. તેમાં વસ્તુઓ કરતાં ધણાજ વધારે પૈસા એકઠા કરે છે. અગાઉ તો જખરદસ્તીથી સેવકો પાસે કહડાવતા.

એક મજબાણી કરીને મહારાજ અગાઉ ઇખપતમા સંવત ૧૮૮૬ માં આવ્યા હતા. તે લોકો પાસેથી પૈસા કહડાવતા. તેની વાત સાંભળેલી તે મુજબ કોઈ સારો શેઠીયો હોય તેને તેગાવે. તેની પાસે પાચ દસ હજાર ડોરીની માંગણી કરતા.

અને જો ના પાડવામાં આવે તો કેદ સુંધાં કરતા. એઓ ચોતાની સાથે સિપાઇ વિગેરેનો રસાયો રાખે છે. એટલે જરૂર ધારતાં સિક્કા સુધાં કરી શકે છે. ઇચ્છા થાય તો ભર ખપોરે તડકામાં ઉભારાખે. ઇચ્છા થાય તો દર્શન બંધ રાખે. ઇચ્છા થાય તો દંડ કરે, આવી રીતે અનેક યુક્તિ પ્રયુક્તિએ પૈસા કઢાવે છે. મુંબઇમાં ચીમનજી મહારાજે જે ચાર વાર ખરડા કરેલા અને તેમાં સેવકોની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ જખરદસ્તીથી પૈસા કઢાવેલા. મુંબઇમાં અગાઉ દાણી રાખજી કરી મહારાજ આબ્યા હતા તેમજે વૈષ્ણવો પાસે જોરજુલમથી પૈસા લીધેલા. વળી વાર તહેવાર અને પવને દિવસે ભેટો લેવાનો રિવાજ હોય છે. આ મહારાજેના હિંડોળા, ડોળ, ફૂલમંડળી, પવિત્રાં વિગેરેમાં દર્શન કરી સેવકો પુષ્કળ ભેટો મૂકે છે.

કેટલાએક ઉપર મહારાજો ઘાતી ઉપરણો પહેરાવે છે, તેનો વિધિ એમ છે કે સંહારના પહોરમાં તે ઘાતી ઉપરણુ કરનાર ત્યાં કુદુમ્બ સગાંબાલાં તથા પાડપડોશી સાથે હાજર થાય છે. મહારાજ શૈય જઇ આબ્યા પછી તે કપડાં સાથે ઉંચા આસને વિરાજે છે. સેવકો તેલમદન પ્રત્યાદિ ક્રિયા કરે છે, પછી એક રૂપાની વાટકીમાં કેસર પલાળી રાખ્યું હોય છે તે લઇ આવે છે અને મહારાજના પગની નીચે એક રૂપાનો વાટકો મૂકે છે. ત્યાર પછી પેલાં કેસરમાં હાથ ઝોળીને ઘાતી ઉપરણાવાળા સર્વ સેવકો તેના ઉપર તે લગાડે છે. તે પછી ટાઢાં ઉનાં પાણી સાથે પગ ઘોષને ઘેલા નીચેના વાટકામાં પાણી નાખે છે. હવે એ પાણી પવિત્ર થયું. તે ભગવાનના ચરણુતું જળ. તેને ગંગાજળ તરીકે માનવામાં આવે છે. હવે આ જળ જરા તરા પશુ તેલ ચીગટવાણું હોય છતાં વૈષ્ણવો બિચારા ભાવધૂલકે પી જાય છે, જરા આંખને, જરા છાતીએ, જરા કપાળે લગાડે. ત્યાર પછી મહારાજ ઇચ્છા અનુસાર ઘાતી ઉપરણો ને કેટલાક લુગડા તે વૈષ્ણવને આપે તે બાકીના રાખી મૂકે છે, અને વૈષ્ણવ ચોતે ભેટ મૂકે છે. એટલુંજ નહીં પણ જે સગાંબાલાંઓને લઇ ગયો હોય છે તેની ભેટ પણ ગિરોથી મૂકે છે.

આ પણ એક એટ લેવાનો પ્રકાર છે, પણ મોટા પ્રકારનો હવે આવે છે.

પધરામણી.

મહારાજને શ્રીમતો અને પૈસાદારને ત્યાં દર્શના પ્રસાદ મોકલાવે છે અને સમાધાની નામનો માણસ રાખેલો હોય છે તે ધરેલા ખાસ ને પધરામણી માટે શ્રીમત સેવકના કાલાવાલા કરતો રહે છે. વળી તેવો વૈષ્ણવ કોઈ મંદિરમાં દર્શન કરવા જાય ત્યારે મહારાજ પોતે કંઈ ન કહે પણ માણસોને મંત્રી મૂકેલાં હોય છે તેઓ કહે છે. આમ કરતાં ધણાં પ્રસાદ ને પાનના બીડાં લીધેલાં હોય છે એટલે સૈવક પધરામણી કરાવે છે. તે વખતે મહારાજ સૈવકને ત્યાં ઘર પાવન કરવાં જાય ત્યાં તહેને માટે ખાસ આસન કરેયું હોય છે. મહારાજને પોતાની સ્ત્રી હોય છે, એટલે પ્રત્યેક મહારાજના સેવકોને પ્રદેશ. પરચામ કે પરદેશ લાંબી મુદતે મહારાજ જાય ત્યારે તે વૈષ્ણવોમા પધરામણીની સરસાઈ થાય છે. સ્ત્રીઓ વિવિધ પ્રકારના ગીત અને ઘોળ ઉમળકામાં આવી ગાય છે, ને લ્હાવો માણે છે. જે એકાદ બે જોશું.

પહેલું એટલાપર પગ મક્તા ગાય છે તે

ઘોળા.

મોહન મલપતા ઘેર આવ્યારે,
 મે તો લઇને મોતીડે વધાવ્યારે;
 બહાવે મારે કચ્છાની દ્રષ્ટિએ જોયું રે,
 બાઇ મારે એ પરસું મનમોહ્યું રે. ૧
 પડયુ મારે નંદના કુંવર સાથે પહાવું રે,
 હવે હું તો કેમ કરી રાખીશ પાવું રે; ૨
 દૂરીજન કહેવું હોય તે કહેજો રે,
 બહાલા મારા હૃદય કમળ વચ્ચે રહેજો રે. ૩
 હારે હું તો વલ્લકુળની દાસીરે,
 હારે બહાલા કૃપા કરો વળવાસી રે; ૪

ઉપર જમ પોતાના આસનપર વૈસે ત્યારે. ૧

પદ ૨ જી.

- અતિરે આનંદ ધણો આવે મારે અંગે,
શ્યામ સુંદર વર ખેણ છે સંગે;
સુખકું જોયા વિના પાણી ન પીવું રે.
રસિક સુંદર વર જોઈ જોઈ છવું રે;
મુજને ન વારીશ મારી રે માડી,
દર્શન કરવાને જામશ દાડી.
સગપણ તો સામળિયાતું સાચું;
બીજું સર્વે દાસે છે કાચું.
કહેશે તેને કહેવા રે દેશું
આપણે સર્વે સાંભળી લેશું.

પદ ૩ જી.

વલ્લભ કુળ છે કામલુગારા કહાનજો;-
કામલિયા કીધાં રે મનની વાટમાં રે લોલ.
જોને જોની એવું સુખકું પૂનમ ચંદજો,
અલિયાળી આખે રે મનડાં મોહિ લીધાં રે લોલ.
એ વહાલાની પાસે ચઢને દાસી જો;
લોકની લાજથી હવે હું નહીં ડરું રે લોલ.
હવે જોની મેથી ધરના કામ ન થાય જો;
વહાલાને દેખીને મનડાં મોહી રહ્યાં રે લોલ.
વલ્લભ કુળ છે કામલુગારા કહાન જો;
કરડાને હણકે રે મનડાં હરી લીધાં રે લોલ.
આપ છો પરમેશ્વર આપો આપ જો;
વલ્લભ વર વરી તે હું અતિ પ્રેમથી રે લોલ
વલ્લભ વરને સરણે સુખિયાં માશું જો;
તેઓની સંગતથી મૌલિક પામશું રે લોલ.

અવકાશ હોય તો ખીન્ન પદો પણ ગાય છે.

૧. બંધી બનઈ લ'પટલાલ, સાંવરેને મતી જગાઈ.
૨. સજો સામળા દુ' તમ માટે ઘેલી થઈ જો.
માણસ ફેરી ઝાળમાં યજ્ઞે ટળી ગઈ જો ઇત્યાદિ.

આ પછી આરતિ થાય છે. બેટ મુકાય છે. ને જતી વખતે,

પદ ૪ મું.

પરદેશ જાઓ તો વલ્લભ કુળ વ્યેના આવજોજો,
અબળાને સદેશા વળી કલાવજોજો.
આપની આઘાને આધીન અમે તો ખરીજો,
આપ અમને શરણે લીધાં ચિ-તો ધરીજો.
સુંદર દ્રષ્ટિ દયાળુ અમ તેપર કરીજો,
તેથી તનમન અમતણાં લીધાં ઠરીજો.
આપ સાર અમે લોકલાજ નવ ધરીજો,
મને આપના ચરણ તણી ઇચ્છા ધણીજો.

પદ ૫ મું.

વજના હવન કર વિનવી શ્રી ગોકુળ ચંદ,
વજે તે આણા મોકલો શ્રી વલ્લભ'નંદ.
તમારા દક્ષ'ન વિના શ્રી વલ્લભરે કહોંછ કેમ રહેવાય,
મનડાં તે રાખ્યાં કપમ રહે'નયને' નીર ભરાય,

× × × × ×

રાંક ઉપર શાં આ રસણારે પ્રભુ દીન દયાળ;
દારી જણી ધોતાતણી કરજો સેવકીની સંભાળ;

ગાતાં નીચે સૂધી જાય છે. પછી જ્યારે ગાડીમાં બેસે ત્યારે
। દોડીને મોટેથી આ પ્રમાણે ગાય છે.

ગીત ૬ કું.

તેડી જાઓ તો અમારા મન દૂરે,

હું તો જોઉં શ્રી ગોકુલીઆની રીતરે,

x x x . x x

હું તો જોઈ દર્શનની વ્યાકુલી જર હરજીમારી દેહરે,

જેણે શ્રી વલ્લભકુળ જાણ્યા નહીં તેનો એજે ગયો અવતારરે,

આવા તદ્દન ઉઘાડાં, ખૂલ્લાં, ઊંચોડ શૃંગારના ગીતો તે આ દેહધારી માટે ગવાંધ છે. રે ! ખૂલ્યે ખૂલ્યું પતિની રૂબરૂ સ્ત્રી ગાઈ બતાવે છે કે અમારે આ લોક સાથે સગપણ છે. છતાં માનતા નથી, અને જુએ તો કહે છે કે એતો જીવને મોહ પમાડે છે. હવે ખલ્લાસ ! વિશેષ શું ?

પધરામણી સમયે તદ્દન મગાં જવા બેસી રહે છે. શબ્દ સરખો ઉચ્ચારતા નથી. પોતે વેદ, શાસ્ત્ર, કે ધર્મ સંબંધી કોઈ પણ પ્રકારનું અધ્યયન કરેણું હોતું નથી એટલે સેવકને તો ઉપદેશ ક્યાંથીજ આપે ?

મહારાજને મોટા ખર્ચ કે પૈસાની તંગી હોય ત્યારે મુસાફરીએ પણ નીકળી પડે છે જ્યાં તે તે ગામના સેવકો પધરામણી કરાવી મોટી બેટો મૂકે છે. આવી રીતે પૈસા મેળવી તેઓ પોતાની વૈભવી છાંદગીમાં કે કોર્ટ વિગેરેમાં કેસ લહડી તેનો દુરુપયોગ કરે છે. શ્રીનાથજીમાં ચયલા ટીકાપતે ગોકુળવાળાં અંદાવલી વડુજી ઉપર ફરિયાદ કરી, તેમાં છેક વિકાસત સૂધી લહડીને લાખો રૂપીઆ ખર્ચ થઈ ગયો. અમદાવાદવાળા એક ખીજ મહારાજ સાથે ધણા દિવસો સૂધી લહડયા હતા. મડિલીમાં મણિલાલ મહારાજ ઉપર તેના છોકરાના છોકરાએ ફરિયાદ કરેલી. પાનાલાલ તથા છોટાજીની વડુજી લહડી મુવા. મુબંધમાં પણ જીવણુજીને તથા ગોપકેશને મારા મારી ચાલેલી. વડુનાથજી વિગેરે ચીમનજીની તરફ ચવાયી જીવણુજીએ તેમની સાથે ખૂબ ટોટો ચલાવી સાંભળ્યા પ્રમાણે તડ પાડેલા. વજનાજીના છોકરા વજનાથજી ઉપર હમણા થોડા વરસ ઉપર તેની ખંડેને કોર્ટમાં ફરિયાદ કરેલી. આવી રીતે પૈસા ખર્-

બાદ ગાય છે. આ મહારાજ સામાન્ય માણસો માફક એકજ કોર્ટમાં લડે છે. છતાં ઇશ્વરના અવતાર મનાય છે. કોઈ ખીજ બાસ પ્રજાની કોર્ટમાં તો જવાનું મોનું નથી આ તે સ્ત્રી વિચીત્રતા!

ખીજે એક પ્રકાર જપ્ત બોગનો છે તે સમયે દેશ દેશાવર પત્રો લખી રાજ્યોને બોલાવે છે તે સારી બેટ પ્રાપ્ત કરે છે.

મહારાજોની દરરોજની કીડા તથા ત્દેમનાં વિવિધ જાનના દર્શન.

મહારાજો મળસકે ગાગ પાગ વાગે ઉઠે છે, તે વખતે કેટલીક સ્ત્રીઓ દર્શન કરવા આવે છે. કેટલીકને તો ટીવાનો નિયમ હોય છે, (એટલી કપાળમા ચાપેલા કપવાનો.) તે સમયે બેટ મક્કવી પડે છે.

આ પછી સૌથ કર્મમાથી પગવારી આવતાને વાર દર્શનના તરસ્યા સેવકો દર્શન કરી ચરણમ્પર્ગ કરવા માંડે છે. તે પછી દંતધાવન મુખપ્રક્ષાલનનો વિધિ થાય છે, તે તાત્કાલી સીરી આજુ બાજુ ઉભેલી સ્ત્રીઓમાં જે સારા બેટ મક્કી ગકે એવી જોવામાં આવે ત્દેને આપે છે. સ્ત્રીઓ નાહી ઘોડીને આ સીરા આંખ, કપાળ, માથા વિગેરેને લગાડે છે.

આ પછી મહારાજ સ્નાન કરવા જાય છે. આ સમયે દર્શન થાય ત્દેને રનાનના દર્શન કહેવામાં આવે છે. કેટલાક મહારાજો સૌ સૌ ઘડા પાણી ન્હાય છે. કાશીવાળા રજુછોડછ એમ કરતા હતા. વળી સાલજવા પ્રમાણે સ્નાન સમયે તેઓ ઘોડીઉ ઉંચું કરી પીચાળ કરતા. નાહીને ઘોડીઉ પહેરવાનું હોય તે દાયમાં લેતા પછી ત્દેને કમરે વીટાળી નીચેથી ફાલિયું કાઢી લેતા. કેટલીક વાર કહે છે કે નગ્ન જોવા આવે સમયે દેખાતા ત્યાગે દૂર ઉભેલી સ્ત્રીઓ કહેતી કે “અવૈાકીક જાખી દહ બ્હાણો મુખ દે છે.”

માંડવીમાં એક વખત એક મહારાજ તળાવડી ઉપર રહેલા. ત્યાં દર્શન કરવા અમે ગયા આ વખતે અમે પ્રજા વૈ જુવ હતા. એક વખતે મહારાજ ઘોડીઉ પેટપર વીટાળી નગ્ન થયા. મહારી માથેના એ મજા ઝિઝાને જાલુજ દસલું આપ્યું. તેઓ મહાર નાશી

ગવા, 'ને ખૂબ દરવા. તે અમે તો ઉભાંજ રહ્યા. આ વખતે કેટલીક ભાવિક સ્ત્રીઓ હતી તે બોલી "વાહ વાહરે વહાલો કેવાં સુખ દેખાડે છે?" ત્યારે એકે મોઢ વાણિયાની સ્ત્રી હતી તે બોલી "રડા નાગા થયા એમાં શું સુખ દેખાડ્યું?" એમ કહી ચાલતી. યદ્ય. આ વખતે કોઈ ઘોતીઆં ઉપાડવા જાય, તો કોઈ પોણી લેવા દાડે વિગેરે વિગેરે બને છે.

સ્નાન પછી તિલક કરવા બેસે. ત્યારે "તિલકના દર્શન" થાય છે, એમ કહેવાયે અન્યો અન્યને કહે છે. આ સમયનું પાણી કોઈ આભરી ઘેવું ત્હેને રોગ મટાડવા પીવા આપે છે.

વિષ્ણુએ આજ્ઞાકય રાજને બોધ કર્યો છે કે,

પાદગ્રેષં પીતગ્રેષં । મધ્યાગ્રેષં તથૈવચ ॥

શાનમૂત્ર સમતોષં । પીત્વા ચાંદ્રાયણ ચેન્ ॥

તો આણું મલિન જળ તે પવિત્ર કેમ ગણાતા હશે ?

પછી બોજન કરવા જાય છે, તે સમયે પણ જમતાં વધેલી કણિકાઓ સેવકો લાવથી ખાઈ જાય છે અને કૃતાર્થ માને છે, આવા ઉચ્છિષ્ટ સંબંધી કહે છે કે,

નેન્દ્રિયં જસ્યચિદ્ગાત્રાગચૈવ તથાન્તરા ।

નર્ચરાત્યગ્રાનં કૃપાંત્રમોચ્છિષ્ટઃ ક્વચિદ્નમેત ॥

હતાં કેમ ખવાડતા હશે ? મધ્યાન્દ કાળે શયન ખડમાં જાય છે, ત્યાં ઘોડીવાર નિદ્રાધીન થાય છે, પછી જાગીને ત્યાં ખાનગી ઝોરડામાં જાય છે. ત્યાં ઘણા ખરાઓ પાસે કામદેવની સેનાનું લસ્કર આવવા માડે છે. હવે પછીના નિર્લજ કામોની લીલા તે શું લખવી ?

પુરુષો ધંધામાં હોય છે. કેટલીક ધર્માંધ સ્ત્રીઓ આરોગાવવા આવે છે. કેટલીક સાથે સામગ્રી હથ, ખરશી, ચેડા એવું લેતી આવે છે. કેટલીક જતે આરોગાવે છે. કેટલીક હાસ્ય વિનોદથી મૃત્તી માની સંતોષાય છે, અને વિદાય થાય છે. આમ કરનારને બેટ

ચોટી મકવી પડે છે. કેટલીક રાસદીગાની રસીપણુ ધોય તેવી પણ બેટ ધરવાની ઓછી શક્તિવાળીને વલ્લદીન સ્થિતિમાં માત્ર છેટેથીજ આ મહારાજ જુએ છે ! તેવી કાંઈક વધારે નહીં શકે તેને આલિંગન કરે છે ! પણ જે મનમાનતી બેટ મૂકે તેની સાથે સંપૂર્ણપણે સુખ વિદ્યાસી બની આ ઠેકાણાજના સંપૂર્ણ અભ્યાગી, રસરાજ્ય-શર, મહારાજ શું કરે છે તે અસલીલ વજુન સખવું ઉચિત નથી ! અહા ! આચાર્ય ને શર તે કાણુ ને તેને શો વિનિપાત !

પણ આ સુખ પણ જલ્દે અધુરું ધોય તેમ કેટલાક મહારાજને વેશ્યાઓ રાખે છે.

આ પ્રમાણે દાલના મહારાજને પોતાનો કાળ નિર્ગમન કરે છે.* કેટલાક ઠાકોર સેનામાં પણ કહાડે છે; પણ તે દેખાડવા માત્ર જમાનો સમજી. તેઓ કાંઈ યાની, સંસ્કારી, તત્વજ્ઞાન કે વેદ ઉપનિષદ વિગેરેના અભ્યાગી હોતા નથી માત્ર દંબ ખાતર જતા-વવા, ડાળ ધાલે છે

મકરણુ ૧૨ સું.

એ ભાગના ધર્મ પુસ્તકો.

હરકોઈ ધર્મના સ્વરૂપનું અત્તે સિદ્ધાન્તનું જ્ઞાન થવા માટે તે ધર્મનું સાહિત્ય કેટલું અને કેવા પ્રકારનું છે તે જાણવું એ અગત્યનું છે. વળી જેઓ વેદવાક્યને સર્વોપરી પ્રમાણુ માનનારા અને પ્રાચીન આર્યોના ધર્મોનું પુનરજનન ચયણું જોવા ઇચ્છા

* હાલમાં આમાં બહુ ફેર પડ્યો છે પણ તેનું કારણ પાશ્ચાત્ય પ્રભાવના રાસ મને કેળવણીને લીધે સામાન્ય જન સમાજમાં જે અદ અસદની વિવેચક શક્તિને બાવનાઓ જન્મી છે તે જ્ઞામાન્ય પરિસ્થિતિને લીધે એક રીતે જન-સમાજ એઓનો આચાર્ય બન્યો છે.

રાખે છે તેમને તે સાહિત્ય અને પુસ્તકો કેટલે અંશે વ્યવહારો-
પયોગી ને શ્રેય સાધનારા છે તેમજ તેમનું જ્ઞાન વેદાદિ પ્રાચીન
પુસ્તકો અને તદાચિત સિદ્ધાન્ત સાથે કેટલે અંશે મળતું છે
તેનો નિર્ણય કરવા માટે બહુ ઉપયોગી સાધન થઇ પડે છે. આ
માટે સારાસારનો વિવેક કરનાર સુશિક્ષિત ગૃહસ્થો જે આ સંપ્ર-
દાયના પુસ્તકો વાંચી શકે તેને જાણી શકે આ પુસ્તકોમાં તેમની
વાર્તાઓમાં આ કહેવાતા ચમત્કારોમાં આ કહાણી કોસ્થાઓમાં
શાસ્ત્રીય તેમજ સૃષ્ટિક્રમાનુકુલ કેટલું છે અને પ્રતિકુલ કેટલું છે.
આ ઉત્તુ લક્ષમાં રાખી જે સંપ્રદાયના મુખ્ય પુસ્તકોની યાદી
આપવી યોગ્ય ધારી છે.

પુસ્તકો.

સંસ્કૃત પુસ્તકો.

- ૧ સુખોદિની-સંસ્કૃતમાં સૌથી મોટું પુસ્તક છે. જે પુસ્તક
શ્રી વલ્લભાચાર્યનું લખેલું છે. જે શ્રીમદ્ ભાગવત પુરાણની
ટીકા છે. જેમાં ભાગવતના પંચમ તથા દશમ સ્કંધની ટીકા
આપવામાં આવી નથી આ બે સ્કંધમાં નર્ક વર્ણન તથા
બ્રહ્મજ્ઞાનની કથા છે. આ બે સ્કંધની ટીકા ન કરવાનું પ્રયોજન
એમ બતાવ્યું છે કે સુખોદિનીજીએ સ્વામીજીનું સ્વરૂપ છે
અને પંચમ સ્કંધ એ કટિ પશ્ચાત ભાગ તથા દશમ સ્કંધ
સ્તન ભાગ છે તેથી એવી જગ્યાનું વર્ણન થાય નહિ.
- ૨ અહ્યુભાષ્ય-શ્રી વલ્લભાચાર્ય વિરચિત જે પુસ્તકમાં વ્યાસકૃત
વેદાન્ત સૂત્રોપર ભાષ્ય છે. જેમાં પુષ્ટિમાર્ગીય પંથનું
ખલાત્કારપૂર્વક પ્રતિપાદન કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.
- ૩ શુદ્ધાદૈત માતૃંડ-જેમ શ્રી શંકરાચાર્યનો કેવલાદૈત છે,
શ્રી રામાનુજનો વિશિષ્ટા દૈત છે, માધવાચાર્યનો દૈતાદૈત છે
તેમ વલ્લભાચાર્યે શુદ્ધાદૈત સ્થાપવા પ્રયત્ન કર્યો છે. તેજ
ભાષાના પુસ્તકોમાં આનાથી ઉલટો મત છે.

૪ ગંગિની ત્રય ભાષ્ય.

૫ તત્ત્વદીપ નિબંધ.

- ૬ પુરુષોત્તમ સદ્ભવ નામ-એમાં વિપ્રયુ સદ્ભવ નામ માફક ભંગ-વાનના હમર નામ ગણાવ્યા છે.
- ૭ સિદ્ધાંત સુકતાવલિ-એમાં સ્વસિદ્ધાંત નિર્દેશ કરી મુખ્ય કરી માનસી સેવાતું વર્ણન કર્યું છે.
- ૮ પુષ્ટિ પ્રવાહ મર્યાદા-એમાં ત્રણ પ્રકારના હોવાનું વર્ણન છે. એક પુષ્ટિ હવ, બીજો પ્રવાહી હવ, તથા ત્રીજો મર્યાદા હવ, અને તેના લક્ષણો બતાવ્યા છે.
- ૯ સિદ્ધાંત રહસ્ય-એમાં પોતાનો ગુપ્ત સિદ્ધાંત કહ્યો છે. ગુપ્ત એટલા માટે કે એમાંની વાતો વિશ્વસનીય નથી. એમાં વસ્તુ-ભાષ્ય કર્યું છે કે શ્રાવણ સુદ ૧૧ ને રોજ મ્હને સાક્ષાત્ પરમાત્માએ આવી દર્શન આપ્યા અને માર્ગ કેમ પ્રવર્તાવે એનો બોધ કર્યો.
- ૧૦ અંતઃકરણ પ્રબોધ-શ્રી કૃષ્ણથી અન્ય કોઈ દેવ વધારે નથી માટે અંતઃકરણથી તેને બજાવે.
- ૧૧ નવરત્નગ્રંથ-એમાં નવ રત્નો છે. તેમાં કૃષ્ણ ઉપર હમેશાં વિશ્વાસ રાખી કંઈ ચિંતા કરવી નહિ એવો ભાવાર્થ છે.
- ૧૨ વિવેક ધર્માશય-નામથી ભાવાર્થ સ્હમજા લેવો.
- ૧૩ મૃણાશય-એમાં વસ્તુભાષ્યે પોતાનું દીનપણું દેખાડ્યું છે, અને જગતમાં બહુ દુઃખ યાપ છે તેથી કૃષ્ણની સ્તુતિ કરી છે. છેલ્લે કહ્યું છે કે જ્ઞાતિ બી વર્ગમાં ત્રિવિદ્ય એટલે હું વસ્તુબ કહું છું. અહીં ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે હાલના વૈષ્ણવો એમને શ્રી કૃષ્ણ કરતાં પણ મોટા મહાપ્રભુ માને છે.
- ૧૪ ભક્તિ વર્ધની-ભક્તિ ભાવની શક્તિ કરવાના સાધન બતાવ્યા છે તથા નવધા ભક્તિનું વર્ણન કર્યું છે.
- ૧૫ જલભેદ ગ્રંથ.
- ૧૬ સંન્યાસનિર્ણય-એ ગ્રંથ આપણે આગળ વર્ણન કરી ગયા તે સમયે બનાવ્યો હતો. એમાં સંન્યાસીના સંક્ષિપ્ત ધર્મ કહ્યા

છે, તથા સૌ જન્મે તે મોક્ષ પંદને પામે છે ધત્યાદિ વર્ણન કયું છે.

૧૭ નિરોધ.

૧૮ સેવાદળ-એમાં શ્રી કૃષ્ણની સેવા કરવાથી હમેશાં પાછું સેવા કરવાનું મળે છે એમ જણાવવામાં આવ્યું છે.

૧૯ યમુનાષ્ટક-યમુના નામની નદીની સ્તુતિ પૃથ્વી નામના હૃદયી આઠ પ્રલોકમાં કરી છે.

૨૦ પત્રાવલંબ-એમાં પરમેશ્વરની લલિત અને આવી રીતે કરીએ છીએ તથા અમારો આ સિદ્ધાન્ત છે ધત્યાદિ ભાવાર્થ બતાવી કાશીમાં વિષ્ણુસ્થર મહારૂપના મંદિરમાં ચોટાડેલા હતા એમ જણાવે છે.

૨૧ મધુરાષ્ટક-શ્રીહૃદના શરીરના અવયવ તથા શૃંગાર તે બધું મધુર છે એ બાબતના તોટકે હૃદના આઠ પદ છે. એમાં વનનં મધુરં અર્થાત એવું વનન (ઓકવું) પણ મધુરું છે એમ જણાવ્યું છે.

૨૨ ગોકુલાષ્ટક-એમાં ગોકુલના ન્દાનકડા ગામને સાતમે આસ્માને ચઢાવવામાં આવ્યું છે.

૨૩ બાલબોધ-એમાં ચાર પુરુષાર્થ મેળવવાનું સાધન તથા શાસ્ત્રો વિષે દેટલાક હકીકત છે.

૨૪ નિબંધ લલિત પ્રકરણ-એનો વિષય નામપરથી મહમન્દરો.

૨૫ નામાવલિ-એમાં ભાગવતની કથામાંથી શ્રી કૃષ્ણના અનેક નામો કહીને વર્ણન કયું છે.

૨૬ શૃંગાર રસમંડળ-એ ભાગનો વિષયજ છે. નામ પ્રમાણેજ ગુણ છે કંઈ ક્યાશ રાખીજ નથી.

૨૭ બ્યાસ વિરાધ લક્ષણ.

૨૮ ત્રિતિબ્રમોધ.

૨૯ વૈદ્યવલ્લભ.

૩૦ પરિવ્રતાષ્ટક.

૩૧ દશમ સ્કંધ મ્યાનીકમણિકા-ભાગવતના દશમ સ્કંધના વિષયનું.

૩૨ સંક્ષિપ્ત વર્ણન છે.

૩૨ ચતુશ્લોકી-ચાર શ્લોકમાં સ્વસિદ્ધાન્ત કર્તવ્ય શું તે જણાવ્યું છે.

૩૩ પંચ પદ્માની.

એઓના પુસ્તકોમાં વાંચ્યું છે કે શ્રી વલ્લભાચાર્યે પર ત્રયો રચ્યા છે પણ સંશોધન કરતાં આટલા પ્રાપ્ત થઈ શક્યા છે.

વલ્લભાચાર્યના પુત્ર શ્રી વીઠ્ઠલનાથજી અથવા ગુસાંઈજીએ કેટલાક સંસ્કૃત ત્રયો બનાવ્યા છે તે આ પ્રભાણે જણાય છે.

૧ વિદ્વન મંડન-એમાં અન્ય મતોનું ખંડન કરી સ્વસિદ્ધાન્તનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. એમ કરતાં અન્ય મતો સામે જે આક્ષેપો કર્યા છે તે બહુજ સ્વાધી તેમજ અધરિત છે.

૨ વલ્લભાષ્ટક-શ્રી વલ્લભની સ્તુતિના આઠ શ્લોકો એમાં છે.

૩ આમન્યાષ્ટક-શીખરિણી ૭૬ના ૮ શ્લોકમાં ગુપ્તરૂપ એવા સ્વામિનીજીના નખ શિખનું વર્ણન કરી શુંગાર રસમય બનાવી સ્વામિનીજીનું વંદન કર્યું છે. (હવે આમાં જે કહ્યું છે તે અને વેળ્યવો જે માને છે તેમાં બહુ વિલક્ષણતા દેખાઈ છે. આમાં શ્રી ગુસાંઈજીએ સ્વામિનીજીની સ્તુતિ વંદન કર્યું એમ જણાવ્યું છે. પુરાણના યોગે અધ્યાય બનાવ્યા. તેમાં લખ્યું છે કે વલ્લભો જ્વાલિનરૂપસ્ય વિદ્વન પુરુષોત્તમઃ વલ્લભાચાર્ય અગ્નિ રૂપ છે ને વીઠ્ઠલનાથજી પુરુષોત્તમ રૂપ છે. વલ્લભાખ્યાનમાં વેળ્યવોને જણાવ્યું છે કે પુરુષ વચ શ્રી લક્ષ્મણ જ્ઞાન પુરુષોત્તમ શ્રી વીઠ્ઠલનાથજી અર્થાત્ લક્ષ્મણના સ્વરૂપે વલ્લભાચાર્યજી તે પૂર્ણ જ્ઞાન છે ને વીઠ્ઠલનાથજી સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમ છે. હવે આમાં સત્ય શું? વળી ગુસાંઈજી પોતે સ્વામિનીજીની સ્તુતિ-કરે છે ને ભક્ત બને છે તે તો જુદું.

૪ સ્વામિની સ્તોત્ર-એમાં સ્વામિનીજીના વિહારનું વર્ણન છે ને તેની સ્તુતિ છે.

૫ કૃષ્ણ પ્રેમામૃત. એમાં યોગી કૃષ્ણનો પરસ્પર પ્રેમ તથા તેની સ્તુતિ-કેટલાક રીતનું વર્ણન છે.

- ૬ શરણાષ્ટક. ગોપીકાવ્યોના કુચામ લુગ્ દંડથી જેણે પકડયા છે તેની સ્તુતિ કરી છે.
- ૭ સર્વોત્તમસ્તોત્ર. એમાં વલ્લભાચાર્યના ૧૦૮ નામ કહીને તેની સ્તુતિ કરી છે:
- ૮ યમુનાષ્ટપદી. એમાં યમુના નદીની સ્તુતિ સંગીતના રાગ સરમાં પદ દ્વારાએ કરી છે.
- ૯ પ્રબોધ. એમાં વ્રજપતિની સ્તુતિ પ્રાર્થના છે.
- ૧૦ વસંતાષ્ટપદી. વસંત ઋતુમાં શ્રી કૃષ્ણે ગોપીઓ સાથે વસંત ખેલે છે તેવું વસંત રાગમાં ગાન કયું છે.
- ૧૧ કેટલાંક પાલણાના તથા ખીજાં પદો .
- ૧૨ ગુપ્તરસ. કૃષ્ણ રાધાના વિહારનું વર્ણન.
- ૧૩ લલિત ત્રિભંગ—છત્યાદિ ગુંસાષ્ટણએ સંસ્કૃતમાં કેટલુંક રચ્યું છે.
- ૧૪ હરિદાસ કૃત વિકૃલનાથ અષ્ટોત્તર સત નામ હરરાવળ મહારાજને પોતાના દાદા ગુસાષ્ટણના ૧૦૮ નામ કરી તેમની પરમેશ્વર પ્રમાણે સ્તુતિ કરી છે.
- આ શિવાય તેમની પછી થયલા કેટલાક મહારાજોએ ભાષામાં ગ્રંથો બનાવ્યા છે. એમાંના મુખ્ય ત્રીણે પ્રમાણ:-

૧) બસો બાવન વૈષ્ણવની વાર્તા-આ પુસ્તક કદમાં સૌથી મોટું છે. આ પુસ્તકને શિક્ષિત કે બુદ્ધિમાન વાચતાં સત્યાસત્ય નો નિર્ણય તરત કરી શકશે. એમાં વાર્તાઓ છે. એકાદ એ નમુના તરીકે લખીશું.

- ૧ એક મયા દીમરની વાત લખી છે. એ જાતે માછીમાર હતો તેને વૈષ્ણવ કર્યો. ઠાકોર સેવા સૌંપી તથા ખીજા બધા વૈષ્ણવોને એને ઘેર આવવાની છુટી આપી છે. કેટલાક શુદ્ધારી જમતાં નહોતા તેને બલાતકાર કરી જમાડયા
- ૨ એક ગુલાબદાસ વાણીઆની વાત, એ પ્રથમ વૈષ્ણવ હતો. પછી વટલી મુસલમાન થયો ને મલાવખાન નામ રાખ્યું. તે આખો દહાડો સ્મશાનમાં પડ્યો રહેતો. વટલ્યા આગળ વૈષ્ણવ હતો તેથી તેની એક આવવાની પ્રાર્થના કરી છે, અને

એને માટે ઉપદેશવામાં આવ્યું છે કે એવું જુદાજુદા ભાવાર્થી કોઈ મરી જાય છે.

૩ ક્રાંધી, વૈષ્ણવ હતો. જાતનો મેગવાળ (માદાર) હતો. તેને ગુસાંધજીએ વૈષ્ણવ કર્યો, તેણે કેટલાંક પદ રાગ રાગણી બનાવેલાં છે. એનાં બનાવેલાં પદો વૈષ્ણવો ઠાકોરજી આગળ ગાય છે.

૪ રસખાન પઠાણની વાર્તા. એ પઠાણને કોઈએ શ્રીજીની છબી બતાવી હશે; તેથી તેને શ્રીજી નિરખવાનું મન થયું. પછી તે ગિરિરાજ પર ગયો. તેને કોઈએ પર્વત પર ચઢવા દીધો નહિ. પછી તેણે ગુસાંધજીને વિનવવા કરી એટલે ગુસાંધજીએ તેને મંદિરમાં બોલાવી લીધો અને નામ નિવેદન તથા બ્રહ્મ સંબંધ કર્યો તે શ્રીજીના દર્શન કરાવ્યાં, આથી તે ખુશ થયો તે જોવો પાછો જવા તૈયાર થયો એટલે શ્રીજીએ તેની બાંહે પકડી કહ્યું "સાથે જાઓ ક્યું જતા હું" એમ કહી પોતાની સાંવ લીલામાં લઈ ગયા.

૫ એક વૈષ્ણવ યાત્રા કરવા નીકળ્યો. સાથે પીતળના ઠાકોરજી હતા રસ્તામાં એક ગામડામાં પઠાણની છોકરી બહુ રૂપાળી જોઈ. તેને જોઈ વૈષ્ણવને થયું કે આ ઠાકોરજીને લાયકની છે.

પછી ઠાકોરજીને કરંડીઆમાંથી કાઢી તેમને કહ્યું કે આ ત્હમરે લાયકની છે. મજી ઠાકોરજીને તે પઠાણની છોકરી ગમી. તે રાસલીલા કરી. પછી બીજી દહાડે ઠાકોરજીને કરંડીઆમાં મૂકવા જાય તે ઠાકોરજી હુ તે અંદર નહીં જઈ, હુ તે આ મુંદર છોકરી પાસે જમણ એમ કહ્યું. તેથી વૈષ્ણવને યાત્રા કરવી છોડવી પડી તે તેજ ગામમાં વાસ કરવો પડ્યો.

૬ માધવદાસ રાણવની રાણેલી વેશ્યા ને માધવદાસના આગ્રહથી ગુસાંધજીએ શરણે લીધી, અને તેની સાથે વ્યવહાર કરવાનો વૈષ્ણવોને ઉપદેશ કર્યો

૭ ગુસાંધજીને વેળવ એક મોતી હતો તેની વાર્તામાં લખે કે, કે અન્ય આગળુ રાણવે તેને ત્યાં અજાણ્યે પ્રસાદ લીધો પણ મોતી છે એમ જાણ્યું તેથી આત્મજી વેળવને જ્વાનિ થઈને વટ રવાની શંકા થઈ. આટલા માત્રથી તેને કોઈ થયો. ગુસાંધજી

પાસે ગયો તો તેમણે કહ્યું 'વેળુવ ગમે તે જ્ઞાતિનો હોય પણ વટલવાની શંકા ન કરવી. પછી તીર્થયાત્રા કરવાતું કહ્યું તેથી અડધી મટી. પછી હરિદાસ વેળુવની છોકરી પાસે મોકલ્યો. તેણે તેના ઘણીને કહ્યું. તેણે જન્મભુવાર કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો 'મુસલમાન મુખ્યાંત એક પંકિતએ ભોજન ક્યું' ને કોઢ મટયો વિગેરે.

ચોર્યાસી વેળુવની વાર્તા—એમાં વલ્લભાચાર્યના ચોર્યાસી વેળુવ થયા છે તે વાર્તાઓ લખીને એ પરથી વલ્લભાચાર્યની સ્થિતિનું દિગ્દર્શન થાય છે.

આચાર્યજી મહાપ્રભુજીની નિજ વાર્તા—શ્રી વલ્લભાચાર્યે પોતાતું વર્ણન લખ્યું છે. કેવળ ગપ્પા ને સપ્તિકમ વિરહ ચમત્કારના વર્ણન.

આચાર્યજી મહાપ્રભુજીની ઘરકી વાર્તા. ઉપલી વાર્તા જેવાંજ ઘરમાના ચરિત્રો.

ગુરુસાંઈજીનીજ વાર્તા. એ પણ એવીજ.

આચાર્યજીની ચોર્યાસી ખેડકની વાર્તા.

શ્રીજીની પ્રાગટ વાર્તા.

ગોકુળનાથજીના વચનામૃત. નર્ક વાસનો ભય. ખતાવી સેવકોને મ્વાહા કરવાની આજ્ઞાઓ છે.

ગોકુળનાથજીની રહસ્ય ભાવના. આ પુસ્તક એવું છે કે વાંચનાવાર ભાવિકોના મ્હોંમાં પાણી ફૂટતાં દર્શે ને જેળ આન્યા વિના ન રહે. વળી કેટલાક ઉત્સવના, સામગ્રીના તથા શરીરના કેટલાક ધારણ કરવાના ભાવ સ્વામિનીજીના અંગ માથે લગાડયા છે જેમકે વેંધીકો છાદ્ધ શ્રી સ્વામિનીજીકે જુલ્કો, માર દે, ચનેરી ધવરી શ્રી સ્વામિનીજીકે રંગાલ ન વેા માર દે, દુષપાક શ્રી સ્વામિનીજીકે અચરાદકો માર દે ઇત્યાદિ.

શ્રી હરિરાયજીનાં શિક્ષાપત્ર.

અષ્ટાક્ષરની ટીકા.

ઠારકેશજીની ભાવના.

સડરાઠ અપદાધ.

વનયાત્રા.

ગુઠ ભાવના. ગુપ્ત લીલાના વર્ણન, બધા આસનો વિગે-
રની તેમજ નાગી વેસ્થાના ઘર જેવી લીલા લખી છે.

નિત્યપદ.

બારમાસી પદ.

વસંત માલિકા. એમાં કામદેવનો જન્મોત્સવ અને કામ-
દેવની કરવાની ક્રીડાનું સાદુ ઉદ્યાન વર્ણન છે.

હોલીરસ. ઉપરના જેવુંજ.

કાદશકુંજ.

આશ્રાના પદ.

પૂર્ણમાસીશુકી વાતા.

શ્રી આચાર્યશુકા સેવક ગુચ્ચાતાકી વાતા. એમાં
ચોપટની વાત છે.

ઉત્સવ ભાવના.

નિત્યસેવા ભાવના.

વજ્રભાવના.

પવિત્રા મંડળ.

માળા પ્રસંગ.

શ્રોભાવહુલકૃત આહનિક.

મલ પુરૂષ તથા નવાખ્યાન.

પુષ્ટિમાર્ગ પૂર્ણ પુરૂષોત્તમ રૂપ ગુણ વર્ણન ઇત્યાદિ
ભાષાના પુસ્તકો છે. બધાં પુસ્તકો ગુરુઓના નથી. કેટલાક તો
બ્રાહ્મણો અને અન્ય પાસે રચાવેલાં છે. બ્રાહ્મણો અર્થ લેખી યતા
જવાથી પ્રાચીન વેદધર્મ અને શાંકરસિદ્ધાંત અવગણી આચિત
બન્યા હતા. વળી પતિતોની શુદ્ધિ માટે તેમજ તેઓની સાથે
વ્યવહાર કરવા માટે તે કાસિ આજના જેવા આગ્રહ નહોતો અને
એટલુંજ નહીં પણ મુસલમાન, મોચી અને અન્ય તાતિઓના
મનુષ્યનો સંગ્રહ કરવામા આવ્યો હતો અને તેનો મળના આચાર્યોએ

પ્રતિબંધ નહોતો એ વાતનો તો માત્ર નામ નિર્દેશજ અમે કર્યો છે. વિસ્તાર લખથી આ સંબંધમાં વધુ દર્શાવવા અપાયું નથી. અંતમાં એટલું જ કે ઘણાંઓએ આ પ્રશ્ન જોયા નથી. તે પર સ્વતંત્ર શુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કર્યો નથી. માત્ર એક ચીલામાં આલ્યા કરે છે, અતે તેથી વાસ્તવિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી. આ પુસ્તકો વાંચી પ્રત્યેક સંસ્કારી વાચકે પોતાના હૃદયને પૂછવું કે આ વાતો અને કથાઓમા સત્ય કેટલું દર્શે ? આથી માત્ર આવેશ ને દૂરાચલ એ તો બાળવેપા છે.

ઉપસંહાર.

અત્યાર સુધીના અ ગલા પ્રકરણોમા આપણે એ સંપ્રદાયના મુખ્ય મુખ્ય સિદ્ધાંતોનું અને વિચારોનું દિગ્દર્શન કર્યું, અને તેમ કરવામાં એ સંપ્રદાયના આઠ સ્થાપક શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય તેમજ તે પછીના અત્યાર સુધીના સર્વ આચાર્યો તેમજ પ્રવર્તકની છવનહીલા તેમજ તેમજ પ્રવર્તાવેલા સિદ્ધાંતોનું વિવેચન કર્યું. તેમના પંચ પ્રતિપાદિત ઇશ્વર, તહેની સેવાના વિધિ અને પ્રકાર, તહેમનો મોક્ષ ને ધેકુંઠહીલા, તહેમની ભક્તિ, વિગેરે સંબંધી ઇત્યાદિ વાચક સન્મુખ જે પ્રકારે તહેમના પુસ્તકમા જોવામા આવે છે તે પ્રમાણે નિવેદન કરી ગયા. વળી આચાર્ય અત્યેનો સેવકોએ રાખવાનો પૂજ્ય ભાવ, તહેમની કેવા પ્રકારેસેવા સતકાર કરવો એ સંબંધી જે પ્રકારે વ્યવહારમા જોવામા આવે છે તેનું દર્શન પણ કરી ગયા. વળી આચાર્ય શાસ્ત્રોપદેશિત આશ્રમ વ્યવસ્થાનું એ સંપ્રદાયમા વાસ્તવિક રીતે કેટલું પાલન કરવામાં આવ્યું છે તેનું પણ સ્વયં વાચકોને વિચાર કરવું બની શકે એટલું વિવેચન કરી ગયા છે. પ્રાચીન વેદ કાળનો યજ્ઞ યાગાદિકર્મમાર્ગ, ઉપનિષદનો જ્ઞાન માર્ગ, તેમજ પખંજલીના યોગમાર્ગ વિગેરેનું કેટલે દરજેએ આંદર કરવામાં આવ્યું છે તેમજ શી સ્થિતિ એ મતમા કરવામાં આવેલી છે તેનું પણ સાથે સાથે જે દર્શન થઇ ગયું છે, આ સર્વને મરજાવધિ પર્વત તિલાંજલી આપી વેદાકત શુદ્ધ ઉપાસના, ને જ તસ્ય પ્રતિમા અસ્તિ એવા એક શુદ્ધ નિરાકાર પરમા-

તમાની ભક્તિ, પ્રાર્થનાને ઠેકાણે ને પ્રકારની ભક્તિ ઉપદેશવામાં આવી છે તેનું વિવેચન પણ કરી ગયા. પ્રાચીન આર્ય જાઓમા મનુષ્યના ઐદિક આમુખિક મુખ્યશ્રેયના ઉતુથી સૌજ સંસ્કારનું વિધાન કરવામાં આવેયું છે, એ સર્વનો લોપ કરી કેવા પ્રકારના સંસ્કાર કરવામાં આવે છે, તે પણ આપણે જોઈ ગયા. પ્રાચીન આર્યવર્તમા ઉચ્ચ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સંસ્કારી હતી, ગાંગી, મેત્રેથી વિગેરેના દૃષ્ટાંતો અતિ પ્રસિદ્ધ છે. સ્ત્રીજ મર્વ પ્રકારની ઉત્પત્તિના પ્રથમ પાયારૂપ છે, છતાં તેને કેવા પ્રકારનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે, તેને કયે માર્ગે ટેવવામાં આવે છે, અને છવન અને જાતિને સર્વસ્વથી ભૂષ્ટ કરી તેમની અને તેમ કરતા સકલ સમાજની ધી રીતે પાપમાલી કરવામાં આવે છે તે પણ જોઈ ગયા.

પ્રધુ વિન્તારની જરૂર નથી છતાં વિચાર કરતા જણાશે કે મનુષ્ય માત્રમા કોઈને કોઈ રીતની ધર્મ ભાવના રહેવી હોય છે તે વિના છવનજ કહો કે આ સંસારમા અલક્યનત થઈ પડે છે પણ આ ધર્મનો અર્થ કરવામાં ફેર પડે છે. આસ્તિક હો કે નાસ્તિક હો, અધ્યાત્મ હો કે અત્રધ્યાત્મ હો પ્રત્યેકને અમુક પ્રકારનું વલણ હોય છે આ પ્રશ્નની ચર્ચા અત્રે અસ્થાને છે પણ એટલું તો સર્વ કોઈ સ્વીકારી શકે એમ છે કે સૃષ્ટિના અનાદિ ચક્રના નિયમને અનુસરે તે ધર્મ સર્વ સમત હોઈ શકે છે મનુષ્યોની બુધ્ધિ પરિમીત છે, ને તેનાથી મોટી કોઈ અચિંત્ય શક્તિ છે. કોઈ મોટો નિયામક છે, કોઈ આ જડ જગતનો અષ્ટા છે ને તે પૂજવા યોગ્ય છે આ ભાવના સર્વ આસ્તિક ધર્મોમા રહેની છે. ને ફેર છે તે તેના પૂજન ને વિધિમા છે અને તે કાળે કાળે જલલાતા ગયા છે. વેદ એ આર્યોનું સૌથી પ્રાચીનમા પ્રાચીન પુસ્તક છે “વેદોઽવિને ધર્મ મૂળમ” વેદ સર્વ ધર્મનું મૂળ છે. આર્યવર્તમા અનેક મતમતાતરે પ્રચલિત છે છતાં વેદ, વેદાત ને દર્શન સાસ્ત્રો ઉચ્ચ કોટિના ગણાય છે. “જાણેજ ધર્મ નિયમ” અનુસાર સર્વ સાસ્ત્રોમા આ ધર્મોના નિયમ દર્શવિકા છે. ઐદિક અને આમુખિક

સુખ અને કલ્યાણ માટે ધર્મ, અર્થ, કામ એ પુરુષાર્થનવના
 અનુપાલનથી મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય છે. અંતિમ જીવનશ્રેય પ્રાપ્ત થાય
 છે. એ સર્વ શાસ્ત્રોનો ફલાદેશ છે. યજ્ઞદ્વારા. પરમાત્માનું પૂજન
 કરવામાં આવતું. યજ્ઞે યજ્ઞયજ્ઞન્તં દેવાસ્તાનિ ધર્માનિ ધર્માણિ પ્રથમા-
 ન્યાસન્ ॥ પ્રથમ ધર્મ એ છે. આર્યોની સમષ્ટિ ભાવના એમાં
 છે. માનુષી સેવા અને પરમાત્માના પૂજનનો એ એક
 પ્રકાર છે. કાલાંતરે અનર્થો થતા ગયા. હિંસાનો પ્રવેશ થતો ગયો,
 ને હોના અતિયોગથી આખરે દયા અને ક્ષમાની વૃદ્ધિ થાય એવા
 મતો ઉદભવ્યા. શુદ્ધ, જૈન વિગેરે ધર્મોનું સ્વરૂપ આવું છે. એમાં
 પણ ભિન્ન ભિન્ન શાખાઓ હતી અને વાસ્તવિક રીતે આ ધર્મોમાં
 આજે જે પ્રકારે જીવદયાના સિદ્ધાંતો એ ધર્મને નામે પ્રવર્તેલા
 જોવામાં આવે છે તેટલે અંશે હતા કે કેમ એ હજી શંકા સંગ્રહ
 એવો પ્રશ્ન છે. કારણ એ ધર્મોના પ્રવર્તકોમાં જ્ઞાન તેજ
 પ્રકાશવું હતું. એ ધર્મો રાજ્યધર્મો પણ હતા. યજ્ઞ યાગાદિથી
 સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ થાય અને હોનો અનર્થ થતાં ન્યારે હિંસાઓ થવા
 માંડી ત્યારે જીવદયાનો દયાવાદ ઉદભવતાં વેદ કાલના પાછલા
 ભાગમાં હિંસાદ્રારા ઇશ્વરપ્રાપ્તિની માન્યતામાંનો ઇશ્વરજ્ઞ
 હોય ગયો, એટલે આ સિદ્ધાંતોમાં સૃષ્ટિ કરતાં ઇશ્વરનું
 અસ્તિત્વ સ્વીકારવામાં આવ્યું નથી. તોપણ આ ધર્મોના
 કોઈ કોઈમાં તીર્થંકરો ઓદિની મતિપૂજા પ્રચારમાં આવી હતી.
 આ પછી કેટલેક કાર્ય શ્રી શંકરાચાર્ય પ્રગટયા અને તેમણે આ
 ધર્મોનું સંપૂર્ણ ખંડન કરી પ્રાચીન વેદ ધર્મનો પુનરુદ્ધાર કર્યો
 તે એટલે મુધી કે સુધ્ધ ધર્મજ્ઞે આર્વાવર્તમાંથી દેશ-
 વટો લીધો. સુધ્ધ ધર્મના સમયથીજ પરદેશી રાજ્યોના આક્રમણ
 શરૂ થયા હતા ને બ્રાહ્મણ ધર્મની થોડી શાંતિ અને ઉદય પછી
 પંચ આક્રમણો ચાલુ રહ્યાં. દેશમાં કોઈ સાત્રજ્ય નહોતું. પરદેશી
 આક્રમણોને લીધે અંતર્વિવર્તો થતા ગયા. બ્રાહ્મણ ધર્મોની ભાવના
 એકેશ્વરવાદી નષ્ટ થતી ગઈ અને લોકોનાં જીવન મિત્રીત ભાવ-
 વાળાં થતાં ગયાં. બ્રાહ્મણ ધર્મના પરિવર્તનને લીધે તેમ આક્રમણને
 લીધે આમ અંતર્વિવર્ત થતા ગયા. કેરકાર સૃષ્ટિનો નિયમ છે. કોઈ-

સરખી રહી શકે નહીં. મુસદ્દામાનોના સંસર્ગથી અનેક આચાર વિચારોમાં ફેરફાર થતા ગયા. પરંપરાઓમાં અને સભ્યતાના અનેક રિવાજોમાં મુસલમાની રાજ્યવલિવટથી કેટલીક નીતિ-રીતિઓ અંગીકાર કરાયેલી છે. તેવીજ રીતે અનેક માન્યતાઓમાં પણ પરસ્પર સમર્ગવશાત ફેરફારો થયા. પ્રાચીન ધર્મોની આ સ્થિતિમાંથી મુકન થવા અનેક શાખાઓ નવીન રૂટી, અને તે અર-જામાં આ વલ્લભાચાર્યનો સંપ્રદાય નીકળ્યો. અર્થાત જે કાળે આવા માર્ગો ઉદભવ્યા છે તે કાળે એક રીતે આ સર્વ મુધારાજી હતી. આજની રહ થયેલી દોષને કે સંપ્રદાયમાં રહીને જોવાતી દષ્ટિને લઈને કે સત્ય જોવાની કે જાણવાની ઉપેક્ષા વૃત્તિને લીધે આ મુધારા ન લાગે પણ તે કાળે એક પંથપર અન્ય પંથ એવી રીતે ઉદભવનો ક્રમ વિચારતા આ સત્ય જણાશે. આ સર્વમાં પાછી એક વાત લક્ષિત કરવાની છે. આ સર્વ આચાર્યોએ વેદને મુધાર સ્વીકારી તેને પાપારૂપ ગણવાનું સ્વીકાર્યું છે, અને તેના પર દિલ્કુ-પણ્યાનું ને આર્થપણ્યાનું અસ્તિત્વ સ્વીકાર્યું છે. આટલા માટે મળના વેદ ધર્મ સાથે આ પ્રવર્તકના તેમજ તેના અનુયાયિના હવન ને પ્રવર્તવિલા સિદ્ધાંતો કેટલે અંશે મળતા આવે છે એ જોવાનું આપણને પ્રાપ્ત થાય છે.

ઉપર જોયું તેમ વેદના યજ્ઞ યાગાદિનો સર્વથા લોપ કરવામાં આવ્યો છે વળી પરમાત્મા પ્રાપ્તિનું એક સાધન જે યોગ તેનું પણ એ માર્ગમાં કશું વિધાન નથી. પ્રાચીન આર્યોની આશમ વ્યવસ્થામાં બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ ને સંન્યાસ એવા ઉત્તરોત્તર હવનક્રમ જણાવેલા છે, અર્થાત મનુષ્યે સંસારમાં ધર્મપૂર્વક યથાવત અમુક કાલ સુધી બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરી પછી ગૃહસ્થાશ્રમનું યથાવિધિ સેવન કરી વાનપ્રસ્થ અને તે અવસ્થામાં શાસ્ત્રોપદેશિત ધર્મ માર્ગે હવનનું વદન કરી સંન્યાસ ગ્રહણ કરવાનું ઉપદેશવામાં આવેલું છે. આ સર્વનો મુલોદ્ધાર કરી માત્ર ગૃહસ્થાશ્રમને પ્રાધાન્ય અર્પાવેલું છે. વાનપ્રસ્થાશ્રમાદિ ઇતર આશ્રમની જરૂર નથી એમ સ્વીકારવામાં આવેલું છે. હુદ્ધ ધર્મપર એક આરોપ મકવામાં આવે છે કે એ ધર્મમાં બિહુકોતુષ

એટલું બધું પ્રાપ્ત્ય હતું કે ગૃહસ્થાશ્રમી જીવનનું સૌન્દર્ય સર્વ તેમનાં જીવનમાંથી નષ્ટ થઈ ગયું. આમાં તેનાથી કિલકું થયું અને માત્ર ગૃહસ્થાશ્રમનો સંગ્રહ કર્યો. સુખ દુઃખાત્મક સંસાર પ્રતિ જે વિરાગવૃત્તિ ને જ્ઞાનવૃત્તિથી સર્વ નિવારવાની જે વૃત્તિ તે આથી અટકી અને ગૃહસ્થાશ્રમના અતિ સેવનને લીધે માયાબદ્ધ જીવન જ્ઞાન ને મનોબળના અભાવને લીધે નિર્બળ, હીન, ને વધુ બદ્ધ થયાં. પાશવ વૃત્તિના પોષક થયાં. એમના આચાર્યના જીવન છેક સામાન્ય મનુષ્ય જીવન જેનાંજ એટલુંજ નહિ પણ મદાચારો વર્મ એ શાસ્ત્રના પરમ સિદ્ધાંતની અવગણના કરી વ્યભિચારોત્તેજ બન્યાં. સમસ્ત ભૂમંડળ પર નીતિના અમક સિદ્ધાંતો શારીરિક તેમજ આત્મિક સુધારણા તેમજ વ્યવહાર માટે સામાન્ય રીતે સ્વીકારવામાં આવેલા છે તે સર્વની અવગણના થયેલી વાચક વર્ગને જોવાંમા આવ્યા વિના રહેજે નહી. એમ તો કોઈ કહેશે નહીં કે આ જીવનો પરમાત્માના અન્યથ ભક્તિમલક હતા. એ પંથનું મલ કેન્દ્રસ્થાન ભક્તિ છે. તેના પ્રચાર માટે સર્વ પ્રયત્નો થયેલા છે, પણ તેમાંથી કેવી રીતે ભુલ ભરેલે માર્ગે બમણુ થયલું છે તે વિચારવાથી જાણાશે. આ સંબંધમાં થયું તો આપણે આગલા પ્રકરણમાં જોયું છે. એમની મૂર્તિપૂજના પ્રકાર ને સેવા વિધીના પ્રકાર કેવા અશાસ્ત્રીય છે. કોઈપણ શાસ્ત્રમાં, સ્મૃતિમાં, ગૃહ્ય સૂત્રોમાં, વેદાંતમાં, યોગદર્શનમાં કહીં પણ આ પ્રકારની સેવા જણાવવામાં આવેલી નથી. આ પ્રકારે ધાતુની મૂર્તિને વસ્ત્ર પહેરાવવા, સૂતાડવી, ખેસાડવી, સુલાવવી, રમાડવી, વિગેરે કોઈપણ પ્રકારનું વિધાન દર્શાવવામાં આવ્યું નથી. સુષ્ટિકર્તા અન્નર, અમર, મહાનર્મા મહાન, સચરાચર વિભુ પરમાત્માને આ રીતે સુલાવવો, રમાડવો એ માત્ર તેની દિવ્ય અચિંત્ય શક્તિનું અપમાન કરવા સરખું છે, મસ્કરી કરવા તુલ્ય છે. આપણા સર્વ શાસ્ત્રોમાં ઇશ્વરને અત્ સ્વરૂપે વર્ણવેલો છે. જે ઇશ્વર અનંત છે તે જડ વસ્તુ અતવાળી શી રીતે ઊંચ શકે ? ને સર્વજ સર્વ શક્તિમાન છે, તેની ધાતુની પ્રતિમા શી રીતે ઊંચ શકે ? ને સકલ પ્રભાંડનો કર્તા છે તેને મનુષ્ય ઘડીને બનાવે એ કેટલું બધું વિપરીત છે ? વસ્તુતઃ ને પ્રલોકથી ઇશ્વરના યજ્ઞ ખોલે છે તેમા

અને આ પ્રકારના પુનઃનવાં 'કેટલો બધો દુર છે ? કેટલાક શિક્ષિતો આ માટે આગ્રહ ધરીને અનેક અર્થ બેસાડવા પ્રયત્ન કરે છે, ને કહે છે કે નિરાકારનું ધ્યાન શી રીતે ધારી શકાય માટે સામે પ્રતિક રાખવાથી ધ્યાન તરફ ધ્યાન યાય. પણ જે વસ્તુનું ધ્યાન ધરવાનું હોય છે તેનાથી વિરુદ્ધ ધર્મી વસ્તુ મઠવાથી આ હેતુ શી રીતે સફળ થતો દર્શી ? વળી મનને જેનું ચિંતન કરવાનું હોય છે તે રુબર ન હોય તે પણ બની શકે છે. અનેક માધ્યમોને અંતરે રહેલા વસ્તુનું, અનેક વર્ગોપર થયેલી વસ્તુનું ધ્યાન મનુષ્ય કરી શકે છે. જે આકાર રહીત છે તેને સાકાર કહી ની રીતે સિધ્ધી થતી દર્શી એ સમજી શકાતું નથી અલ્પુન ગિતામાં કહે છે કે* મન ચંચલ છે, વાયુ જેવા વેગવાળું તે સ્થિર થયું મુશ્કેલ છે તે માટે ભગવાન કૃષ્ણ ઉત્તર આપે છે† પરાગ્યના અભ્યાસથી યાય છે ધ્યાનવૃત્તિની એકાગ્રતા બને છે, અને તે દ્વારા ભક્ત ભક્તિ કરી શકે છે.

આ સંબંધમાં સંક્ષેપમાં વિચારશીલો માટે આટલું બસ છે, પણ એ સંબંધમાં બીજી બાબતને જરા સ્પર્શ કરવાની જરૂર છે. આ ભક્તિ તે હમેશા નિરાકારનીજ હોવી જોઈએ એટલુંજ નહીં પણ શાંત ગંભીર, સાત્વિક મનોવૃત્તિવાળી, સ્વસ્થ ચિત્તની હોવી જોઈએ. કામપ્રધાન રજો શુભી ભક્તિ સદા વિવર્જિત છે. એ ભક્તિજ નથી. માત્ર આવેશ વૃત્તિની પ્રધાતતા, ઉગ્રતા ને કામુક્તા છે, એથી એ પ્રકારે વિપયસેવી બનાય છે અને વિષયલોબી તે એક પ્રકારે અંધ હોય છે. ભક્ત હોવાનો સંભવજ નથી. આ માર્ગના પદને ગીતા જોઈ ગયા એ સર્વ શૃંગારી, તેમજ કેવલ લોકીક શૃંગારી ને ઉન્માદિજણાશે. પ્રભુ, ભગવાન, વિભુ, પરમાત્મા, ને "હૃલ હબીલો", 'હોગાનો,' 'કામજુગારો,' ને 'કદાન' કહેવાથી

* અપ્રલં દિ મન , કૃષ્ણ પ્રમાણિ ચલ્વદૃદમ્ ।

તસ્યાહં નિષદં મન્યે વાયોગિવ સુદૃષ્ટરમ્ ॥ અ. ૬ શ્લોક ૩૪.

† અસંશય મહાદાદો મનો દુર્નિષદ ચન્મ્ ।

અભ્યાસેન ચ વૈન્ટેય વૈગંયેણ ચ પૃષ્ઠતે ॥ ગ. ૬ શ્લોક ૩૫ .

તેની અલૌકિકતા ને દિવ્યતા જતી રહે છે. પરમાત્મા શાંત સૌમ્ય સ્વરૂપે સત-ચિતને આનન્દ સ્વરૂપ છે. ઇન્દ્રિયગમ્ય લાઠપણથી તેને સૌહાર્વવાથી તેનામાંથી અધિકતા જતી રહે છે. સામાન્ય મનુષ્ય પદ્ધિતયે આવે છે. એમાં જે સર્વ શક્તિમાન દિવ્ય સ્વરૂપ પ્રત્યે પ્રભવવૃત્તિ ઉત્પન્ન થવી જોઈએ તે ન થતા માત્ર લૌકિક સૌન્દર્યના ઠેકામણા લાલન પાલનના ઉન્માદાદિ રાજસ રસવિહાર પ્રતિ ચિત્ત-વૃત્તિ આકર્ષાય છે ને વિરામે છે. ભક્તિરસથી આ રસ કેવળ વિમુખ હોય છે. ઇશ્વરની અનન્ય અવ્યભિચરિત ભક્તિ એમાં નથી. ભક્તિરસમાં શીલ ગંભીરતાને પ્રાકટતા હોય છે. પ્રભુના ગુણોત્કર્ષમાં ભક્તહૃદય આસક્ત બને છે, મહાન તેજોમય સ્વરૂપની ઉપાસનામાં ભક્તહૃદય લીન થાય છે. શુદ્ધ આનન્દ ગ્રહણ કરવા હૃદય જાગ્રત રહે છે. તેને ઠેકાણે આ નૃંગાર લાલામાં રાજસ વૈષયિક ઇન્દ્રિયજન્ય અમુક કામુકતા રહેલી હોય છે. પદ્મરામણી ને એવે સમયે “મોહન મલપતા ઘેર આવે ને તેને “મોતીકે વધાવે” ને તેની સાથે “હાતુ” પડતાને કહે કરી “છાતુ” નં રહેતાં ‘દુરિજન’ કહેવું હોય તે કહે પણ જરાયે ખીતિ કે પ્હીક ન રાખે એ ભક્ત સ્ત્રીની રાગમયતા પ્રભુભક્તિમાં પોષક નથી પણ દુષ્ટ હોષ અનીતિવર્ધક તથા વિપયોત્પાદકજ છે. અને આવા શૃંગારી પદોથીજ આ સંપ્રદાયનું સાહિત્ય સંગીતમય સુલલિત બન્યું છે, પણ તેથી શુદ્ધ ભક્તિપોષક નથી. પરમાત્માને જ્યારે આવા આવા વિશેષણોનું આરોપણ કરવામાં આવે ત્યારે શું આ વૃત્તિઓનો ભેદ તે નામમાંજ હોય તો તેના સ્વરૂપની ધારણા શિવાય નામમાં આવે કે ? વાસ્તવિક રીતે ભક્તિમાં શૃંગાર આવશ્યક તત્વજ નથી. આત્મા ને ધ્યાન યોગથી જે પરમાત્માનું દર્શન થાય, અતઃકરણની પ્રેમમય ભક્તિથી જે પરમાત્મા સાથે યોગ પામી શકાય, તે જો આવી ઇન્દ્રિયગમ્ય વૃત્તિવૃક્ત ભાવિના ગુણાનુવાદથી બનવું હોય તો પછી ઇન્દ્રિયોમાંજ દેવપણું, ને વિષય સુખ એજ પરમ આનન્દની અવધિ ! પ્રભુની મંગલતા શુદ્ધ સ્વરૂપમાં સાધુ હૃદયને સ્પુરે છે. આ રીતે વિચારતાં, જણાશે કે આ ભક્તિ માગે તેને અવલંબી લખાયલા કવિતો, પદો સર્વ પરમાત્મા વાયક તેમજ

શુદ્ધ ભક્તિભાવભર્યાં ભાગ્યેજ ગણાય. 'માણુસ લાઘ્યાક પ્રેમ તરફ ક'ઈક આસક્ત હોવાથી સધળે પ્રેમને શુદ્ધ પ્રેમ સમજી એક પ્રકારે વ્યશુદ્ધની ઝાંખી કરી તેને શુદ્ધ માને છે. પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાની છે, સ્તુતિ કરવાની છે, ભક્તિ કરવાની છે, સુખ દુઃખાત્મક સંસારમાં કામ ક્રોધાદિ રિપુઓનું દમન કરવા ધર્મ બળની યાચના કરવાની છે, વિકારોની પ્રવલતા ન દમે માટે નિત્ય શાસ્ત્ર જ્ઞાનને તેના ઉપદેશાનુસાર સંધ્યોપાસન કરવાના છે, પ્રભુના ગુણોત્કર્ષના ગાન કરવાના છે, પણ તેમાં આ પ્રમાણે અંધ, જ્ઞાનહીન શુભારી, કામુકતાવાળી ભક્તિ એ કદી સાધન થઈ શકે એમ નથી. આ સંપ્રદાયનું વેદાંત, તત્ત્વજ્ઞાન શુદ્ધદ્વૈત છે, શંકરના અદ્વૈત. સામે મુખ્ય કરી એમણે અતિ નિંદાજનક રીતે આક્ષેપ કરેલા છે, શ્રી શંકરાચાર્યે અદ્વૈતવાદનું સ્થાપન ક્યું હતું. બંધક આ નામપરથી એવું અનુમાન નીકળી શકે કે તે પહેલાં દ્વૈતવાદ પ્રચલિત હશે. એકવાદ એવું નામ સંજોગે ન ગણાય કારણ એ નામ કાતો તે એકલા શબ્દનું કે એકની પ્રકૃતિનું વાચક ગણાય.

આ શિવાય એકાદ બે બાબત વિચારવાની છે કે સ્ત્રીઓને પ્રાચીન આર્યેશાસ્ત્રો સૌથી ઉંચી પદવી આપે છે. તેને પુરુષની અર્ધાંગના તરીકે સ્વીકારવામાં આવે છે. સ્ત્રીઓ સંસાર વ્યવહારમાં ધર સત્ર રીત રિવાજ સર્વમાં મુખ્ય ચાલાક અંશ છે. સર્વ સંસારની ઉત્પત્તિનો મુખ્ય આધાર આ જનન શક્તિ-જનની—સ્વરૂપ-સ્ત્રીઓની સંસ્કૃતિને સુધારણાપર છે ગાગી મૈત્રેયીના નામો તે સુપ્રસિદ્ધ છે. બલકે પુરુષો કરતાં પણ વધુ સંસ્કારની આવશ્યકતા એમને છે એમ કહીયે તે ચાલે. તે તેમને કેવા પ્રકારનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તે આપણે જોઈ ગયા. સ્ત્રીઓજ બહુ બાવકડી હોય છે, તેઓજ ભંકત હોય છે. આ સેવા ને પ્રભુ પ્રાપ્તિનું અધિકારી તેઓજ છે. કારણ શાસ્ત્રજ્ઞાન કે અક્ષરજ્ઞાનની આવશ્યકતા નથી, ધર્મચર્યા કે ધર્મબળની જરૂર નથી, 'મનોબળને કેળવવાની જરૂર નથી. માત્ર આ આચાર્યોને લાલજના પૂજન ને તેની સેવા કરવી અને એટલામાંજ તેમનો ઉદ્ધાર થાય છે વળી તેમની આ ભક્તિ કેવા પ્રકારની હોય છે, એવું તે

દિગ્દર્શન કરી ગયા છે. છતાં એ બિચારી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ તો આ પ્રકારના વ્યવહારમાં એકમેકમાં સ્પર્ધા કરે છે. હે! પ્રભુ શી અજ્ઞાનતા! આ જોખમદારીમાંથી પુરુષવર્ગ શી રીતે ટળી શકે!

ધર્મની ઉદાર વ્યાપકતા.

ધર્મ અને તેના સ્વરૂપ સંબંધી કેટલુંક વિવેચન આપણે ઉપર કરી ગયા પણ સામાન્ય રીતે વિચારીશું તો જણાશે કે ધર્મ એ પ્રત્યેક મનુષ્યના આત્માનો વિશય છે. એને આત્મા સાથે સંબંધ છે. એ કોઇપણ મનુષ્ય શાસ્ત્રીય, તત્ત્વજ્ઞાન, કે સૃષ્ટિક્રમના નિયમાનુસાર, નીતિના સિદ્ધાંતાનુસાર, સદાચરણયુક્ત પાળે તેનો છે. માત્ર મતમાં, સંપ્રદાયમાં, અમુક મર્યાદાના નિયમે સ્વીકારવાથી ધર્મ બનતો નથી. ધર્મ એ આત્મ સાક્ષાત્કારતાનો વિષય છે. એ અખિલ, વિશ્વવ્યાપક, જ્યાં જ્યાં પરમાત્માનું રાજ્ય છે ત્યાં ત્યાં સર્વ માટે, જે કોઇ પાળે તેને માટે હોય. શાસ્ત્રાનુસાર ને તાત્વિક વિચાર અને વર્તનની મર્યાદા શિવાય એને સ્થળ કે સમયની મર્યાદા લાગતી નથી. એને નાત જાત સ્ત્રી પુરુષ એવા વ્યક્તિગત ભેદો નથી. એ ઉદાર છે. એનું સ્વરૂપ અબાધિત એવું વ્યાપક છે. આ શિવાય જે મર્યાદાઓ ધર્મને નામે મૂકવામાં આવે તે અયુક્ત છે. નશી શકવી મુશ્કેલ થઇ પડે છે પ્રાચીન આર્યોના વર્ણુ વિભાગને આની સાથે ખાસ વિશેષ સંબંધ નથી. એ સાંસારિક બંધારણું લિખ્ત લિખ્ત કર્તવ્યોને લઇને છે. સંસારનું ક્રમણુ વ્યવસ્થિત રહેવાને એ વર્ણુવિભાગ સંસારના બંધારણુની વ્યવસ્થા લક્ષ્ય છે. બાકી ધર્મ તો કોઇપણ પાળે તેનો બની શકે. પ્રાચીન કાળમાં આમજ હતું. ભોજનવ્યવહાર વિગેરેની ફટ હતી. પરદેશીના આક્રમણ પછીજ આ સંબંધી સંક્રમિત થયલા. વાલ્મીકી, બ્યાસ વિગેરે શુદ્ધ હતા છતાં આચાર્યપદ જાને કરી પામ્યા હતા. વ્યાસની માતા માહણુ હતી. અર્જુનનાગ જાતિની કન્યા ઉનુપી સાથે પરણ્યો હતો. જેનામાં જે ગુણુ નથી, જેનામાં જે કર્તવ્યો નથી તેને તેણુ માનવું એ અજ્ઞાનતાજ કહેવાય. આજ કોઇપણ મનુષ્ય ધર્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે. ધારો તે મુજબ વર્તન રાખે,

તે તત્વાભ્યાસી હોય, યોગાભ્યાસી અને તો તે કર્યાજી પ્રાપ્ત કરી શકે. તેમ આદ્યજી જીવગીતર રસોયાપાયું કરે, શુઃપલું કરે, સેવા કરે, દુરાચારી હોય, અજ્ઞાન વૃગરનો નિરક્ષર હોય તો જન્મથી પ્રજ્ઞ પ્રાપ્તિ સખાવી લાગ્યો એ કહેવું મૂર્ખતા લયું છે. આમાં દુરાચાર કરનારા અજ્ઞાન નથી હોતા તો સ્વાથી" કે લોક કીર્તિની કામનાવાળા બધું લાગે હોય. સાદી અપ્સરવું કામ છે, પ્રાચીન કાલમાં તે સુખ્ય ન હતું.

આ પ્રાચીન કાળ પછીના ધર્મોચાર્યોના પ્રવત્નો પણ યોગ દિશાના હતા. તેઓ પણ વ્યવહરિત ગણના પડતા. રામાનંદ કિંદુ હતો તેને શિષ્યને કપીર પંથનો સ્થાપક કપીર મુસલમાન હતો. નાનકે પણ મુસલમાનનો સ્વીકાર કર્યો હતો. સિવાજીના સમયમાં પણ આવા પ્રવત્નો યથા હતા. તુકારામ, રામવસ, નામદેવ ઇત્યાદિ સંતોને જાતિ નહી નોંધતી, ને ધણીક ભક્તો સુધ્ધા શુદ્ધ હતા.

શ્રી વલ્લભાચાર્યની ઉદારતા.

પણ એ બધું છોડી આ સંપ્રદાયમાં ક્યાં સુધી આદિ ધર્મ-ગુરુઓએ ઉદારતા બતાવી હતી તે જાણવું. આ વાત એમની વાર્તાઓના પુસ્તકો વાચવાથી સ્પષ્ટ સ્કમજશે. એ વાર્તાઓ કે તે પુસ્તકો અપ્રમાણિક છે એવું કાંઈ પણ એ ધર્મના અનુયાયીએ કહી શકી નથી. "૨૫૨ વૈષ્ણવોની વાર્તા"માં ૨૩ મી વાર્તામાં આદ્યશાહ અકબર, ખીરબહાની પાળળ છુપે વેશે દર્શન કરવા ગયો. ગોસાંઈજીએ મ્હેજી મંદિર બ્રહ્મ ધવાને કેકાણે મહા પ્રસાદ આદ્યશાહને માટે મોકલ્યો હતો.

૩૩ મી વાર્તામાં અલિખાનની જે જાતે પહાણ હતો તેની પુત્રી સાથે શ્રી નાથજી સ્વયં તૃપ્ત કરતા! ૯૧ મી વાર્તામાં પ્રખ્યાત ગૃધ્રા "તાનસેનને ગોસાંઈજીએ શરણુ લીધા હતા" અને યવન જતા દેવી જીવ જાણી નામ નિવેદન કરાવેવું. વળા મયા કે મેહા દીમર અસ્પર્શ્ય જાતિનો શુદ્ધ હતો તેને શરણુ લીધેલાવું આપણે આજળના પ્રકરણમાં જાણ આપ્યા છીએ. આ રીતે અનેક દર્ષાતો જડે છે.

સ્વપાન પહાણના શૃંગાર ગીત મવાય છે, જગવાન શંકરનો નિંદક તે મુસલમાનોના સ્વીકાર કરે એ વિલક્ષણના વિચારવા જોઈ છે.

અન આજના બ્રાહ્મણો માટે તે ખાસ બ્રાહ્મણો શાંકર સિદ્ધાંતી છે, પણ અનેક કારણોને લઈને વલ્લભાચાર્યના અનુયાયી ઠાઠક અનેલા છે, આમાં ઉદર નિમીત્તે વધુ કરવું પડે છે. મુખ્ય કારણ આજ છે, બાકી સિદ્ધાંત દૃષ્ટિએ શંકરનું ખંડન વલ્લભ જેવું ઠાઠકે કયું નથી. છતાં મુસલમાનનો અંગીકાર થયો છે. ગુસાંઇજનો, તે આગ્રહ દેતો કે રાજે એક વૈષ્ણવ નવો કરવો. નહીંતો પછી પશુ પક્ષી જે મળે તેને વૈષ્ણવ કરવું. વધુ શું કામ? ભાટિઆઓ કે જેઓ એમના ખાસ સેવક છે, જેઓએ એમની સેવામાં અલગક વ્યવસ્થા સમર્પણ કયું છે, જેઓના પર એમણે જુલમ ગુજારવામાં બાકી નથી રાખ્યો, તે ભાટિઆઓ સાંભળવા પ્રમાણે બેકે ક્ષત્રીઓ હતા છતાં એઓએ શું કહ્યું છે તે વાંચો.

તા. ૪ સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૧ નાં સુપ્રસિદ્ધ 'ગુજરાતી' છાંપામાં લાલમનજીના પાત્ર વલ્લભલાલાની સ્ત્રીની દશાની ક્રીયા કરવા ટાણે પ્રણા મહારાજે એકલા થયા હતા ત્યાં થએલી વાત ચીત" એ શીર્ષક હેઠળ નીચલી વાત તમારા વિષે છપાઈ હતી:—

“તરશીંગલાણે કહ્યું કે આપણા વગેરે ઉપર વ્યભિચાર દોષ મુકવામાં આવે છે તેથી આપણા સંપ્રદાયને ધણું હલકું લાગે છે તથા બીજા વિદ્વાન વર્ગમાં આપણે નિંદાને પાત્ર થઈએ છીએ. માટે તે વિષે આપણામાં બદોખસ્ત થાય તે સારું. તે ઉપરથી આ મહારાજોના મંડળમાંથી એક મહારાજ યોગ્યે ભાટિઆઓ નતેકાણુ છે તે તમને ખબર નહિં હશે તે અમે જ્ઞીએ છીએ તે તમે સાંભળો ભાટિઆઓ જેશલ-”
 “જ આ વાત વિશેષે કરી ભાટિઆઓ તરફથી ચર્ચા છે. પણ એરમાં હતા ત્યારે ત્યાંના રાજ અને સરદારોમાં ગોલા (ગુલામો) નું કામ કરતા હતા, અને પોતાના ધણીને ઠાકોરણ કરી કહેતા હતા. તેઓએ જેશલમેર મુક્યા પછી આપણી ગુલામગીરી સ્વીકારી અને પોતાનું તન મન અને ધન આપણને સર્પણું કયું, અને તેઓના કુસાર્યાર પ્રમાણે આપણને ઠાકોરણ કહેવા લાગ્યા. રજવાડામાં જે લોકો ગોલા હોય છે તેઓની સ્ત્રીઓ પોતાના ઠાકોરો તથા તેઓના મુખ્ય ચાકરો સાથે વ્યભિચારાદિ ક્રમ કરી તેમને પ્રસન્ન કરે છે. તે સ્ત્રીઓના લાઇ ખાપ અને ધણી તેઓના નામથી જાળખાય છે - તથા તેજ સ્ત્રીના માનથી તે રાજ્યમાં

"માનીતા પ્રભુએ છે. તેજ પ્રભાણે જન્મભરેની બારીબાઓ આપણી
 "સામે પણ વર્તે છે. તેઓની ત્વીઓ એકલા આપણા વર્ગ માથેજ
 "નહિ પણ આપણા બીતરીઆ મૂખીઆ, જલગરીઆ, અને ખરાબી,
 "સામે પણ વ્યભિચાર કાવામાં પાછળ રહી નથી, અને તે સર્વે
 "દષ્ટીકરો તેઓના મૂખીઓ જાણે છે તે છતાં પણ તેઓને ત્યાં
 "કોઈ યુરની સામતો નથી તથા પોતાની આજરની દાનિ મની
 "કોય એમ પણ તેઓ સમજતા નથી, પણ ઉલટું જેમ જેમ વ્ય-
 "ભિચારની વાતો જાણેમાં આવતી જાય છે તેમ તેઓ આપણને
 "વધારે મદાય છે, આપણને વધારે દુઃખ આપે છે અને આપણા
 "રોજવને મારે તન મન અને ધનથી મદાયના કરે છે. જે તમે
 "કરો છો તે પ્રમાણે તેઓ દુઃખી હોય તો તેઓ આટલું કરી
 "સદન કરી શકે નહિ, પણ તેઓ જગતના ગોલા છે તેથી તેઓ
 "ગોલાના ધર્મ પ્રમાણે વર્તે છે. તેથી એ વાત મારે ચર્ચા કરવી
 "કોઈ છે, પણ આપણા વર્ગમાં મધ્યોમાંજ વ્યભિચાર થણા
 "વધી ગયો છે તેનો અદાજસ્ત કરવાની વાત મદાયથી તો તેને
 "અમે મળતા મધ્યું. આવી વાત સંભળીને બીજા મદારાજ
 "પણ તેને મળતા થયા અને ત્યાંના આખા મંડળમાં માત્ર તર-
 "મિંગલાલ એકલા લુદા નિચારના હોવાથી મુંગા રહ્યા."

આ સ્થળે આ માત્ર પતિતોને વ્યવહારિત ને પવિત્ર મણુવા
 કેવા વિચારો પ્રવર્તન કરતા તેને અવલંબ્યા આટલું સખ્યું છે.
 વધુ દર્શાવ આપવાની જરૂર નથી. આના સ્પષ્ટ ઉત્તર કોઈથી
 અપાયા નથી. છતાં આને આ ઉદારતાવાળાજ કેમ જોઈ સંકુ-
 ચિત્ હૃદયના કરી. જાન કોઈને કોઈનો નથી, એ કોઈ એકનું અને
 નહીં. એવું સ્વરૂપ વિશાળ છે. ખુદ પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે, અધિ-
 કાર ભેદ કોઈ શકે છે, પણ તેમાં કેવી અન્યવસ્થા છે તે જાણવા
 આટલું વિવેચન થયું છે. બાકી

* યોગે માં વાચ ચમ્યાણી માયદાનિ જનેમ્ય. ।

મત્તરાજન્વામ્યા & શદ્રાવ્ ધાર્યાં ચ સ્વાય ચારણાય ॥

અર્થ—પરમેશ્વર કહે છે કે આ મારી કલ્યાણ રૂપવાણી જે
 વેદ તે જન માત્રને સંભળાવવી. આભણ, કાનિય, પૈત્ય, શુદ્ધ અને
 તેથી પણ હલકાને સંભળાવવી, એટલુંજ નહિ પણ પોતાનાં દુસ્મનને
 પણ આ વાણી સંભળાવવી.

પ્રભુ સર્વને આ સારાસારની મુલના કરવાની શક્તિ આપે
 અને સંપુલ્કિ ઈત્દસદાતા થાય. અસ્તુ.